Engelsiz Anarşi

Peter T. Leeson

İngilizceden Çeviren: Semih Gözen Esmer

AYRINTI

"Leeson ikna edici argümanlarla ve çok farklı toplumlardan verdiği örneklerle, tersyüz edilmiş bir idarenin işlevlerini ve bu gibi bir idarenin devlete kıyasla nasıl daha iyi sonuçlar ortaya çıkardığını göstermektedir. Tüm ekonomistler için etkileyici olan bu kitap, diğer pek çok kişinin de ufkunun genişlemesini sağlayacak."

Avinash Dixit, Princeton Üniversitesi

* * *

Elinizdeki kitap çeşitli makalelerden oluşmaktadır. Bütün makalelerdeki ortak motifse engelsiz bir anarşi fikridir. Ekonomi ve hukuk profesörü olan Peter T. Leeson anarşinin akla gelmeyecek örneklerini bulurken, çoğunlukla göz ardı edilen bir etkeni de hesaba katar. Bu etken, bugüne kadar uzaktan incelenmiş koşulların içinde varlıklarını sürdürmeye çalışan insanlardır.

Mevcut olasılıkların değerlendirilmesi sonucunda yapılan mantıksal bir seçim, Peter Leeson'un diğer eserlerinde de başat bir unsur olarak karşımıza çıkar. Ancak Leeson mikroekonomik bir bağlama sahip olan mantıksal seçimin 10. yüzyılda Fransa topraklarından 13. yüzyıl Anglo-İskoç sınırına; 17. yüzyılda denizlerden günümüz Somali'sine uzanan; ihtimal dahi vermeyeceğimiz tarih ve coğrafyalardaki tezahürlerini önümüze koymaktadır.

Leeson'un ifade ettiği gibi, normalde alay konusu olabilecek bir yaklaşım, yani sosyal bir düzenin merkezi bir idare olmadan da sağlanabileceği düşüncesi, elinizdeki kitapta görmezden gelinemeyecek bir şekilde örneklendirilmiştir. Mantıksal seçim toplumsal bir sözleşmeyi gerektirir ancak toplumsal bir sözleşmenin sağlanabilmesi, devletsiz de başarılabilir.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-605-314-525-7

KDV'den muaftır. 48 ₺

PETER T. LEESON

Peter Leeson, henüz 17 yaşında bir lise öğrencisiyken ekonomi üzerine yazılar kaleme almaya başlamış ve 18 yaşında, bir profesörün davetiyle Northwood Üniversitesi'nde ekonomi üzerine ilk dersini vermiştir. Leeson'u, *Big Think* "Dünyanın En iyi Sekiz Genç Ekonomisti" listesine katarken IDEAS/RePEc de onu, dünyadaki ekonomistlerin en yetkin %5'lik dilimine dahil etmiştir. Daha önce University of Chicago'da ziyaretçi profesör olarak ders veren Mason, Harvard'da Ekonomi Politik ve Devlet çalışmaları kürsüsünde ziyaretçi katılımcı olarak, London School of Economics'de de F.A. Hayek üyesi olarak yer almıştır. *Public Choice* dergisinin Kuzey Amerika editörü olan Leeson, George Mason Üniversitesi'nde Kapitalizm Çalışmaları kürsüsünde profesörlük görevini sürdürmektedir.

Ayrıntı: *1505*
İnceleme Dizisi: 330

Engelsiz Anarşi
Peter T. Leeson

Kitabın Özgün Adı
Anarchy Unbound

Dizi Editörü
Güven Gürkan Öztan

İngilizceden Çeviren
Semih Gözen Esmer

Yayıma Hazırlayan
Güven Gürkan Öztan

Son Okuma
Ozan K. Dil

© Peter T. Leeson, 2014

Kapak Fotoğrafı
Elias Bland, London to Samuel & Wm Vernon, Newport, Rhode Island, 1750

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım: *2021*

ISBN 978-605-314-525-7
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci/İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Peter T. Leeson

Engelsiz Anarşi

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

AVRUPA
Bitmemiş Bir Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

HAVVA'NIN SAKLI YÜZÜ
Arap Dünyasında Kadınlar
Nevâl es-Sâdevî

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

EDEBİYATA ÖVGÜ
Zygmunt Bauman & Riccardo Mazzeo

PASİF DİRENİŞ
Mitin Ötesinde Bir Tarih
Domenico Losurdo

BORÇLU ZAMANLARDA
YAŞAMAK
Citlali Rovirosa-Madrazo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

GREV!
Jeremy Brecher

MARKSİZM, ORYANTALİZM,
KOZMOPOLİTANİZM
Gilbert Achcar

MARKSİZM VE KENT
Ira Katznelson

MİZAH
Terry Eagleton

EĞİTİM ÜZERİNE
Riccardo Mazzeo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

ANLATININ SÖYLEMİ
Yöntem Hakkında Bir Deneme
Gérard Genette

AHLAKİ KÖRLÜK
Akışkan Modernlikte Duyarlılığın
Yitimi
Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

KENT HAKKI
Sosyal Adalet ve
Kamusal Alan Mücadelesi
Don Mitchell

PSİKOTERAPİDE İNTERNET
BAĞIMLILIĞI
Daria J. Kuss & Mark D. Griffiths

TAHRAN 1979
Ekber'i Hatırlamak
Behrooz Ghamari

AKIŞKAN KORKU
Zygmunt Bauman

NE ADAM NE HAYVAN
Feminizm ve Hayvanların
Savunulması
Carol J. Adams

SOSYOLOJİ NE İŞE YARAR?
Zygmunt Bauman

SAPKIN
Gey Normalleşmesi ve
Queer Antikapitalizm
Peter Drucker

KÜLTÜR TEORİSİNDE ESKİZLER
Zygmunt Bauman

İçindekiler

1 Engelsiz Anarşi 9

Birinci Bölüm
Özyönetim ve Sosyal Çeşitlilik Problemi

2 Sosyal Mesafe ve Zorunlu Takas 29
3 Kanunsuzluğun Yasaları 55

İkinci Bölüm
Özyönetim ve Şiddet Problemi

4 Haydutlarla Alışveriş Yapmak 91
5 Verimli Yağmacılık 118

Üçüncü Bölüm
Özyönetim ve "Çürük Elmalar" Problemi

6 Korsanların Özgün Düzeni 165
7 Suçluların Yasaları 206

Dördüncü Bölüm
Devlete Üstün Bir İdari Biçim Olarak Özyönetim

8 Verimli Anarşi 237
9 Devletsiz Daha İyi 258
10 Az Gelişmiş Ülkelerde Anarşi Üzerine Argümanlar 298
11 Özyönetimin Geleceğini Düşünmek 318
Kaynakça 341
Dizin 360

Douglas Bruce Rogers'ın sevgili anısına:
Öğrenci, dost ve arkadaş...

1
Engelsiz Anarşi

Elinizdeki kitap çeşitli makalelerden oluşmaktadır. Bütün makalelerin ortak fikriyse basitçe, *anarşinin düşündüğünüzden daha işlevsel olduğudur.*

Sunacağım önermeler tartışmaya pek açık olmadığı gibi, siz de çoğu insanın, anarşinin çok da işlevsel olmadığı düşüncesini paylaşıyor olabilirsiniz. Bu bakış açısına sahip okurlarımız kesinlikle yalnız değildir. Öyle ki, sosyal düşünce tarihinin önemli figürlerinden Thomas Hobbes da anarşi hakkında aynı şeyleri düşünmüştür.

Hobbes 1651'de, anarşinin hüküm sürdüğü bir yaşantıyı "münferit, yoksul, nahoş, yabani ve kısa" olarak betimlemiştir. Aslında, Hobbes'un muhakemesine aşina olduğu-

muz bile söylenebilir. Bu muhakemeye göre, anarşide mülk korunmadığından dolayı güçlü birinin zayıfların mallarını yağmalamasını; vicdansız birisinin, etrafında olup bitenden haberi olmayan kişileri kandırmasını; karaktersizin tekinin, namuslu birisinin hakkını yemesini engelleyecek hiçbir şey yoktur. Toplumsal dayanışma bulunmamaktadır; yalnızca toplumsal çatışma mevcuttur. Medeniyet söz konusu değildir; sadece kaos vardır.

Hobbes için bu anarşik kargaşadan kurtulmanın yolu devlettir. Ona göre devlet, bireylerin mülkünü korumak maksadıyla belirli kurallar ortaya koyup bunları uygulayarak sosyal bir uyum ortamı sağlar. Dolayısıyla toplumu devlet meydana getirmiş olur.

Ancak Hobbes'un her iki fikri de hatalıdır. Bireyler mülkün korunmasını ve sosyal dayanışmayı devletsiz bir şekilde güvence altına almışlardır ve almaktadırlar da. Dahası dünyanın pek çok yerinde devletin, anarşinin doğurduğu dertlere deva olan zararsız bir panzehirden ziyade sahiplik haklarına yönelik en büyük tehdidi barındıran, en fazla anlaşmazlığı yaratan ve toplumu kaosa sürükleyen yegâne oluşum olduğu da görülmüştür.

Bireylerin mülkünü koruma altına alan toplumsal kanunlar ve de bu kanunları uygulayan kurumlar, yani idare, devlete ihtiyaç duymaz. Devlet, idarenin sağlanması için kullanılabilecek yöntemlerden yalnızca birisidir. Hobbes özyönetimi, yani toplumsal kuralların ve bu kuralları uygulayacak olan kurumların özel bir şekilde belirlenmesi olanağını tamamen görmezden geldiği gibi, gerçekten kötü yönetimlerin yönetimde söz sahibi olmaları ihtimalini de hafife almıştır. Bu nedenle anarşiyi toplumun laneti ve devleti de böyle bir toplumun kurtarıcısı olarak görmesi hiç şaşırtıcı değildir.

Okurlarımızın bazıları devlet konusunda pek iyimser değilken bazıları da anarşiye, Hobbes gibi kötümser bir açıdan yaklaşıyor olabilir. Ancak günümüzde çoğu devletin, devlet yanlısı kişilerin dahi beklentilerini karşılayamadığı gerçeği

pek çok kişi tarafından kabul görür. Doğruyu söylemek gerekirse bazı devletler durumu daha da kötüleştirmiştir. Örnek olarak Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası ve Kuzey Kore'deki hükümetler işbirliğini teşvik etmek yerine toplumsal dayanışmayı (Kuzey Kore'de halen yapıldığı gibi) ciddi bir şekilde zayıflatmış ve yıkıcı sonuçlara sebebiyet vermiştir. Tam da bu nedenle, Hobbes'un retorik önermesine karşın, toplumun kurtarıcısı olabilecek bir devlet fikrinden şüphe edilebilir (ya da en azından, edilmelidir).

Günümüzde hiç olmazsa bazı sosyal etkileşimlerin çeşitli işbirliklerinin gerçekleştirilmesiyle, devletin yardımı olmaksızın sürdürülebileceği ve sürdürülüyor olduğu da bilinmektedir. Hobbes'un anarşi tanımı temel bir "tutsakların ikilemi"* yaklaşımını yansıtır. Bu yaklaşımın bilinen sonuçlarından birisi, böyle sıfır toplamlı oyunların yalnızca bir sefer oynanması durumunda ortaya çıkan karşılıklı rekabetin özgün bir Nash dengesi oluşturmasıdır. Yine aynı ölçüde farkında olunan bir diğer sonuç, bu oyunların sayısız kez oynanması durumunda ortak bir dengenin sağlanma olasılığı ya da oyunun, farkında olunan sabit bir olasılık çerçevesinde sınırlandırılmasıdır.

Bu gibi, yinelenen ve rekabete dayalı oyunların sonucu olarak ortaya çıkan "halk teoremi", var olan bir özyönetim mekanizmasının harekete geçmesini sağlar; söz konusu mekanizma, toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bireyler çevreleriyle kurdukları ilişkilerinde, sözgelimi dayanışmacı olmayan birisiyle ileriye dönük etkileşimlerde bulunmayı reddederek, bu kişilerin toplumdan fayda sağlamasının önüne geçmek gibi taktikleri benimseyebilir. Böyle taktikler yoluyla iş birlikçi [*cooperator*] olmayan davranışların cezalandırılması, toplumsal dayanışmayı teşvik eder. İkiden

* Karar analizinde, kendi öznel çıkarları doğrultusunda hareket eden iki bireyin davranışlarının her zaman kendileri için en iyi sonucu doğurmadığını ortaya koyan paradoks. 1950'de RAND çalışanları tarafından oluşturulmuş, Albert William Tucker tarafından hapis cezası sonucu baz alınarak tutsakların ikilemi olarak adlandırılmıştır (y.h.n.).

fazla sayıda kişiyi hesaba katmamız durumundaysa, insanların belirli bir üne sahip olmaları mümkün hale gelir. Dolayısıyla işbirlikçi olmayan davranışlara yönelik cezalar da artacağı gibi adı kötüye çıkmış, işbirliğine yanaşmayan bir kişi doğrudan etkileşime girmediği birisinden elde edebileceği kazancı dahi kaybedebilir.

Hobbes'un önermesi, anarşinin düşündüğünüzden daha işlevsel olduğu argümanını sunabilmek için ihtiyacımız olan çıtayı neredeyse zemine yerleştirmiştir. Anarşi ve idareyle ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz varsayımlarsa bu çıtayı, yalnızca birkaç santimetre yükseltebilmektedir. Diğer yandan özyönetim olanağını kabul eden kişiler dahi bu kabullenimlerinin hemen ardına, özyönetimin etkin bir şekilde uygulanabileceği alanın gerçekten kısıtlı olduğu uyarısını ekler. Kimileriyse, yönetimlerin gerçekten korkunç olabileceğinin farkında olmasına rağmen kendinden emin bir şekilde, herhangi bir devletin devletsizlikten daha iyi olduğunu düşünmeyi sürdürür.

Elinizdeki kitap, başarılı bir özyönetimin kapsamının fazlasıyla dar olduğunu düşünen geleneksel düşünceye meydan okumaktadır. Özgün bir toplumsal düzeni, tam da geleneksel düşüncenin bulamayacağımızı söylediği yerde bulur. Kabaca tarif edersek bu yer, yoğun ve toplumsal olarak farklı konumlardaki bir nüfusun bulunduğu; etkileşimlerin yinelenmediği ya da bireylerin ivedilikle hareket ettiği; şiddetin bir çözüm olarak görüldüğü ya da kişilerin hayatta kalmak için yağmacılığa tutundukları; yani toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin, işbirliğini tek başına güvence altına alamadığı bir yerdir.

Kendilerini anarşinin içinde bulan insanlar karşılaştıkları sorunlara yaratıcı çözümler üretmekte, kendileri üzerine çalışan akademisyenlerden çok daha başarılıdır. Çünkü akademisyenlerin aksine, bu sorunlara bir çözüm bulmaları durumunda büyük kazanımlar elde edecek, çözüm bulamamaları durumundaysa ciddi bedeller ödeyeceklerdir. Devlete bağlı olmayan bir sosyal dayanışmanın kendilerine ne kazandıracağını fark etmelerini engelleyen koşullarla yüzleştiklerinde

bocalamış ya da bu koşulların üstesinden gelmiş olmanın sonuçlarıyla yaşamak (ya da ölmek) zorundadırlar. Gerçekten teşvik edici bu etkenler düşünüldüğünde, anarşi altında yaşayan insanların birbirinden oldukça farklı ve güç şartları kapsayan –ki buna toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin tek başına yeterli olmadığı koşullar da dahildir– etkili bir özyönetim mekanizması geliştirmemiş olmaları şaşırtıcı olurdu. Ancak, bu kitapta da göreceğiniz gibi, insanlar çok çeşitli mekanizmalar geliştirmişlerdir.

Söz konusu mekanizmalar farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Bunlardan bazıları toplumsal kuralların dahili bir şekilde uygulanmasını kapsamaktadır. Bu uygulamaysa, taraf oldukları toplumsal etkileşimlere yönelik bir tehlike arz eden kişilerin cezalandırılmasıyla gerçekleştirilir. Alanında uzman, özel yargıçların da bulunabildiği kimi mekanizmalardaysa toplumsal kurallar, harici müdahalelerle, bir etkileşimdeki üçüncü tarafların cezalandırılması yoluyla uygulanır. Bazı özyönetim mekanizmalarında karşı tarafı ayıplamak gibi daha barışçıl cezalar söz konusuyken kimi şartlar altında toplumsal kurallar, kan davası gibi bazı mekanizmalarla şiddete meyilli kişilere gözdağı verilmesi üzerinden uygulanır. Bu kitaptaki makaleler ise dahili ve harici müdahalelere dayalı özyönetim mekanizmalarıyla beraber, hem barışçıl hem de şiddet içeren cezalandırma yöntemlerinin kullanıldığı mekanizmaların varlığını dikkate almaktadır.

Bu kitap yine geleneksel düşüncenin, özyönetimin her zaman devletten daha işlevsiz olduğu yönündeki görüşlerine de karşı çıkar. Gelgelelim öyle koşullar söz konusudur ki, özyönetimin ideal bir devletten bile daha makul olduğu görülür. Yalnızca tasavvur edebileceğimiz bu ideal devlet hiç var olmamış olsa da çoğu insan aksini düşünmeye devam edecektir. Daha da önemlisi, özyönetimin güvence altına alabileceği sosyal dayanışmanın kapsamını olduğundan dar gösterip, çoğu devletin sağlamakta olduğu güvenceleri abartarak daha geniş kapsamlıymış gibi değerlendiren geleneksel

düşünce, talancı ve işlevsiz yönetimlerin altında yaşayan kişilerin anarşiyle beraber hayatlarını daha kolay idame ettirebilme olanaklarını görmezden gelir. Ancak yine bu kitabın, en az bir örnekle gösterdiği gibi söz konusu olasılık neredeyse kesin bir gerçekliktir.

Özyönetim mekanizmasının "işlerliğinden" ancak böyle bir idarenin altında yaşayan insanların, özyönetimin üzerine eğilmesini bekledikleri sorunları çözebilmesi durumunda bahsedilebilir. Ancak daha önce ele aldığım mekanizmaların yanında, devletin de içinde bulunduğu hiçbir idare mekanizması karşılaştığı sorunları tam olarak çözemez.

Anarşinin "düşündüğünüzden daha işlevsel olduğu" ise, yalnızca anarşiyi destekleyen özyönetim mekanizmalarının, fayda sağlamayacağını düşündüğünüz koşullarda dahi işe yaramaları durumunda dile getirilebilir. Söz konusu koşullardan bazıları da elinizdeki kitapta incelenmektedir. İlk bölümde, nüfusun toplumsal olarak çeşitlilik göstermesi durumunda gördüğümüz; ikinci bölümde, bireylerin fiziksel şiddete yönelik bir korku duyduklarında karşımıza çıkan; üçüncü bölümdeyse yalnızca "çürük meyvelerden", yani yaşantılarını hırsızlık ve cinayet üzerine kurmuş olan kişilerden oluşan bir toplumdaki özyönetim mekanizmalarıyla ilgili makaleler yer almaktadır.

Bu koşulların her biri, özyönetimin güvence altına alınabilmesi için toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanması gerekliliğinin önünde farklı engeller teşkil eder. Mekanizmaların işlevsel olabilmesi, hatta kimilerine göre işleyebilmesi içinse yinelenen etkileşimlerin yanında küçük ve toplumsal olarak homojen, şiddetten medet ummayan, geleceğini tamamen boşvermemiş bireylerden oluşan bir nüfusa gereksinim vardır. İlk üç bölümde yer alan makaleler şimdi andığımız, nüfusa bağlı koşullardan gerçekleşen sapmalara rağmen başarılı olmuş özyönetim örneklerini ve böylelikle de toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasından fazlası haline gelen özyönetim mekanizmalarını analiz etmektedir.

Diğer yandan, bir toplumun, bahsettiğimiz mekanizmalar üzerine kurulmuş olan bir idareye ya da olası bir idari alternatife göre daha fazla refaha sahip olması durumunda anarşinin (halen buna inanmadığınızı varsayarsak) düşündüğünüzden daha işlevsel olduğunu söyleyebiliriz. Dördüncü bölümdeki makaleler özyönetime bu açıdan yaklaşmaktadır.

Böyle bir özyönetim "mucizesini" bulmanın yolu anarşiyi yakın zamanda deneyimlemiş olan bir toplumla yine aynı toplumun, aslında anarşiden önce veya sonra *sahip olduğu* yönetimin altındaki durumlarının karşılaştırılmasıdır. Ayrıca, bazı açılardan daha zor olmasına karşın söz konusu toplum yakın zamanda anarşiyi deneyimlememişse, bu toplumun anarşiyle beraber edineceği olası tecrübeler, toplumun *halihazırda altında bulunduğu* yönetime bağlı tecrübeleriyle karşılaştırılabilir. Yapılacak böyle bir karşılaştırma, kişinin dikkatini yalnızca birbirleriyle ilişkili idare seçeneklerine, yani bizim durumumuzda bir tür anarşiye ve bazı toplumlarda zaten mevcut olan devlet idaresine yöneltmesini sağladığı gibi, yetersiz bir anarşi örneğiyle, alışılmadık biçimde iyi işleyen bir devlet idaresinin karşılaştırılmasının da önüne geçer. Gelgelelim çoğu insan bu çerçevede bir karşılaştırma yapma eğilimindedir. Kişinin bir toplumdaki anarşiye yönelik olarak sürekli kötümser düşünceler beslerken aynı toplumun devlet tarafından yönetilmesi konusunda iyimser olması, devlet tarafından yönetilen bir topluma göre daha işlevsel olan bir özyönetim örneği bulmayı imkânsız kılan tek olgudur. Genellikle de söz konusu kişi, belirli bir idare yönteminin olası etkinliğini kısıtlayan tarihsel bir güçlüğün, büyük olasılıkla diğer idare biçimlerinin etkinliğini de kısıtlayacağından haberdar değildir.

Anarşinin düşündüğünüzden daha işlevsel olması, ele aldığım özyönetim mekanizmalarının karşılaştıkları sorunları çözmede her zaman için (hatta genellikle bile diyebilirim) herhangi bir devlet biçiminden daha başarılı olduğu anlamına *gelmemektedir*; özellikle de, nadiren rastlamamıza rağmen

çoğu insanın istisna olarak görmediği, fazlasıyla işlevsel bir devletten bahsediyorsak. Elinizdeki kitapta da söz konusu mekanizmaların devletten *bazı* durumlarda daha işlevsel olabildiğini öne sürüyorum; bilhassa da bu devlet, andığımız mekanizmalara kıyasla ve de yaygınlığına rağmen pek çok kişinin istisna olarak gördüğü, fazlasıyla işlevsiz olan bir idari birim ise. Gelgelelim bu ifadelerimle *herhangi bir* anarşik idarenin, insanların tasarlayabileceği *herhangi bir* devletten daha üstün olduğunu ya da anarşinin belirli bir koşuldaki üstünlüğünün mutlaka genellenmesi gerektiğini ima etmiyorum.

Anarşinin düşündüğünüzden daha işlevsel olduğunu söylemekle neyi kastettiğimden (ve etmediğimden) yeterince bahsettim. Peki "anarşi" derken neyi kastediyorum; tabii ki de, devletin yokluğunu. Peki "devlet"le tam olarak neye işaret ediyorum? Evet, konumuz burada daha karmaşık bir hal alıyor.

Devleti, Weber'in (1919) klasik anlatısı çerçevesinde tanımlamak oldukça cezp ecidir. Bu anlatıya göre devlet, şiddeti, toplumsal kuralların yapılmasını ve uygulanmasını bölgesel olarak tekelinde bulunduran oluşumdur ve elinizdeki kitaptaki makalelerde de çoğunlukla bu tanım bağlamında ele alınmaktadır. Ancak bu kavramla ilgili bazı problemler nedeniyle birkaç makalede devleti ve dolayısıyla da anarşiyi, bazı açılardan farklı şekilde tasarlamaya mecbur kaldım.

Eğer Weber'i izlersek devletin varlığının ya da yokluğunun, ilgili bölgelerden ne anladığımızla ilişkili olduğu görülür. Eğer bu bölge yeterince dar bir çerçevede tanımlanırsa, normalde isimlendirmeyeceğimiz müstakil yetkileri de kapsayan bütün otoriteler devlettir. Örnek vermek gerekirse, kat mülkiyetimin bulunduğu bir daireyi ilgili bölge olarak ele almamız durumunda, ev sahibimin iştirakı devlet olarak nitelendirilebilir. Çünkü apartmandaki faaliyetleri düzenlemek için sosyal kurallar belirleyip bunları uygulama yetkisine tek başına sahiptir. Görüldüğü gibi yeterince dar kapsamlı bir bölge

tanımı yapıldığında devlet her yerdedir. Ancak ilgili bölge tanımını oldukça geniş kapsamlı tutar ve sözgelimi dünyayı ele alırsak, tam tersi bir durum karşımıza çıkar. Küresel çapta bir devletin yokluğu, Hobbes'un "doğa durumu"ndaki bireyler gibi ülkelerin de birbirleriyle karşılıklı şekilde var oldukları anlamına gelir. Dolayısıyla devlet hiçbir yerdedir.

Weberci bir devlet tanımının bu niteliği olası bir problemi beraberinde getirse de söz konusu problem üstesinden gelinmeyecek gibi değildir. Yalnızca kişinin, değerlendirdiği bölgenin kapsamı konusunda ve bu bölgeyi neden kendi incelemelerine uygun gördüğü üzerine sunduğu argümanlarında net olması gerekir. Örnek verirsek, Virginia'nın, sözünü ettiğimiz kat mülkiyetimin bulunduğu apartmanın da içinde yer aldığı Arlington Eyaleti'ndeki siyasal iktisadı incelemek için dikkate almamız gereken ilgili bölgenin, bahsi geçen apartmandan ziyade Arlington olduğunu herkes kabul edecektir. Diğer yandan uluslararası ilişkilerdeki siyasal iktisadı incelemek için hususi olarak tek bir ülkeden ziyade dünyayı ya da birkaç ülkenin topraklarını kapsayan bir bölgeyi göz önünde bulundurmamız gerektiği hususunda da herkes hemfikir olacaktır. Kimi akılcı bireyler, belirli analizler yapmak için seçilen bölgesel birimin uygunluğuyla ilgili belirli yaklaşımlarla aynı fikirde olmayabilecek olsa da, yine de, en azından ilkesel olarak devletin nerede bulunduğu ya da nerede bulunmadığı hakkında, net ve ortak bir tanım sağlanmış olur.

Weberci bir devlet tanımını her örneğe uyarlamaya çalışmanın en büyük ve bu kitap için de en önemli zorluğunu şöyle örneklendireceğim: Amacımız çerçevesinde özellikle seçtiğimiz küçük ve dünyadan soyutlanmış bir topluluğun, araştırmamızdaki ilgili bölge olduğuna herkesin katıldığını düşünelim. Üstüne, varsayımlarımızı ileriye götürüp bu küçük topluluktaki bütün insanların kendi isteğiyle ve açıkça, üçüncü bir tarafın verdiği kararlarla yönetilmek istediklerinde hemfikir olduklarını varsayalım. Yönetimiyse halkın yaşlısı üstlensin ve özellikle şiddet tehdidi barındıran buyruklar

vererek idaresini garanti altına alsın. Bu durumda halkın, kendilerini yönetmesinde karar kıldıkları yaşlı kişi teorik olarak devlet midir? Söz konusu bölgede toplumsal kural yapıcılığı ve uygulayıcılığını tekelinde bulundurduğundan dolayı, Weber'in tanımı çerçevesinde bu yaşlı kişinin devlet olduğu söylenebilir.

Yine de bu kişiye "devlet" derken tereddüt ediyorum ve yaşadığım kararsızlıkta yalnız olduğumdan da şüpheliyim. Söz konusu Weberci çıkarımdan duyduğum rahatsızlığın nedeniyse, üçüncü bir tarafın yönettiği kişilerin, bu tarafın bir idari birim olmasını *oybirliğiyle* kabul etmeleridir. Dolayısıyla bu topluluğun idare biçimini özel bir kulüp olarak tanımlamak, devlet olarak tanımlamak kadar makuldür. Ancak sezgilerimiz bize, devlet ve kulüp arasında gerçekten önemli farklar olduğunu söylemektedir.

Bu gibi durumlarda Weber'in devlet tanımının yarattığı tedirginlik, devletin oybirliğiyle kabul edilebilmesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle idari bir yetki ya da düzenlemenin bölgesel bir tekel olup olmadığıyla beraber, yönetilen insanların bu otorite tarafından idare edilmeyi oybirliğiyle kabul edip etmemiş olduğunu da göz önünde bulunduran, daha farklı bir devlet ve dolayısıyla da anarşi tanımının aranması oldukça doğaldır. Bu yeni tanıma göre devleti, bölgesel bir tekel olmanın yanında, idareyi elinde bulunduran otoritenin kararlarının sizin için bağlayıcı olup olmadığını gözetmeyen bir baskı unsuru meydana getirir.

Tekelleşmiş olan, yarattığı toplumsal kurallarla insanları çevresine uyumlu olmaya zorlayan ancak bütün bireylerin açık şekilde rıza göstermediği idari birim devlettir. Tersine, bir idari birim toplumsal kuralları yapan ve uygulayan tek birim olsa ve bu toplumsal kuralları da şiddet yoluyla dayatsa dahi, idaresi altındaki herkesin açık bir şekilde rıza göstermesi durumunda bir özyönetim örneği teşkil eder. Ancak tuhaftır ki, Hobbes'un "devleti" gerçekten onun ve diğer toplumsal sözleşme kuramcılarının öngördüğü gibi insanların ortak bir kabulü olarak ortaya

çıksaydı elimizdeki sonuç, devletin bu tanımı bağlamında devletten ziyade bir özyönetim örneği olurdu.

Gelgelelim, Weber'in devlet kavramında yapılan doğal bir değişiklik olarak gördüğümüz bu yeni tanım da çeşitli yönlerden eskisi kadar sorunludur. Örneklendirmek gerekirse, dünyadan soyutlanmış bir halkı düşünelim ve bu halk toplumsal kural olarak sadece, yüzyıllar boyunca organik şekilde evrilmiş ve yazılı olmayan, sahipliğe yönelik geleneklerin meydana getirdiği normlara sahip olsun. Bu normları uygulamanın tek yolunun da recm olduğunu, insanlar gerçekten önemli bir kurala uyulmadığı konusunda fikir birliği sağladıkları zaman recme başvurulduğunu varsayalım. Bu toplumu meydana getiren insanların hiçbiri de, toplumsal yaşantıyı düzenleyen kurallara tek başına kaynaklık eden bir dizi norm tarafından idare edilmeye ya da bu normların şiddet yoluyla uygulanmasına açık bir şekilde rıza göstermemiş olsun.

Bu koşullar düşünüldüğünde, bahsettiğimiz insanların bir devletin idaresinde yaşadığını söyleyebilir miyiz? Hemen herkesin bu soruyu "hayır" olarak yanıtlayacağını düşünüyorum. Ancak bu insanlar, devletin önceki paragrafta açıkladığımız değiştirilmiş tanımına göre, söz konusu halkın idaresini yürüten toplumsal kuralları ve bunların uygulanmasını sağlayan toplumsal normları oybirliğiyle kabul etmiş olmamalarına rağmen, bir devletin idaresinde yaşamaktadırlar.

Eğer normlara dayanan, merkeziyetten uzak ve bilinçsiz bir şekilde yaratılmış bu idarenin, bizim "otorite tekeli" olarak andığımız kavramı (var olan toplumsal kuralları yapan ve uygulayan tek birim olsa ve dahası, yürütmeyi şiddet yoluyla sağlasa dahi) tam olarak karşılamadığını düşünüyorsanız başka bir örneği ele alalım. Bir organize suç örgütünün kendi bölgesindeki faaliyetlerini tehdit yoluyla sürdürdüğünü, resmi olarak bir devletin bulunduğunu ancak bu devletin görevlerini aksattığını, bu nedenle de söz konusu bölgede ikamet eden kişileri kendi başlarına bıraktığını düşünelim. Bu durumda suç örgütünün devlet olduğunu söyleyebilir miyiz?

Devletin, önceki paragraflarda betimlediğimiz değiştirilmiş tanımına göre, evet, söyleyebiliriz. Gelgelelim okurlarımızın büyük çoğunluğunun bir suç örgütüne devlet demeye hazırlıklı olduğunu düşünmemekle beraber bu suç örgütünü, devletin *yokluğunun*, yani anarşinin bir sonucu olarak göreceklerini sandığım gibi, buna katıldığımı da söyleyebilirim.[1]

Devleti tanımlamak için başvurabileceğimiz diğer yaklaşımlardan birisi de "vazgeçme bedeli" kavramıdır. Ancak benzer nedenlerden dolayı bu yaklaşım da devletin tutarlı bir tanımını sağlayamaz. Söz konusu kavram, kelimelerden de anlaşılabileceği gibi bir yönetimin altındaki yaşantıdan vazgeçilip, başka bir idarenin altında yaşanmaya başlanmasını ifade eder. Devleti tanımlamak için vazgeçme bedeli kavramının kullanılmasındaki problemlerden birisi de belirli bir bölgede sınırsız sayıda idari düzenin bulunmaması durumunda herhangi bir idari birimden ayrılmanın gerçekten büyük

1. Weber'in tanımlamasındaki sorunları çözebilmek için deneyebileceğimiz, yukarıdaki çabalarımızla yakından ilişkili bir diğer yöntem de onun devlet tanımına, devletin "belirli bir bölgede güç kullanma yetkisini elinde bulunduran meşru tekel" olduğu şeklindeki tanımda olduğu gibi "meşru" kelimesini kullanarak müdahale etmektir (gerçekten Weber'in kendisi de bu kelimeyi devletin tanımının bir parçası olarak kullanmıştır). Ancak bu müdahale de, önceki sayfalarda bahsettiğimiz "baskı temelli devlet" gibi pek çok yönden elimizde kalır. "Meşru" kelimesini, tekel olan bir yönetimin belirli bir bölgeyi idare etmek maksadıyla güç kullanmasına yönelik ahlaki yükümlülüklerinden bahseden normatif bir ifade olarak ele almamız, bizi bireylerin ahlaki doğru hakkındaki fikirlerinin subjektif olacağı gerçeğiyle yüzleştirmenin yanında, tarafsız bir devlet tanımını da olanaksızlaştıracaktır. Diğer yandan "meşru" kelimesini, idari tekel tarafından güç kullanılarak yönetilen nüfusun bir bölümünün bu idari birimi onaylaması bağlamında (nüfusun söz konusu bölümü devleti meşru olarak görecektir; bu durumda devleti "belirli bir bölgede güç kullanma yetkisini elinde bulunduran meşru*laştırılmış* tekel" olarak tanımlamak daha isabetli olur) açıklayıcı bir ifade olarak ele alırsak, bu sefer de farklı bir zorlukla karşı karşıya geliriz. Bütün insanların bu tekeli onaylaması durumunda bu tekelin meşru olduğunu söylemek makuldür. Verdiğimiz örnekteyse, daha önce de açıkladığımız gibi kendi kendini yöneten bir kulüp söz konusudur. Bu nedenle, herkesin onayını almayan bir tekelin varlığında, söz konusu tekelin meşru olup olmadığı ve de dolayısıyla bir devletin bulunup bulunmadığı yönünde bir belirsizlikle karşı karşıya gelinir.

bedellerinin olacak olmasıdır; ayrıca söz konusu bölgede de hiçbir zaman sınırsız sayıda idari düzen bulunmayacaktır.

Devletin belirli bölgelerde idareyi tekeline almış olmasından dolayı bir devlet idaresinden vazgeçmenin bedeli, özyönetime dayalı bir iradeden vazgeçmenin bedeline göre muhtemelen daha ağır olur. Bu duruma göre özyönetim, prensipte birden çok idari düzenlemenin aynı bölge içinde faaliyet gösterme olasılığının önüne geçmez ancak vazgeçme bedelinin farklı olması, bizi pek de ileriye taşımamaktadır. Peki, ilk örnekte devletin ve ikinci örnekte de anarşinin kesin varlığı söz konusu olduğunda bahsettiğimiz vazgeçme bedelinin karşılığı olan, devleti net bir şekilde tanımlamamıza da olanak sağlayan "ayrılma bedeli" nedir? Maalesef böyle bir bedel bulunmamaktadır. Kişinin, devleti tanımlamak için yapılan çalışmalarda ilgili bölge olarak gördüğümüz alanlar üzerine belirli argümanlar geliştirmesi gerekir ve bu argümanlarının arasında genellikle, belirli bir bölgedense herkesin onayını alabilecek başka bir bölgeyi tercih etmenin "doğal" ve "bariz" nedenleri de yer alır. Ancak yine kişinin, uygun gördüğü ayrılma bedelinin neden keyfi olmadığına yönelik ikna edici argümanlarını hangi temelde geliştirebileceğini anlamaksa oldukça güçtür. Neticede, devleti tanımlamak için faydalandığımız vazgeçme bedeli zayıf bir yaklaşımdır ve zaten söz konusu bakış açısı da kısıtlı bir düzlemde paylaşılır.

Bir o kadar önemli olan da, bireyin, özyönetim idaresinden vazgeçmenin devletin idaresinden ayrılmaktan daha fazla şeye mal olacağını düşünebilmesidir. Şöyle ki, devletin tekelindeki bir bölgenin, yalnız belirli normların ya da oybirliğiyle seçilmiş üçüncü bir tarafın idaresindeki bölgelerden daha küçük olması halinde devletin idaresinden ayrılmak, gerçekten de bu alternatif idari biçimlerin idaresinden ayrılmaktan daha az maliyetlidir. Diğer yandan normlara dayalı bir mekanizmanın ya da oybirliğiyle seçilmiş olan üçüncü bir tarafın daha büyük bir bölgeyi idare etmesi durumunda devlete dönüştüğü görülmemiştir. Zaten mantıklı bir insan

da böyle bir dönüşümün gerçekleştiğini iddia etmeyecektir.

Devleti doğru bir şekilde tanımlamanın neden ciddi bir sorun olduğunu açıklayabildiğimi umuyorum. Bu kitaptaki makaleler, pek tatmin edici olmamakla beraber şimdiye kadar yazdıklarımızın ışığında devleti ve dolayısıyla da anarşiyi, kimi örneklerde Weber'in tanımı, kimi örneklerde de Weber'in tanımında değişikliğe giderek ortaya attığımız baskı temelli devlet tanımı çerçevesinde ele almaktadır. Korsan gemilerinde gördüğümüz idari yapılanmayı (Üçüncü Bölüm'deki makalelerden birisi bu konu üzerinedir), her ne kadar bu yapı her bir korsan gemisinde şiddete dayalı bir tekel kurmuş olsa da, devlet olarak tanımlama hususunda pek istekli olduğumu söyleyemeyeceğim, çünkü yönetilen korsanlar bu idareyi açık bir oybirliğiyle kabul etmişlerdir. Aynı şekilde Somali'deki idari sistemi de (Dördüncü Bölüm'deki makalelerden birisi de bu konu üzerinedir), yine her ne kadar bu idarenin altındaki pek çok kişi söz konusu idareye rıza göstermemiş ve idare yürütmeyi kısmi tehditlerle sağlıyor olsa da, devlet olarak tanımlarken yine tereddüt ediyorum çünkü söz konusu idari sistem, çoğu akılcı insanın, devletin varlığından ziyade devletin yokluğu olarak niteleyeceği bir işleyişi yansıtmaktadır.

Dolayısıyla, benim devleti tanımlamaya yönelik yaklaşımımın, Yargıç Potter Stewart'ın "gördüğünüz zaman ne olduğunu bilirsiniz"* şeklindeki pornografi tanımına benzediğini söyleyebilirim. Bununla beraber vazgeçme bedeli yaklaşımının aksine çoğu insan, devletin bir dizi toplumsal ilişkiyi idare ediyor olup olmadığıyla ilgili güçlü bir bakış açısına sahiptir. Dolayısıyla bizim (ya da en azından benim) devleti teorik olarak tatmin edici bir şekilde tanımlamayı beceremeyişimiz, bizi pratik düzlemde devletin varlığını ya da yokluğunu belirlemekten alıkoymak zorunda değildir.

* Konuşma dilinde, konuşmacının kesin olarak tanımlanmamış fakat gözlemlenebilir nitelikteki bir gerçeği ya da olayı işaret etmek için kullandığı kalıptır. 1964'te bir dava esnasında Amerikan Yüksek Mahkemesi Yargıcı Potter Stewart tarafından kullanılmıştır (y.h.n.).

Gelgelelim böyle bir yaklaşım, belirli koşullarda bir devlet iradesinin mi yoksa anarşinin mi yürürlükte olduğuna yönelik büyük fikir ayrılıkları yaratma potansiyeline sahiptir. Ancak daha küçük çaplı uzlaşmazlıklara neden olabilecek alternatif bir yaklaşım olanağı da göremiyorum. Dahası, inceleyeceğim bütün örneklerde, dikkate aldığım tanımına göre bir anarşinin var olduğuna dair benimle hemfikir olacağınızı ummakla beraber, bundan tabii ki de şüphe ediyorum.

Önceki sayfalarda yaptığımız devlet tanımına göre anarşinin, uluslararası düzlemde olduğu gibi bir bölgede birden çok devletin bulunma olasılığının önüne geçmediğini tekrar hatırlamakta fayda vardır. Uluslararası saha çoğul egemenliklerin yanında resmi olarak idare altında bulunmayan bölgeleri de kapsar. Bununla beraber toplumsal kurallar koyup bunları uygulama tekelini elinde bulunduran ve pek çok egemenliği içine alan ülkelerüstü bir idari birim bulunmamaktadır. Evet, Birleşmiş Milletler (BM) gibi ülkelerüstü organizasyonlarla birlikte, ülkelerin birbirleriyle kurdukları çeşitli ilişkileri idare etmeye yönelik farklı anlaşmalar mevcuttur. Kimi durumlarda böyle oluşumlar, üye ülkeler için yargı organı olarak faaliyet gösterir ve kararlara riayet etmemeleri halinde bu ülkeleri cezalandırmakla tehdit eder. Ancak bu organizasyon ve anlaşmaların tarafları gönüllü ülkelerdir. Bağlılık gösterilsin ya da gösterilmesin, söz konusu komisyonların ya da anlaşmaların yönergeleri de gönüllülüğü esas alır. Yine de bu, ülkelerüstü oluşumların bahsettiğimiz yönergeleri dayatmayacağı anlamına gelmez. Hatta çoğu zaman bu organizasyonların ironik bir şekilde, dünyadaki devletleri uluslararası bir anarşiden korumakla gerekçelendirildiğini düşünsek de, söz konusu oluşumlar yürütme gücünü devletlerden değil, toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasında olduğu gibi çeşitli özyönetim mekanizmalarından alır.

Bu kitapta benimsenilen araştırma yöntemi kesinlikle ekonomi temellidir ve anarşik bir habitatı ve bireylerin bu habitatla başa çıkmak için geliştirdikleri özyönetim meka-

nizmalarını anlayabilmek için akılcı seçim teorisini kullanır. Benimsenebilecek tek yaklaşım bu olmasa da, bir ekonomist olarak böyle ekonomi temelli bir yaklaşımın, bir ekonomist için bile açık ara en verimli yöntem olduğuna inanıyorum.

Ekonomi temelli yaklaşımın önemli katkılarından birisi de, anarşinin belirli durumlarda işlevsellik kazanmasına olanak sağlayan ve de sağlamayan *mekanizmaların* içyüzüne dair bilgi veriyor olmasıdır.[2] Bu mekanizmalara özellikle parmak basılması, anarşinin kimi koşullarda işlevsel olmasına yönelik sade bir anlatıdan ziyade bu koşullarda *neden* işlevsel olduğunun ve bunu tam olarak *nasıl* başardığının altında yatan nedenleri daha iyi anlamamızı mümkün kılar.

Okuyacağınız makaleler, kimi zaman analitik anlatı şeklinde tarif edilen bir biçime sahip olmanın yanında bunları kaleme alırken benimsediğim ekonomi temelli yaklaşım, tarihsel verileri ya da halen üzerine çalışılan güncel örnekleri şekillendirip aydınlatmaktadır. Bununla beraber, takip edilebilir bir çalışmayı mümkün kılmak için tanımlayıcı detaylardan zorunlu olarak kaçınılmışsa da incelenen koşulların daha anlaşılır olmasını sağlayan detaylar korunmuş, hatta öne çıkarılmıştır.

Bu kitapta benimsediğim yaklaşım, diğer çalışmalarımda olduğu gibi büyük bir çoğunlukla sözlü anlatıya dayanır. Bu üslubun, kitabı daha geniş bir okur kitlesi için erişilebilir hale getireceğini umuyorum. Aynı şekilde "ekonomik düşünürken" ve de bu üslupla yazarken yine aynı amaca ulaşmayı hedefliyorum. Ekonomist olmayan veya teknik olmayan analizleri daha rahat takip edebilen, aksi halde kitabı bir kenara bırakacak olan okurları kaybetmeme maksadıyla da, ilk olarak, kitabın devamında sayısız denklemin yer almadığını belirteyim. İkinci olarak da şunu ifade etmeliyim ki, bir şeyin faydalı olduğunu söyleyebilecek tek yolun ya da tek "meşru" yolun biçimcilik

2. Anarşi üzerine yapılan tartışmalar çerçevesinde özyönetim mekanizmalarına odaklanmanın önemiyle ilgili olarak bkz. Boetteke (2012a, 2012b); Leeson (2012a).

olduğu düşüncesine bağlı okurlar, kitabı hemen ellerinden bırakıp matematik alıştırmaları yapmaya kaldıkları yerden devam edebilirler.

Kitapta yer alan incelemeler normatif değildir; açıklayıcıdır. Dolayısıyla dünyanın şu anda (ya da geçmişte) nasıl olduğunu söyler; nasıl olması gerektiğini değil. Yine de dünyanın nasıl olduğuyla ilgili düşüncelerim, nasıl olması gerektiğiyle alakalı belirli fikirleri desteklemek için kullanılabilir. Kitabın sondan bir önceki bölümünde de böyle bir argüman ele alınmıştır. Ancak söz konusu bölüm kısmen normatif olduğundan dolayı bu bölümü, normatif iddialarım hakkında bilgilendirme yapan açıklayıcı incelemelerimin yer aldığı makalelerimden farklı bir yere koydum.

Bazı okurların, kitabın ikinci kısmından dokuzuncu kısmına kadar olan makalelerdeki ifadelerin açıklayıcı incelemeler olduğunu kabul edememeleri (ya da etmek istememeleri) kaçınılmazdır. Çünkü geleneksel düşüncenin özyönetimle ilgili yanlış inançlarına karşı çıktığım gerçeğini görmezden gelerek bu makaleleri normatif bir ifadeyle yazdığımı düşüneceklerdir. Eğer bu okurlardan biriyseniz kitabın başına dönün ve sözde normatif makaleleri tekrar okuyun; yürüttüğüm tartışmaların açıklayıcı olduğunu göreceksiniz. Eğer göremezseniz de "açıklayıcı" ve "normatif" ifadelerinin tanımı için bir sözlükten yardım alın. Halen ikna olmamışsanız da, normatif bir düşünce biçimini kenara bırakmakta zorlanan kişinin ben olmadığım ihtimalini gözden geçirin.

Sosyal bilimlerin esas görevi, bireylerin toplumsal dayanışmayı işbölümü çerçevesinde nasıl güvence altına aldıklarını anlamaktır. Devletin bulunduğu ve işlevsel olduğu koşullarda bunu gerçekleştirmek görece daha kolay olmakla birlikte, Hobbes'un anarşi hakkındaki (hatalı) düşünceleri doğrultusunda iddia ettiği gibi devletin bulunmadığı ya da fazlasıyla işlevsiz olduğu koşullarda daha güçtür. Kitabın okuru karşı karşıya bıraktığı zorluk, bireylerin toplumsal dayanışmayı mümkün değilmiş gibi görünen koşullarda nasıl güvence

altına alacaklarını anlamaya yönelik bir katkı sağlama girişimimden ileri gelmektedir. Kitabın okura çağrısı da, her şeyin mümkün olma ihtimalini araştırırken bana katılmalarıdır.

Birinci Bölüm

Özyönetim ve Sosyal Çeşitlilik Problemi

2
Sosyal Mesafe ve Zorunlu Takas[1]

Toplumsal ilişkilerdeki sürekliliği temel alan özyönetim mekanizmaları iki temel biçimde karşımıza çıkar: iki ya da çok taraflı cezalandırma yöntemleri. İki taraflı cezalandırma kişinin geçmişte kendisini aldatan birisiyle gelecek zamanda etkileşime girmeyi reddetmesi anlamında, "tek kişilik bir boykot" anlamına gelir. Çok taraflı cezalandırmaysa birden fazla kişinin, geçmişte kendilerini ya da *başkalarını*

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Toplumsal Farklılık ve Zorunlu Takas" (*Journal of Legal Studies* 37, The University of Chicago, 2008, s. 161 - 188) ve "Dayanışma ve Çatışma: Zorunlu Tertipler ve Heterojen Gruplar Üzerine Düşünceler" (*American Journal of Economics and Sociology* 65(4), 2006, s. 891-907) başlıklı makaleleri temel alınarak hazırlanmıştır.

aldatan kişilerle ilişki kurmayı reddetmesidir. Bu yöntem çok kişilik bir boykot teşkil etmenin yanında işbirlikçi olmayan davranışları daha ağır bir şekilde cezalandırdığından dolayı daha korkutucudur. Böylelikle, işbirliğinin çok farklı koşullar altında güvence altına alınması sağlanmış olur.

Birbirinden farklı iki toplum düşünelim ve birisinin oldukça sabırlı, diğerinin ise aceleci bireylerden oluştuğunu varsayalım. Böyle bir durumda ilk toplumu meydana getiren bireyler, toplumun diğer bireyleriyle kuracakları ilişkilerine de bağlı olan ileriye dönük beklentilerini düşük tutacaklardır. Dolayısıyla etkileşime geçebilecekleri tek bir kişi söz konusu olsa dahi bu kişiyi günümüzde aldatmaları durumunda gelecek kazanımlarını kaybetme riski, toplumun üyelerinin dayanışmacı bir şekilde hareket etmelerini sağlayabilir. Bu bireyler açısından bakıldığında, diğer bir kişiyle gelecekte etkileşim kuramamaları durumunda yaşayacakları kayıplar, bu kişiyle işbirliği yapmamaları halinde elde edecekleri tek seferlik kazanımdan daha büyüktür. Dolayısıyla iki taraflı cezalandırmanın bu toplumda hayli etkili olduğu söylenebilir.

Ancak aceleci bireylerin oluşturduğu ikinci toplum için bu koşul pek geçerli değildir. Geleceğe yönelik beklentileri oldukça yüksek olduğundan, nüfusun yarısıyla kuracakları ilişkilerden edinecekleri kazanımları kaybetme ihtimali bile bu bireylerin işbirliğinde bulunmasını sağlayamayabilir. Onlara göre, nüfusun yarısıyla gelecekte etkileşime geçememeleri halinde yaşayacakları kayıplar, birini aldatmaları durumunda elde edecekleri tek seferlik kazanımdan daha küçüktür. Dolayısıyla iki taraflı cezalandırma yöntemi, hatta ve hatta nüfusun yarısını kapsayan bir cezalandırma yöntemi bu toplumda etkili değildir.

Yine de söz konusu çok taraflı cezalandırma yönteminin daha kapsayıcı olduğunu, mesela bu uygulamanın bütün nüfusu kapsadığını ve bir kişiyi aldatmanın, nüfusun *tamamından* edinilecek olan kazanımları etkileyeceğini varsayalım. Neticede işbirliğine yanaşmayan bir tutuma uygulanan

ceza ağır olacak ve tahammülsüz bireylerin oluşturduğu bu toplumu işbirlikçi bir yaklaşıma mecbur bırakacaktır. Çok taraflı cezalandırma yöntemi ne kadar kapsayıcı olursa o kadar etkilidir.

Aynı durum çeşitli tahammül derecelerine sahip, gelecek beklentilerini görece düşük ya da fazlasıyla yüksek tutan bireylerin meydana getirdiği bir toplum için de geçerlidir. Böyle bir toplumda tahammül seviyesi yüksek bireylerin sayısı arttıkça, iki taraflı veya daha az kişiyi kapsayan çok taraflı cezalandırma işbirlikçi olmayan davranışları önleyecektir. İvedi kimselerin fazla olması durumundaysa daha kapsayıcı birçok taraflı cezalandırmaya ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla yapılabilecek çıkarım aynıdır: çok taraflı cezalandırmanın daha etkili olabilmesi için daha kapsayıcı olması gerekir.

Peki bu kapsayıcılığı belirleyen nedir? İlk önemli etmen, kişilerin geçmişte dayanışmacı mı, yoksa işbirliğine yanaşmayan bir şekilde mi hareket ettikleri hakkındaki bilginin, nüfusun kalan bölümüne ulaşmasıdır. Bu bilgi akışının etkili bir şekilde sağlandığı toplumda nüfusun büyük bir bölümü kimi cezalandırmaların gerektiğini bilecektir. İkinci önemli etmense hangi davranışların işbirlikçi olmadığı, hangi davranışların hile teşkil ettiği ve de etmediğiyle ilgili olarak nüfusun ne kadarının fikrini belirttiğidir. Aynı şekilde işbirlikçi olmayan davranışlara karşılık verilecek uygun tepkinin, yani söz konusu kişilerin gelecekte kuracakları etkileşimlerin sonlandırılması üzerine nüfusun ne kadarının fikir belirttiği de önemli bir unsurdur. Nüfusun daha büyük bir bölümünün bu konular hakkında fikirlerini paylaşması durumundaysa daha fazla kişi, istenmeyen tutumlara karşı, işbirlikçi olmayan davranışları da caydırabilecek şekilde tepki verecektir.

Kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren nüfuslar (ki demografik olarak bu iki nitelik genellikle birbirleriyle ilişkilidir) çok taraflı cezalandırma yönteminin kapsayıcılığına ve söz konusu cezaların anarşi altında dayanışmayı destekleme becerilerine çeşitli engeller teşkil eder. Nüfus büyüdükçe,

bir kişiyi işbirlikçi olmayan davranışları nedeniyle nüfusun potansiyel olarak etkileşime gireceği bölümünden ayırmak için bu davranışları daha fazla insanın duyması gerekir. Sosyal çeşitlilik de bu problemin büyümesine neden olur. Örnek olarak farklı dilleri konuşan bireylerin meydana getirdiği bir toplulukta kişilerin geçmişte çevrelerine nasıl davrandıkları üzerine konuşmanın, herkesin aynı dili konuşuyor olması durumunda daha kolay olacağı görülür. Ayrıca sosyal olarak çeşitlilik gösteren bir topluluğun bireylerinin, hangi davranışların işbirlikçi olmadığı ve bu davranışlara nasıl bir karşılık verilmesi gerektiği hakkında birbirleriyle fikir paylaşmaları da daha az olasıdır. Belirli bir kültürel arka plana sahip olan kişiler akdi yükümlülüklerini, başka bir kültürel arka plana sahip olan kişilerden farklı algılayacaktır. Nüfusun bir bölümüne göre birinin daimi olarak boykot edilmesi için tek bir hileli davranışta bulunması yeterli olabilecekken başka bir bölümüyse, böyle bir boykotu uygulamaya karar vermeden önce söz konusu kişinin benzeri bir davranışta daha bulunmasını beklemek isteyebilir. Kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren böyle bir nüfus çok taraflı cezalandırma yönteminin kapsayıcılığına yönelik çeşitli güçlükler doğurduğundan geleneksel düşünce, özyönetimin yalnızca küçük ve homojen bir toplulukta etkili olabileceğini varsayar. Gerçekten de bireyin toplumsal bir dayanışmadan elde edeceği kazanımların büyük bir kısmını içinde bulunduğu küçük ve homojen grubun dışından sağlıyor olması, özyönetimin ciddi bir şekilde kısıtlanması anlamına gelir.

Ancak vardığımız bu sonuçla ilgili önemli bir sorun söz konusudur: *Gerçeklik*. Görünen o ki tarih, geleneksel düşüncenin dikte ettiği yaklaşımları altüst etmektedir. Fearon ve Laitin'in de belirttiği gibi (1996: 718), "etnik grupların iç içe olduğu çoğu yerde, işlevsel bir devlet ve hukuk sistemi bulunmamaktadır." Yine de sosyal olarak farklı konumlardaki insanların birbirleriyle sık sık ilişkiler kurdukları ve bu ilişkilerin baskın bir şekilde barışçıl olduğu görülür. Peki bu nasıl mümkün olur?

Bu makale yukarıdaki sorunun cevabını araştırmaktadır. Özyönetim hakkında süregelen tartışmalar bireylerin ne ölçüde benzer olduklarını harici bir kaynağın belirlediğini ve söz konusu bireyler arasındaki sosyal mesafenin değişmez olduğunu varsayar. Ancak kimlik ekonomisine işaret eden kaynaklar (Akerlof: 1997; Akerlof, Kranton: 2000), kişilerin diğer insanlarla aralarındaki sosyal mesafeye müdahale edebildiklerini ve ettiklerini göstermiştir. Ben de Akerlof ve Kranton'un yaklaşımı çerçevesinde sosyal mesafeyi, bireylerin kendileri tarafından dahili olarak belirlenen değişken bir tercih olarak ele alıyorum. Çünkü söz konusu yaklaşım, özyönetimin kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren toplumlarda işbirliğini güvence altına alabiliyor olduğunu varsaymanın yanında, dikkati de, geleneksel düşüncenin görmezden geldiği bir özyönetim mekanizmasına çeker.

Bu mekanizmada sosyal olarak farklı konumlarda bulunan bireyler alışveriş yapmak istedikleri yabancı kişilerle aralarında bir "homojenlik derecesi" belirler ve böylece birbirlerine güvenebileceklerini göstermiş olurlar. Sosyal ayrışmayı azaltan işaretlerin kullanılması, beklenebileceği gibi hileciler ve işbirlikçileri birbirinden ayırmakla beraber bir denge durumunda da sadece işbirlikçi kişilerin etkileşime girecek olmasını güvence altına alır. Yine bu özyönetim mekanizması, kısmi olarak kapsayıcı birçok taraflı cezalandırma yoluyla nüfusu kalabalık ve çeşitlilik gösteren anarşik bir toplumun üyelerini de işbirliğine teşvik eder. Sömürge öncesi Afrika'da ve Orta Çağ'da milletlerarası ticaretten elde edilen veriler bunun nasıl gerçekleştiğini göstermektedir.

Sosyal Mesafenin Teorik Göstergeleri

Sosyal mesafe bireylerin paylaşmakta oldukları inanç, gelenek, eylem, dış görünüş gibi kimliklerini tanımlayan birtakım niteliklerini kapsamaktadır. Toplumsal olarak birbirlerine uzak olan bireyler bu niteliklerin ya küçük bir bölümünü

paylaşırlar ya da herhangi bir benzerlik sergilemezler. Bu bireyler sosyal olarak heterojendir. Toplumsal olarak birbirlerine yakın olan kişilerdeyse bu özelliklerin büyük çoğunluğu veya tamamı ortaktır; dolayısıyla sosyal olarak homojendirler.

Homojenlik çok boyutlu bir olgudur: bireylerde ortak olarak karşımıza çıkma potansiyeline sahip sayısız boyutu vardır. İki kişi dini ya da siyasi kanaatlerine bağlı olarak aynı inanç kategorisinde ele alınabileceği gibi, giyim tarzlarıyla örneklendirebileceğimiz dış görünüşleri ve anlaşmazlıkları çözümleme yöntemleriyle örneklendirebileceğimiz genel tutumları, benzerlik gösterebilir. Kişiler ayrıca yabancıları selamlama biçimleri ya da meslektaşlarıyla kurdukları ilişkiler gibi davranışlarına yön veren diğer toplumsal gelenekleri de paylaşıyor olabilir.

Homojenliğin söz konusu boyutlarından bazıları diğerlerine kıyasla daha dikkate değerdir. Mesela toplumsal kurallar genellikle daha önemli bir konumdayken giyim tarzı daha ehemmiyetsiz olabilir.[2] Hangi boyutun daha kaydadeğer olduğu, kişinin kendini içinde bulduğu duruma bağlıdır. Bir spor organizasyonunda etkileşime giren kişiler için destekliyor oldukları takım, bu kişilerin dini tabiiyetlerine göre daha önemli bir homojenlik potansiyeline sahipken kilisede etkileşim kuran kişiler için tam tersi bir durum geçerlidir.

Diğer yandan homojenlik sürekli bir olgudur. Bireylerin, homojenliğin söz konusu boyutlarında sahip oldukları ortaklık payı çeşitlilik gösterir. Örnek olarak dil boyutunu ele alalım.[3] Birisi İngilizce'ye bütünüyle hâkimken başka birinin de İngilizce'nin söz gelimi %5'ini anlıyor olması, bu iki kişinin dil boyutunda oldukça düşük bir homojenliği paylaştıkları anlamına gelir. Bir boyutun homojenliğinden söz edilebilmesi için bireylerin bu boyutta tam bir ortaklığı paylaşmalarına

2. Gelgelelim Rafaeli ve Pratt (1993) kimi durumlarda giyim tarzının, homojenliğin önemli bir boyutu olduğunu bulmuşlardır.
3. Lazear de (1999) azınlığın, nüfusun kalanıyla işbirliğini mümkün kılabilmek için çoğunluğun konuştuğu dilleri öğrenmeye yönelik saiklerini araştırır.

gerek yoktur. Homojenliğin, iki bireyin paylaşıyor olduğu "çok sayıdaki küçük boyutları" hakkında gereksiz bir söylevden kaçınmak için kişilerin tümüyle ya da kısmi olarak paylaşabilecekleri çeşitli homojenlik boyutlarını, "homojenlik derecesi" olarak anacağım.

Doğa, homojenliğin ırk ya da (daha dar bir kapsamda olmak üzere) cinsiyet gibi kimi boyutlarını belirlerken din, dil, gelenek gibi pek çok boyutsa doğadan, bu bağlamda bağımsızdır. Homojenliğin söz konusu dereceleri değişime açıktır ve nitekim bireyler için de bu dereceler tercihsel değişkenlerdir. Bireyler bu değişkenlere müdahale ederek ve toplumun diğer bireylerini de dikkate alarak sosyal konumları üzerinde etki sahibi olurlar. Verdikleri kararlarla, kendi içlerinde ve yabancı kimselerle aralarında bulunan sosyal mesafeyi de azaltabilirler.[4]

Her biri n sayıda bireyden oluşan, birbirinden farklı iki grup düşünelim. İki grubun üyeleri birbirlerine karşılıklı olarak heterojen bir itibar gösterirken, gruplar kendi üyelerine homojen diyebileceğimiz bir saygı duysun. Ayrıca iki grupta da bir idari birim söz konusu olmadığı gibi, grupların üyeleri arasındaki etkileşimleri denetleyen ve iki grubu da kapsayan bir idare bulunmasın.

İki grubun da üyelerini içine alan bir topluluk ($2n$), bireylerin grup içindeki geçmişleri hakkındaki bilginin etkili bir şekilde aktarılabilmesi adına fazla kalabalık ve muhteliftir. Dolayısıyla bu toplulukta çok taraflı cezalandırma işbirliğini tek başına sürdüremez. Gelgelelim bu durum, çok taraflı cezalandırmanın işe yaramadığı anlamına gelmemektedir. Kalabalık bir nüfus ve toplumun kaydadeğer ölçüde hete-

4. Clay de (1997) üstü kapalı olarak bu olguya dikkati çeker. Dönemin Meksika Kaliforniyası'nda Amerikalı tüccarların, Meksikalılar'ın karakteristiklerini inceleyerek bu toplulukların sahip oldukları dahili ve uygulanabilir anlaşmalara dayalı kurumlarına nasıl erişim sağladıklarından bahseder. Mesela Amerikalı tüccarlar burada evlilikler yapmış, evlerinde İspanyolca konuşmuş ve Katolikliği kabul etmişlerdir.

rojen olması, kişilerin kendi grupları içindeki faaliyetleriyle ilgili bilginin yine aynı grubun üyelerine aktarılmasına engel teşkil etmez. Zaten anımsayacak olursak tek bir grup sayıca daha az üyeye sahiptir ve bu üyeler birbirlerine sosyal olarak daha yakındır.

Neticede hileci kimselerle ilgili bilgi söz konusu grubun içinde yayılabilse de bu grubun sınırlarını aşamaz çünkü nüfusun artması ve toplumun heterojenleşmesi bilgi akışının önüne geçer.[5] Dolayısıyla birinin kendi grubundaki başka bir kişiyi aldatması durumunda bunu söz konusu gruptaki herkes duyacak fakat diğer gruptaki kimse bundan haberdar olmayacaktır. Daha da önemlisi, birinin diğer gruptan bir kişiyi aldatması durumunda bu olayı diğer gruptaki herkes öğrenecekken kişinin kendi grubundan kimse bunu bilmeyecektir. Çok taraflı cezalandırma mevcuttur ancak yalnızca kısmi bir kapsayıcılığa sahiptir. Aldatmaya yönelik verilen ceza, bu eylemi gerçekleştiren kişinin bulunduğu grubun üyelerinin takas olanaklarını etkilerken diğer grubun üyeleri bu uygulamanın dışında kalır.

Kısmi ölçüde kapsayıcı olan çok taraflı cezalandırma, işbirliğini bütün nüfusu ($2n$) kapsamakta olan tam kapsayıcı birçok taraflı cezalandırma kadar güvence altına alamasa da, belirli bir seviyeye kadar bu güvenceyi sağlayabilir. Yeteri kadar sabırlı diyebileceğimiz, belirsiz bir gelecek boyunca grup üyeleriyle gireceği takaslardan elde edeceği kazanım beklentilerini düşük tutan; takas ortağını da, aldatarak tek seferlik bir karşılık alabileceği birisinden fazlası olarak ele alan kişi kısmen kapsayıcı birçok taraflı cezalandırmayla tehdit edildiğinde işbirliği yaparak grubunun dışındaki yabancılarla da dürüst bir alışveriş yürütecektir.

5. Iannaccone (1992) dini amaçla verilen kurbanları, grup içi dayanışmayı güvence altına alan bir mekanizma olarak ele alır. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında da değindiğim gibi dini kurbanlar, gruplararası işbirliğine olanak sağlama maksadıyla sosyal ayrışmayı azaltan işaretler biçiminde de karşımıza çıkar.

Tam tersine, sabırsız olduğunu söyleyebileceğimiz, belirsiz bir gelecek boyunca grup üyeleriyle gireceği takaslardan elde edeceği kazanım beklentilerini düşük tutmayan ve ortağını da, aldatıp tek seferlik bir karşılık alabileceği birisinden fazlası olarak görmeyen birisi, sadece kısmi olarak kapsayıcı birçok taraflı cezalandırmaya maruz kalma korkusuyla, grubunun dışındaki yabancılarla dürüst bir alışveriş yürütmeyecektir. Ayrıca bu kişilerle alışveriş içinde bulunmanın kendisine sağladığı faydaları kavrayamadığı için bütün menfaatlerine rağmen yabancı ortağını aldatmayı daha kazançlı bulacaktır.

Bu gruplardan birindeki bireylerin oldukça sabırlı kimseler olduğunu varsayalım; hatta az önce bahsettiğimiz kısmen kapsayıcı olan çok taraflı cezalandırma dahi tek başına bu kişilerin, diğer grubun üyeleriyle kuracakları etkileşimde işbirlikçi davranmaları için yeterli olsun. Bu grubun karşısındaki grupsa aynı ölçüde aceleci kişilerden meydana gelsin ve bu kişilerin ilk grupla kuracakları ilişkide işbirliği yapmaları için kısmen kapsayıcı bir ceza uygulaması fayda sağlamazken, tümüyle kapsayıcı olan birçok taraflı cezalandırma yeterli olsun.

İlk grubun tamamını, ikinci grubunsa küçük bir kısmını oluşturan bu sabırlı kimseleri, karşılarındaki grupta yer alan takas ortaklarını hiçbir zaman aldatmayacakları için, "dayanışmacılar" olarak isimlendirelim. İlk grupta bulunmayan, ikinci grubunsa yine bir bölümünü meydana getiren sabırsız kimseleri de, yabancı ortaklarını sürekli aldatacakları için, "hileciler" olarak analım.

İçinde hileci kimselerin bulunduğu gruptan birisini ele alalım (p) ve bu kişinin takas yapma maksadıyla, tamamını dayanışmacı bireylerin oluşturduğu gruptan birisiyle (q) etkileşime girdiğini varsayalım. Karşısındaki kişiyi dikkatlice gözlemlerken kendisinin sabırlı mı, diğer bir deyişle dayanışmacı mı ya da ivedi ya da farklı bir şekilde söylersek hileci mi olduğunu yalnızca p bilmektedir.

q'nun sorunuysa apaçıktır. p hakkında tek bildiği p'nin başka bir gruba mensup, yabancı birisi olduğudur ve bu grubun

inançları, eylemleri ve pek çok başka niteliği kendisininkinden oldukça farklıdır. Ayrıca *p* hileci birisi de olabilir. *p*'nin kendi grubundaki dayanışmacı kişilerin arasında olması durumunda *q*, *p* ile yaptığı takastan fazlasıyla yarar sağlayacaktır. Ancak *p*'nin hileci olduğu ortaya çıkarsa ki *q* bunu ancak iş işten geçtiğinde öğrenecektir, *q*, *p* ile alışveriş yapmış olmasından dolayı önemli miktarda zarar görecektir.

Eğer tümüyle kapsayıcı birçok taraflı cezalandırmadan bahsedebilseydik, *q*'nun p ile alışveriş yaparken endişe duymak için hiçbir nedeni olmazdı. Hatta *p* hileci bir kişi olsa dahi kapsayıcı birçok taraflı cezalandırmaya maruz kalma korkusuyla işbirliğine yönelirdi. Gelgelelim iki grubu da içine alan (*2n*) bir topluluğun kalabalık ve çeşitlilik sahibi olması nedeniyle çok taraflı cezalandırma tümüyle kapsayıcı değildir; dolayısıyla *p*'nin hileci biri olması durumunda *p* ile girilecek ortaklıkta işbirliğini sağlaması için çok taraflı cezalandırmaya güvenilemez. *q*, *p* ile alışveriş yapmayı ancak *p*'nin hileci biri olması ihtimali yeteri kadar yüksekse reddedecektir çünkü *p*'nin dayanışmacı biri olma ihtimali de söz konusudur; dolayısıyla gruplararası bir alışverişin sağlayabileceği olanaklar kaybedilebilir.

Buradaki sorun çoğu zaman düşünüldüğü gibi özyönetimin çökmesinden ziyade çok taraflı cezalandırmanın işlevsel olmayışıdır. Kişileri dayanışmacı mı yoksa hileci mi olduklarına göre "sınıflandırarak" özyönetimi güvence altına almayı hedefleyen çok taraflı cezalandırmanın sorunu da tam olarak bu noktada ortaya çıkar.

Gerçekleşen bir olayın ardından bireyleri dayanışmacı ya da hileci olup olmadıklarına, kimlerle tekrar etkileşim kurulabileceğine ya da kurulamayacağına göre sınıflandırmak, *q* ve *p* kişilerinin içinde bulunduğu gruplar karıldığında ortaya çıkan kalabalık ve heterojen nüfus söz konusu olduğunda, işbirliğini sağlamak için yetersiz bir yoldur. Çünkü kalabalık ve çeşitlilik gösteren topluluklar gerçekleşen bir olayın ardından tamamıyla etkin bir ayrımın yapılabilmesi için gerekli

olan bilgi akışı ve eşgüdüme bir engel teşkil eder. Böylesi bir ayrım topluluktaki herkesin kişisel geçmişleri hakkında bilgi sahibi olunmasını ve bu bilgilerin ne ifade ettiği ile bunların ışığında nasıl davranılması gerektiği hakkında benzer yaklaşımları paylaşmalarını gerektirir. Söz konusu gereklilikler tam da kalabalık ve sosyal olarak heterojen toplulukların yerine getiremeyeceği gerekliliklerdir.

Peki bireylerin dayanışmacı mı yoksa hileci mi oldukları çerçevesinde yapılan sınıflandırmanın, taraflar arasında bir alışveriş gerçekleşmeden önce yapılma olasılığı hakkında ne söyleyebiliriz? Bunun başarılabilmesi halinde *q* kendini güvende hissederek *p* ile bir etkileşime geçecek ve kendi küçük, sosyal olarak homojen grubunun dışında gerçekleştirdiği alışverişten edindiği kazanımların farkına varabilecektir. *q* kendini güvende hisseder çünkü *p*'nin geçmişi hakkında bilgisi olmadığı, dahası *p*'nin tam anlamıyla bir yabancı olduğu gerçeğine ve *q*'nun kendi grubundaki diğer kişilerin, örnek vermek gerekirse işbirlikçi olmayan davranışlara yönelik nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği hakkındaki farklı görüşlerine rağmen *p* "dayanışmacı kimseler" arasında yerini almışsa, *q* da onunla etkileşim kurabileceğinden emin olacaktır.

q'nun şanssızlığı, *p*'nin hileci ya da dayanışmacı olarak belirlenen konumunun alnına damgalanmış olmamasıdır; yalnızca *p* kendisi hakkında bilgi sahibidir. Gelgelelim *q*, *p*'yi konumunu afişe etmeye ikna edebilirse aralarında bir alışveriş gerçekleşmemiş olmasına rağmen onu hileci mi yoksa dayanışmacı mı olduğuna göre sınıflandırabilecektir.

Göstergelere geçersek: Sadece deneyim sonrası değerlendirmeler üzerinde yükselen toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanması gibi, özyönetim mekanizmalarının aksine deneyim öncesi tercihler üzerinde temellenen ve çeşitli göstergeleri örnek olarak verebileceğimiz mekanizmalar, işlevsel olabilmek için ne nüfusun az olmasına ne de sosyal homojenliğe gereksinim duyar. Eğer *q*, *p* ile takasta bulunmaya razı olmadan önce *p*'nin masraflı bir ön yatırımda bulunmasını şart

koşarsa –ki bu yatırım *p*'nin *q* ile işbirlikçi etkileşimlerde bulunmaya devam etmesi halinde zamanla telafi edebileceği bir yatırımdır– *q*, *p*'yi hileci ya da dayanışmacı birisi olarak konumunu afişe etmeye zorlamış ve alışverişe girişmeden önce de *p*'yi, bu niteliklerine göre sınıflandırmış olacaktır.

p'nin yapacağı böyle bir yatırım *q* açısından bakıldığında bir gösterge görevi üstlenir. Bu eylem *q*'ya *p*'nin nasıl birisi olduğunu isabetli bir şekilde gösterdiği gibi *p*'nin, aksi halde gizli kalacak olan pozisyonunu da açığa çıkartır. *q*'nun şart koştuğu yatırımın değeri yeterince yüksekse *p*'nin bu yatırımı yapma isteğinin derecesi ve dayanışmacı ya da hileci bir kimse olarak konumu arasında mükemmel bir korelasyon vardır.

Bunun sebebi açıktır: Eğer *p* hileci biriyse söz konusu yatırım, dayanışmacı olması durumundaki maliyetine kıyasla daha pahalıya patlar. *q*'nun *p* ile alışveriş yapmak için şart koştuğu yatırımın karşılığı ancak zaman içinde tekrarlanan etkileşimler yoluyla geri alınabilecektir. Ayrıca kısmen kapsayıcı çok taraflı cezalandırmalar nedeniyle *q*, söz konusu etkileşimlerden ancak *p*'yi aldatmadığı sürece faydalanma olanağına sahiptir. Böyle bir durumda *q* ve *q*'nun dahil olduğu sosyal grup *p* ile etkileşimlerini kesecektir. Diğer yandan hileci kimselerin daha ivedi olduğu görülür; gelecek etkileşimlerinden edinecekleri kazanım beklentilerini dayanışmacılara göre daha da düşük tutarlar. Zaten anımsarsak, en başta karşılarındakini aldatma yolunu seçmelerinin nedeni de budur. Bu nedenle hileci kimseler *q*'nun takas için şart koştuğu yatırım gibi uzun vadeli yatırımları daha masraflı bulur.

Dayanışmacı ve hileci kişilerin masraflı bir ön yatırımda bulunmalarının kendilerine tahmini getirisi üzerine beklentilerindeki farklılık, yatırımın belirli bir aşamasında *q*'nun ticaret için *p*'ye gereksinim duyabileceği gerçeğiyle beraber, *p* eğer hileci biriyse bu yatırımı kazançsız, dayanışmacı biriyse de bu yatırımı kazançlı göreceği anlamına gelir. *p*'nin böyle bir yatırımda bulunduğunu görmesi koşuluyla *q* da kendine güvenir bir şekilde *p* ile alışverişte bulunur; yatırım yapma-

dığını görmesi durumundaysa etkileşim kurmayı reddeder. Çünkü *q* ve *p* arasındaki ticaret ilişkisi yalnızca *p*'nin dayanışmacı olması durumunda kârlıdır; göstergeler de buna işaret ederken kişinin kendi sosyal grubu dışından bir yabancıyla ticaret yapmasıyla ilgili potansiyel risklerin önüne geçilmiş ve olası kazanımlar elde edilmiştir.

q'nun alışverişin koşulu olarak sunduğu yatırım –ya da bu durumda gösterge– etkili olabilmek için belirli niteliklere sahip olmalıdır. İlk olarak herkes tarafından gözlemlenebilir olması gerekir. Böyle olmaması durumunda *q*, *p*'nin bu yatırımda bulunup bulunmadığını bilemeyecek, dolayısıyla da *p*'nin hileci ya da dayanışmacı olarak konumu hakkındaki bilgi gizli kalacaktır. Yatırım olabildiğince özgün olmalıdır; değeri yatırımın diğer amaçları yerine ağırlıklı olarak *p*'nin, *q* ve *q*'nun sosyal grubundaki diğer kişilerle ticaret yapmasına olanak sağlıyor olmasında bulunmalıdır. Yatırım özgün değilse ve *p*, *q*'yu aldatacak olursa fazla zarara uğramaz; hatta *q* ve *q*'nun sosyal grubundaki diğer kişiler *p*'yi boykot etseler dahi *p* yatırımlarını daha büyük bir kayıp vermeden yararlanabileceği farklı bir kaynağa yönlendirebilecektir. Ayrıca *q*'nun *p*'den talep ettiği yatırım tek kesişme koşulunu da sağlamalıdır: söz konusu yatırım *p*'nin hileci biri olması halinde ona daha pahalıya mal olmalıdır. Yeterince büyük ve karşılığı ancak sürecin sonunda alınabilecek bir yatırım bu koşulun sağlanmasını güvence altına alacaktır çünkü hileci ve dayanışmacı kişiler farklı tahammül seviyelerine sahiptir.

Peki *q*'nun *p*'ye şart koştuğu nasıl bir yatırım ya da gösterge, bu koşulları yerine getirebilir? Cevap, kökleri sosyal mesafede bulunan bir yatırım ya da göstergedir.

q ve *p* sosyal anlamda heterojen konumdadırlar. Anarşiyle ilgili bizi en başından beri ilgilendiren sorunsalı da bu durum meydana getirmektedir. Eğer *p* ile ticaret yapılmasına olanak sağlanacaksa, *q*'nun grubunda ortak olan ve belirli bir homojenlik derecesini de ifade eden ancak *p*'nin yabancısı olduğu *ve* paylaşmadığı çeşitli sosyal nitelikleri benimsemesi mak-

sadıyla bu niteliklere yatırım yapması gerekliliğini dayatarak gruplararası bir alışverişi engellemek yerine bunu mümkün kılabilmek için *q*, *p*'yle aralarındaki sosyal farklılıkları kullanabilir. Zaten aksi takdirde *q*, *p*'den şüphe duyacaktır.

q'nun söz konusu amaç doğrultusunda *p*'den benimsemesini talep ettiği homojenlik derecesi örnekleri *q*'nun konuştuğu dil, içinde bulunduğu grubun gelenekleri ve dini ritüelleri, giyim tarzları gibi çeşitli boyutları kapsar. Sosyal mesafeyi daraltan böylesi göstergeler masraflı yatırımlardır; dolayısıyla bu yatırımın karşılığı ancak *q* ve onun grubundaki diğer kişilerle zaman içinde tekrarlanan bir işbirliğinde bulunulması yoluyla alınabilir. Karşı tarafın dilini öğrenmek gibi bazı yatırımlar kendi başlarına maliyetliyken gruba yabancı olan kişinin giyim tarzını kopyalamak gibi kimi yatırımlarınsa büyük bir bedeli bulunmaz ancak bunun gibi pek çok yatırım bir bütün olarak hayli masraflıdır. Homojenlik derecelerine yapılan söz konusu yatırımlar herkes tarafından gözlemlenebilirdir. Örnek olarak yabancı kişinin, ortağının geleneklerini uygulayıp uygulamadığı rahatlıkla fark edilebilir. Dahası, "kültürel" bir dayanak olarak söz konusu yatırımlar tek bir sosyal gruba yönelmeye meyillidir. *p*'nin, kendisinden sosyal mesafeyi daraltıcı göstergeler olarak talep edilen olası yatırımlarının söz konusu niteliklere sahip olması sayesinde *q* da idarenin olmadığı anarşik bir ortamda yapılan gruplararası alışverişle ilgili merkezi sorunu, başlıca bir nitelik haline getirebilir.[6]

6. Kimi zaman kişinin yabancı birisiyle arasındaki sosyal mesafeyi azaltmasının, kendi grup üyeleriyle arasındaki mesafeyi arttırdığı görülür. Bu durum (mesela yabancı kişinin dini inancının değiştirilmesi ancak bu değişimin grubun farklı dini inançlara sahip olan üyeleri arasındaki bağları zayıflatması gibi) belirli koşullarda grup içi etkileşimi kısıtlasa da çoğu örnekte buna yol açmamaktadır. Nitekim gruptaki herkes diğer üyelerin itibarı konusunda ayrıntılı bilgiye sahiptir. Kişinin, yabancı birisinde gördüğü eylemleri kendi yaşantısında uygulaması halinde yaklaşımındaki ağırbaşlılık (ve dolayısıyla itibarı) azalmadığı sürece kendi grubundaki üyeler onunla ticaret yapmaya yine aynı isteklilikle devam edeceklerdir. Aslına bakılırsa yabancı birinin belirli maliyetleri olan kimi davranışlarını benimsemesi, kişinin daha sabırlı (dolayısıyla da daha itibarlı) bir kimse olduğuna işaret eder; bu da söz konu-

Sosyal mesafeyi azaltan yatırımlar çok taraflı cezalandırmanın alışverişi karşılıklı olarak güvenli hale getirme konusunda tek başına yeterli olmaması durumunda bireylerin faydalanabileceği tek gösterge değildir. Yine de, özellikle sosyal olarak çeşitlilik gösteren bir nüfus düşünüldüğünde böylesi yatırımlar diğerlerine göre daha önceliklidir. Nüfusun homojen olduğu bir yerde sosyal mesafeyi azaltan göstergelerin, bir kişinin güvenilirliğinin belirtkesi olma görevini üstlenmesine de gerek yoktur. Kişinin kendisine benzeyen birinin davranış ve tutumlarını benimsemesi maliyetli değilken, kendisine benzemeyen birisinin davranış ve tutumlarını benimsemesinin çeşitli bedelleri vardır. Dolayısıyla birisinin yabancı olduğu homojenlik derecelerine uyum sağlaması, kişinin itibarı hakkında önemli bir göstergedir. Bu bakımdan sosyal mesafeyi azaltan göstergeler özellikle gruplararası etkileşimlerde faydalıdır.

Diğer yandan sosyal mesafeyi azaltan yatırımlar, Bliege Bird'in (1999) ve Smith'in (Bird'le birlikte, 2000; ve 2002) "göstergelerin verimliliği" olarak andıkları bir oluşa işaret eder. Bir grubun üyeleri sosyal olarak yakın olduklarından dolayı, bir kişinin başka bir gruptan birisiyle alışveriş yapma amacıyla onun homojenlik derecelerine uyum sağlaması grubun diğer üyeleriyle de arasında bir homojenlik derecesi yaratacaktır. Gruptan birisinin güvenilirlik göstergesi olarak algıladığı sosyal mesafeyi azaltan herhangi bir yatırım, grubun diğer üyeleri tarafından da aynı şekilde yorumlanır. Dolayısıyla bu homojenlik derecelerine uyum sağlayan kişi söz konusu yatırımlardan, sadece ticaret yapabilmek için ilk etapta etkileşim kurmaya çalıştığı kişiyle alışverişi üzerinden

su kişiyi kendi grubunun diğer üyeleri için daha cazip bir ticaret ortağı haline getirir. Gelgelelim bu, kişinin eline geçecek maddi karşılığı maddi olmayan kazanımlarının üzerinde tutmasıyla sağlanabilir. Bunlardan ilki değişkenlik göstermeyebileceği gibi yabancı biriyle arasındaki sosyal mesafeyi azaltan grup üyesine gösterilen saygıyla beraber artabilir; ikincisi de grup üyelerinin, kişinin kendi geleneklerini korumasının önemli olduğuna inanıyor olmaları halinde azalacaktır.

değil, karşısındaki grubun diğer üyeleriyle gerçekleştirme imkânı yaratmış olduğu ticari faaliyetler yoluyla da fayda sağlayacaktır. Bu yüzden şahıslar sosyal mesafeyi azaltan yatırımlardan genellikle daha çok kazanç sağlar çünkü yine ticaret yapma amacıyla gerçekleştirecekleri diğer yatırımlara göre daha geniş bir "kitleye" hitap etmiş olurlar.

Tanımladığımız gösterge mekanizması özyönetimin etki alanını küçük ve homojen bir grupla sınırlı olarak gören geleneksel düşüncenin yanılgısını açıklığa kavuşturmaktadır. Söz konusu yaklaşımın kaynağı, (a) sosyal mesafe dahili ve çeşitlilik gösteren bir olgu olmasına rağmen, bunun harici ve değişmez olarak ele alınıyor olmasıdır. Ayrıca (b) kişileri, olasılıkları göz önünde bulundurarak çözümleyen özyönetim mekanizmaları görmezden gelinirken onları bir oluşun sonuçlarına göre ele alan özyönetim mekanizmalarının dikkate alınmasıdır. En önemlisi de (c) gösterge mekanizmalarının, bu makalenin en başında yer verdiğimiz gözlemlere açıklık getiriyor olmasıdır: içinde yaşamımızı sürdürdüğümüz dünyanın etkin bir idari birim bulunmayan yerlerinde dahi birbirlerinden sosyal olarak uzak olan insanlar çoğunlukla işbirliği içindedir. Makalenin takip eden bölümlerinde böyle bir işbirliğine ve sosyal mesafeyi azaltan göstergelerin insanları işbirliğine teşvik konusunda bulunduğu konuma tarihten örnekler vereceğim.

Uygulamada Sosyal Mesafeyi Azaltan Göstergeler

Sömürge Öncesi Afrika

Sömürge öncesi Afrika'da, farklı sosyal grupların üyeleri arasındaki ilişkiler çoğunlukla bir devlet olmaksızın ortaya çıkar (örnek olarak bkz. Curtin vd., 1995; Bohannan, 1968). Buna karşın "Avrupalılar, Afrika sahnesinde görünmeden uzun zaman önce" sömürülmeye başlanmamış olan Afrika halkı "gelişmiş kredi, sigorta... ve arabuluculuk sistemleriyle beraber" yerel ve "milletlerarası bir ticareti" (Cohen, 1969:

6) tesis etmişlerdi. "Çeşitli etnik gruplar arasında yoğun etkileşimler" söz konusuydu ve bu etkileşimler "çoğunlukla birbirine tamamen yabancı olan kabileler için yapılan kapsamlı kredi düzenlemelerini" de (Cohen, 1969: 6) içeriyordu.

Anarşik bir ortamda gruplararası işbirliğinin sağlanabilmesi için farklı sosyal grupların üyeleri, yabancı oldukları grupların gelenek ve alışkanlıklarına yatırımda bulunuyorlardı. Böylece ticari ilişkiler kurmak istedikleri yabancı gruplarla aralarındaki sosyal mesafeyi azaltarak kendi güvenilirlikleri üzerine bir gösterge sağlıyorlardı. Sömürge öncesi Afrika halkının söz konusu amaç doğrultusunda faydalandıkları çeşitli homojenlik boyutlarının üçü özellikle önemlidir: otoriteyle kurulan ilişki, mülk tanzimi ve dini faaliyetler/kurumlar.

Otoriteyle Kurulan İlişkiler

Sömürge öncesi Afrika halkı resmi bir devletin yokluğunda topluluk liderleri ya da şefler tarafından idare edilmiştir. Söz konusu yöneticiler genellikle köyün yaşlıları ya da halkın sosyal olarak daha yüksek bir basamağında bulunan kişiler olmakla beraber toplumsal kuralları da belirler ve halk arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözerler (örnek olarak bkz. Middleton, 1971). Ayrıca bazı gayri resmi liderler "bekçi" gibi hareket ederek kendi halkıyla etkileşime geçmeye çalışan yabancılardan iyi niyet göstergesi olarak hediye talep eder.

Kimi zaman toplumsal kurallara uymanın reddedilmesine hapis cezası gibi resmi cezalar verilse de, çoğunlukla resmi olmayan, toplumdan dışlama gibi cezalar uygulanır. Mesela bir kişi "toplumun şefi tarafından verilen bir kararı kabul etmemeyi tercih ederse herhangi bir yaptırımdan muaf tutulabilir; gelgelelim halk söz konusu kararın arkasındaysa bu kişinin, içinde bulunduğu grubun bir parçası olması sayesinde kazandığı ayrıcalıkları kaybetmesi" (Howell, 1968: 192) muhtemeldir. Pek çok sömürge öncesi toplumda karşımıza çıkan gayri resmi yapı, liderin otorisine tabi olma halini çoğunlukla kişilerin tercihine bırakır.

Sömürge öncesi topluluklar genelde fazlasıyla homojen olmaya yatkındır. Bireylerin aynı gelenekleri, alışkanlıkları, dış görünüşleri, dini, dili, anlaşmazlıkları çözerken benimsedikleri yaklaşımları, mülk tanzimini ve daha pek çok kaydadeğer benzerliği paylaşıyor olmaları, onları sosyal olarak yakın konumlara yerleştirir. Bunun aksine gruplar birbirlerinden önemli ölçüde farklı da olabilir. Farklı liderler toplumları farklı yönlere çekmekle beraber farklı toplumsal kurallar belirler. Dolayısıyla homojenliğin potansiyel boyutları her toplumda farklılık gösterir. Ayrıca bir kimsenin idare yetkisini vermek maksadıyla gayri resmi olarak kimi seçtiği onun toplumsal kimliğinin de önemli bir parçasını oluşturur.

Kişinin toplum önderlerine hediyeler sunması ve kendini onların otoritesine teslim etmesiyle beraber uyuşmazlıkların çözülmesi için izlenen yol da, bir grubun üyeleri ve yabancılar arasında homojenliğin belirli bir boyutundan kaynaklanan sosyal mesafeyi azaltır: söz konusu boyut sunuda bulunma gelenekleri, anlaşmazlıkların nasıl çözümlendiği ve daha genel biçimiyle aynı gayri resmi liderin otoritesinin tanınmasını da kapsayan toplumsal kurallara uyulmasıdır.

Sosyal mesafeyi azaltan bu yatırımların bazı maliyetleri vardır. Yabancı birisinin etkileşim kurmak istediği toplulukla arasındaki sosyal mesafeyi azaltmak için bu topluluğun hediye sunma alışkanlıklarını benimsemesi maddi kaynaklara yatırım yapmasını gerektirirken, bir liderin belirlemiş olduğu toplumsal kurallara itaat etmenin yanında bu liderin otoritesine teslim olması, soyut kaynaklara yatırımda bulunması anlamına gelir; ayrıca söz konusu liderin karşısında savunmasız bir konumda olacaktır. Bir gruba ilk defa girmiş olan kişi topluluğun halihazırdaki üyeleriyle yaşayacağı anlaşmazlıklarda, pek de kendi lehine olmayan kararları kabul edip etmeme konusunda bir ayrıma düşebilir çünkü bu durum toplumu yöneten kişinin iktidarına boyun eğmesi gibi bir bedeli dayatmaktadır.

Yabancı kişi bu tür homojenlik derecelerini benimsemesinin ardından toplumla işbirliği yapmazsa bütün yatırımlarını kaybedecektir çünkü sergileyeceği kötü bir tutum daha önce de bahsettiğimiz gibi toplumun onunla etkileşim kurmaktan vazgeçmesine neden olur. Bundan dolayı yabancı kişinin karşı tarafı aldatması durumunda elde edeceği tek seferlik kazanç, sunuda bulunması talep edildiğinde verdiği hediyenin değerinden ya da otoriteye boyun eğmesi gereken durumlarda vermesi gereken, kendi aleyhine olması muhtemel kararların maliyetinden daha küçük olduğu sürece bu yabancının söz konusu eylemleri bir topluluğa katılmanın önkoşulu olarak kabul etmesi gerekir. Böylece topluluk, yabancı kişiyi kazançlı bir etkileşim kurabilecekleri birisi olarak tanır. Bir bakıma sosyal mesafeye işaret eden göstergelerin sonucu olarak "çoğu Afrikalı tek bir kabile hüviyetine dahil olmaktan ziyade kendilerini bir süreliğine şefe bağlı bir kimse, bir süreliğine bir kültün üyesi, bir süreliğine bir klanın parçası, bir süreliğine de mesleki bir loncanın katılımcısı olarak tanımlarlar. Birbirlerinin üstüne binen bu ortaklık ve alışveriş ağları çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır" (Ranger, 1985: 248).

Mülk Tanzimi

Afrika halkı gruplararası bir ticaret yapmak için etkileşim kurmayı istedikleri yabancıların mülkiyet pratiklerini de benimsemiştir. Sömürge öncesi topluluklar faydalandıkları arazinin başkasına satışını gerçekleştirme bağlamında olmasalar da halihazırda üzerinde bulundukları toprağı kimin, nasıl kullanabileceğine yönelik bazı idari uygulamalar geliştirmişler, genellikle de toplumun gayri resmi liderleri halkı bu amaç çerçevesinde yönlendirmişlerdir. Bazı yerlerde bu görevi toplumun, tarihte bu toprağı işleyen ilk insanlarla arasındaki bağı temsil eden ve Toprak Rahipleri olarak anılan önderler üstlenmiştir.

Çoğu zaman toprağın kimi mistik niteliklere sahip olduğu düşünülmüştür ve bu nitelikler, Toprak Rahibi'nin belirlemiş

olduğu ayin geleneklerine ve tabulara uyulmasını gerektirir. Yabancı kişi, içine girmek istediği bir topluma benzemek için rahibin tesis ettiği bu geleneklere iştirak etmeyi ve yerleşmiş olan tabulara saygı göstermeyi kabul eder. Dahası, toprağı işleyen belirli bir toplulukla etkileşime girmenin yollarını arayan yabancı bir kişi, az önce bahsettiğimiz sunuda bulunma eylemine benzer şekilde "iyi niyet göstergesi olarak" (Colson, 1969: 54) Toprak Rahibi'ne sunmak üzere hediyeler hazırlayacaktır.

Toprak Rahibi'nin törensel tabularına bağlılık göstermenin çeşitli maliyetleri vardır. Örnek olarak rahibin tabularından biri, verimli bir toprağa kutsallık atfedildiğinden dolayı buranın ekilip biçilmesinin yasaklanması olabilir. Başka bir olasılık da yabancı kişinin, topraklarını ekip biçen bir topluma dahil olmak istemesi halinde topluluğa yeni katılmış olması ya da verimli toprakların zaten kullanımda olması nedeniyle rahibin kendisini verimsiz topraklara yönlendirmesini kabullenmek zorunda kalmasıdır.

Yabancı, sunduğu hediyenin bedelini sadece belirli bir saygınlık kazanarak, daha az verimli bir toprakta ekim yapmanın maliyetini de yalnızca toplumun diğer üyeleriyle sürekli bir ilişki içinde olarak geri alır. Sonuç olarak yabancı kimselerin işbirliğinde bulunma niyetiyle bir toplumun törenlerini, mülkiyet anlayışlarını ve tabularını benimsemeleri koşulu, bu kişilerin güvenilirliklerini göstermesi bağlamında sosyal mesafeyi azaltan etkin bir gösterge olur.

Dini Faaliyetler ve Kurumlar

Sömürge öncesi Afrika halkı gruplararası işbirliğinin önünü açmak için dini faaliyet ve kurumları da sosyal mesafeyi azaltan bir gösterge olarak kullanmışlardır. Bu boyut üzerinden sosyal mesafeyi azaltmanın bir yoluysa yabancı kişinin dini eylem ve inançlarına katılım göstermektir. İzlenebilecek

bir diğer yol da yine yabancı kişinin dini kurumlarına dahil olmak ya da doğrudan onun dini inancını kabul etmektir.[7]

Kültler ve Ekpe, Okonko, Ogboni gibi kardeş halklar sömürge öncesi Afrika halkları içinde genellikle yarı-dini bir yargılama görevini yürütür. Avrupalı bir gözlemcinin de not ettiği gibi "bizim hâkim, polis, hapishane ve verdiğimiz cezalardan oluşan kurumlarımızın" yokluğunda söz konusu yarı-dini topluluklar pek çok Afrika toplumunda "hukukun ve düzenin güvence altına alınması için faaliyet gösteren basit bir mekanizmadır" (Stopford, 1901: 95). Bu toplulukların çoğu zaman çeşitli dini gelenek ve faaliyetlerin yanında, çıkabilecek anlaşmazlıklar için de çözüm yöntemleri oluşturdukları görülür; yabancı kimseler de içine girecekleri grubun diğer üyeleriyle aralarındaki sosyal mesafeyi azaltmak için bunları uygulayabilecektir. Kimi zaman Ekpe gibi bazı toplulukların, yabancıları gruba bir "üyelik ücreti" karşılığında kabul ettikleri görülür. Başka topluluklardaysa "üyelik, bu külte dahil olmak isteyen", kültün gelenek ve de alışkanlıklarını benimsemeyi kabul eden herkese açıktır (Colson, 1969: 59).

Her iki durumda da yabancı kimsenin dini birtakım boyutları benimsemesi maliyetli bir şeydir ancak ivedilikle hareket eden bir yabancı için bu maliyet daha büyüktür. Bir topluluğa girebilmek için belirli bir üyelik bedeli ödenmesi gerekiyorsa da bu bedel kısmi olarak maddidir. Maddi olmasa bile yabancı kişiler yarı-dini kurumlara dahil olmaları ya da yeni bir dini kabul etmeleri durumunda mülklerini manevi bir varlığa adamak, anlaşmazlıkları çözerken muhtemelen kendi aleyhine olan kararlara itaat etmek, davranışlarının perhiz gibi eylemlerle kısıtlanması ya da zamanlarını toplumsal faaliyetlere vermek gibi maliyetli geleneklere ayak uydurmak zorundadır.

7. Sömürge öncesi Afrika halkının bir kısmının, Avrupalı ziyaretçilerle daha rahat etkileşim kurabilmek için Hıristiyan olması, buna örnek olarak verilebilir.

Sabırsız yabancılar böyle yüksek bedelli yatırımlarda bulunmanın zahmetlerine değmeyeceğini düşüneceklerdir çünkü hile yapmaya yatkındırlar. Hile yapmak da çoğunlukla toplumdan dışlanmayla cezalandırıldığı için hileci kimseler bir grubun gerçekleştirdiği dini eylemlere yapacakları maliyetli bir yatırımdan fayda sağlayamayacaklardır. Sabırlı yabancılar içinse durum farklıdır. Yürüttükleri dürüst ilişkiler dahil oldukları grubun dini faaliyetlerinde yer almak maksadıyla yaptıkları pahalı yatırımın karşılığını alabilecek kadar uzun bir süre bu grubun içinde kalmalarını güvence altına aldığından, memnuniyetle bu yatırımı yapacaklardır. Sömürge öncesi Afrika halkı, yabancı kişileri, bir topluluğa dahil olmadan önce söz konusu grubun dini faaliyetlerine maliyetli bir yatırımda bulunmaya ne kadar istekli olduklarına bakarak sınıflandırmış ve işbirliği yürütebilecekleri yabancılar arasından seçim yaparak gruplararası alışverişi olanaklı kılmıştır.

Sömürge öncesi Afrikası'ndan böyle kısaca bahsetmemizin nedeni gruplararası etkileşimin her zaman barışçıl ve işbirlikçi bir şekilde yürütüldüğünü göstermek değildir –ki bu zaten olanaksızdır da. Dikkati çekmeye çalıştığımız şey kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren bir nüfusun büyük bir çoğunluğunun devlet olmaksızın dikkate değer bir işbirliği sağlamış olmasıdır. Ayrıca bu işbirliği, toplumsal ilişkilerde sürekliliğin sağlanamadığı yerlerde kısmen sosyal mesafeyi azaltan göstergelerin üzerine temellenen özyönetim mekanizmalarıyla da desteklenmektedir.

Orta Çağ'da Milletlerarası Ticaret

Orta Çağ'ın milletlerarası tacirleri de içine girdikleri kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren toplumlarla ticaret yapabilmek için sosyal mesafeyi azaltan göstergeler kullanmıştır.[8] Bu göstergelerin nasıl kullanıldığına yönelik kanıtlar

8. Bu bölümün devamındaki kısa inceleme sosyal mesafeyi azaltan göstergelerin Orta Çağ ticaret hukukuna tabi olan bir ticareti mümkün kılan tek gayri resmi mekanizma olduğunu öne sürmemektedir ki bu zaten kesinlikle

dönemin, *lex mercatoria* olarak da bilinen ticaret hukukuna bağlı olarak milletlerarası ticaret yapan tüccarların tuttuğu, 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar tarihlenen belgelere dayanır. Lopez ve Raymond da (1990) çok sayıda belgeyi ele geçirmiş ve tercüme etmiştir. Bu makalenin devamında ben de söz konusu belgelerden faydalanacağım.

Ticaret hukuku çok merkezli bir örfi hukuktur; aralarında sosyal mesafe bulunan tüccarların 11. yüzyılın sonlarında kültürlerarası bir ticaret gerçekleştirme arzuları neticesinde ortaya çıkmıştır. Resmi bir yürütmenin uygulayıcısı olan ülkelerüstü bir komisyonun bulunmadığı örneklerde, yürütmenin genellikle ulusal bir devlet tarafından üstlenildiği geleneksel sistemde, anlaşmazlıklar ağırlıklı olarak ticaret mahkemelerinde yapılan özel arabuluculuk faaliyetleriyle çözülür. 12. yüzyılın başından 16. yüzyılın sonuna kadar aralarında sosyal mesafe bulunan bireylerin gerçekleştirdiği Avrupa ticaretinin neredeyse tamamı bu temelde ve büyük bir başarıyla yürütülmüştür.

Tüccarların kişisel ünleri söz konusu ticari faaliyetlerin yürütülmesinde önemli bir role sahiptir. Gelgelelim milletlerarası çalışan tüccarların içine girdikleri topluluk kalabalık ve sosyal olarak çeşitlilik gösteren bir nüfusa sahip olduğundan, çok taraflı ceza uygulamaları yalnız kısmi bir kapsayıcılığa sahiptir ve bu yüzden tüccarların mallarını bir devlet olmadan koruma konusunda genellikle yetersiz kalır. Dolayısıyla tüccarlar toplumsal ilişkilerde sürekliliğin sağlanması için sosyal mesafeyi azaltan göstergelerden de faydalanmıştır.

Orta Çağ'da milletlerarası alım satım işiyle meşgul olan tüccarlar pek çok farklı sosyal gruptan yabancıyla alışveriş

mümkün değildir. Amaçlanan daha ziyade, bu göstergelerin gruplararası alışverişi nasıl kolaylaştırdığını örneklendirmektir. Mesela Greif, Milgrom ve Weingast'ın da işaret ettiği üzere (1994) tüccar loncaları, Orta Çağ'da ticareti mümkün kılan özel kuruluşlar arasındaydı. Milgrom, North ve Weingast bir çalışmalarında da (1990) Orta Çağ'da ticaretin ilerlemesine katkı sağlayan farklı bir özel kuruluşun varlığına dikkati çekmektedir.

yapma şansına sahip olmuştur. Dolayısıyla gruplararası bir ticarete olanak sağlamak amacıyla, içinde bulundukları şartlara uyum sağlamaları gerekmiştir. Bu çoğunlukla, ticaret yapılmak istenen yabancının davranışlarını ve eğilimlerini kabullenmeyi de gerektirir.

Örnek olarak, Napolili bir tüccarın 1458 tarihli notlarına bakıldığında, ticaret ilişkileri kurabilmek için gereken "itibar ve güvenilirliğe sahip olabilmek için tüccarlar zırhını giymiş bir süvari gibi tamamen sert, komedyen veya soytarı gibi de tümüyle kaypak bir tutum sergilemekten ziyade, konuşmalarında, yürüyüşlerinde, kısacası bütün hareketlerinde belirli bir ciddiyet taşımalıydı" (Lopez ve Raymond, 1990: 418). "Hareket tarzlarını" içine alan homojenliğin bu küçük boyutunun gruplararası alışverişi mümkün kılan güvenilirlik göstergesinde payı bulunurken, benzer şekilde bir başka homojenlik boyutu olan "dış görünüş" de aynı işleve sahipti. Bu nedenle 14. yüzyılın başlarında Floransalı bir tüccarın notlarında İngiltere'ye giden tacirlere "mütevazı renklere sahip kıyafetler giymelerini, alçakgönüllü ve ağırbaşlı olmalarını" tavsiye ettiği görülür (Lopez ve Raymond, 1990: 423).

Homojenliğin diğer boyutları da Orta Çağ'ın heterojen ticaret ortamında güvenilirlik göstergelerine bir temel oluşturmuştur. Mesela Dino Compagni'nin 14. yüzyılın başlarında Floransa'da kaleme aldığı bir şiirinin gruplararası ticaret yapılabilmesi için özellikle iki homojenlik boyutuna işaret ettiği görülür. Compagni, şiirinde başarılı bir tüccarın "buluşmalarında bir şeyden şikâyet etmediğini, neşeli olduğunu" ve "eğer kiliseye gidiyorsa daha da saygın biri" olarak görüldüğünü dile getirir (Lopez ve Raymond, 1990: 426). Ortak bir davranış tarzı ve dini faaliyet yabancı için bir güvenilirlik göstergesidir; dolayısıyla bu kişiyle ticaret yapılabilir. Tüccarlar yine ticaret amacıyla yabancı kişinin dilini de öğrenmişlerdir. Yine bir tüccarın 846 ve 886 yılları arasına tarihlenen notlarında tüccarların yabancı kişilerle ticaret yapabilmek amacıyla "bazı Latin ve Slav dillerinin yanında Arapça, Farsça, Frankça ve İspanyolca bildikleri" yazılmıştı (Lopez ve Raymond, 1990: 31).

Floransa'da 1310 ile 1340 yılları arasında tüccarlar için hazırlanan mesleki rehberler, gruplararası bir ticaret gerçekleştirebilmek için sosyal mesafeyi azaltmaya yönelik yatırımlara güvenildiğini gösteren kesin kanıtlar sağlamaktadır. Söz konusu rehber tüccarların ticaret yapmak istedikleri yabancı kişilerle aralarında homojenlik derecesini nasıl yaratabilecekleri konusunda gayet açıktır; rehberin bu bölümünde, Çinlilerle ticaret yapmak isteyen Batılı tüccarlara tavsiyelerde bulunulur: "İlk olarak tüccara sakallarını uzatması ve kesmemesi önerilebilir. Tüccar Tana Nehri'nde çevresini rehberlerle [dragoman] çevirmelidir... Rehberlerle beraber Kuman dilini iyi bilen en az iki hizmetkâr almalıdır. Ayrıca tüccar Tana Nehri'nden itibaren yanında bir kadın da götürmeyi dilerse... kadınla gitmemesine nazaran daha yüksek bir mevkide görülecektir" (Lopez ve Raymond, 1990: 356-357).[9]

Belki de en önemlisi, tüccarların ticaret hukuku etrafında [lex mercatoria] şekillenen ticaret ve arabuluculuk faaliyetlerine kendi istekleri doğrultusunda itaat etmelerinin, onlar arasında önemli bir homojenlik derecesi meydana getiriyor olmasıdır. Tüccarlar diğer pek çok şeyle beraber alışverişte kullanılacak temel bir değer birimini, standart ağırlık ve uzunluk ölçülerini (Lopez ve Raymond, 1990: 147-150), katiplerin kim olacağını (Lopez, 1976: 108) ve anlaşmaya kimin tanıklık edeceğini (North, 1990: 121, 129), çok uluslu ticaret kurum ve loncalarını (Berman, 1983: 342) kendi rızalarıyla kabul etmiş olur. Ticaret hukukunun kılavuzluğuyla beraber homojenlik boyutları da gruplararası bir alışveriş gerçekleştirme maksadıyla kullanılmıştır. Örnek olarak tüccarlar yabancı kişilerle evlenmiş, farklı ülkelerden vatandaşlık almış (Lopez, 1976: 67, 63), farklı dinlere mensup olmuşlardır (Berman, 1983: 346).

Orta Çağ'da milletlerarası bir ticaret Avrupa'nın ekonomik gelişimi için şarttı; ticaret hukukuna tabi olan özyönetim mekanizmaları da bu ticaretin temelini oluşturuyordu. Benson'un

9. Dragoman kelimesi Doğu coğrafyasında rehberlik yapan kişileri tanımlamak için kullanılan bir Orta Çağ terimidir.

belirttiği gibi (1990: 31), "11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar süren ve nihai olarak Rönesans ve de Sanayi Devrimi'yle sonuçlanan ticari devrim bu sistem olmadan gerçekleşemezdi." Bu özyönetim sistemini ortaya çıkaran Orta Çağ ticaret hukuku, günümüz uluslararası ticaretinin de temellerini atmıştır ancak bunu başka bir makalede ele alacağım. Sonuç olarak bu sistem sayesinde Orta Çağ ticareti gelişmiştir ve bu çoğunlukla devletin katkısı olmadan başarılmıştır.

Geleneksel düşünce bu konuya kısmen doğru bir açıdan yaklaşır: insanların, işbirliğini devletin yokluğunda teşvik etmek için güvenebileceği tek özyönetim mekanizması toplumsal ilişkilerin sürekliliğinin sağlanması olsaydı, başarılı bir özyönetim örneği kesinlikle küçük ve sosyal olarak homojen bir grupla sınırlanmış olurdu. Ancak geleneksel düşüncenin hatası, örtülü olarak, söz konusu özyönetim mekanizmasının, insanların anarşik bir ortamda faydalanabilecekleri tek mekanizma olduğunu ileri sürüyor olmasıdır. Gelgelelim sosyal olarak çeşitlilik gösteren kalabalık toplumlarda dahi başarılı özyönetim örnekleriyle karşılaştığımız gerçeğine herhangi bir açıklama getiremezler.

Sosyal mesafeyi azaltan göstergelerin kullanılması, bir devlet olmaksızın gruplararasında bir işbirliği yapılmasını kolaylaştıran özyönetim mekanizmalarından sadece birisidir. Diğer pek çok mekanizmaya benzer şekilde bu da kimi zamanlar etkili olup anarşik bir ortamda kullanılabilecekken, kimi zamanlarsa işimize yaramayacaktır. Sosyal mesafeyi azaltan göstergeler, gruplararasında kurulan bir işbirliğinde ortaya çıkabilecek bütün sorunların üstesinden gelmemizi sağlayacak bir formül olarak görülmemeli, diğer yandan, bu amaçla kullanılabilecek çeşitli mekanizmalar konusunda ufkumuzu genişletmelidir. Sonraki bölümde gösterileceği üzere söz konusu çeşitlilik, insanların anarşik bir ortamda karşı karşıya gelebilecekleri özgül problemler kadar çok sayıdadır.

3
Kanunsuzluğun Yasaları[1]

Anarşik bir ortamda, farklı sosyal gruplardaki insanların işbirliği yapmasıyla, bu gruplar birbirlerine açıkça düşmanken böyle bir işbirliğinin sağlanması apayrı şeylerdir. Aynı şekilde özyönetimin, aralarında sosyal mesafe bulunan ve birbirlerine *düşman* olan tarafları işbirliğine teşvik etmesi fikrinin absürt olduğu da düşünülebilir.

Gelgelelim bu başarılabilir bir olgudur ve başarılmıştır da. John Stuart Mill'den alıntılarsak (1848: 882): "Güvensizlik sadece, insanlarda genellikle mevcut olan bir gücün yeterli

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Kanunsuzluğun Yasaları" (*Journal of Legal Studies* 38/2, University of Chicago, 2009, s. 471 - 502) başlıklı makalesi temel alınarak hazırlanmıştır.

güvenceyi sağlamadığı durum ve şartlarda felç edicidir." Siz de göreceksiniz ki söz konusu güç somut bir kavramdır.

Bu makalede 16. yüzyılın Anglo-İskoç sınırında yaşayan İngilizler ve İskoçlar'ın arasındaki, oldukça önemli ve uzun süre de devam eden bir gruplararası anarşi devri incelenmektedir.[2] Sınır halkları "yağmacılık" dedikleri bir yaşam tarzını sürdürmüş, birbirlerine baskınlar düzenleyip mallarını talan etmişlerdir. Böyle bir gruplararası haydutluk sistemini düzene sokabilmek ve bu sistemin tamamen bir kaosa dönüşmesini engellemek için de *Leges Marchiarum* olarak anılan sınır ötesi ceza hukukuna bağlı bir özyönetim sistemi geliştirmişlerdir. Bu "kuralsızlığın yasaları" sınırın diğer tarafıyla kurulan her türlü etkileşimi denetlemenin yanında idari yürütmeyi sağlamak için "mütareke günleri", sözleşmeler, "kınamalar" ve "örfler" gibi özgün müesseseler tesis etmiştir.

Önceki makalede, aralarında sosyal olarak mesafe bulunan insanların anarşik bir ortamda karşılaşabilecekleri asıl sorun nasıl ticaret yapacaklarıyken bu makalede bahsedilen asıl sorun, anarşik bir ortamda birbirlerine düşman olan taraflar arasında gruplararası ticaretin kurulmasından, gruplararası şiddetin denetlenmesine kayar. Burada ele alınan sorunlar birbirleriyle örtüştükleri gibi kitabın ikinci bölümündeki makalelerde odaklanılan konuların da habercisidir.

16. yüzyılın Anglo-İskoç sınır toprakları, sosyal olarak birbirlerinden uzak düşman grupların arasındaki şiddetli çatışmaları denetleyen kuralların meydana getirdiği bir özyönetim sisteminin kurulmasına neden olması bakımından benzersiz değildir. Örnek olarak 1. Dünya Savaşı'nda Alman ve İngiliz askerleri arasındaki mevzi harbi de savaşın vahşetini azaltmaya yönelik belirli kuralların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Taraflar arasındaki etkileşimler sayesinde

2. Tarihçiler Anglo-İskoç sınırı üzerine araştırmalar yapmış olsalar da –örnek olarak Fraser'in kusursuz çalışmasına (1995), Neville'nin (1998) ve Lapsley'in (1900) incelemelerine bakınız– iktisatçılar tarihin bu dönemini ihmal etmiştir.

askerlerin birbirlerine saldırmayacakları zaman dilimleri ve keskin nişancıların nereye konumlandırılacağını denetleyen bazı standartlar belirlenmiştir. Yazılı olmayan ve kendiliğinden gelişen bu kurallar resmi olmayan (ve bu nedenle de hükümetlerin hoş karşılamadığı) ateşkeslerle beraber karşı tarafa istihkaklarını almaları için fırsat tanınmasını sağlamıştır (örnek olarak bkz. Axelrod, 1984; Ashworth, 1980). Benzer şekilde İngiltere, Fransa ve İspanya arasında 18. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden savaşlarda özel savaş gemileri, yine şiddet ve ele geçirilen ganimetler hakkında düzenlemelerin yer aldığı kuralların meydana getirdiği bir özyönetim sistemiyle idare edilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde yakından inceleyeceğim bu sistem mahkûmların takas edilmesini, gemilere el konulmasındansa rehin alınmasını ve taraflar için yıkıcı olacak çatışmalardan kaçınılması üzerine anlaşmalardan oluşur. Düşman gruplar arasındaki şiddeti denetleyen özyönetim sistemlerinin aksine, *Leges Marchiarum* çatışmaları tümüyle ortadan kaldırmadıysa da bunu denetlemiş, aza indirgemiş ve diğer türlü kaosun hâkim olacağı, insanların kan dökeceği bir bölgeye toplumsal düzen getirmiştir.

Bu makalede birincil kaynak olarak sınır halkının ve gözlemcilerin 1249 ile 1603 tarihleri arasında kaleme aldıkları belgelerden faydalanmaktayım. Bu belgelerin başındaysa *Leges Marchiarum*'un kendisi, yani 13. yüzyılın ortalarından 1597 yılına kadar sınır halkının uyduğu kuralları gösteren bir dizi belge geliyor. Carlisle piskoposu William Nicolson, 1707 Birlik Yasaları'nın, bu makalede ele alınan dönemi sona erdirmesinden yaklaşık bir yüzyıl sonra bu belgeleri bir araya getirmiş, düzenlemiştir. Bununla beraber 16. yüzyıla ait "*Sınır Bildirisi*" [The Border Papers] başlıklı el yazmalarından da yararlanıyorum. İngiliz kraliyetinin düzenlediği söz konusu kayıtlarsa sınır halkı ve İngiltere yöneticileri arasındaki yazışmalardan oluşmaktadır. Bu kayıtlar *Leges Marchiarum*'la

beraber Anglo-İskoç sınır hattındaki yaşantı üzerine ilk elden sahip olduğumuz en önemli ve detaylı belgelerdir.[3]

Gruplararası Anarşi

Anglo-İskoç sınırları İskoçya tarafında Cree Nehri'nden başlayarak Kuzey Denizi kıyılarına ve İngiltere tarafında da Cumberland kıyılarından Northumberland kıyılarına kadar uzanıyordu. Bu hat, sınırın iki tarafında da üçer adet olmak üzere altı yerleşim birimine (*Marches*) bölünmüştür: Doğu, Orta ve Batı yerleşim birimleri. Bu birimler günümüzde yaklaşık olarak İskoç tarafında Güney Sıradağları'ndan İskoç Ovası'na, İngiliz tarafındaysa Cumbria'dan Northumberland'a kadar olan alanı kapsar (Fraser, 1995). Bu nedenle Anglo-İskoç yerleşim birimleri birbirinden ayrı iki sosyal gruba ev sahipliği yapar: İngiliz ve İskoç sınır halkları kültürel, coğrafi, politik ve ulusal sınırlarla birbirlerinden ayrılmışlardır.

1296'da yapılan ilk İskoç Bağımsızlık Savaşı'ndan 1551'deki Norham Paktı'na kadar olan 250 yıllık zaman diliminin büyük kısmında İngiltere ve İskoçya birbirleriyle sürekli savaş halindeydiler. Sınır hattı savaşan bu milletleri ayırdığından dolayı sınırda yaşayan insanlar da bu savaşa dahil olmuşlar, resmi Anglo-İskoç muharebelerinde karşı karşıya geldikleri gibi savaşılmayan süre zarflarında da ilan edilmemiş bir savaşın içinde kalmışlardı. Dolayısıyla söz konusu yerleşim birimlerinde yaşayan kişiler, sınırın öteki tarafındakilerle birbirlerine karşı amansız bir düşmanlık besleyerek yetişiyorlardı. Sınırlararası saldırganlık sadece sınır hattının ayırdığı bölgelere özgü değildi. Anglo-İskoç sınırının aynı tarafındaki yerliler birbirleriyle mücadele edebilirlerdi ve zaten çatışmalar yaşanıyordu. İki millet arasındaki devamlı savaş hali nede-

3. Bu makale, çağdaş tarihçilerin sınır halkları ve bu halkların emsalsiz uluslararası hukuk sistemleri üzerine yaptıkları çalışmalara da fazlasıyla borçludur. Özellikle Fraser'in (1995), Tough'un (1928), Neville'nin (1998) ve Armstrong'un (1883) çalışmalarına bakınız.

niyle bahsi geçen yerleşim birimlerinde yaşayan halk için bu çatışma durumu, arkadaşlık ve düşmanlıklarını şekillendirme konusunda önemli ve güçlü bir etkendi.

16. yüzyılın ikinci yarısında Anglo-İskoç savaşlarının son bulduğu bir dönem başladı. Yine de 250 yıldan daha uzun süre boyunca İngiltere ve İskoçya, dolayısıyla da sınır hattında yaşayan insanlar için uzadıkça uzayan kanlı savaş, ön saflarda yer alan bu insanları sınırın diğer tarafındakilere karşı duydukları ciddi bir güvensizlik ve saldırganlık içinde bırakmıştı. Bu belli belirsiz barış döneminde sınırdaki İngiliz ve İskoçlar arasında "nefret geleneği" de devam etti; her iki taraf birbirini vicdan azabı duymadan öldürebileceği, kaçırabileceği ya da soyabileceği hedefler olarak görüyordu.

Bu yerleşim birimleri yönetimi altında bulunduğu monarkın atadığı bir temsilci tarafından yönetilmekteydi. Bu temsilciler de atandıkları bölgede idaresini pekiştirmesine yardım etmesi için kendi astlarını belirleyip görevlendiriyor, diğer yandan iki millet arasında barışın sağlandığı dönemlerde yönettikleri yerleşimin iç hukukunu tatbik ederken, savaş zamanındaysa askeri gücün hazır bulunmasını sağlıyordu. Gelgelelim, teoride durum böyle olsa da uygulamalar oldukça farklıydı.

Bu yerleşim birimleri "tam anlamıyla oturmuş bir hükümetin bulunmadığı yerler" olarak tanımlanıyordu (Tough, 1928: 28) ve bunun çeşitli nedenleri vardı. Örnek olarak bazı temsilciler aslında kontrolü altına alması gereken aşırı şiddet eylemlerine kendileri başvuruyordu. Diğer durumlardaysa normalde denetliyor olmaları gereken güçlü klanlardan daha zayıflardı. İngiltere ve İskoçya'nın kendi sınır hatlarını idare ederken genellikle ilgisiz olmaları temsilcilerin sorumlu oldukları bölgeyi "kendi keselerini doldurmak için" idare etmelerine yol açmıştı. Bu nedenle de temsilciler kimi zaman iç hukuku uygulama zahmetine bile girmemişlerdi. Bazı yerleşim birimleri idarede bir temsilcinin bulunmadığı dönemleri bile deneyimlemişti (örnek olarak bkz. Fraser,

1995: 34; *Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1583: c. 1; s. 197; Tough, 1928: 35; *Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1594: c. 1; s. 948. Ayrıca bkz.; aynı cildin 916 ve 930. sayıları ve *Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1585: c. 1; s. 341).[4]

Yerleşim birimlerindeki bu idari zayıflığa rağmen sınır hatlarının anarşik bir durumda olmasındaki en önemli unsur, anarşinin tek bir yerleşim birimiyle ya da sınırın yalnızca bir tarafındaki yerleşim birimleriyle sınırlı olması; ancak krallığın, atanan temsilcilerin ve diğer bütün sınır halkının sınırın karşısındaki krallıkla, temsilcilerle ve halkla karşılıklı bir doğal durum içinde bulunmalarıydı. 17. yüzyılın ilk on yılına kadar İngiltere ve İskoçya müstakil krallıklar olarak kaldılar. İki ülkenin de iç hukuk ve asayiş sistemleri, sınırın kendi taraflarındaki yerleşim birimlerine kadar uzanıyordu.[5] Örnek olarak bir sınırlar tarihçisi olan Cynthia Neville'nin de (1998: 192) işaret ettiği gibi "Kalabalık gruplar halinde örgütlenerek ya da bireysel olarak sınırı geçip yağmacılık yapan zalim İskoçlar, kralın tabiyetinde olmadıkları gibi teamül yasalarını yürüten hâkimlerin erişemeyecekleri bir konumdaydılar."

Gruplararası anarşiyi ortadan kaldırabilecek ülkelerüstü hiçbir idare, sınırın her iki tarafındaki insanların uyması için belirli kuralları yürürlüğe sokabilecek bir nüfuza sahip hiçbir hükümet var olmamıştır. Yazılı bir ortak hukuk ve mahkemelerin yanında, bir vatandaşın başka bir ülkeden birisi tarafından öldürülmesi gibi sınır ötesi etkileşimlerde

4. Fraser'in de belirttiği gibi (1995: 30) temsilciler yalnızca "toplumun göstermelik denetleyicileriydi." Her yerleşim biriminde yerel mahkemeler bulunuyordu ve kimi zaman bu mahkemelerde vatan hainliğiyle ilgili davalar görülüyordu. Ancak "gündelik hukukun uygulanmasına yönelik girişimler arasında zaman aralıkları vardı" ve bu yerel mahkemeler yılda ancak birkaç kez toplanıyordu (Tough, 1928: 163 - 164).

5. İngiltere Kralı I. Edward İskoçya üzerindeki "egemenliğini" ilan ederek birtakım sınır ötesi anlaşmazlıklarda yararlanılan yargılama yetkisi üzerinde de hak talebinde bulunuyordu. Bazı durumlarda bu anlaşmazlıklar İngiliz Mahkemeleri'nin kullandığı teamül hukuku çerçevesinde çözülse de bu nadiren gerçekleşiyordu.

takip edilen kurallar bulunmamaktadır.[6] Bunun sonucuysa, Anglo-İskoç sınırında birbirine karşı konumlanan yerleşim birimlerindeki insanların arasında gerçekleşecek olan etkileşimler için "kuralsız" bir sahanın ortaya çıkmasıdır. Bu durum sınır hattında gerçekleşen sınırlararası suçların üzerine gidilmesinin önünde somut bir engel yaratır çünkü ne İngiltere ne de İskoçya bunu gerçekleştirecek yetkiye sahiptir.[7] Böylece sınır hattı "iki ülkenin içinde ya da arasında bulunan neredeyse kanunsuz bir bölge haline gelmiştir" (Fraser, 1995: 5).

Kaos Tehdidi: Anglo-İskoç Baskıncılık Sistemi

Sınır sakinleri pek çok açıdan olağandışıdır. Ama belki de en çarpıcı tuhaflıkları pek çok kişinin bir yaşam biçimi olarak eşkıyalığı benimsemiş olmasıdır.[8] Bu alışılmamışlık büyük ölçüde iki ülke halkının da geniş bir kesiminin dahil olduğu, neredeyse sürekli bir savaş halinin sonucudur. Bu durum iki sınır hattını da kırıp geçirmiştir; yerlilerse, zaten iki ülke arasında gerçekleşen ilk şiddetli çatışmada yok olacak bir teşebbüste bulunmak için neredeyse hiç istekli değildir. Neticede sınır hattındaki pek çok sakin, sınırın diğer tara-

6. İngilizler'in teamül hukukunun uygulandığı mahkemeler teoride, sınır hattında yaşayan İngilizler'in sınır ötesi suçlulara karşı adalet aramak için izleyebilecekleri bir seçenekti. Gelgelelim uygulamada başka bir ülkenin sınırındaki yerlilere karşın adaletin güvence altına alınması, çoğu durumda imkânsız olmasa bile son derece zordu. Dolayısıyla sınır halkı çoğu zaman *Leges Marchiarum*'un ortaya çıkardığı milletlerarası adalet sistemine bel bağlıyordu.

7. 1603 yılında gerçekleşen Taç Birleşmesi'yle İngiltere ve İskoçya tek bir monarşi altına girmiştir. Ülkeler ayrı kalırken her ülke iç işlerinde kendi meclisini ve özerkliğini korumuştur. Ancak İskoçya, özellikle İngiltere'yle ilişkilerinde uluslararası alandaki bağımsızlığını neredeyse kaybetmiştir. 1707 yılında Birlik Yasaları'yla İngiltere ve İskoçya tamamen birleşmiş ve aynı parlamentonun kontrolüne girmişlerdir.

8. Sınırdaki yerlilere hakkaniyetli davranmak adına, sınır ötesinde gerçekleştirdikleri artık herkesçe bilinen yağmalara İngiliz ve İskoç hükümetlerin önayak olduğunun; bu faaliyetleri desteklediklerinin ve halkı yağma yapmaları için cesaretlendirdiklerinin bilindiğini söyleyebiliriz, ki zaten bu iki devlet, daha önce de belirttiğimiz gibi çoğunlukla bir savaş halindeydi.

fındaki düşmanlarını hedef aldıkları bir hırsızlık faaliyetine yönelmiştir.

Tough (1928: 48) "Sınırdaki hırsızların sıradan bir hırsız gibi olmadıklarını" söyler. Alelade bir hayduttan farklı olarak onlar için "yağmacılık, kundakçılık, insan kaçırmak, cinayet işlemek ve gaspçılık sosyal sistemin önemli bir parçasıdır" (Fraser, 1995: 3). Bu eylemler "baskıncılık" dedikleri bir sistem meydana getirmiş, bu sistemde yer alanlara ise "sınır baskıncıları" denmiştir. "Çelik başlıklılar" ismiyle nam salan bu kişilerin istismarları ve kişilikleri Sir Walter Scott'un yazılarında da kendilerine yer edinmiştir (1802-1803; 1814-1817).

Bu baskıncılar profesyonel bir şekilde hırsızlık ve yağmacılık yapmışlardır. Baskınlar, acımasız bir hırsızlık eyleminde beklenebilecek türde davranışları da içerir. Bunların arasında cinayet işlemek, sakat bırakmak, birini kaçırıp fidye istemek gibi haydutların sergilediği tipik hareketler de vardır. Daha ilginç eylemler arasındaysa günümüzdeki haraç kesme olayının Orta Çağ'daki karşılığı olan benzer bir uygulama ve "ölümlü kan davası" gibi gelenekler vardı. Haraç uygulaması [black meale] tamamıyla sınır hattındaki anarşi nedeniyle ortaya çıkmıştı. Günümüzdeki şantaj [blackmail] kelimesi de ilk olarak sınır hattında yaşananlar üzerine türetilmiş olsa da zaman içinde anlamı değişmiştir. Orta Çağ'da sınır hattındaki bu uygulama baskıncılar ve mallarını korumak isteyen sınır yerlileri arasında; bir yerlinin dediği gibi "kendi kişisel güvenlikleri için yaptıkları sözleşmeleri" ifade eder.[9]

Ölümlü kan davalarıysa kişinin düşmanlık beslediği bir klanın üyelerinin sözde bu kan davasını tetikleyen kişiye saldırmış olmalarından dolayı öldürülmesi, söz konusu klanın da

9. Haraç kesmek 1587 yılında, İngiltere ve İskoçya'nın birleşmesinden çok da uzun olmayan bir süre önce resmi olarak yasaklanmış olsa da uygulamasına yaygın bir şekilde devam edilmiştir. Örnek olarak 1593 tarihli bir belgede bir temsilci, bazı İngiliz soylularının sınırın diğer tarafındaki baskıncılara haraç ödemelerinden yakınmış ve bunu "soyluların ve sınırda gezinen baskıncıların arasında uygunsuz bir nezaketle karşılıklı güvence sağlanıyor" diyerek ifade etmiştir.

buna yine birisini öldürerek karşılık vermesi şeklinde devam eden bir töredir. Bir sınır gözlemcisi bunu şöyle aktarmıştır (Fraser, 1995: 170; ayrıca bkz. *Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1583: c. 1; s. 197):

> Bu ülkenin insanları barbarca bir geleneği uyguluyorlar; iki kişi arasında bir anlaşmazlık yaşandıysa, kanun adamlarını beklemeden, birisi soydaşıyla beraber öteki taraftan iki kişiye karşı gelerek, olayı cesurca çatışarak çözüyorlar; kendilerini adalete teslim etmektense insanlık dışı, barbarca bir kavgaya girişip birbirlerini öldürüyorlar. Bu kavganın, başka bir şekilde ifade edemeyecek olduğum barbarca bir biçimde boyunlarının borcu, ödemeleri gereken bir bedel olduğunu söylüyorlar.

Sınırdaki yerliler tabii ki sadece yağmacılık yapmıyorlardı. Birilerinin çalınabilecek bir şeyler üretiyor olması gerekiyordu. Dolayısıyla, sınırda yaşayan çoğu kişi baskınlara katılsa da yarı zamanlı olarak tarımla uğraşıyor, yulaf ve çavdar gibi ekinler yetiştiriyor ve hayvancılık da yapıyordu. "Hırsızlık geçerli bir meşguliyetti ancak profesyonel bir hırsızın da boş zamanını değerlendirmesi gerekiyordu; dolayısıyla şu ya da bu şekilde çiftçilik de yapıyordu" (Tough, 1928: 47).

Bu faaliyetler genellikle mevsimsel endişelerin gerektirdiği bir şeydi. Baskınlar genellikle sonbahardan ilkbahara kadar gerçekleşirken en yoğun olduğu dönemse 29 Eylül (Michealmas Bayramı) ve 11 Kasım (St. Martin Günü) arasıydı. Özellikle sonbaharda baskın yapılmasının nedeni gecelerin görece daha uzun sürmesiyle beraber yağmanın asıl hedefi olan çiftlik hayvanlarının hem daha ulaşılabilir hem de sınırın diğer tarafına kaçırılabilecek kadar kuvvetli olmasıydı. Kışın sığır ve kuzuların kaçmaya takatleri yetmezken yazın da yerliler çiftlik hayvanlarını, kolaylıkla erişilemeyen yüksek otlaklara çıkarırlardı (Fraser, 1995: 93). Uygulamadaki bu zorlu kısıtlamalardan dolayı kişi ayı, haftayı ya da günü tahmin edemese de mallarının talan edilebileceği mevsim üzerine akıl yürütebilirdi.

Baskınlarda çiftlik hayvanlarına odaklanılması ve sözünü ettiğimiz koşullar birbirleri üzerinde bir etkiye sahiptir. Bir sığırı çalmak için sığırın yeterince sağlıklı olması gerekir; dolayısıyla sığırı sağlıklı bir şekilde yetiştirebilmek için yeteri kadar tarımsal ürüne ihtiyaç vardır. Bu durum da tarımsal üretim üzerinde öngörülebilir bir duruma sebebiyet verir. Baskıncıların tarımsal ürünleri çalmaya yönelmesi çoğu durumda mantıksızdır çünkü böyle yaparak yalnızca yılın ilerleyen dönemlerinde çiftlik hayvanı çalma olasılıklarını düşüreceklerdir.

Dahası, baskınların yapıldığı mevsimin tarımsal üretimi sekteye uğratmıyor oluşu sınır halklarının hayvanlarını ve kendilerini besleyebilecekleri kadar mahsul üretmelerine imkân sağlayarak, mevsimsel baskınlara rağmen düşük de olsa üretim ve tüketimi mümkün kılıyordu. Diğer taraftan sınır hattı, tarımsal üretim için ideal olan verimli topraklardan çok uzaktaydı. Bu nedenle hayvancılıktan, ağırlıklı olarak tarımsal bir üretime geçilmesi düşünülemezdi. Neticede toprağın verimsizliği üretim faaliyetlerinin hayvancılığa odaklanmasına neden olurken baskınların da hayvan hırsızlığına yönelmesine yol açıyordu.

Sınırdaki "yerlilerin büyük çoğunluğunun yasa tanımayan asi bir kişiliğe sahip olması", toplumsal düzene yönelik büyük bir tehlike oluşturuyordu (Nicolson, 1747: 104). Bir İngiliz temsilcisi olan Robert Carey de sorunu şöyle tarif ediyordu: "Yerine getirmemiz gereken sorumluluklar varken, sorumsuz insanlar yarattık" (Tough, 1928: 258). Carey'in kızgınlığı, sınır halklarına "itaatsizliğe cüret ediyor olsalar da Kraliçe'nin yasaları yoluyla" toplumsal bir düzen sağlamaya çalışmanın beyhudeliğini gösteriyordu (*Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1583: c. 1; s. 197).[10]

Gözlemcilerin anlattığı kuralsızlık durumu, sınırdaki halkların belirli kurallarının olmadığı anlamına gelmiyordu. Sı-

10. Carey, Krallığın iç hukukunu idare ediyor olduğu yerleşim biriminde uygulamak için çaba gösteren az sayıdaki temsilciden biriydi.

nırda karşılıklı olarak birbirlerine düşmanlık besleyen sosyal grupların üyeleri arasında kurulan etkileşimleri denetleyecek yasaları belirleyip bunların yürütmesini sağlayacak bir devlet olmadığından, sınırdaki yerlilerin arasındaki ilişkilerden doğan bağımsız ve örfi bir kurallar bütünü, baskıncılığı düzene sokmuş ve kendini idare eden gruplararası bir hukuk sistemi yaratmıştır. Bu sisteme *Leges Marchiarum* ya da sınır hukuku denmiştir.[11]

Leges Marchiarum: Kanunsuzluğun Yasaları

Leges Marchiarum'da yer alan örfi kanunlar sınırlararasında gerçekleşen etkileşimler süresince organik olarak gelişmiştir. "Bunlar çok eski ve herkesin kabullendiği alışkanlıklardı; kanun gibi görülüp itaat ediliyorlardı; temsilcilerin rızasıyla sınırın iki tarafında da uygulamaya geçirilmişlerdi" (Balfour, 1754).[12] Neticede İngiliz ve İskoç barış delegeleri de "uzun zaman sınırların içinde kalan bu yasaların" krallıklar arasında bir antlaşma olduğunu yazacaklardı (Nicolson, 1747; iv).

Ülkelerüstü bir hükümet var olmadığından dolayı sınırlararası işbirliği, bu süreci başlatacak olan kapsayıcı bir merkezi otoritenin katkısı olmadan kurulmuştu. İki krallığı da temsilen kanunları yazıya döken ve akabinde *Leges Marchiarum* üzerinde değişiklik yapan kişilerin başvurabileceği, sınır ötesi suçları denetleyen ya da iki tarafı da bu kanunlara uymaya mecbur bırakan resmi bir komisyon bulunmuyordu. Dolayısıyla yazılı hale gelen *Leges Marchiarum* bütün anlaşmalar gibi devletler arasındaki işbirliğinin bir sonucu olmasına karşın bu yasaları uygulayacak bir hükümet yoktu.

Yazıya dökülen sınır yasaları, kendisinin öncülü olan örfi hukukun yerini alamadı. Yalnızca gelenekleri teorik olarak da yüceltiyor ve zaman içinde yaşanan değişiklikleri bu gele-

11. *Leges Marchiarum* ismi Nicolson'un (1747) uluslararası sınır yasalarını bir araya getirdiği çalışmasının da ismiydi.
12. Bu alıntıya Fraser'in çalışmasında (1995: 149) yer verilmiştir.

neksel uygulamalara dahil ediyordu.[13] Bunu, yazıya dökülmüş olan *Leges Marchiarum*'da söz konusu yasaların köklerinin açıkça "Atalarının çok uzun bir zaman süresince taktıkları boyunduruk" (Nicolson, 1747; A) olan eski zaman gelenekleri şeklinde tanımlanması sayesinde biliyoruz. Yasaların tekrar tekrar atıfta bulunduğumuz yazılı örnekleriyse "Sınırların Tarihi Yasa ve Gelenekleri" başlıklı belgedir (Nicolson, 1747: 79-80).[14]

Leges Marchiarum'un ilk yazılı örneği 1249 yılında kaleme alınmıştı ve 1597 tarihli son örneğine kadar belirli aralıklarla değiştirilmiş ya da düzenlenmiş ve iki ülkeye de onaylatılmıştı. 1603 yılındaki Taç Birleşmesi'ne kadar da gruplararası suçları denetlemek için kullanıldı. *Leges Marchiarum* üç yüzyıldan uzun bir zaman dilimi boyunca uygulandığı gibi bu süre boyunca çok sayıda değişikliğe de uğradı. Benim yaptığım incelemeyse birincil olarak söz konusu yerleşim birimlerinde, 16. yüzyılın ikinci yarısında yürürlükte olan yasalara odaklanıyor. Gelgelelim bu oldukça kısa zaman diliminde bile sınır yasaları önemli ölçüde farklılaşmıştır ve bunların hepsini burada aktarmak mümkün değildir. Dolayısıyla bu yasaların, yalnızca zamanın belirli bir dilimindeki anlık görüntülerini ve özlerini, yani genel niteliklerini çözümleyen bazı bakış açılarını ele alacağım.

Leges Marchiarum sınırlararası etkileşimin cinayet, yaralama, sakat bırakma; hırsızlık ve yağma; "gereksiz ant içme" yani çalınan malların değerini yanlış aksetme veya yalancı şahitlik yapma; yasaları ihlal eden birine yönelik kimsenin onay vermediği bir intikam arayışı; kundakçılık; tarım, hayvanları

13. Makalenin bu bölümünde "sınır yasaları/hukuku"yla, sınır ötesi suçlarla mücadele etmek için İngiltere ve İskoçya'nın şekillendirmiş olduğu milletlerarası hukuk sistemi ifade edilmektedir.

14. "Sınırda sürekli olarak izlenmeye devam eden geleneklerden bazıları, uygulanması öngörülen yasa ve anlaşmalarda tam olarak kavranabilmiş değildi" (Bell, 1605: 6; bu alıntıya Tough'un çalışmasında (1928: 95) yer verilmiştir). Dolayısıyla *Leges Marchiarum*'un yazıya dökülmüş hali tamamlanmış olmaktan çok uzaktı.

otlatma, odunculuk, yasaklı bir bölgede avlanma ya da balık tutma; izinsiz bir şekilde sınırın diğer tarafına geçme; sınır ötesinde suçlayan birine yardım ve yataklık etme; "yasadışı bir şekilde mahkûm almak"; temsilcinin işini zorlaştırmak; birini kınamak veya suçlamak ve de ateşkes süreçlerinde karşılıklı teminatları çiğnemek gibi bütün yönlerini denetim altına almıştır.

Baskıncılık sistemi nedeniyle fiziksel şiddet ve hırsızlık hakkındaki yasalar özellikle mühimdi. Eski sınır yasaları tazminat [manbote] olarak da anılan bir çeşit kefalet sistemine [wergild] dayanıyordu; bu sistem karşı ülkeden birini haksız yere öldürmekle suçlanan bir kişinin verdiği zararı maddi olarak karşılamasını ya da öldürdüğü kişinin ailesinin esiri olmasını gerektiriyordu (Neville, 1998: 6). İkinci durumda öldürülen kişinin ailesi saldırganı idam edebileceği gibi, kendilerine daha büyük bir getirisi olacak şekilde bu kişiyi fidye karşılığında akrabalarına vermek gibi bir seçeneğe de sahipti. Tahminen 1398 yılında uygulanan *Leges Marchiarum* yasalarına göre bir kimse, başka bir ülkeden birine yönelik "cinayet ya da yaralama olayına" karıştıysa, kendisini temsil eden kişi onu sınırın diğer yakasındaki zarar gören tarafa (ya da bir cinayet olayında kendi akrabalarına), "isteklerine göre saldırganı öldürmeleri ya da fidye istemeleri için" teslim ediyordu (Rymer, 1739-1745; c. 3; b. 4; s. 150).[15]

Fidye barbarca bir çözüm olsa da hayli etkiliydi. Yasaların saldırganı ödemeye zorladığı bedeller saldırganın kurbanlarının çıkarınaydı. Diğer yandan bu durum, idam ya da hapis cezası gibi günümüzün devlet temelli ceza uygulamalarıyla bir karşıtlık meydana getirmektedir çünkü o dönemin aksine günümüzde suç işleyen kişilerin ödemesi gereken bedel, çoğunlukla mağdur tarafın istifade edemeyeceği bir bedeldir (Friedman, 1979). Sınır hukuku 16. yüzyılın ortasında çoğunluklu tazminat uygulamasından idam cezasına geçiş yapmıştır. Şunu da söyle-

15. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 27) yer verilmiştir.

yebiliriz ki yeni kanunlar eski yasalardaki belli başlı tazminat uygulamalarını sürdürerek işlevsel olan pek çok niteliğini de korumuştur. Örnek olarak 1556 tarihli yasalar, katil zanlılarını ölümle cezalandırmaya ek olarak "cinayet işleyen kişi ya da kişilerin taşınır mallarını, maktulün karısı ve çocuklarının ya da maktulün ve karısı ya da çocuklarının akrabalarının kullanım ve faydasına" sunuyordu (Armstrong, 1883: 28).[16]

Sınır hukuku sınır ötesine yönelik yasadışı saldırıların farklı biçimlerini de benzer şekilde, yasaların ihlal edilmesi durumunda saldırgana, kurbanın faydasına olacak bir bedel ödeterek cezalandırıyordu. Tahminen 1553 yılında uygulanan *Leges Marchiarum* yasalarına göreyse saldırganın sınırın diğer tarafından birisini "yaralaması ya da sakat bırakması" durumunda kendisini temsil eden kişi onu altı aylık "doğrudan hapis cezasına" çarptırılması için diğer ülkenin temsilcisine teslim ediyordu. Ek olarak sınır hattında yaşayan her kim "başka ülkeden birisini yaralar ya da zarara yol açarsa Hırsızlık ve Yağma uygulamalarında olduğu gibi neden olduğu zararın karşılığını veriyor ve böylece ödeşmiş sayılıyor ya da suçlu yas tutulan yerleşimin Temsilci'sine ulaştırılıp, yaptıkları uygun bir şekilde telafi edilene kadar orada kalıyordu" (Nicolson, 1747: 80).

Benzer kurallar hırsızlık için de geçerlidir ancak hırsız için kefalet ödenmesinin yerine, onun doğrudan maddi bir tazminat vermesi gerektiği vurgulanır (Bowes, 1551: ff. 84, 84b):

> Her iki ülkenin insanları da karşı topraklardan birinin mal ya da hayvanlarını, şiddet uygulayarak ya da güç kullanarak çalar veya bunlara zarar verirse; bununla beraber karşı topraklardan birisi gece ya da gündüz vakitlerinde mallarının çalındığını iddia eder ve bunun doğru olduğu kanıtlanırsa, bu eylemi gerçekleştiren kişi ya da kişiler ıslah edilmeli veya karşı tarafla eşitlenmek için kendileri soyulmuş gibi çaldıklarından fazlasını telafi etmelidir.[17]

16. "Döngüsel" bir eylem olarak bu suçları işleyen kişiyi saklayan kimse de aynı suçları işlemiş gibi sorumlu tutuluyordu.

17. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 2) yer verilmiştir. 1563

Bu paragrafta "çaldıklarından fazlası" ifadesiyle sınır halklarının tazminat geleneklerine işaret edilir. Buna göre satılan malların bedelinin iki katı kadar bir bedele ek olarak eşyaları çalınan kişinin harcadığı zamana ve endişesine karşılık verilen tazminatla beraber toplamda, çalınan eşyaların değerinin üç katı kadar bir tazminat verilir (Bowes, 1551: ff. 84b, 85).[18] Sınır halkları tazminatı belirlerken çoğunlukla bu formülü kullandıkları gibi para cezasını ve tazminat şartlarını belirlerken de "malların iki çifti kadar" şeklinde tanımlamalar yapmışlardır.

"Çaldıklarından fazlası" geleneği, özyönetim sistemleri üzerine duyulan iki endişeyi de dışavurmaktadır. Böylesi sistemler, mağdurların adalet talepleri karşısında acımasız ceza uygulamaları ortaya çıkaracak ve dolayısıyla cezaları infaz edecek herhangi resmi bir mekanizmaya sahip olmayan ceza hukuku yürürlüğe girmeyecektir.

Sınır hukuku acımasız olmaktansa, "çaldıklarından fazlası" geleneğinin önerdiği şekilde cezai uygulamaları daha etkin bir orantı ilkesi gözeterek şekillendirmiştir. Cezaların suçun büyüklüğünden bağımsız bir aşırılığa sahip olması sınırlı bir caydırıcılığı da zayıflatır. Aksine orantı ilkesi, *Leges Marchiarum*'da da vurgulandığı gibi cezaları kimi suçların önünü kesecek makul bir seviyede tutar ve aynı zamanda da yapılan daha küçük ihlallere verilen cezaların, daha büyük suçların işlenmesine yol açmayacak biçimde hafif olmasını sağlar.

"Çaldıklarından fazlası" geleneğinde yapılan düzenlemeler, sınır ötesi suçluların genellikle sınır hukuku çerçevesinde yargılandığını varsayar (bunun nasıl gerçekleştiğini ilerleyen sayfalarda irdeleyeceğim). Yürütmenin başarısızlığı sonucunda, işlenen suça karşılık verilebilecek cezanın yeterince caydırıcı olabilmesi için gerekenden az sayıda yargılama ya-

---

yılında *Leges Marchiarum*'a üçüncü suçun ölümle cezalandırıldığı bir kural da dahil edilmişti. *Leges Marchiarum*'la ayrıca çalıntı olduğu bilinen malların el değiştirmesi de cezalandırılmış ve suçlulara yataklık eden kişiler de hırsızlığı yapanlarla aynı suçtan sorumlu tutulmuştu.

18. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 32) yer verilmiştir.

pılması halinde de cezanın, fazlasıyla düşük olan infaz edilme ihtimalini telafi edecek kadar ağır olması gerekir. Dolayısıyla sınır hukuku çerçevesinde yapılan cezai düzenlemeler de yine bir kısmına ilerleyen sayfalarda değineceğim nedenlerden ötürü pek çok durumda bu yasaların uygulandığını varsayar.

Sıcak Takip, Soğuk Takip ve Yardım Çağrısı

Sınır hattında uygulanan hukuk sistemi, sınır ötesi hırsızlıkların tazmini için az önce bahsettiğim yasalara tabi olan belirli mekanizmalar oluşturur. Gelgelelim yargı sistemine başvurulan pek çok durumda olduğu gibi burada da adaletin çarkları yavaş işler. Genelde hırsızlık olaylarında kişi kendi grubuyla hızlı bir şekilde karşı yağma hareketi başlatırsa, herhangi bir gecikme olmadan hırsızın yakalanması ve çalınan malların geri alınması mümkün olabilir. Bunun suistimal edilip doğrudan bir misillemeye dönüşerek gruplar arasındaki düşmanlığı daha da alevlendirmesinin önüne geçmek içinse böylesi bir imece çalışmasıyla ilgili belirli düzenlemelerin yapılması önemlidir.

Halkın kendi arasında daha çok yardımlaşmasını sağlarken bunun kötüye kullanılmasının önüne geçmek için *Leges Marchiarum*'da baskının mağduru olan kişinin, sınırın diğer tarafına kaçan yağmacılara karşı nasıl harekete geçmesi gerektiği üzerine özel kurallar yer alır. Bu amaçla belirlenen birincil eylem "sıcak takip"tir. Buna göre hırsızlığa uğrayan kişi çalınan mallarını geri almak maksadıyla sınırı geçerek hırsızı takip edebilecektir. Hırsızı yakaladığında mallar halen onun üstündeyse de tam o noktada infaz gerçekleştirebileceği gibi daha kârlı çıkmak maksadıyla hırsızı, halkından alacağı fidye karşılığında serbest bırakabilir. Tahminen 1549 yılında uygulanan *Leges Marchiarum*'a göre (Nicolson, 1747: 63-64):

> Eğer birisi sınırın karşısında başka bir Prens'in topraklarında bir şey ya da bir şeyler çalar veya buna teşebbüs ederse... ve ardından [soyulan kişi] bahsi geçen Hırsız kaçarken peşinden gider, onunla

> beraber sınırın diğer tarafına geçerse, soyulduğu ya da soyulmaya çalışıldığından dolayı onun için sınırı geçmek (olayın gerçekleştiği söylenen andan başlamak üzere altı gün boyunca) meşru olmalıdır... günahkârın gittiği topraklara güvenli bir şekilde özgürce girebilmelidir; sınırın diğer tarafındaki bu topraklara girer girmez dürüst bir adama, adı sanı bilenen bir iyilik timsaline, girdiği toprakların yerlisine varır ve sınırı geçmesinin amacını beyan eder: Amacı çalınan mallarının izini sürmektir.

Sıcak takibin bir parçası olarak yerliler takibi başlatmak ve çevresindekileri kendine yardım etmeleri maksadıyla bir araya getirmek için kimi zaman ellerindeki boynuzu öttürerek "yardım çağrısı"nda bulunur. Sınır hukuku "endişe içindeki insanların çalınan mallarını geri almak için av köpekleriyle ve boynuzlarla, yardım çağrılarıyla ve her zamanki alışkanlıklarıyla bir şeyin peşine düşmelerine" müsaade etmiştir (Nicolson, 1747: 89). Başkasının bu takibe müdahale etmesini önlemek için de yasalara çeşitli ilaveler yapılmıştır (Bowes, 1551: ff. 86, 86b; ayrıca bkz. Lansdowne, 1450-1500: s. 262):

> Eğer birisi mallarını geri almak için çıktığı sefer esnasında meşgul edilecek olursa, bu kişi çalınan ya da yağmalanan eşyalarının bedelini söyleyerek cevap vermelidir. Yalnızca (sınırdaki koşullara bağlı kaldıkları) bu takibinde kendine yardım etmeleri için çağırdığı grup yoruluyor diye de, dikkatlerini dağıtan kişiyi ayıplayıp çalınan ya da yağmalanan mallarının ve daha önce de bahsedildiği gibi daha fazlasının peşine düşmek için çıktıkları bu seferde kendi gruplarına katmalıdır.[19]

Yapılan çeşitli yasa değişiklikleri, sıcak takibe katılan bireylerin sınırın diğer tarafında karşılaştıkları ilk insana veya topluluğa bir hırsızın peşine düştükleri hakkında ve çalınan mallarının izini sürmede kendilerine yardım etmeyi reddedenleri cezalandıracakları konusunda bilgilendirmede bulunmalarını şart koşmuştur. Böylece söz konusu değişikliklerin

19. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 47) yer verilmiştir.

ilki yerleşim birimindeki yerlilere, kendilerine danışan bu insanların *Leges Marchiarum*'a tabi bir şekilde, kendi sınırlarının dışında bir adalet arayışında mı olduğunu yoksa gruplararası bir suç mu işliyor olduklarını anlama imkânı vermektedir. Bu değişikliklerin ikincisiyse bir sınırdaki yerlilerin sınır ötesi suçluları takip eden sınırlararası bir gruba yardım etmelerini şart koşarak, gruplararası bir mütekabiliyet ve yasaları çiğneyen kişilerin farklı ülkelerde izlerinin sürülmesi konusunda gruplararası bir işbirliği meydana getirmiştir.

Leges Marchiarum sıcak takibin yanında altıncı günden sonra gerçekleşen ikincil bir eylem olarak "soğuk takibi" de tesis etmiştir. Soğuk takip de benzer bir planla uygulansa da temsilcinin onayını gerektirir. Bu şartlar altında hırsızı korkutmak ya da cezalandırmak için aşırı güç kullanımı hoş karşılanmayacağı gibi bunu yapan kişinin cezalandırılmasına neden olabilir. Kişi çalınan mallarının peşine düşmek için ne kadar beklerse gerçekten hırsızlık mağduru mu olduğu yoksa kendi hırsızlık seferini mi yürüttüğü konusunda daha çok şüphe oluşacaktır. Bunun önüne geçmek ve dolayısıyla sınırın karşılıklı taraflarında daha büyük çatışmaların patlak vermesi ihtimalini minimuma indirmek için soğuk takipte sefere çıkan grup, sıcak takibe göre daha çok kısıtlanır.

Leges Marchiarum'un belirlediği kurallar takip türleri arasında farklılık gösterir çünkü söz konusu seferlerde haklı bir cinayet işlenebileceği gibi salt intikam duygusu da güdülebilir. Bu ikisi arasındaki çizgi tam belirgin olmasa da sınır hukuku, en azından teoride sıcak takibe izin verirken soğuk takibe sınırlamalar getirmiştir. Benzer şekilde takip hakkı, sefere katılan kişilere sınırın diğer tarafındaki masum insanları katletme yetkisi vermez. Böyle bir şey hem hırsızlığa uğrayan kişinin, çalınan mallarının peşine düşebilme olanağını tehlikeye atar; hem de daha kötüsü, "mütareke günlerinde" hakkında suçlamalarda bulunulur.

Mütareke Günleri

Mütareke günleri sınır sakinlerinin, sınır yasalarını ihlal eden kişileri suçları hakkında sorguya çektikleri ve sınır ötesi anlaşmazlıkları çözmek için geliştirdikleri bir pratik yargı kurumudur. Geleneklere göre sınırın iki tarafının temsilcilerinin önceden kararlaştırdıkları toplantılar "belirlenen günde, mekân fark etmeksizin" gerçekleştirilir ve iki ülkenin yurttaşlarının yaşadığı sorunlar çözülür. (*Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1585: c. 1; s. 343)[20] Temsilciler yaklaşan bir mütareke gününü pazar kasabasında duyururlar. Sınırın diğer tarafındaki birisiyle ilgili şikâyeti olan yerli de kendisine karşı suç işlediğini iddia ettiği kişiyi, mütareke gününde görülmek üzere bir "şikâyet dilekçesi hazırlayacağı" ve "alıkoyma" dedikleri bir süreci başlatacağı konusunda bilgilendirir. Diğer taraftan şikâyetçi olan kişi kendi temsilcisini bu şikâyeti konusunda bilgilendirerek, temsilcinin karşı tarafın temsilcisine ahalisinden birini "alıkoyma" niyeti taşıdıkları hakkında bir tebligat göndermesini isteme olanağına sahiptir.

Mütareke günlerinin geleneksel işleyişi, bu iki ulus arasındaki düşmanlığın bir sonucu olarak Geç Orta Çağ dönemindeki Anglo-İskoç ilişkilerinin kırılganlığıyla beraber, bu uygulamaların aralarındaki gerilimi nasıl yumuşattığını da göstermektedir. Mütareke günleri sınırın iki yakasından da yüzlerce, kimi zaman binlerce vatandaşın katılımıyla gerçekleştirilir (Tough, 1928: 144). Geleneğe göre ilk olarak temsilciler mütarekede dürüst ve barışçıl, "adil ve sorumlu davranacaklarına, onurları pahasına olayları soruşturacaklarına, bütün güçleriyle işbirliğini sağlamaya çalışacaklarına" dair yemin ederler (Rymer, 1739-1745: c. 6, b. 4, s. 120; ayrıca bkz. Nicolson, 1747: 88).[21] Bu temsilciler kendi yurttaşlarının

20. Toplantı geleneksel olarak İskoçya'da bir yerde düzenleniyordu. Ancak Tweed'deki Northam Geçidi, Wark, Carharm, Redenburn, Cocklaw, Reideswire, Kershipefoot gibi bazı lokasyonlar, toplantıya katılan yerleşim birimlerine bağlı olarak asıl toplantı yerleriydi (Fraser, 1995).

21. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 19) yer verilmiştir.

şikâyetlerini dinlemeleri maksadıyla İngiliz ve İskoçlar'dan oluşan ve "karar ya da tahkikat kurulu" olarak anılan bir jüri belirliyordu.[22] Bu da İngiliz temsilcinin altı İskoç jüri adayı, İskoç temsilcinin de altı İngiliz jüri adayı seçmesiyle gerçekleşiyordu.

Bu jüri seçme işlemi iki tarafın birbirlerine karşı duyduğu güvensizliğe ve düşmanlığa yönelik kurumsal bir müdahaleydi. Böylece düşman gruplar arasında sınırlararası adaletin sağlanması için bir işbirliği yapılması da kolaylaşıyordu. Tarafların birbirinin jürisini seçmesi de kısasa kısas yaklaşımını gerektiren bir koşul meydana getiriyordu. Bir tarafın jüri seçiminde adil davranmamasının, diğer tarafın misillemede bulunarak adil bir seçim yapmamasına yol açabileceği düşünüldüğünde, her iki tarafın da "makul olması" için güçlü bir teşvik sağlıyordu.

Dolayısıyla iki taraf bazı temel kuralları kabul ederek adil bir jüri seçimini garanti altına almış, ilerleyen sayfalarda bahsedeceğim şekilde yasaları çiğneyen kişilere yasalar karşısındaki dayanaklarını zayıflatma veya yok etme yoluyla ceza uygulayan sınır hukuku uygulamalarını planlamış olur. Örnek olarak "hiçbir hain, katil, kaçak, adı kötüye çıkmış, yargılanıp suçlu bulunan ve iki taraftan birine bile olsa ihanet eden kişi herhangi bir hükümden sıyrılamaz; hiçbir makama gelemez ya da tanıklık yapamaz; güvenilirliği ve itibarı yalnızca kanunlara uyan iyi insanlar hak eder" (Lansdowne, 1450-1500: s. 263; f. 4b; s. 9).[23]

Tahminen 1553 yılında uygulanan *Leges Marchiarum* yasalarında anlatılan mütareke sürecine göre karşı milletten bir grupla sorunu olan kişi;

22. Bir temsilcinin itibarı göz önünde bulundurularak ya da suçlanan kişinin suçunu itiraf etmesiyle de karara varılabiliyordu. "Herhangi birini yargılarken... temsilcinin bildiklerine dayanarak olayı anlatması ve suçluyu teslim etmesi gerekir" (*Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1584: c. 1; s. 343). Temsilci ant içtikten sonra, eğer suçlu hakkında da bilgisi varsa halk onun sözlerinin şikâyetin doğruluğunu belirlemek için yeterli olduğunu varsayar.
23. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 20) yer verilmiştir.

bu grup hakkında bir dava talebinde bulunarak Mütareke Günü'nde onlardan şikâyetçi olmalı; grubun sözcüsü bu şikâyete karşılık vermesi için alıkonulmalı; hırsızlar, soyguncular ya da yağmacılarınkine benzer bir tavır sergilerse bu şikâyet hakkında açıklama yapmaya zorlanmalı; kişi suçsuz bulunana ya da dava düşene kadar iki taraf da kanıtlarını sunmalı; ortaya çıkan zarar da İngiliz temsilci tarafından İskoçlar adına seçilen altı güvenilir kişi ve İskoç temsilci tarafından İngilizler adına seçilen altı güvenilir kişi tarafından belirlenmelidir.

Ayrıca bütün jüri üyeleri de sınır hukukunu idame ettireceklerine dair yemin etmelidir: "Davaya dönüşmesi gereken şikâyetleri yok saymayacağımıza, önemi olmayan şikâyetleri dava diye sunmayacağımıza; barışın korunurken sulhün de sağlanması için doğru bildiğimizi yapmaya... Tanrı yardımcınız olsun" (Bell, 1605).[24] Ardından temsilciler önlerindeki dava taleplerini inceleyerek o gün içinde kaç duruşmanın yapılacağına karar verir. Mütareke günlerinin anlaşmazlıkları çözme vazifesini korumak ve iki ulusun arasındaki zaten hassas olan ilişkileri daha kırılgan hale getirmemek için her iki taraftan da eşit sayıda şikâyeti değerlendirmeye çalışırlar (Fraser, 1995).[25]

İngiliz temsilciler İskoçya vatandaşlarının ve İskoç temsilciler de İngiliz vatandaşların şikâyetlerini dinler. Bu şekilde karşılıklı olarak yapılan oturumlar, jüri üyelerinin seçim sürecinde olduğu gibi tarafların ne kadar dürüst ve makul olduklarına yönelik ilave bir kontrol sağlar.[26] Eğer jüri birinin

24. Bu alıntıya Tough'un çalışmasında (1928: 141-142) yer verilmiştir.

25. Şikâyette bulunan herkes şikâyetleriyle ilgili olarak halka açık bir şekilde "mallarının çalındığı dönemdeki piyasa değeri konusunda doğruyu söyleyeceklerine" ve dürüst olacaklarına dair yemin eder (Bell, 1605: Bu alıntıya Tough'un çalışmasında (1928: 142) yer verilmiştir). Ayrıca 1553 yılında *Leges Marchiarum* temsilcilere ve jüriye, malların değerinin olduğundan yüksek belirtildiğinden şüphelenmeleri durumunda dikkate alınan bedeli değiştirme hakkı tanımıştır.

26. Hatalı hüküm verilmesinin önüne geçmek için kullanılan son mekanizma mütareke sürecinde yer alan "tanıklardır." Tanıklık yapmak, mağdurun bir suç işlediğini iddia ettiği kişinin "işlediği suçu itiraf etmesi amacıyla kendi top-

beraatine karar vermişse bu kişi "aklanmış" olur; suçlu bulmaları durumundaysa şikâyet dava sayılır ve suçlu kişi "kirlenir". Hakkında suçlama bulunan ve mütarekeye katılmayan kişiler hakkında "dolaylı olarak dava açılır; suçlanan kişinin gelecek mütarekeye katılarak hakkındaki suçlamalara karşılık vermemesi ve önceki mütarekeye neden katılmadığını açıklamaması durumunda suçlu bulunacak ve kendi eylemlerinden ötürü kirlenecektir" (Bowes, 1551: f. 86).[27] Karar verme sürecinden sonra taraflar sınır hukukunun suçluların karşı tarafın temsilcisine teslim edilmesi gerektiğini söylediği durumlarda tutsak değiş tokuşu yaparlar; ardından temsilciler bir dahaki mütareke gününü belirler ve birbirlerini selamladıktan sonra sarılırlar. Son olaraksa katılımcılar salondan ayrılır.

Sınır Hukukunun Yürütülmesi

Önümüzde apaçık duran bir problem, sınırlararası anlaşmazlıkların çözümüne engel teşkil etmektedir: mütarekede verilen kararları kabul etmemek ya da *Leges Marchiarum*'da belirlenen mahkeme sürecinde farklı bir şekilde yer almak.[28]

raklarından olaya şahit olan birisiyle yüzleştirilmesidir." Suçlanan kişiye hüküm giydirmek için jürinin kararının tek başına yeterli olmadığı durumlarda, bu kişinin yurttaşı olan bir şahıs mağdurun öne sürdüğü iddiaları desteklerse verilecek ceza kesinleştirilmiş olur. "[Suçlanan kişi] hüküm giyecektir, ancak temsilcinin zaten [olayı] biliyor olması ya da öğrenmesi halinde ya da suçlunun bir yurttaşının olanları kendi isteğiyle doğrulaması durumunda (duruşmaların da normalde böyle sonuçlandırılması gerekir); gerçekler her zaman aşikâr değildir ve ihmalcilik de sınır kanunları tarafından sona erdirilmiştir" (*Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1585: c. 1; s. 343). Fraser (1995) ve Armstrong (1883) farklı zamanlarda, tanıklıktan özgül bir yargılama unsuru olarak söz etmişlerdir. Ancak Armstrong'un incelemelerinin işaret ettiği üzere tanık makamı tam olarak ayrı bir yaklaşım olmaktansa, daha çok jüriyle birlikte çalışır.

27. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 17) yer verilmiştir.

28. Burada değinmediğimiz ve yine sınır hukukunun yürütmesini sağlayan başka bir mekanizma da birinin yasal haklarının elinden alınmasıdır. Kişinin verdiği zararı telafi etmeyi reddetmesi bu kişiyi sınır hukukunun sınırlarının dışına itebilecek; dolayısıyla *Leges Marchiarum*'da tanınan şiddet eylemlerine karşı savunmasız hale getirecektir. Tahminen 1249 yılında yürürlükte olan

Hakkında şikâyet bulunan birinin mütareke gününde kendi duruşmasına katılmasını garantiye alan şey, katılmaması durumunda hakkında şartlı olarak dosya açılacak olmasıdır; yani sonraki mütarekeye katılım göstermez ya da önceki duruşmada bulunmamasıyla ilgili geçerli bir bahane sunamazsa suçlu bulunacaktır. Ancak sınırda yaşayan bu kişi sonraki mütareke günlerine hiçbir zaman katılmayarak yargılanmaktan kaçınırsa, jürilerin kendisi hakkında hazırladığı dosyanın da hiçbir önemi kalmayacaktır. Dahası suçlu bulunan bir kişinin sınır hukuku tarafından şart koşulan tazminatı ödememesi, mütareke kararlarının yürütmeye konulamaması, dolayısıyla sınırlararası ceza hukuk sistemi ve bu sistemin başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği özyönetimin tehlikeye girmesi demektir.

Sınır halklarının mütarekeye katılımın gerçekleştirilmesini ve verilen kararlara riayet edilmesini sağlamak için faydalandıkları bazı mekanizmalar söz konusudur. Bunlardan ilki bağlılıklar ya da sınır halklarının söylemiyle "güvenceler" veya teminatlardır. Mesela bir şeyle suçlanan grup şikâyetin kendilerine bildirilmesi sürecinde söz verdikleri gibi mütarekeye katılmazsa temsilcileri de onlarla bağı bulunan birisini, söz konusu grup mütarekeye iştirak edene kadar tutulmak üzere karşı tarafa rehin olarak verir.[29]

Teoride böyle bir teminat itham altındaki kişinin sosyal grubundaki herhangi bir kişi, diğer bir deyişle de hemşehrisi olabilirken pratikteyse bu görevi daha çok büyük bir sosyal grubun alt kümesi olarak bu kişinin aile üyeleri ya da klanındaki diğer bireyler üstlenir. Bununla beraber böyle teminatlara

---

sınır hukukuna göre bu koşul "Trompet Sesiyle Aforoz" yoluyla sağlanır (Nicolson, 1747: 17). Birinin yasal haklarından mahrum edildiğinin halka bu şekilde duyurulmasıyla, söz konusu kişinin ve sahip olduğu malların meşru bir hedef haline geldiği ifade edilmektedir.

29. 1563 yılı sınır hukuku soyluların, kendisinin topraklarında yaşayan yerlilerin mahkemeden gelen çağrılara uyacağını garanti altına almasını şart koşar. Bunu yapmaması durumundaysa mahkemeye çağırılan yerlinin işlediği suçtan sorumlu tutulabilecektir (ancak suçun karşılığı idam edilmek olsa da soylunun infazı gerçekleştirilemez).

yalnızca mütareke günlerinin ardından başvurulmamaktadır. Temsilciler, hakkında suç duyurusu bulunan birinin yakın zamanda gerçekleşecek olan ilk mütarekeye katılacağından emin olmak maksadıyla, mütarekenin öncesinde de aile ya da klan üyesi gibi bu kişiyle bağı olan kimseleri rehin verebilir; rehin verilen kişiyse itham altındaki yakınının mütarekeye katılması durumunda serbest bırakılacaktır.

Yakın aile ya da klan üyeleri daha güçlü teminatlardır çünkü suçlanan kişi mütarekeye katılmazsa sevdiği birisinin ya da dahil olduğu yardımlaşma ağındaki diğer bireylerin kaderini tehlikeye atacaktır. Bununla beraber hakkında suçlama bulunan kişinin herhangi bir yurttaşı da bu kişiyi mütarekede bulunmaya teşvik eden önemli bir teminattır çünkü söz konusu yurttaşın ailesi de dahil olmak üzere sınır halkı bu kişinin sosyal grubunun bir parçasıdır. Bahsi geçen kişiler sınır hukukunca mütarekeye çağırılan itaatsiz yurttaşlarının bu celbe iştirak etmeleri konusunda ciddi düzeyde bir baskı yaratabilir.

Sınır halkları söz konusu teminatlardan, itham altındaki tarafın neden olduğu zararı telafi etmemek için çeşitli bahaneler öne sürmeleri durumunda da faydalanabilir. Hatta bu durumda suçlanan tarafın kendisi mütarekenin sonunda yükümlü olduğu tazminat ödenene kadar kalmak üzere mağduriyetine neden olduğu kişinin ya da kendi temsilcisinin nezaretine girer ya da ailesinden birini kendi yerine rehin olması için ikna eder.

Benzer şekilde bu teminatlardan jürinin kararlarına riayet edilmesini güvence altına almak için de faydalanılır. Suçlu bulunan birisi bir dahaki mütareke gününe kadar jürinin kararını yerine getirmezse,

> İki milletin de temsilcileri (bahsi geçen dosyanın bir sonraki mütareke gününde takibini yapmak ya da sonuçlandırmak amacıyla) diğer temsilciyle anlaşmaya vararak diğer dosyalar hakkında hüküm belirlemelidir; böylece söz konusu dosyaya yeterli ilgi gösterilebi-

lir. İtham altındaki kişi mağdur konumdaki taraf sonuçtan tatmin olana ve adalet tam olarak tecelli edene kadar bekletilmek üzere, Hukuk ve Sınır Yasaları gereğince rehin verilir (Nicolson, 1747: 73).[30]

Aile bireyleri, klan üyeleri ve yurttaşlara ilaveten profesyonel olarak kefillik yapan kişiler de teminat olma rolünü üstlenebilir. Bu kefiller kiralık rehinelerdir. Sınır hukuku sistemi güvence sayılan rehinelerin kiralanabilmesi için bir pazar oluşturarak, sınır yasalarının yürütmesini nispeten ucuz bir mekanizmayla sağlamıştır. Suçlu olmasına rağmen özgürlüğüne fazlaca değer veren bir sınır yerlisi, teminat olma işlevini yerine getirebilmek için özgürlüğüne düşük bir bedel biçen diğer kimselerin hizmetini satın alarak verdikleri zararı karşılayabileceklerinden dolayı mağdur taraf (ve bu tarafın temsilcisi), sahip oldukları güvenceleri küçük bir toplumsal bedel karşılığında taahhüt altına almış olur.

Bu güvenceler mütarekelere katılımı ve mütarekede alınan kararlara uyulmasını sağlamak adına önemli bir teşvik yaratarak *Leges Marchiarum*'un uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Gelgelelim bu da her zaman için geçerli bir çözüm değildir. Örnek vermek gerekirse, suçlu bulunan sınır sakini, mağdur tarafa yapması gereken ödemeyi toparlamaya çalışırken kendisinin yerine rehin verilmek üzere profesyonel bir kefil tutarsa onu tazmin sürecini durdurmaktan alıkoyacak olan şey ya da mağdura ödeme yapmasını gerektiren şey nedir? Mağdur teminatını almıştır ve hüküm giyen tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda elindeki rehineyi fidye karşılığında serbest bırakabileceği gibi idam da edebilir. Söz konusu kefil kendi sosyal grubundan değilse suçlu bulunan kişinin mütareke kararlarına uymasını gerektiren bir sebebi de yoktur. Bu değiş tokuşun diğer yanındaysa,

30. Nadiren, koşullara uygun bir güvence sağlayabilecek kimse bulunamadığı durumlarda bu görevi suçlu kişinin temsilcisi ya da temsilcinin yardımcılarından birisi yerine getirmeyi teklif eder.

mağdur tarafı tazminatını aldıktan sonra rehineyi salmaya mecbur bırakan şey nedir?

Sınır halkları bu sorunlarla başa çıkmak ve *Leges Marchiarum*'a daha kapsamlı bir şekilde itaat edilmesini sağlamak maksadıyla "kınama" olarak isimlendirdikleri özgün bir âdetten faydalanır. Bu yasalara uymayanların halka açık bir yerde kınanması anlamına gelmektedir. Sınırın Doğu ve Orta yerleşim birimlerinin temsilcisi Sir Robert Bowes bu uygulamayı şöyle anlatmıştır (1551: f. 83b):

> Eğer bir İngiliz ya da İskoç fidye karşılığı bırakılmak, tutsak değiş tokuşu ya da herhangi başka bir nedenden dolayı diğer milletten birisine rehin olursa; inancı ve hakikat gereği bu kişiye bağlanması gerekirken bunu yapmazsa; karşı tarafın akılcı uyarılarına ve taleplerine, kendisini de kısıtlayan şeylere ve verdiği sözlere rağmen iki ulusun faydasına hareket etmezse mağdur taraf bu kişinin resmini ellerinde (ya da kılıçlarının ucunda) taşıyacaklar çünkü bu kişi hakikati çiğnemiştir ve bir borazan sesiyle, ardından bir duyuruyla bu kişinin sadakatsiz olduğu ve verdiği sözlere bağlı kalmadığı; uyması gereken yasalar çerçevesinde kınanması ve mağdur tarafla münakaşaya girmeye mecbur olduğu gerektiği herkese bildirilecektir; neticede eylemlerinin sebeplerini ve hakikati tek seferde açıklayabilirse rehin gittiği taraf duyduklarını inkâr etmeyecek ve onu sadece kınayacaktır.[31]

Bu bakımdan sınır halkları bu insanlar karşısında kendi "itibarını zedeleyen" herkesi ifşa etmiş ve kınamıştır (Leslie, 1888-1895: 101).[32] Birinin onurunu halkın önünde sorgulamanın yanında bu kişiye gelenekler ve vazifesi gereği mükellef olduğu bir düelloda meydan okumak, sınırdaki yerlilerin ne kadar uyumlu olduklarını denetlemek için de önemlidir. Bireyler bu haklarından daha çok geri ödeme, teminat gibi konularda verdiği sözleri tutmamış olan kişilerden mütareke esnasında hesap sormak amacıyla faydalanmıştır.[33]

31. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 58) yer verilmiştir.
32. Bu alıntıya Tough'un çalışmasında (1928: 105) yer verilmiştir.
33. Sınırda yapılan bir düello sözleşmesi örneği şöyledir: "Thomas Musgrave

Taraflar arasındaki çekişmelerde düelloya güvenilmesi Anglo-İskoç düşmanlığı açısından bakıldığında, sınırın iki yakasındaki insanlar arasında yaşanabilecek büyük ölçekli bir gruplararası çatışma ihtimalini azaltan oldukça önemli bir etkendir. Posner'in de belirttiği gibi (1996: 1737) toplumsal kuralları uygulayacak bir devletin bulunmadığı koşullarda düellolar işlevsel bir yürütme mekanizması olabilir çünkü düello "yürütme faaliyetlerini şekillendirip bunlara yön vererek anlaşmazlıkların kan davası haline gelmesinin önüne geçer." Anglo-İskoç sınırlarında gruplararası etkileşimleri denetleyecek yasalar koyup bunları uygulayacak bir devletin bulunmaması gibi, sınırdaki yerlilerin de çatışmaya açık olmaları, tam da düellonun işlevsel olacağı bir ortam yaratmıştır.[34]

1553'te yapılan bir değişiklikle *Leges Marchiarum* mütareke günlerinde tarafların birbirlerine bağırıp suçlamada bulunmaları için temsilcilerin iznini şart koşar: "Bu iki ülkeden de hiçbir kimse ya da kimseler mütareke esnasında iki ülkenin temsilcilerinin izni olmadığı müddetçe hiçbir zaman diğer milletten birisine yönelik bir suçlama ya da saldırı ibaresi göstermeyecek, imada bulunmayacak ya da bunları açıktan yapmayacaktır" (Nicolson, 1747: 81). Bu değişiklik vasıtasıyla

---

ve Lancelot Carleton kabul etmişlerdir ki, aralarındaki anlaşmazlıkları nihai olarak sonuçlandırmayı açık bir şekilde denemek üzere Tanrı'nın ve tüm dünyanın karşısında, İngiltere ve İskoçya arasındaki Canonby bölgesinde, Paskalya haftasındaki Çarşamba günü, yani 8 Nisan 1602 tarihinde sabah dokuzla bir arasında altlarında bir araç olmadan dövüşecekler; demir bir yelek, demir bir başlık, demir bir kolluk ve bacaklık, biri yaklaşık bir metre, diğeri yirmi santim olan iki kısa kılıç ve iki İskoç hançeri ya da kemerlerine geçirdikleri iki kısa bıçak kuşanacaklardır. İki kişi de aralarındaki sözleşme gereği zırh ve silahlarını kendileri bulacaklardır. Bu iki beyefendi birbirlerinin grupları tarafından incelenecek ve yine sözleşme gereği ekipmanlarının eşit olup olmadığına bakılacaktır. Ardından atlarını tutmaları için yanlarında on altı yaşından küçük iki kişi bırakılacaktır. Düello gününde kimsenin kafasında bir soru işareti bırakmamak maksadıyla açık bir şekilde hazırladığımız bu sözleşme için ikimiz de tanığız" (Armstrong, 1883: 74).

34. Bahsettiğimiz koşullarda düellonun yasa uygulayıcı bir mekanizma olarak işlevselliği üzerine daha detaylı bir çalışma için bkz. Schwartz, Baxter ve Ryan (1984).

tarafların taşkın davranışlarının mütareke gününde bir kargaşa yaratmayacağından emin olunmak istenmiştir. Temsilcinin izni olmadan yapılan "suçlamalar", taahhütlerini yerine getirmemekle suçlanan bir şahsın temize çıkmasıyla sonuçlanır.[35]

Sınırdaki yerliler her ne kadar yağmacılıkla meşgul olsalar da itham altında bırakılabilme olasılığının verdikleri sözleri bir dereceye kadar ciddiye almalarını sağladığı konusunda şüphe yoktur. "Sözlerini tutmayan bütün sınır insanlarına kötü bir şöhret yapışacaktır; bu sözü düşmanlarına vermiş olsalar dahi" (Tough, 1928: 36). Neticede her ne kadar "hırsızlık yapıyor olmak umurlarında değilse de... İskoçya ve Fransa'daki bütün altınlar için bile birinin güvenini boşa çıkarmazlar" (Sadler, 1809).[36] Anglo-İskoç sınırında gözlem yapan Ross Piskoposu John Leslie'nin tuttuğu kayıtlar da bunu göstermektedir. "Birine, bu kişi hasım olsa bile güven taahhüdünde bulunulmasını" der, "sıkı bir şekilde gözlemlerler; öyle ki bu insanlar için suistimal edilen bir güvenden daha çirkin bir şey düşünülemez." Sınırın ilk olarak Doğu, ardından da Orta birimlerinin temsilciliğini yapan bir İngiliz'e göreyse sınırda yağmacılık yapan kimseler "sözlerinden dönüp Sınır geleneklerini bozmaktansa canlarından ve yaşamlarından vazgeçmeyi yeğleyecektir" (Fraser, 1995: 45).

Leges Marchiarum sınır ötesi şiddet eylemlerini denetleyip sınırlandırmış olsa da tamamen ortadan kaldırmamıştır. Birtakım saldırgan faaliyetlerin sürekliliğine yol açan ilk etken de kusurlu bir yürütme mekanizmasıdır. Daha önce de söz ettiğimiz gibi *Leges Marchiarum*'a tabi bir yürütmenin bütünüyle etkisiz olmadığını düşünürsek öngördüğü ceza uygulamaları da aşırı değildir. Gelgelelim ne yürütme kusursuzdur ne de şiddet tamamen ortadan kaldırılmıştır.

35. Sınır hukuku mütarekede yalancı tanıklık olaylarına da benzer bir açıdan yaklaşır. Buna göre yalancı şahitlik yapan kişi 3 ay hapis cezasına çarptırılabilir ancak daha da kötüsü, takip eden mütareke gününde "alenen suçlanacak ve güvenilir bir kimse olmadığından dolayı artık hiçbir duruşmada ya da olayda kendisine başvurulmayacağı duyurulacaktır" (Nicolson, 1747: 83).
36. Bu alıntıya Armstrong'un çalışmasında (1883: 83) yer verilmiştir.

Yürütmenin kusurlu olmasının çeşitli nedenleri vardı. İlk olarak Anglo-İskoç yerleşim birimleri çeşitli açılardan yozlaşmıştı. Örnek olarak, eğer güçlü bir klanın üyesi *Leges Marchiarum*'u ihlal ederse, ancak bu klan söz konusu yerleşim biriminin temsilcisi için önemliyse (mesela, temsilci de bu klanın üyesi olabilir ya da klan bu temsilciyi farklı alanlarda desteklemiştir) temsilci suç işleyen kişiyi mütareke gününde yargı önüne çıkartmamak için elinden geleni yapacaktır. Aynı şekilde yozlaşmış olan temsilci itham altındaki suçlunun masum olduğu hakkında yemin edecek, mütarekeye katılmaması hakkında kendisi bir bahane öne sürecek ya da aklanmak için yapacağı savunmada yardım edecektir. İkinci olaraksa suçlanan kişiyi teslim alma sürecinin kendisi uğraştırıcıdır ve temsilcinin her zaman bu kişiyi ya da bu kişinin klanından birisini yakalayacak zamanı, enerjisi ya da kaynağı yoktur.

Leges Marchiarum sisteminin varlığına karşın sınır ötesi şiddet eylemlerinin sürmesinin bir diğer nedeni de suçlulardan verdikleri zararın tazminini tümüyle almanın zorluğu ve de sonuç olarak mağdur tarafın zararlarının tamamen telafi edilmesinin zaman almasıdır. Teoride mütarekeler ayda bir yapılsa da pratikte iki mütareke arasında uzun bir zaman oluyordu. Bu uzun zaman dilimleri çoğunlukla İngiltere ve İskoçya arasında bir savaş ilan edildiğinde ve savaş esnasında ya da savaş sona erdiğinde temsilciler arasındaki işbirliğinin yerini düşmanlığa bıraktığı süreçlerde yaşanıyordu. Mütareke günleri askıya alındığında sınır ötesi suçlar yalnızca bir dahaki mütareke esnasında ele alınıyordu. Dolayısıyla suçlu kişiler herhangi bir cezayla karşılaşmadan önce ellerine geçen fazladan zamanın tadını çıkartıyor ve mağdur taraf da adalet sağlanana kadar geçen uzun zamanın kendisine maliyetiyle başa çıkmaya çalışıyordu.

Gecikmeli bir tazminat ödemesine neden olan bir diğer etken de suçlu bulunan kişinin ödeme yapamamasıydı. Rehinelerin fidye karşılığında serbest bırakılabilmesi ya da suçlu bulunan kişinin toplum tarafından kınanması bu problemi

azaltsa da, yine çeşitli kusurlar mevcuttu. Örnek olarak, rehine karşılığında alınacak olan fidyenin, mağdurun zararını tümüyle karşılayacağı ya da *Leges Marchiarum*'un şart koştuğu tazminat bedeline eşit olacağı kesin değildi.

Diğer yandan temsilcilerin, Anglo-İskoç ilişkilerinin kırılgan dengesini korumak için mütareke günlerinde iki ülkeden eşit sayıda insanın şikâyetini dinlemeye çalıştıklarını hatırlayalım. Bu, mütareke sürecinin insanlara yeni bir sayfa açma imkânı tanıyan doğasının sürdürülmesini de sağlamaktaydı. Ancak yapılan son mütarekenin ardından bir ülkenin diğerine göre daha fazla şikâyeti olması durumunda, sonraki mütarekelerde denge tekrar sağlanana kadar bu şikâyetlere ağırlık veriliyordu.

Fraser'e göre (1995: 63) tüm bu değişkenler sınırdaki yerlilerin, yasaları çiğneyen kişilerin cezalarını çekmesi ve de mağdur tarafın zararının tümüyle telafi edilmesi için yıllarca bekleyebileceği anlamına gelmektedir. Gecikmeli tazminat uygulaması suç işleyen kişinin ödemesi gereken efektif maliyetin bedelini ve mağdur tarafın maruz kaldığı suç karşısında alması gereken efektif tazminatı, dolayısıyla da *Leges Marchiarum*'un sınır ötesi suçları ele alma konusundaki etkinliğini azaltacaktır.

Son olarak, sınır halklarının özyönetim sistemlerine rağmen birtakım şiddet eylemlerinin sürmesindeki belki de en önemli etken, çoğu sınır yerlisinin yağmacılıktan fayda sağlıyor olmasıydı. Bu insanlar şiddetin tamamen ortadan kaldırılmasını istemedikleri gibi şiddet eylemlerini gerçekleştirebildikleri belirli bir faaliyet alanının halen mevcut olması şaşırtıcı değildi. Zaten sistemin kendisi de bu alanın varlığına müsaade ediyordu.

Leges Marchiarum Anglo-İskoç yerleşim birimlerinde sınır ötesi suçları denetleyen ve azaltan tek özyönetim mekanizması değildi; farklı birtakım mekanizmalar da aynı amaca hizmet ediyordu. Örnek olarak, uzun süre devam etme potansiyeli olan kan davalarını daha hızlı ve daha barışçıl bir şekilde

sonuçlandırmak için rekabet içinde olan klanların üyeleri birbirleriyle evlenir ve böylece bir dönem düşman olan klanlar arasında işbirliği yapabilecekleri koşullar oluşurdu. Hem İngiltere hem de İskoçya sınırlararası evliliği yasaklamış olsa da bu yasağın uygulanması, evliliğin özellikle tarafları barışa teşvik eden yönü düşünüldüğünde güçtür.

Sınırlararası evliliklerin neticesinde "Grahamlar gibi uluslararası aileler" bütün Anglo-İskoç sınırına yayılmıştır (Fraser, 1995: 65). İnsanların bu şekilde birbirlerine karışması sınırdaki kimi insanlar arasında yaşanabilecek çatışmaları azaltan bir niteliğe sahiptir: bu olgu İngilizler ve İskoçlar arasında, önceden oldukça keskin bir şekilde karşımıza çıkan ayrımın körelmesini sağlamıştır. Sınırlararası evlilik, önceki makalede bahsettiğimiz gibi sosyal mesafeyi azaltan maliyetli bir yatırım olma işlevine sahiptir. İngiltere'nin temsilcisiyse böyle bir yatırımın sonucu olarak "sınırdaki insanların istedikleri zaman İskoç, istedikleri zaman da İngiliz olabilecekleri"nden yakınmıştır (*Sınır Bildirisi* [The Border Papers], 1583: c. 1; s. 197). Neticede sınırlararası evlilik sınırdaki bazı kimselerin vatandaşlığa yönelik kararsız bir tutum sergilemelerine neden olmuş ve hem İngiliz hem de İskoç vatandaşlığından uzak olan "sınır yurttaşları" fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu fikirse gruplararasındaki güvensizliği ve düşmanlığı azaltmıştır.

Sınırlararası evlilik ve vatandaşlık hakkındaki karmaşık düşünceler bize, kalabalık İngiliz halkının daha az nüfusa sahip İskoç komşularını neden ortadan kaldırmadığını gösterdiği gibi *Leges Marchiarum*'la beraber ele alındığındaysa, sınırlararası şiddet eylemlerinin varlığına rağmen sınır bölgesindeki nüfusun, yıllar süren çatışmalara ve düşmanlığa rağmen neden azalmadığına açıklık getirmektedir. Yapılan baskınlar esnasında sürekli olarak çok sayıda insan öldürülseydi, sınırın bir ya da her iki tarafında birden nüfusun sert bir şekilde düşmesini bekleyebilirdik. Nüfus hakkındaki elimizde yeterli veri bulunmaması, konu hakkında doğrudan bir inceleme yapmamızı engellese de söz konusu coğrafyada

16. yüzyılın sonlarında en az 170000 insanın yaşıyor olduğu düşünülürse, en azından şiddet eylemlerinin nüfusun azalmasına neden olmayacak kadar kontrolsüz olmadığını biliyoruz (Tough, 1928: 26-28).

Sınır ötesi suçların azaltılmasında faydalanılan en az bir özyönetim mekanizmasından daha söz edebiliriz: İngiliz ve İskoç hükümetlerin ilişkilerindeki sürekliliğin sağlanması. Bu mekanizma İngiliz kraliyetinin, ordularını sınıra yönlendirerek İskoçlar'ı katletmesinin önüne geçmiştir. Bununla beraber İngiltere yönetimi sınırdaki vatandaşlarının refah durumlarıyla fazla ilgilenmemiştir. Bunun nedeniyse sınır hattının iki ülke için de stratejik olarak önemli olmasıdır; İngilizler'in refahının artması, İskoç yönetiminin sınırdaki nüfuslarını arttırmak için harekete geçmesine ve bir ihtimalle, buraya yerleştirdikleri vatandaşlarıyla beraber sınırın İngiliz tarafına saldırmak için yetecek düzeyde bir askeri birliği de sınır hattına göndermesine neden olacaktır. Bu koşulların fark edilmesinin, İngiliz ve İskoçlar'ın kontrolsüz bir şekilde sınır hattında yaşayan insanlara saldırmasını da önlemiş olması muhtemeldir.

1603 yılında İngiltere ve İskoçya tek monarşinin altında birleşmişti. Bu Taç Birleşmesi sınır hattındaki yerleşim birimlerinin dağılmasıyla birlikte gruplararası anarşinin son bulacağı ve Anglo-İskoç sınırındaki denetimsizlik durumuna yönelik yasaların ortadan kalkacağı anlamına geliyordu. 17. yüzyılın başlarında İngiltere yerleşim birimlerindeki temsilcilerini feshetti ve (yeni ismiyle Orta İdari Bölgeler olan) eski sınır topraklarında kendi resmi teamül hukukunu uygulayarak İngiliz ve İskoçlar'ın önceden birbirlerine mesafeli olan sosyal gruplarını birleştirdi ve Anglo-İskoç grupların kullandığı, kendi kendini idare eden yargı sistemini sona erdirdi.

Sınırdaki İngiliz ve İskoç yağmacılar, aralarında sosyal olarak mesafe bulunan düşmanlardı. Ancak bu insanlar arasındaki kin, şiddet eylemlerinin denetlenmesi için çeşitli özyönetim mekanizmalarının gelişmesini engellemekten zi-

yade, gruplararası etkileşimi idare etmesi için bir özyönetim sisteminin geliştirilmesi gerekliliğinin önemini, dolayısıyla iki grubun da kendi saldırgan eğilimlerini sınırlandırmak için çeşitli oluşumlar tasarlamaya yönelik güdülerini ortaya çıkardı. Sonuçta oluşan sistem sınır toplumlarının üyelerine söz konusu eğilimlerini sürdürebilecekleri geniş bir alan bırakmış olsa da birbirlerini vahşice yağmalayan İngiliz ve İskoç taraflar arasında bir özyönetim sistemi oluşturulup uygulanabildiği için *Leges Marchiarum* da bu kadar etkili olmuştur. 1598 senesinde sınırı ziyaret eden John Udall da bunu özellikle belirtmiştir. "Bu insanları idare eden kişilerin zayıflığını düşünen" Udall, "yaşanan kırılmalar, gruplaşmalar, hırsızlıklar ve cinayetler karşısında şaşırmamış; aksine bunların neden daha sık gerçekleşmediği konusunda meraka düşmüştür" (Tough, 1928: 32).

İkinci Bölüm

Özyönetim ve Şiddet Problemi

4
Haydutlarla Alışveriş Yapmak[1]

Aklı başında olan hiç kimse haydutlarla alışveriş yapmanın mümkün olduğunu iddia etmeyecektir. Diğer yandan şimdiye kadar, hususi oluşumların güçlü birinin zayıfların mallarını yağmalamasının önüne geçme konusunda tek başına yetersiz olduğunu, şiddet eylemlerine yönelik bir korkunun da devletin en eski ve en çok kabul gören gerekçesi olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Öyle ki Adam Smith dahi bu şekilde düşünüyordu: "...mülk sahibi kişi yalnızca mülki bir makamın varlığında güvenle uyuyabilir. Çevresi her zaman bilmediği

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Haydutlarla Alışveriş Yapmak" (*Journal of Law and Economics* 50(2), 2007, s. 303-321) başlıklı makalesi temel alınarak hazırlanmıştır.

düşmanlarla çevrilidir; her ne kadar tahrik edici bir şey yapmamış olsa da bu kişileri yatıştıramayacak, onların yapacağı haksızlıklardan yalnızca bunları cezalandıracak daimi bir mülki makam sayesinde korunabilecektir" (Smith, 1776: 670).

Ancak özyönetim, şiddet olasılığıyla, geleneksel düşüncenin ileri sürdüğünden daha etkin bir şekilde başa çıkmaktadır ki sınır baskıncıları da bize bu bağlamda çeşitli kanıtlar sağlamıştır. Ancak onların durumunda özyönetim, olağan şiddet eylemlerinden daha fazlasıyla ilgilenmek zorundadır. Çünkü Anglo-İskoç sınır nüfusu aralarında sosyal olarak mesafe bulunan bireylerden meydana gelmektedir ve dahası, sınırdaki bu insanların çoğu gruplararası şiddet eylemlerine dayalı bir sistemi yaşam tarzı olarak benimsemişlerdir. Dolayısıyla böyle bir ortamda şiddet eylemlerinin önüne geçme konusundaki yetersizliğin, özyönetimin içsel sınırlarını mı yoksa söz konusu şiddet eylemlerini gerçekleştiren insanların aslında bunları yapıyor olmaktan hoşnut mu olduklarını gösterdiğini söylemek güçtür. Bu makalede bireylerin anarşik bir ortamda karşılaşabilecekleri şiddet ve hırsızlık eylemlerinin gerçekleşme olasılığının diğer olgulardan soyutlandığı bir ortam dikkate alınmıştır. Sosyal mesafenin üzerlerinde baskı yaratan bir unsur olmadığı ve şiddeti de, çoğu zaman olduğu gibi nihai bir sonuçtan ziyade muhtemel bir yol olarak gören bireyler incelenmiştir.

Özyönetim üzerine çoğu tartışmada, barışçıl soygun diyebileceğimiz ve mağdur tarafa üstünlük kurmak için fiziksel şiddete başvurulmaması gibi olasılıkları barındıran taahhüt problemlerine odaklanılır. Barışçıl bir soygunda taraflar eşit şartlar altındayken yapılan ödeme ile asıl bedel arasında bir tutarsızlığın bulunması, bireyin, alışveriş yapmak için bir araya geldiği kişiyi aldatabilme olanağı anlamına gelecektir. Bir devletin yokluğunda gerçekleşen ve şiddet soygunu olarak anabileceğimiz eylem de eşit derecede önemlidir. Bu durumdaysa suç işleyen kişi aynı zamanda bir hayduttur ve kurbanını yıldırmak için fiziksel güçten faydalanmaktadır;

daha kuvvetli olması da bu kişiye, kurbanını kendi mallarından yoksun bırakabilme imkânı sağlar.

Birtakım durumlarda toplumsal ilişkilerdeki sürekliliğin sağlanması mekanizmasının, barışçıl bir soygunla karşı karşıya gelindiğinde işbirliğini desteklediğini görmüştük. Ancak şiddet kullanılan bir soygun söz konusu olduğunda bahsi geçen mekanizmanın bunu yapabilmesi o kadar da kolay değildir. Bunun nedeni açıktır: zayıf bireyler kendilerinden güçlü kimseleri, kendilerine yönelik saldırgan tutumları nedeniyle belirsiz bir zaman dilimi boyunca boykot edebilirler ancak bu boykot, güçlü kişilerin istediklerini basit bir şekilde zor kullanarak almasının önüne geçmeyecektir.

Tabii ki bu durumun bazı istisnaları da vardır. Güçlü olan taraf yerleşik bir yaşam sürerken zayıf tarafın sürekli bir hareket halinde olması durumunda boykot etkili olabilir. Ancak taraflar arasında kıyaslanamayacak bir kabiliyet farkının bulunduğu ve zayıf taraf yerleşikken güçlü tarafın gezgin olduğu durumlarda çok taraflı ceza uygulamaları da işlevsizdir. Zayıf kişiler geçmişte kendilerine saldırgan bir tutum sergileyen güçlü kişilerle etkileşime girmeyi reddedebilirler. Gelgelelim basitçe bu güçlü kişilerden kaçamamaları durumunda, etkileşim kurmayı reddetmiş olmaları tekrar hırsızlığa maruz kalmalarını engellemeyecektir. Dolayısıyla bir işbirliğinin sağlanabilmesi için, gelecekte kurulabilecek olan etkileşimlerden elde edilecek kazançların kaybedilmesi tehdidinden farklı bir şeye ihtiyaç vardır.

Bu soruna yönelik olası bir çözümse fiziksel olarak zayıf olan kişilerin daha güçlü olabilmek adına yatırım yapmalarıdır. Her iki taraf da kaynaklarını, karşı tarafta baskı yaratmalarını sağlayacak olan bir güç haline getirebileceği için zayıf olan taraf, mallarını korumaya yönelik bazı geliştirmelerde bulunabilir (örnek olarak bkz. Bush, Mayer: 1974; Umbeck: 1981; Hirshleifer: 1988, 1995, 2001; Skaperdas: 1992, 2003; Anderson, McChesney: 1994; Anderson, Hill: 2004; Skaperdas, Syropoulos: 1997; Neary: 1997; Grossman: 1998; Grossman,

Kim: 2002; Bates, Greif, Singh: 2002).[2] Ancak zayıf olan tarafın kabiliyetlerini önemli bir ölçüde geliştirebilmesi her zaman için mümkün değildir. Örnek olarak bir taraf en gelişmiş saldırı aracını kendi tekelinde tutuyorsa, karşı tarafın savunma yapma ya da saldırıya geçme maksadıyla çeşitli yatırımlarda bulunabilme olasılığı da ciddi bir şekilde kısıtlanmış olur. Bu da bir şekilde sınırlandırılmış olmayan tarafın, zaten sınırlandırılmış olan tarafı yağmaladığı bir koşul meydana getirir. Dolayısıyla zayıf taraf, şiddet soygunlarından herhangi bir şekilde kaçınamayacaktır (örnek olarak bkz. Hausken: 2004).

Şiddete başvurulan bir soygun tehdidiyle başa çıkmak için faydalanılabilecek hem çok taraflı ceza uygulamaları hem de daha fazla güç sahibi olmaya yönelik yatırımların safdışı bırakılmasından dolayı, zayıf kişilerin güçlü kimselerle alışveriş yapabilmesi mümkün görünmemektedir. Buna karşın okuduğunuz makalede, daimi olarak zayıf ve güçlü olan taraflar arasında devlet olmaksızın bir alışverişin aslında mümkün olduğu gösterilmektedir. Zayıf kimselerin, toplumsal ilişkilerdeki sürekliliğin sağlanması ve savunma ya da saldırıda bulunabilmek maksadıyla çeşitli yatırımlar yapmaları şeklinde açıkladığımız mekanizmalara güvenemiyor oluşları, bu kişilerin şiddete dayalı bir hırsızlık tehlikesine rağmen haydutlarla alışveriş yapmasını engellememektedir.

Bunu betimleyebilmek için Orta Afrika'nın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki durumunu ele alalım.[3] Bu dönemde Afrika'nın doğu kıyılarına yerleşen Avrupalılar, Afrika'nın iç kesimlerine ihracat yapmak için ihtiyaçları olan malları toplamaları maksadıyla çeşitli aracıları görevlendirmişlerdi.[4]

2. Batı Afrika'da 1950'lerdeki sömürge dönemi ticari faaliyetleri ele alan klasik bir çalışma için bkz. Bauer (1954).

3. Ayrıca mülkiyet haklarının ortaya çıkışı ve resmi bir yargının bulunmadığı koşullarda bu hakların nasıl savunulduğuna dair bir çalışma için bkz. Anderson, McChesney (2002).

4. Serpa Pinto'nun da (1881: 22) özetlediği gibi "Afrika'da ticaret, beyazlardan alınan hammaddelerin işlenerek onlara geri satılması ya da işlenmiş malların siyahilerden alınarak, yine siyahilere bahsi geçen hammaddelerin satılması

Buna ek olarak bazı Afrikalılar da kendi hesaplarına aracılık yapıyor; Avrupalı ihracatçılarla kıtanın iç kesimlerindeki üreticileri bir araya getiriyordu. Gezgin aracıların kafileleri, etkileşim kurdukları üretici topluluklardan genellikle daha güçlüydü. Dolayısıyla aracılar bu topluluklarla ticaret yapmaktansa, onları zor kullanarak yıldırmaya ve istedikleri malları çalmaya yöneliyordu.[5]

Üretici topluluklar, aracıların yaklaşımlarını haydutluktan barışçıl bir alışverişe yönlendirmek için iki özyönetim mekanizmasından faydalanıyordu. Bununla ilgili olarak ilk başta üreticilerin aracılarla bir alışveriş ilişkisi kurmak maksadıyla itibarlarını kullanmalarına, ardından da üreticilerin aracılardan bir çeşit risk payı olarak haraç talep etmelerinin, gezgin tüccarlarla barışçıl bir alışveriş yapabilme olanaklarına katkı sağlıyor olmasına değineceğim.[6]

Bu mekanizmaları incelemek için 19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Afrika'da bulunan aracılar ve üreticiler arasındaki etkileşimler üzerine birincil kaynaklardan faydalanacağım. Söz konusu kaynaklar, bahsi geçen zaman diliminde Orta Afrika'ya seyahat eden Avrupalılar'ın tuttuğu ayrıntılı notlardır. Bu gezginlerin pek çoğu tüccarken, diğerleriyse kendi

şeklinde iki kola bölünebilir." Bu alışverişse gezgin aracılar üzerinden yürütülüyordu.

5. Burada ele aldığım sorunsal bazı açılardan, diğer pek çok kişiyle beraber Williamson (1975, 1985), Klein, Crawford, Alchian (1978) ve Hart ile Moore'un (1988) değinmiş oldukları geleneksel gecikme probleminin şiddet barındıran haline benzemektedir.

6. Olson'un kendi incelemesinde (1993) ve McGuire'yle beraber yaptığı çalışmada (1996), zayıf kişiler üzerinde daimi bir hegemonya kurmanın güçlü taraf için daha menfaatli olduğu örnekler ele alınmıştır. Eğer söz konusu tarafın çıkarları istikrarlı ve kapsayıcıysa ve de yeteri kadar sabırlı davranırsa, zayıf kişileri gelişigüzel yağmalayarak elde ettiğinden fazlasını kazanabilecektir. Bu makalede de, güçlü kimselerin zayıf taraflar üzerinde bir egemenlik kurmaktansa güvenilir bir yağmalamama taahhüdü verebilmeleri için daha az maliyetli yöntemler meydana getiren gayri resmi mekanizmalara değinilmektedir. Şiddet içeren çatışmaları engellemeye yönelik inanılır vaatler etrafında şekillenen kurumlar hakkında öncül bir çalışma için bkz. Schelling, 1960.

ülkelerine bildirmek maksadıyla Afrika'daki ticari faaliyetleri saptamak ve Hıristiyanlığı yaymak isteyen kâşiflerdir.

Geç Sömürge-Öncesi Dönemde Afrika'daki Üretici ve Aracı İlişkileri

Bu makalede bahsedeceğimiz anarşik dönemi tecrübe eden kişiler, 19. yüzyılda Zambezi ve Kasai Nehirleri'nin üst kesimindeki yerliler ve Angola kıyılarına göçüp Portekizce konuşan yerleşimcilerle bu yerleşimcilerin çalıştırdıkları aracılardır.[7] Bu aracılar çoğunlukla kafileler halindedirler ve sürekli olarak seyahat etmişlerdir.[8] Bu kafileler diğer pek çok aracıdan, seyir halindeyken kafileyi korumakla yükümlü muhafızlardan ve çoğunlukla da satılacak olan malları taşıyan çok sayıda köleden meydana geliyordu. Kafilelerin büyüklüğü onlarca kişiden binlerce kişiye kadar uzanabiliyor olsa da gezginlerin tuttuğu raporlara göre tipik bir kafile yaklaşık yetmiş, seksen kişiden oluşuyordu (Miller, 1988: 191; Cameron, 1877: 251; Soremekun, 1997: 187; Capello ve Ivens, 1969: c. 1, s. 17-18; Dias de Carvalho, 1890: 186, 192, 193, 700; Harding, 1905: 214; Johnston, 1893: 34).

Yaygın olarak ticareti yapılan ve gezgin tüccarların kıtanın iç kesimlerine götürdükleri ithal ürünler tütün, cin, boncuk, deniz kabuğu ve takı olarak kullanılan pirinç, kumaş ve ateşli silahlardı. İç kesimlerdeki topluluklara ateşli silahları ulaştıran tek tedarikçi olarak aracılar üreticilere ulaşan silahları da kontrolü altında tutuyor; dolayısıyla söz konusu çatışmada kullanılan araçlar olduğunda çoğu zaman belirli bir üstünlüğe sahip oluyordu.[9]

---

7. Orta Afrika'nın iç kesimlerinde aracılar ve üreticiler arasında ilk etkileşimler, 1790'lı yıllarda kurulmuş gibi görünmektedir (Botelho de Vasconcellos, 1844).

8. Örnek olarak Capello ve Ivens (1969: c. 1, s. 103) de Bihe bölgesindeki aracılardan, "seyahat etmeye gereğinden fazla düşkünlerdi" şeklinde bahsetmişlerdir.

9. Aracıların kartelleştiğini ya da silahların aracılara ulaşmasını engellemek

Üreticiler, kıtanın iç kesimlerinde bulunan bir köyün şef ya da yöneticisinden ve de onun tebaasından oluşan bir nüfustan ibaretti. Bu kişiler kendi topluluklarının dışına nadiren çıktıkları gibi üretim yapmak için kullandıkları hammaddeler de yaşadıkları topraklarda bulunuyordu.[10] Üretimde uzmanlaşmanın yerleşik bir hayat sürüyor olmalarında payı vardı. Bilhassa ticaret amacıyla seyahat etmenin üreticiler açısından çok avantajlı olmadığı düşünüldüğünde kendi yurtlarından uzakta fazlaca zaman geçirmenin maliyeti büyüktü. Üreticilerin aracılara tedarik ettiği ürünler çoğunlukla fildişi, balmumu ve yabani kauçuk gibi ürünlerdi. Dahası, Angola'da kölelik 1836 yılında yasaklanmış olmasına karşın köleler gezgin tüccarların kâr etmesini sağlayan bir unsur olmaya devam etti. Söz konusu tacirlerse köleleri, hem sahil şeridinde ticaret yapan kişilere, hem de Afrika'daki diğer topluluklara satıyordu.[11]

19. yüzyılda Orta Afrika'nın iç kesimlerinde çoğunlukla dağınık vaziyetteki ve şefler tarafından idare edilen topluluklar bulunuyordu. Bu şefler halk arasında yaşanan, borç ve takas gibi konuları da içeren anlaşmazlıkları hükme bağlıyordu. Bu gibi idareciler ve tebaa arasındaki ilişkiyse çoğunlukla gayri resmiydi.[12] Mesela Livingstone, gözlemlerini, (1963: 410) "Şu anki kavrayışım çerçevesinde söyleyebilirim ki, Afrika'nın iç kesimlerinde uluslar ya da krallıklar gibi bir olgu bulunmuyor"

---

maksadıyla eşgüdümlü şekilde hareket ettiklerini gösteren herhangi bir kanıt bulamadım. Ancak diğer yandan, üreticilere nadiren ateşli silah tedarik etmişler gibi görünüyor.

10. Orta Afrika'daki bazı yerliler yine Orta Afrika içinde çeşitli yerlere göç etmiş olsalar da bunlardan çok azı söz konusu bölgenin dışına çıkmıştır. Bu kişiler de zaten üretici değildir. Capello ve Ivens'e göre de (1969: c. 1, s. 225; ayrıca bkz. Serpa Pinto, 1881: 255; Harding, 1905: 307) örnek olarak "T'Chiboco yerlileri kendi topraklarının dışına pek az çıkarlar; bir Ma-quioco kafilesinin ticaret amacıyla doğuya doğru seyrettiğiyse ender olarak görülür."

11. Örneğin Crawford (1914: 28), Benguela yöneticisinin yasadışı köle ticaretinin kendi denetimi altında sürdürülmesine müsaade ettiğini anlatmaktadır.

12. Livingstone'a ek olarak bkz. Capello, Ivens (1969: c. 2, ss. 49, 242).

şeklinde aktarmıştır. Bunun yanında söz konusu coğrafyaya seyahat eden iki Avrupalı da (Capello, Ivens, 1969: c. 2, s. 242; ayrıca bkz. c. 1, s. 183) "yalnızca olağandışı durumlarda kanun gibi bir şeyin varlığından şüphe duyulabileceğini" belirtmişlerdir.[13]

Kıtanın Avrupa tarafında krallığın belirlediği idareciler sahil bölgelerindeki Portekiz yerleşimlerini yönetmekle beraber kıyının daha iç kısımlarına kurulan ticaret mahallerini denetliyordu. Bu yerleşimlerde uyulan kanunlar kıtanın iç kesimlerindeki Afrikalılar için, Afrikalılar'ın gelenekleri de söz konusu yerleşimlerde ikamet eden kişiler için bağlayıcı değildi. Sonuç olarak ortaya idari birimlerin resmen bulunmadığı ve tüm bu insanların etkileşim halinde olduğu bir alan çıkıyordu.

Şiddetli Soygun Tehlikesi

Aracı, kâr edebilmek için Orta Afrika'nın merkezindeki üreticilerden çeşitli mallar alarak bunları merkeze uzak bölgelerde yaşayan topluluklara veya kıyı şeridindeki ihracatçılara ulaştırmalıdır. Bu malları üreticilerden iki yolla alabilirler: Barışçıl bir alışveriş ya da soygun yoluyla. Yerleşik bir yaşam süren üretici ve bu üreticinin içinde bulunduğu toplumun dar sınırları dışında kalan insanlar arasında bir bağlantı kurabilmek maksadıyla aracılar, üreticilerin ticarete girmeleri durumunda, normalde elde edemeyecekleri ciddi bir kazanım sağlayacaklarını fark etmelerine olanak tanıyabilme imkânına sahiptir.[14] Ancak ne yazık ki aracılar, etkileşime geçtikleri

13. Sömürge karakollarının kurulduğu yerlerde dahi resmi otorite çoğunlukla etkisizdi. Mesela Arnot bu durumu "Bailundu ve Bihe her ne kadar Benguella'nın yetki alanı içinde bulunsa da Portekiz idaresi bu iki yerleşim üzerinde çok bir etki sahibi değildi" şeklinde açıklamıştır (1889: 111; ayrıca bkz. Harding, 1905: 306; Johnston, 1893: 59).

14. Kıtanın iç kesimlerine seyahat eden iki kişinin belirttiği gibi "ticaret, tüccarları tekrar tekrar aynı yolculukları yapmaya mecbur bırakıyor ve zorunlu bir sonuç olarak da uzak yerlerde yaşayan insanlarla çeşitli ilişkiler kurup anlaşmalar yapmalarına yol açıyordu" (Capello, Ivens, 1969: c. 2, s. 18).

üretici toplumlardan genellikle daha güçlüdür ve bu, aracıların istediklerini elde etmek için ticaret yapmaktansa kaba güç kullanmaya meylettikleri bir koşul yaratır (örnek olarak bkz. Harding, 1905: ss. 93, 108, 124, 138; Cameron, 1877: ss. 226, 253, 292, 331, 472; Johnston, 1893: 40-41; Gibbons, 1904: c. 1, s. 67; Livingstone, 1963: c. 1, s. 12). Örnek vermek gerekirse, Cameron'un da gözlemlemiş olduğu gibi (1877: 393) denetlenmeyen kafileler "geçtikleri topraklarda silahı olmayan insanların köylerini yağmalayıp soyarak kazanç sağlıyordu."[15] Neticede de üreticiler için fazlasıyla kârlı olan bir durum kolaylıkla, büyük ölçüde zarar görecekleri bir koşula dönüşüyordu.

Bütün davranışlar gibi ticaret yerine haydutluk yapmaya yönelik bir karara da, söz konusu alternatif tutumların marjinal maliyet ve marjinal faydalarının karşılaştırılmasıyla ulaşılır. İstenilen malların nasıl temin edileceği söz konusuysa yeterli düzeyde bir güç üstünlüğüne sahip olunması, soygunun marjinal maliyetinin ticaretten daha az olmasını sağlayacaktır. Yani kişinin istediği şeyi az bir dirençle ya da hiçbir mukavemet görmeden ele geçirebilecek kadar güçlü olduğu koşullarda söz konusu nesneyi çalması, bu nesne için ticaret yapacağı duruma göre daha az maliyetlidir. Kazancı azami seviyeye çıkaran bu tutum, kaba güç kullanarak zayıf bireylerin alt edilmesinden ibarettir.

Aracıların, kıtanın iç kesimlerindeki üreticilerle kurdukları etkileşimde çoğunlukla güçlü taraf olduğu gerçeğiyse, bu

15. Kafilenin liderleri beraberindeki insanları gittikleri köyü soymaya teşvik ederek bu şartları daha kötü bir hale getiriyordu. Bu liderler genelde grubundaki kişilerin ihtiyaçlarını karşılamakla da mükellefti ancak söz konusu kafile kalabalık olduğu zaman grubun ihtiyaçları da fazla maliyetli oluyordu (örnek olarak bkz. Serpa Pinto,1881: c. 1, s. 165). Dolayısıyla bazı durumlarda soygun, masrafları azaltmak için alınan bir önlem olduğu söylenerek teşvik ediliyordu. Mesela Cameron'un da gözlemlemiş olduğu gibi (1877: 259) "Kwakasongo'da görece büyük bir Arap yerleşimi vardı... Bu yerleşimden kafileler yola çıkıyordu... Bu gruplar bir ödeme almıyorlardı ancak kazanç sağlamak ve köle bulmak için, gittikleri yerleri yağmalamalarına müsaade ediliyordu."

kişilerin iki niteliğinden kaynaklanıyordu. Bunların ilki, daha önce de bahsettiğimiz şekilde üretici toplulukların modern silahları, yani ateşli silahları aracılardan başka kimseden tedarik edemiyor oluşuydu. Aracılar kıtanın iç kesimlerindeki üretici topluluklara ulaşan ateşli silahların miktarını ve kalitesini kontrol altında tutarak güç üstünlüklerini korurken, söz konusu topluluklara saldırıp saldırmayacakları konusunda kesin bir karar verme imkânına da sahip oluyordu. Sonuç olarak aracıların faydalandığı bu avantajın karşısında, "kıtanın iç kesimlerinde... kolay ulaşılabilen ve korumasız köylerin" yer alması (Serpa Pinto, 1881: c. 1, s. 177), üreticileri kendilerinden güçlü aracılar için kolay hedef haline getiriyordu. Ancak aracılar her zaman, saldırıya geçmeleri durumunda galibiyetlerini garanti altına alacak bir silah üstünlüğüne sahip olmayabiliyordu. Aracının içinde bulunduğu kafile küçükken yağmalamaya teşebbüs ettikleri köyün yeterince kalabalık olduğu durumlarda silah üstünlüğü bir anlam ifade etmiyordu. Ancak yağmacılığın karşısındaki bu olası engeli aşmak oldukça kolaydı; aracının saldıracakları köy konusunda biraz daha seçici olması yeterliydi.

İkinci nitelikse, aracılar fazlasıyla rahat hareket ediyorken üretici toplulukların yerleşik bir yaşam sürüyor olmasıydı. Bu, aracının düzenlediği yağma seferlerinde başarılı olabilmesi açısından iki şeyi ifade ediyordu. Bir yanda aracı, üretici bir topluluğu yağmalamak için daha fazla sayıda insana ihtiyaç duyması halinde her zaman kıyı kesimlerine ya da kıyının yakınlarındaki toplanma yerine dönerek kafilesine birilerini katabilirdi. Daha da önemlisi, üretici toplulukların aracılarla karşılaştırıldığında hareketsiz oluşu, aracıların ele geçirdikleri ganimetleri de alarak, üreticilerden oluşan bir grubun izlerini sürerek yerlerini tespit edecekleri ve zor kullanarak çalınan mallarını geri alacakları endişesi duymaksızın çatışmadan kaçabilecekleri anlamına geliyordu.[16]

16. Crawford'a göre (1914: 22-23) bahsi geçen dönemde Orta Afrika'da bulunan insanlar sıklıkla isimlerini değiştiriyordu. Bu da tabii ki, saldırgan bir

Şiddetli Soygun Tehdidinin Çözümlenmesi

Aracının üretici topluluklar için yarattığı soygun tehlikesini anlayabilmek için bu iki grup arasındaki etkileşimi basit bir oyun bağlamında incelemek faydalı olacaktır. Bunun için ilk olarak üretici bir toplumun ve aracının da içinde bulunduğu kafilenin, hakkında bütüncül bilgi sahibi olduğumuz ekonomik yapılarını ele alalım. Üretici toplum, aracıya göre daha hareketsiz ve de oldukça güçsüz konumda olduğundan dolayı, aracılarla etkileşime geçip geçmeyecekleri hususunda bir seçim yapma olanakları yoktur. Dolayısıyla kafilenin, söz konusu topluluğun yaşadığı yere gelmesi halinde onlarla etkileşime girmekten kaçınamayacaklardır. Bu nedenle işbirlikçi olmayan bir davranış neticesinde gelecekte kurulabilecek etkileşimleri sonlandırmak gibi bir beceriye sahip olması gereken çok taraflı cezalandırma, bu şartlar altında haydutluğu önlemek için etkili bir mekanizma değildir. Buna karşın üretici topluluk, dahil oldukları oyunun, örneğin ne kadar üretim yapacakları gibi çeşitli değişkenleri üzerinde kontrol sahibidir.

İlk hamle üreticilerindir ve ilk olarak, ticaret yapmak için mi yoksa yaşamlarını idame ettirebilmek için mi üretim yapacakları hakkında karar verirler. Ticaret yapmak için üretimde bulunmaları, fazla miktarda ürün imal etmeleri anlamına gelir; bu ürünler ya üreticiler tarafından tüketilecek ya da bir kafilenin yaşadıkları yere gelmesi durumunda alışverişte kullanılacaktır. Yaşamlarını sürdürmek için üretim yapmalarıysa sadece tüketim için ihtiyaç duyacaklarından biraz fazla ürün mal etmeleri anlamına gelir. Dolayısıyla ticaret için üretim

aracının izinin sürülmesini zorlaştıran bir etkendi. Gelgelelim, bunun ne kadar yaygın bir uygulama olduğu açıklığa kavuşmamıştır. Ayrıca aracıların güç üstünlüğünü ellerinde bulundurmalarını sağlayan bir nedenden daha söz edebiliriz. Şöyle ki, aracıların hareket halinde, üreticilerinse yerleşik olması aracıların üretici topluluklara yönelik beklenmedik bir saldırı başlatmalarına da olanak tanır. Bu durum Serpa Pinto'nun düşüncelerine (1881: c. 1, s. 178) açıklık getirmemize de yardımcı olur: "Saldıran tarafın her zaman galip geliyor olması, Afrika'nın bu kesimindeki çatışmalarla ilintili, dikkate değer bir koşuldur."

yapmak, üreticilerin fazladan ürün tüketmelerini ve ticaret yapmalarını mümkün kılan bir üretim fazlasını da kapsarken, kendilerini geçindirmek maksadıyla yaptıkları üretim ancak topluluğa yetecek miktardadır ve sadece asgari bir alışverişe olanak sağlar.

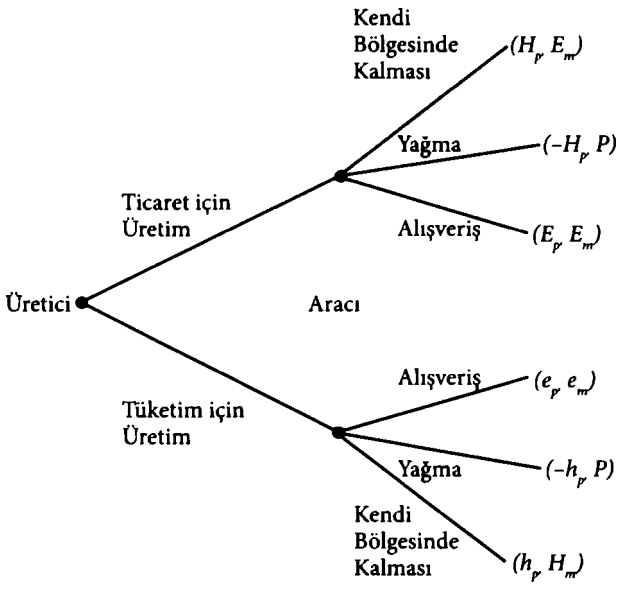
İkinci hamleyi yapan aracılarsa kendi bölgelerinde kalıp kalmayacaklarına (yani üretici toplulukların bulunduğu topraklara doğru bir yolculuk yapıp yapmamaya), yolculuğa çıkmaları halinde de üretici topluluklarla ticaret yapıp yapmayacaklarına ya da bu toplulukları yağmalayıp yağmalamayacaklarına karar verirler. Daha önce bahsettiğimiz nedenlerden dolayı kafilenin yağma girişimi her zaman için başarıyla sonuçlandığı gibi herhangi bir direnişle de karşılaşmazlar; sonuç olarak üretici topluluk yağmaya uğradığı zaman ürettiği her şeyi kaybeder.

Üreticiler alışveriş yapmak için üretim yaparken aracılar kendi bölgelerinden ayrılmazsa, yani taraflar birbirleriyle etkileşime girmezlerse üreticilerin kazancı H_p, aracıların kazancıysa H_m olur. Aracıların ticarete girmesi halinde hem aracılar hem de üreticiler yaptıkları alışverişten en yüksek kazanımı elde ederler; bu değerler de sırasıyla E_p ve E_m'dir. Bununla beraber E_m değeri aracıların, yolculuk masraflarının düşülmemiş olduğu kazanımıdır. Aracıların, üretici toplulukları yağmalaması durumunda yine fazlasıyla yüksek olan kazanımlarından, yolculuk masrafları düşüldüğünde P kalır. Bu durumda üreticiler en düşük getiri olan H_p'yi elde edeceklerdir.

Üreticilerin yalnızca kendi geçimlerini sağlamak için üretim yapmaları durumunda da koşullar aynıdır ancak getiride bir farklılık söz konusudur. Bunun nedeniyse, üreticilerin tüketimi için, aracıların yağma yapmayı tercih etmeleri durumunda zor kullanarak alabileceği, aracıların ticaret yapmayı tercih etmesi durumundaysa üreticilerin faydalanabileceği çok az miktarda bir ürün stoğunun bulunmasıdır. Neticede değişmeyen tek getiri, aracıların kendi bölgelerinde kalma-

ları durumunda elde ettikleri kazançtır. Çünkü söz konusu kazanım üreticilerin elinde bulunan ürün stoğunun büyüklüğünden ya da üreticilerin yalnızca kendi geçimlerini sağlamak için üretim yapıyor olmasından etkilenmemektedir. Neticede üreticiler yalnızca kendileri için üretim yaparken aracılar kendi bölgelerinden ayrılmazlarsa H_m değerini elde etmeyi sürdürürler. Diğer yandaysa üreticilerin kazancı daha azdır. Yalnızca halkın yaşamını sürdürebilecek kadar bir üretim yapmak için fazlaca emek sarf ederlerken yalnızca h_p değerini kazanırlar ki bu değer de H_p değerinden tüketim amacıyla kullanılan ürünlerin değerinin çıkartılmasıyla elde edilir.

Aracı kişinin yağmaya başvurması halinde üreticiler $-h_p$ değerini elde eder. Bu, üreticilerin kendi geçimlerini sağlamak maksadıyla üretim yapmaları durumunda elde edecekleri en küçük kazanım olmasına rağmen $-h_p$ değeri, üreticilerin ticaret yapma amacıyla üretimde bulunurken aracılar tarafından yağmalanması durumundaki edinimlerinden (yani $-H_p$ değerinden) büyüktür. Bu durumda aracıların kazancı p değeridir ve bu değer, aracıların ticaret yaparak elde edecekleri kazançtan fazla olsa da yağmalanabilecek az ürün olduğundan dolayı, kendi bölgelerinde kalmaları durumunda elde edecekleri H_m değerinden küçüktür. Son olarak, aracı ticaret yapmaya karar verirse üreticilerin kazancı e_p değeri olur. Bu değerse ticaret amacıyla üretimde bulundukları koşullarda alışveriş yapmaları durumunda elde edecekleri kazanımdan azdır (çünkü alışverişte kullanılabilecek küçük bir ürün stoğu vardır). Buna rağmen üreticilerin en büyük kazancı yine sadece kendi geçimleri için üretim yapmaları durumundaki edinimleridir. Bu durumdaysa aracılar en düşük kazanımları olan e_m değerini elde ederler ve bu değere yolculuk masrafları da dahildir.

Resim 4.1. Şiddetli Soygun Tehdidi

Özetlememiz gerekirse, üreticiler için: $E_p > H_p > e_p > h_p$. Aracılar içinse: $P > E_m > H_m > p > e_m$. Dolayısıyla $E_p + E_m > P\text{-}H_p$ eşitliği verimli bir ticaretin sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Şekil 4.1'de de bu değişkenler betimlenmiştir.

Bu eşitliğin kusursuz bir Nash dengesine sahip olan özgün bir alt eşitliğiyse, üreticiler yalnızca kendi tüketimleri için üretim yaparken gezgin tüccarların kendi bölgelerinde kalmalarıdır. Üreticiler daha fazla üretimde bulunursa aracıların çalabileceği daha fazla ürün ortaya çıkararak aracının yağma yoluyla elde edeceği kazanımı arttırmış olur. Bu durum aracıların yağmaya kalkışma konusunda akıllarını çeldiği gibi üreticiler için de daha fazla kayıp anlamına gelir.

Bu zayiattan kaçınmak için üreticiler yalnızca kendilerine yetecek kadar bir üretimde bulunurlar. Neticede çalınabilecek

çok az ürünün bulunması, aracılar için kendi bölgelerinde kalmanın, yağma maksadıyla bir sefere çıkmaktan daha fazla getirisi olduğu bir durum yaratır. Bu dengede üreticiler h_p değerini, aracılarsa bundan daha büyük bir değer olan H_m değerini elde eder. Üreticiler aracılara göre zayıf olmalarının maliyetini, ürün stoğunun, aracıların yağmacılık yapmasının önüne geçecek kadar azalmasından kaynaklanan bedellerden dolayı ödemiş olur.

Üreticiler, aracıların kendileriyle etkileşime geçmeye yönelik heveslerini kırarak, ticaretten elde edebilecekleri ciddi miktarda kazanımdan da vazgeçmiş olur. Diğer yandan yağmalanma tehlikesi dahi geç sömürge öncesi dönem boyunca aracılar ve üreticilerin ticaret yapmasının önüne geçmemiş; sadece kıtanın iç kesimlerindeki üreticilerden alınan mallar bile 19. yüzyılın sonuna kadar Angola'ya yıllık 4 milyon dolara yakın bir meblağ girmesini sağlamıştır (Vellut, 1979: 101). Peki üreticiler, haydutlarla ticaret yapmanın kendileri için yarattığı soygun tehlikesinin üstesinden nasıl gelmişlerdir?

Kredinin Akılcı Kullanımı

Üreticilerin, aracılarla gerçekleştirdikleri ticaretten kazanç sağlayabilmeleri için yalnızca ihtiyaç duydukları miktarda üretimde bulundukları zaman olduğu gibi, aracıların yağmadan elde edecekleri kazanımı kendi bölgelerinde kalmaları durumunda elde edecekleri kazanımın altında tutmalarını sağlarken; aracıların ticaret üzerinden elde edecekleri maddi kazancı da kendi bölgelerinde kalmaları durumunda elde edecekleri kazanımın üzerine çıkarmalarını sağlayacak bir taktiğe ihtiyaçları vardır. Kredi, bu birbirine zıt hedefleri erişilebilir kılmaktadır. Böylece aracılar henüz üretilmemiş olan ürünleri çalamazken kredi, üreticilerin henüz üretmedikleri mallar üzerinden ticaret yapmasına olanak sağlar. Sonuçta var olmayan bir şey çalınamasa da, ticareti yapılabilir. Üreticiler hazırdaki ürün stoğunu düşük tutup aracılardan kredi ala-

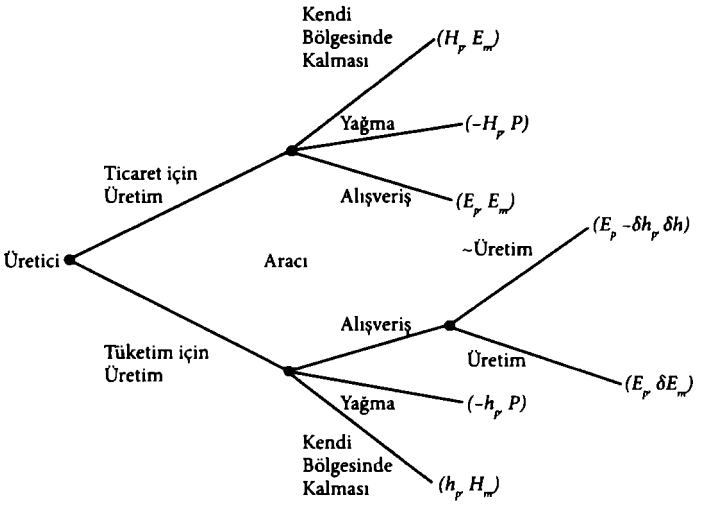
rak alışverişte bulunmuş; böylece yağmalanma ihtimallerini ortadan kaldırmakla birlikte ticaret yapma şanslarını devam ettirmişlerdir. Neticede her iki taraf da işbirliğinde bulunmanın kendilerine sağladığı çıkarlardan istifade etmiştir.

Kredi kullanımına yönelik düzenlemelerin, üreticiler ve aracılar arasında gerçekleşen ticareti nasıl geliştirdiğini görebilmek adına Şekil 4.2'ye bakalım. Buradaki şema Şekil 4.1'e benziyor olsa da üreticilerin yalnızca kendi ihtiyaçları kadar üretim yaptığı bu durumda, aracıların ticarete yaklaşımının anlık bir alışverişten ziyade kredi sağlayarak ticaret yapmak olduğu bir farklılık söz konusudur. Böyle bir değişiklik koşulları daha dinamik bir hale getirmektedir. Krediyle ticaret yapmanın tercih edildiği koşulların her bir evresi iki alt evre daha barındırır: bu alt evrelerden birisinde krediyi aracı sağlar; diğerinde de üreticiler belirli bir miktarda ürün ortaya koymuşlarsa alışveriş gerçekleşir; ancak yeterli üretimde bulunmamışlarsa, borçlarının olabildiğince büyük bir kısmını geri almak isteyen aracılar tarafından yağmalanırlar.[17]

Şemanın "Ticaret Amacıyla Üretim" dalında yer alan kazanım değerleri önceki şemayla aynıdır. Benzer şekilde {Tüketim İçin Üretim, Kendi Bölgesinde Kalması} ve {Tüketim için Üretim, Yağma} dalında yer alan kazanım değerleri de değişmemiştir. Ancak bu yeni şema ticarette kredi kullanılmasını da içerdiğinden dolayı el değiştirebilecek ürün miktarının artması, tüketim için üretim yapılırken gerçekleştirilen ticaret faaliyetlerinin getirisini de yükseltmiştir.

Aracı, üreticiye bu krediyi ilk alt evrede sağladığından dolayı alacaklarını yalnızca ikinci alt evrede, üreticilerin üretim yapmış olması durumunda alabilecektir. Eğer üretici, aracıdan krediyi almasının akabinde üretim yapmaya başlar ve aracıyla, şemanın {Ticaret için Üretim} kolundaki şartlar çerçevesinde bir alışveriş gerçekleştirirse, ticaret amacıyla üretim

17. Örneğin gezgin bir tüccar olan "Dugumbeli Hassani şefi borca sokmuş ancak şef borcunu ödeyememiş; Hassani de borcunun karşılığı olarak şefin on adamını ve on keçisini çalmıştır" (Livingstone, 1874: c. 2, s. 35).

Resim 4.2. Kredinin Akılcı Kullanımı

yapmaları durumundaki kazanımlarıyla aynı düzeyde bir kâr sağlayacaklardır; bu değer, şemada E_p ile gösterilmektedir. Aracılarsa tam tersine δE_m değerini kazanırlarken buradaki "δ", kafilenin iskonto faktörüdür ve $\delta \in (0, 1)$'dir.

Aracının kazanımının indirgeniyor olmasının nedeni açıktır. Ticari faaliyetler ilk alt evrede kredi üzerinden yürütüldüğünden dolayı aracı, gerçekleştirdiği alışveriş sayesinde elde edeceği kazanımların tümünü veya bir kısmını ancak ikinci alt evredeki geri ödeme sürecinde alabilecektir. Üreticiler ilk alt evre esnasında kredi almalarının ardından, ikinci alt evrede aracı kafilesinin borçlarını toplamak için geldiği ana kadar halen üretimde bulunmamışsa, aracılar üreticilerden alabilecekleri her şeyi çalarak onları cezalandırır. Bu gerçekleştiğinde üreticilerin elinde *Ep-δhp* değeri, yani ilk alt evrede aldıkları kredi miktarından, ikinci alt evrede yağmalanan ürünlerinin indirgenmiş değeri arasındaki fark kalmış olur. Aracılarsa bunun aksine δ*p* değerini, yani verdikleri kredinin

karşılığında telafi bedeli olarak geri alabildikleri ürünlerin indirgenmiş karşılığını elde eder.

Aracının da içinde bulunduğu kafilenin kendilerine en çok faydayı sağlayacağını düşündükleri yaklaşım, iskonto oranına ve üreticilerin ikinci alt evreye kadar üretim yapacakları yönündeki vaatlerinin güvenilirliğine bağlıdır. δ'nin H_m / E_m sonucundan büyük olması ve üreticilerin gözlemlenebilir bir şekilde üretimde bulunması halinde, kafile için ticaret yapmak kendi bölgelerinde kalmaktan daha kârlı olur. Ancak δ bu eşitsizliği sağlamıyor ya da üreticiler güvenilir bir şekilde üretimde bulunmuyorsa, kafile kendi bölgesinde kalmayı daha kârlı bulur.

Bütün iskonto faktörleri ($\delta \in (0, 1)$) için $E_p > E_p \delta h_p$ ve ayrıca $E_p > h_p > -H_p$ olduğundan dolayı üreticiler, ikinci alt evrede geri ödeme yapabilmek için üretime geçebilecektir. Bir aracının hesaba kattığı iskonto oranının $\delta > H_m / E_m$ eşitsizliğini karşılaması durumunda kredi kullanarak ticaret yapılması, kazancı azami seviyeye çıkartan bir yöntemdir. İskonto faktörü oranları söz konusu eşitsizliği karşılamayan bir aracıysa, en büyük kazancı kendi bölgesinde kalarak elde eder. Böyle bir denge durumunda kafile, üretici toplulukların bulunduğu topraklara yalnızca bu topluluklarla (kredi üzerinden) ticaret yapacaksa seyahat gerçekleştirecek, eğer bir çatışma tehlikesi söz konusuysa da kendi bölgesinden ayrılmayacaktır. Böylece yağmadan kaçınıldığı gibi üreticiler ve aracılar da yeterince sabırlı hareket ederek, ticaret yapmanın kendilerine ne gibi getirileri olduğunu görür.

19. yüzyıl süresince üretici ve aracılar arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerde kredinin bu amaçla kullanılması oldukça yaygın bir uygulamaydı. Gezgin bir tüccar olan Henrique Augusto Dias de Carvalho'nun da belirttiği gibi (1890: 700) "Tacirler kendilerini kredi vermek zorunda gibi görürler ki bu uygulama, böylesi bir coğrafyada ticaret yapma riskini alan ve başarılı olmak isteyen kişiler için zaruridir."[18] Üreti-

18. Oppen'in tercümelerinden (1994) alınmıştır.

cilerin çalınabilecek ürünlerinin stoğunu kısıtlı tutmak için mükellef oldukları iş yükü, aracıların peşinde olduğu fildişi, yabani kauçuk ve balmumu gibi maddeler hasat edildikten sonra işlenerek ihracata uygun hale getirildiğinden dolayı hafiflemiştir; deyim yerindeyse hasat vaktine kadar da toprakta kalacaklardır.

Üreticiler ürün stoğunu sürekli biçimde kısıtlı tutmak amacıyla borçlarını geri ödeyecekleri süreci uzatırlar (örnek olarak bkz. Cameron, 1877: 47; Livingstone, 1874: c. 1, s. 305; Dias de Carvalho, 1890: 699). Bununla beraber Zambezi ve Kasai Nehirleri'nin üst kesimlerine seyahatler gerçekleştiren Avrupalı gezgin Paul Pogge'nin gözlemlerini de ele alalım:

> Yerliler ödemelerini önceden almamışlarsa, topraklarındaki ürünleri toplamaya pek yanaşmazken... *Ambacalı* aracı [Achim von Oppen'in notu] yine kıtanın iç kesimlerinde yerlilerin kendilerine sunduğu malları o an ödeme yaparak alabiliyor. Ancak pek çok ürünü anlık ödeme yoluyla satın alamadığından dolayı, bunun yerine yerlilere kredi veriyor. Ormanda yabani kauçuğun yetiştiği ya da fillerin bulunduğu yerlerdeyse fil avcılarına ya da kendisine kauçuk ya da balmumu getirmek isteyen kişilere, getireceklerini söyledikleri ürünler için fazlasıyla ön ödeme yapıyor. *Sonrasındaysa aracılar, borç verdikleri kişiler vaatlerini yerine getirene kadar aylarca ve belki de yıllarca bekliyor* [vurgu von Oppen tarafından eklenmiştir].[19]

Aracıların kendilerine, örneğin alkol, kumaş ve tütün gibi ürünler karşılığında bir kredi vermesini temenni eden üreticiler, genellikle bu krediyi aldıktan sonra kısa süre içinde harcayan kişilerdi. Dolayısıyla aracılar, üreticilere bu krediyi sağladıktan belirli bir süre sonra üreticinin yaşadığı köye giderek verdiği kredinin taksidini alma imkânına her zaman sahip değildi. Ancak tahmin edilebileceği üzere üreticiler, yaşamlarını da sürdürmeleri gerektiğinden dolayı ürün stoklarının tamamını ellerinden çıkaramıyordu. Buna ek olarak

19. Oppen'in tercümelerinden (1994) alınmıştır.

gezgin tüccarların peşinde olduğu bazı şeyler, örneğin köleler, diğer ürünler gibi toprakta değildi; alınıp satılabilmeleri için hasatlarının beklenmesi gerekmiyordu. Sonuç olarak, güç sahibi bir aracının çalmak isteyebileceği şeyler her zaman için mevcuttu.

Yine de üreticiler ellerindeki ürün stoğunu olabildiğince azaltarak, haydutluk peşindeki aracının yağmadan elde edebileceği kazanımları da azaltmış olur. Dahası, üreticilerin bu amaç doğrultusunda ellerindeki ürün stoğunu sıfırlamalarına da gerek yoktur; sahip oldukları yağmalanabilecek ürünlerin bedelini, aracıların ticaret yapmaları durumundaki kazanımlarından düşük tuttukları sürece aracılar, üreticileri yağmalamak yerine onlarla ticaret yapacaktır.

Aracı ve üretici arasındaki kredi anlaşmalarını içeren tarihi belgelerdeki dağılım, 1840'lı, 1850'li yıllardan başlayarak ve de 1836'da Angola'da köleliğin yasaklanmasını takiben köleliğe olan talepteki düşüşü; 1858 yılına gelindiğindeyse fildişi, kauçuk ya da balmumu gibi ürünlere kölelikten daha fazla ehemmiyet verildiğini göstermektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında nadiren söz edilen kredi anlaşmaları,[20] ikinci yarısında daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kredi mekanizmasının, daha önce de belirttiğimiz gibi köle arayan aracıların yağmacılık yapmasının önüne geçme konusunda yeteri kadar etkili değilken, satabilecekleri ürünlerin peşinde olan aracıların yağmacılık yapmasının önüne geçme konusunda fazlasıyla işe yarıyor olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Yukarıda sunduğumuz şemalar iki taraflı bir etkileşimi konu alıyor olsa da gerçekte, aracılara ait çok sayıdaki kafile, yine çok sayıdaki üretici toplulukla etkileşim kurmuştur.[21]

20. Krediden söz edilen durumlardaysa aracılardan ziyade üreticiler kredi sağlayıcısı konumdaydılar. Örnek olarak bkz. Baptista, 1873.

21. Örnek olarak Buchner de (1883: 62) [Şimdiki Kongo Cumhuriyeti olan devletler konfederasyonu Lunga'nın yöneticisi] Mwaant Yaav'ın "kıyı kesimlerinden çok sayıda tüccarla iş ilişkisi" kurduğundan söz eder (Oppen'in tercümelerinden alınmıştır (1994: 360)).

Bu durum, bir kafilenin yağmaladığı ürünlerin, üreticiler tarafından başka bir kafileyle yaptıkları kredi anlaşmasının ödemesi için hasat edilmiş olması ihtimalini doğurur. Zaten kafilelerin bu yaklaşımı etkin bir şekilde izleyebilmeleri, iki sebepten dolayı çok da olası görünmemektedir: İlk olarak yağmadan kazanç sağlayabilmek için kafileler, diğer kafilelere ödeme yapmak amacıyla üretilen malların, alıcı olan kafile bu ürünleri almaya gelmeden önce hangi aralıkta çalınabileceği gibi hususi bir bilgiye sahip olmalıdır. İkinci olaraksa kafileler, kendilerine borçlu olunan malları diğer kafilelerden birinin çalmaması için emniyet altına almak gibi güçlü bir dürtüye sahiptir. Kredi kullanımı aracıların dikkatlerini, üreticilerin refahına yöneltmesini sağlar. Üreticiler aracılara borçlanarak, bu insanların kendilerini bir hedeften ziyade verimli bir yatırım olarak görmelerini sağlar. Borçlarını ödeyebilmek için üretim yapmak zorunda olan üreticiler, canlı ve sağlıklı olmalıdır. Dolayısıyla borç verdiği kişilerin can güvenliğini sağlamak aracıların da çıkarınadır. Aracıların bu kıymetli yatırımlarını korumak için izlediği yollardan birisi, üreticilerini mağdur eden bir diğer aracıyı cezalandırmaktır. Örneğin Arnot'un (1889: 179) notlarında şunlardan bahsedilir: "Birisi Bihe, birisi Lovale ve diğeri de Lunda bölgesinde olmak üzere üç Garganze kafilesi yağmalandı ve çok sayıda insan öldürüldü. Bunların hepsi Bihe şef ve tüccarlarının kışkırtmasıyla oldu. Çünkü bu kişiler Msidilerle girdikleri alım satım işinde, kendilerine haksızlık yapıldığını düşünüyordu."

Bazı kafilelerin, kıtanın çeşitli bölgelerinin denetimini tekellerine alıp almadığıysa kesin değildir. Faydalı bir tekelin güvenliğini sağlamak içinse kafileler arasında, bir kafilenin olası rakiplerini zor yoluyla belirli köylerde alışveriş yapmaktan alıkoymasını sağlayacak ölçüde, yani ciddi ve süreğen bir güç dengesizliği bulunması gerekir. Bazı durumlarda bu dengesizliğin var olduğunu görsek de, diğer çoğu örnekte böyle bir dengesizlik karşımıza çıkmamaktadır. Bununla beraber tekelleşmiş olan bir kafile, üreticiler açısından daha

kötü ticari koşullar meydana getirecektir. Teoride aracıların üreticilere, {kredi kullanmadan, Tüketim için Üretim} yapmaları durumundaki (Şekil 4.1'deki Üreticiler dengesine bakınız) kazanımlarının biraz üstünde bir ödeme yapmaları yanlarına kâr kalabilir. Bu nedenle, aracılar arasında bir rekabetin bulunmadığı koşullar altında üreticilerin yaşamlarını sürdürmelerine yetecek kadar bir ücret karşılığında çalışırken pazarlık yapma konusunda da zayıflık sergilemelerini beklemek makuldür. Buna karşın tarihsel kayıtlar, en azından bazı üreticiler için tam tersi bir durumun geçerli olduğuna işaret eder. Örneğin bir seyyah, karşılaştığı köylülerle ilgili olarak "kıyı kesimiyle kurdukları daimi ilişkileri sayesinde fazlasıyla kumaşa sahip olan bu insanlar bize hiçbir şey satmadıkları gibi, karşılayabileceğimizden daha fazla para talep ettiler" diyerek yakınmıştır (Cameron, 1877: 390).

Risk Payı Olarak Haraç

Üreticilerin emtialarını ağırlıklı olarak insan (köle) ve çiftlik hayvanı biçiminde ellerinde bulundurması, çalınabilir ürün stoklarını azaltmaları konusunda kısıtlayıcı bir etkendir. Bu stoklar yağmacılığın, kafilenin iskonto oranının hesaba katılmadığı ve krediyle yürütülen ticari faaliyetlerden daha kârlı olmasını sağlamayacak bir düzeyde kaldıkça, sabırlı bir şekilde hareket eden kafileler de krediyle ticaret yapmanın izlenebilecek en kazançlı yol olduğunu fark eder. Bunu anlayabilmek için, yukarıda örneklendirdiğimiz gibi emtialarını ağırlıklı olarak insan (köle) ve çiftlik hayvanı biçiminde elinde bulunduran ve dolayısıyla ürün stoğunu diğer üreticiler gibi azaltamayan bir topluluğu ele alalım. Bu topluluğu yağmalamanın sağlayacağı kazanç yüksek olduğu gibi şemada Ψ ile gösterilir ve $\Psi > H_m$. Buna karşın $\Psi < E_m$ olduğu durumlarda, kredi kullandırarak ticaret yapmayı (δE_m), üreticiyi yağmalamaktan (Ψ) daha kârlı bulan bir kafileden bahsedilebilir. Bilhassa $H_m < \Psi < E_m$ eşitsizliğinin geçerli olduğu durumlarda δ

> Ψ / E_m eşitsizliğini sağlayan bir iskonto oranını hesaba katan kafileler kredi kullandırarak ticaret yapmayı seçeceklerdir.

Gelgelelim iskonto oranları (δ) Ψ / E_m değerinden küçük olan kafileler ticarete yanaşmayacaktır. Aslına bakılırsa $\Psi > H_m$ olduğundan dolayı bazı kafileler kendi bölgelerinde kalmayı, çalınabilecek ürün stoğunu azaltabilen üreticilere kredi kullandırarak ticaret yapmaya tercih edecekleri gibi bu stoğu azaltamayan üreticileri yağmalamayı da kendi bölgelerinde kalmaya yeğ tutacaklardır. Buradan hareketle, ürün stoklarını azaltabilen üreticiler yağmalanma ihtimaline karşı güvende olduklarından dolayı haydutlarla alışveriş yapabilirken; emtialarını ağırlıklı olarak insan (köle) ve çiftlik hayvanı biçiminde ellerinde bulunduran üreticilerse haydutlarla ticaret yapamayacaktır. Yeterince zamanı olan bir aracı bu üreticilere kredi kullandırarak onlarla ticaret yapacak olsa da sabırsız bir aracı onları yağmalayacaktır.

Savunmasız üretici toplulukları bu sorunu çözebilmek amacıyla, kendileriyle ticaret yapmak isteyen gezgin tüccarlardan harç talep etmişlerdir. Çoğu zaman topluluğun lideri, üreticilere ulaşmak için konuşulması gereken kişidir. Bu lider aracılardan, üreticilerle ticaret ilişkisi kurabilmeleri için haraç olarak talep ettiği şeylerin yerine getirilmesini ister.[22] Kıtadaki

22. Bu haraç kimi örneklerde, haracı teslim alan lider tarafından saklanmış ya da kullanılmıştır. Yine de bu durum verilen haracın, saldırgan bir tutum sergileyen aracının topluluğa verdiği zarara karşılık bir tazminat olarak görülmesine engel teşkil etmemiştir. Bazı örneklerdeyse yerel yöneticiler, kendileriyle etkileşime geçen aracılarla ticaret yapma hakkını tekeline aldığını ilan eder. Bu gibi durumlarda alınan haraç, söz konusu liderin yabancı kişiyle ticaret yaparak aldığı riski dengeleme işlevi görür. Ayrıca yerel yöneticiler tarafından tüketilen haraçlar, köylülere yöneticinin üstlenmiş olduğu çeşitli kamu yatırımları şeklinde, haracı yöneticinin alıyor olmasının karşılığı olarak dolaylı yoldan geri döner. Örneğin toplumsal düzenin sağlanmasında olduğu gibi topluluktaki bireyler arasında yaşanan anlaşmazlıkların (arabuluculuk yoluyla) çözüme ulaştırılması da yöneticilerin yerine getirdiği bir görevdir. Keza yöneticilere, toplumun zor bir süreçten geçmesi durumunda bir güvence biçimi olarak, halkın besin ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu da verilebilir. Yönetici tarafından alınan ve kullanılan haraç, onun söz konusu sosyal hizmetleri yerine getiriyor olmasının da karşılığı olmakla beraber aracının

tanınan aracılardan Ferreira de Silva Porto'nun da kayıt altına aldığı gibi (1885: 580), haraç ödemesi "'kapıları açabilmek için şarttı!' Yaşanan muammaya bir açıklık getirmeye çalıştık ve kafilemizdeki, bu topraklardaki insanların erzak ve diğer emtiaların alım satımını yapabilmeleri için izin almak amacıyla, onlara *pannos* [kumaş-Achim von Oppen] vermemiz gerektiğini anladık. Bu izni almadan hiçbir şey yapamazdık."[23]

Haracın yerine getirdiği işlev açıktır. Aracıların içinde bulunduğu kafilelerin şeffaf bir iskonto oranına sahip olduklarını varsayarsak p değeri, $\delta > \Psi / E_m$ eşitsizliğini sağlayan bir iskonto oranına sahip olan kafilelerin çokluğunu, "1-p" değeriyse bu eşitsizliği sağlamayan kafileleri gösterir. Aracının içinde bulunduğu kafile ivedilik sergiliyor ve yağmacılık niyetinde olduğunu hissettiriyorsa, onlardan haraç talep etmek anlamsızdır. Üreticilere göre güçlü olan kafile bu topluluğu sindirecek, haraç ödemeyi reddedecek ve istedikleri şeyleri, topluluğun tümüne zarar verecek şekilde çalmayı seçecektir. Diğer yandan, aceleci bir şekilde hareket etmeyen kafilelerden haraç talep etmek etkili bir yöntemdir. Bu aracılar barışçıl bir alışverişi yağmacılıktan daha kârlı bulmuştur ve dolayısıyla bir ticaret olanağı yaratabilmek için ödeme yapmaya razıdır.

Üreticilerin ellerindeki ürün stoğunu yeterince azalta-

topluluk için yarattığı tehlikeyi de tazmin eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi kimi şef ya da liderler ikna edici bir güce sahiptir. Bu güç, toplulukla etkileşime geçen kişinin gücünden daha büyükse, yönetici bu güçten haraç ödemesini zorla almak için de faydalanabilir. Ancak halihazırda bahsetmiş olduğumuz nedenlerden ötürü böyle bir durumla nadiren karşılaşılır. Hatta aksine, yöneticinin sahip olduğu güç, gezginlerin bu toplulukla etkileşime geçmesini de engellemektedir. Örneğin üreticilerle etkileşim kurmak isteyen bir kişiyle köyün bir nehirle birbirlerinden ayrıldığı; diğer tarafa geçmek için kullanılacak olan sandalınsa köyün yer aldığı kıyıya bağlanmış olduğu koşullarda böyle bir durum söz konusudur (örnek için bkz. Cameron, 1877: 266). Diğer yandan bu yöneticilerin, bölgeyi tanımayan, sonraki köye güvenli bir şekilde nasıl gideceğini bilmeyen ya da bir köyden bir köye giderken fazladan korumaya ihtiyacı olan ziyaretçilere, ihtiyaç duydukları rehberi/yardımcıyı sağlamamak gibi bir gücü de vardır.

23. Oppen'in tercümelerinden (1994) alınmıştır. Ayrıca bkz. Crawford (1914: 118); Harding (1905: 48).

mamalarının sonucu olarak gerçekleşen yağmadan aracıların elde ettiği kazancın değeri Ψ ise, üreticilerin yalnızca kendileri için üretimde bulunurken kredi kullanarak ticaret yaptıklarında elde etmeyi bekledikleri değer de $p(E_p) + (1\text{-}p)(\text{-}h_p)$'dir; ki bu değer de, $p > 0$ olan bütün şartlar altında, üreticinin sadece kendi tüketimi için üretim gerçekleştirmesi ve kredi kullanarak ticaret yapmaması durumunda elde etmeyi bekleyebileceği kazançtan büyüktür. Sabırlı bir şekilde hareket eden aracıların, üreticilerin kredi kullanarak ticaret yapmayı kabul etmeleri durumunda kazanacakları değer $\delta E_m > \Psi$ iken, kabul etmemeleri durumundaysa Ψ'dir. Bu nedenle üreticiler, sabırlı aracılardan kredi alarak onlarla alışveriş yapma amacıyla haraç değeri olarak T'yi talep edebileceklerdir. Bu koşulda $T \leq \delta E_m \Psi$ olacaktır ve dolayısıyla aracı, kendisinden istenen haracı ödeyecektir (burada alıntı yaptığımız kaynaklar dışında örnek olarak bkz. Arnot, 1889: 71, 80, 102, 135-137, 151, 159, 204; Arnot, 1893: 26; Harding, 1905: 81, 95-96, 142, 148, 290; Serpa Pinto, 1881: c. 1, ss. 67-68, 90, 175, 228-229; Graca, 1890; Johnston, 1893: 111; Capello, Ivens, 1969: c. 1, ss. 87, 116-117, 137-138; Livingstone, 1963: c. 1, ss. 9, 33, 98; Cameron, 1877: 77).[24] Nitekim "aracıların, yakınına kamp kurdukları köylerin liderlerine haraç ödemiş olması şaşırtıcı değildir" (Silva Porto, 1885: 577).[25]

Haraç talebi, savunmasız üreticilerden oluşan üretici toplulukların aracılara ödettikleri bir risk payı görevi görüyordu. Bu talep üreticilerin, sabırlı ve sabırsız bireylerden oluşan bir sosyal grup olarak gezici tüccarlarla etkileşim kurarak aldıkları riske karşın korunmalarına yardımcı olurken daha belirli bir bağlamdaysa, önceden ivedilikle hareket eden aracıların haydutluğunu desteklemiş olan sabırlı aracılara yönelik bir

24. Nüfusta ivedilikle hareket eden kafilelerin oranı arttıkça, üreticilerin, kendilerine haraç ödemeyen kişilerden kredi almayı ve ticaret yapmayı reddetme tehditlerinin geçerliliği de artar. p değeri "0" ise, üreticiler elde edebilecekleri kazançlarından, başarısız olan bu deneme sonrasında vazgeçecektir.
25. Oppen'in tercümesinden (1994) alınmıştır.

vergi uygulamasıydı. Üreticiler, alışveriş yapma isteğini dile getiren sabırlı aracıları vergilendirerek, daha önce sabırsız bir aracı tarafından yağmalanmaları sonucunda gördükleri zararı telafi etmiş oluyordu.[26] Bu durum Francois Coillard'ın Luvale Şefi Kakenge hakkında yazdığı "kendi topraklarına giren Portekizli siyahi tüccarlardan ısrarla beklediği şey, hürmet gösterilmekten ziyade haraçtı" şeklindeki ifadelerine de açıklık getiriyordu.

Bu haraç çoğunlukla iki biçimdeydi: Üreticilerin aldıktan hemen sonra ya da kısa süre içinde tükettikleri; örneğin kesilip yenilecek olan bir öküz, alkol, tütün gibi ürünler ya da aracıların ihracatını yapmak için kıyıdaki Avrupalı tüccarlara götürmeyi tercih etmediği (saat gibi) Avrupai tuhafiyeler. Anlaşılabileceği üzere bunun nedeni, savunmasız toplulukların çalınabilecek olan ürünlerinin stoğunu arttıracak olan haraç ödemelerinden kaçınmaktı. Bu haraç kısa zamanda tüketilebilen ya da aracıların peşinde olmadığı ürünlerden ibaretse, üreticilerin bunları çatışmaya meyilli bir kafileye kaptırmaktan korkmalarına da gerek yoktu.[27]

---

26. Aracıların toplam sayısını "θ" ile gösterirsek, üreticilerin haraç talep ederek elde edecekleri kazanç "$p\,\theta\,T$" olur; bu kazanç "$(1\text{-}p)\,\theta\,(-h_p)$" değerindeki kaybın talafi edilmesine katkı sağlar. Sabırsız aracıların neden olduğu kayıpların tamamen karşılanması için $T = -[(1\text{-}p)\,(-h_p)\,/\,p]$ eşitliği sağlanmalıdır. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi üreticilerin talep edebileceği haraç, δE_m-Ψ üst değeriyle sınırlıdır. Bu nedenle zararın tümüyle karşılanması, bunun mümkün olup olmadığından bağımsız olarak, sabırlı bir aracının üreticiyle ticaret yapması durumunda elde edeceği kazancın, üreticiyi yağmalaması durumundaki kazancından ne kadar büyük olduğuna (ki bu, aracının gerçekten ne kadar sabırlı olduğuyla ilgilidir), ivedi aracıların nüfustaki oranına ve bir yağmada kaybedilecek ürün stoğuna (ve dolayısıyla da üreticilerin, ürün stoklarını ne kadar azaltabildiklerine) bağlıdır.

27. Çalınabilecek ürünlerin de haraç olarak talep edilmiş olmasıysa iki olası etkenden kaynaklanıyor olabilir. Bu durum bir yanda kimi üretici toplulukların, saldırgan aracıların beraber yolculuk yaptığı kafileler tarafından yağmalanma ihtimallerinin görece düşük olduğunu gösterir. Diğer yandan da topluluğun haraç olarak aldığı şey (bunun köle olduğunu farz edelim) bir kafile tarafından çalınabilecekse bile, topluluğun bu haracı almasıyla haracın bir kafile tarafından çalınması arasında geçen süre içinde köleye yaptırılan işler, topluluğa çeşitli faydalar sağlamıştır. Hatta köleye fazlaca ihtiyaç duyu-

Haracın bir risk payı olarak işe yarar olmasındaki kilit nokta, üreticilere net bir kazanç sağlıyor olmasıdır. Bu koşul haracın, elinizdeki kitabın ilk makalesinde değindiğimiz şekliyle sosyal mesafeyi azaltan bir gösterge olarak köyler arasında hediyeymiş gibi değiş tokuş edilme ihtimalini ortadan kaldırır.[28] Dolayısıyla, üreticiler haraç almalarının ardından gezgin tüccarlara her ne kadar yemek ya da kalabilecekleri geçici bir yer teklif etmiş olsalar da bu "hediyeler"in değeri talep ettikleri haraçtan çok daha düşük olup, üreticilere büyük bir pay kalmasını sağlar (Miller, 1970: 193). Örneğin Livingstone konu hakkında (1963: 253; ayrıca bkz. Harding, 1905: 192, 290), "Siyahiler, hediyeleşmenin karşılıklı olduğu hakkında hiçbir fikir sahibi değil gibi görünüyorlar" şeklinde yakınmıştır.

Başlangıç noktamızı düşünürsek, üreticilerin haraç uygulamalarının, aracılarla kurdukları etkileşimin şaşırtıcı şekilde sonuçlanmasına ışık tuttuğunu görürüz. Hatırlarsak ilk olarak elimizde, devletin olmadığı topraklarda yerleşik yaşam süren ve çoğunlukla güçsüz olan bireyler ve onların karşısında da şiddete meyilli, yer değiştirebilen ve genelde daha güçlü olan kişiler vardı. Gelgelelim, Orta Afrika'da 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde üstünlüğü, yerleşik yaşam süren ve güçsüz olan üreticiler ellerine almıştı. Aracılar üreticileri kaba güç kullanarak sindirebilecek ve onlardan istedikleri her şeyi çalabilecek konumdayken, üreticiler aracıların kendileriyle ticaret yapma ayrıcalığına sahip olmak için ödeme yapmalarını sağlamayı başarmıştır. Zayıf taraf olan üreticilerin ticaret ve şiddet karşıtlığı bağlamında kâr bedel yapısını değiştirmeye yönelik özyönetim stratejileri, güçlü tarafın eğilimlerinin, yağmacılıktan ticari faaliyetlere yönelmesini sağlamıştır. Sonuç olarak özyönetim haydutlarla alışveriş yapmayı olanaklı kılmıştır.

---

luyor olması halinde sürekli çalıştırılmayacak olsa dahi kölenin topluluğa sağladığı fayda, çalınma ihtimali olmayan haraçların topluluğa olan katkısına ağır basacaktır. Bu durumda, her ne kadar köle çalınabilecek bir haraç olsa da çalınamayacak olan bir haraca, sözgelimi bir öküze tercih edilecektir.

28. Hediyeleşme sisteminin incelemesi için bkz. Landa, 1994.

5
Verimli Yağmacılık[1]

Güç sahibi birisinin zor yoluyla zayıf insanları soymasını tümüyle engelleyebilen hiçbir resmi kurum yoktur ve tabii ki devletin kendisi de buna dahildir. Her zaman için güçlü tarafın zayıfları yağmalamayı daha kârlı bulacağı ve de bunu gerçekleştireceği durumlar söz konusudur. Bu makalede de anarşik bir ortamda tecrübe edilen böylesi bir durumun uç bir örneği olarak, kâr elde edilebilecek yağma olanaklarının yaygın olduğu ve en azından geçici olarak yağma olaylarını ciddi miktarda düşürmenin mümkün olmadığı bir koşulu ele alacağım: Savaş.

1. Bu bölüm Peter T. Leeson ve Alex Nowrasteh'in "Devlet İzinli Yağma İşlevsel Miydi?" (*Journal of Economic Behaviour and Organization* 79(3), 2011, s. 303-317 başlıklı çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır.

Bu koşul, anarşik bir ortamın genel koşullarını tanımlıyor olmasından ziyade, yağma olaylarının aşırı ve sık yaşanmasının, bize Hobbes'un tanımladığı bir karışıklığın bile ne kadar vahşiyane ve yıkıcı, yani ne kadar Hobbesçu olabileceği sorusunu yanıtlama şansı vermesi açısından öğreticidir. Bu makalenin üzerine eğildiği temel problem de, insanların anarşik bir ortamda karşılaştıkları yağma olaylarının önüne nasıl geçtiğinden ziyade yağmanın toplumsal maliyetinin nasıl kısıtlandığıdır; çünkü bu oluş, mevcut olan toplumsal şartların zaten kaçınılmaz bir sonucudur.

Herkesin bildiği üzere hırsızlık toplumsal açıdan sürdürülebilir değildir. Toplum açısından bakıldığında, hırsızların başkasına ait olan şeyleri çalmak için ve de insanların bunun olmasını engellemek için kullandığı kaynaklar israf edilmiş kaynaklardır. Şiddete başvurulan bir soygunun (ya da yağmanın) toplumsal maliyetiyse yine daha büyüktür; çünkü bu tür bir olayın neticesi, yalnızca boşa harcanan bir kaynak biçimindeki toplumsal bir kayıp değil, aynı zamanda yağmacılar ve kurbanları arasında şiddetli çatışmalara yol açarak kaynakların kelimenin tam anlamıyla ortadan kalkmasıdır.[2]

Çoğu zaman görmezden gelinen şeyse yağmacıların, yağmanın sebep olduğu toplumsal maliyeti azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunarak yağmacılığı daha verimli bir hale getirmeye çalışma konusunda ciddi bir istek sahibi olmalarıdır. Kişisel çıkarlarının peşinde koşuyor olmaları bu kişileri öncelikli olarak yağmacılığa yönlendirmişse de, bunu, yağmacılığın kendilerine olan maliyetini düşürecek şekilde yapmalarını sağlamıştır. Böylece yağmanın toplumsal maliyeti azalmıştır.

Yağmacılar ve mağdur ettikleri kişiler arasında yapılan sözleşmelerin uygulanabilir ve sözleşme çerçevesindeki mübadele maliyetinin de düşük olduğu durumlarda, aslen yağmacıların kurbanlarını yağmalamasını mümkün kılan bir ticari faaliyetten iki taraf da fayda sağlayabilir. Coase'nin teoremine uygun

2. Hırsızlığın ve benzer şekilde tekelleşmeyle rant arayışının toplumsal refaha verdiği zarar üzerine yazılmış klasik bir yapıt için bkz. Tullock, 1967.

olarak yapılan bu "yağma sözleşmeleri", yağmanın toplumsal maliyetinin bir kısmının, yani çeşitli varlıklara şiddet yoluyla el koyabilmek için yapılan ve bunların sahipliği için verilen şiddetli mücadelede kaybedilen kaynakların, yağmacılar ve kurbanları tarafından hususi bir fayda için kullanılmasını sağlar. Aksi halde yağma olaylarında kullanışsız hale gelecek olan kaynakların önemli bir bölümü böylelikle korunmuş olur. Ortaya çıkan sonuçsa daha düşük bir toplumsal maliyet ve dolayısıyla da daha verimli bir yağmadır.

Bu iddiamızı incelemek için 18. ve 19. yüzyılda, denizlerde yürütülen yağmacılık faaliyetlerini ele alacağım. Savaş süresince, şahıslara ait olan ve yine bu kişiler tarafından kumanda edilen düşman gemilere "devlet izniyle çalışan korsanlar" deniliyordu ve bu korsanlar başka bir ülkeye ait ticaret gemilerini yağmalıyordu.[3] İzinli korsanların ticaret gemileriyle savaşarak geleneksel bir yağma gerçekleştirmeleri, ardından da ganimetlerini "ödül mahkemelerinde" el konulması için limana götürmeleri hem korsanlar hem tüccarlar hem de toplum için fazla maliyetliydi. İzinli korsanlar yağmacılığın kendilerine olan maliyetini azaltmak maksadıyla, kendileri ve tüccarlar arasında yaptıkları Coaseyen yağmacılık sözleşmesine dayanan bir fidye ve kefalet sistemi geliştirmişlerdi.

Bu sözleşmeye göre korsanlar tüccarın gemisini, taşıdıkları ürünleri ve mürettebatı bir ücret karşılığında serbest bırakacaktı. Bu fidye ve kefalet sisteminin temelini oluşturan Coaseyen sözleşme sadece ticaret gemilerini, taşınan ürünleri ya da denizcilerin hayatlarını ve özgürlüklerini değil, aynı zamanda korsan gemilerini, korsanların hayatını da korumakla beraber denizde gerçekleşen yağma olaylarının toplumsal maliyetini de azaltıyordu. Bütün korsanlar bu sözleşmenin katılımcısı olmasa da iştirak edenler daha verimli bir yağmada bulunabiliyordu.

3. Leeson başka bir çalışmasında da (2010a) 18. yüzyılda ticaret gemileri arasında başlayan isyanı ve tüccarların bu kolektif eylem sorununun üstesinden gelebilmek için tasarladıkları müesseseleri incelemiştir.

Benim incelemem de Coase teoreminin en beklenmeyecek yerle, yani güç sahibi yağmacılar ve zayıf kurbanları arasındaki sözleşmeyle olan bağıntısına ve nasıl uygulandığına ışık tutmaktadır. Coase teoreminin uygulanabilirliği genellikle, mülkiyet haklarının ayrıntılı bir şekilde tanımlandığı ve etkileşimlerin istekli bir şekilde sağlandığı durumlarla sınırlandırılır. Gelgelelim bu makalede, Coase'nin yaklaşımının mülkiyet haklarının belirsiz olduğu ve etkileşimlerin mecburiyetten dolayı kurulduğu koşullara da uyarlanabileceği öne sürülmektedir.

Her ne kadar genelde alışveriş ve mecburiyetin karşılıklı olarak birbirleriyle ilintisiz olduğu düşünülse de bu makale, bir mecburiyet altında alışverişin ya da daha genel bir çerçevede savaş esnasında işbirliği yapılmasının olabilirliğine ve bunun nasıl gerçekleştirileceğine işaret etmektedir. Nitekim bu ihtimal, nüfusunu şiddetli bir çatışmaya saplanıp kalmış karşılıklı tarafların meydana getirdiği anarşik bir dünyanın dahi yıkıcılığı, dolayısıyla da ne düzeyde "nahoş, yabani ve kısa" bir yer haline gelebileceği konusunda belirleyicidir.

(Daha) Verimli Bir Yağmanın Teorisi

Yağma toplumsal olarak üç farklı maliyet kalemine yol açar: başkasının malını çalmak için kullanılan kaynaklar; hırsızlığa karşı koymak için kullanılan kaynaklar ve oluşan yıkımın neden olduğu toplumsal kayıp. İlk iki maddenin toplumsal açıdan maliyetli olmasının sebebi, bir şeyi çalmak ya da korumak için yapılan yatırımlara harcanan kaynakların refahın arttırılması için kullanılamamasıdır. Üçüncü maddenin maliyetli olmasının nedeni ise kaynakların kelimenin tam anlamıyla, geri alınamaz şekilde tahrip edilmesidir. Bunun sonucunda halihazırda mevcut olan refah payı da küçülür.

Tamamen verimli bir yağma bu maliyetlerin hepsinden kaçınır; dolayısıyla da varlığın maliyetsiz bir şekilde el değiştirmesini öngörür. Şiddete başvurulan bir soygunda ve

böyle bir soyguna karşı yapılan savunmada hiçbir kaynak kullanılmamışsa ya da soygun esnasında hiçbir kaynak tahrip edilmemişse, bu soygunun toplumsal maliyeti sıfır olacaktır. Bu durumda soygun, varlığın maliyetsiz bir şekilde el değiştirmesidir.[4] Hiçbir şey gerektirmese bile yağma faaliyeti için zamana ihtiyaç duyulduğundan dolayı yağma her zaman artı maliyete yol açacaktır; dolayısıyla tamamen verimli bir yağma mümkün değildir.

Yine de daha verimli bir yağma belirli şartlar altında mümkün olduğu gibi, tam bir verimliliğe yaklaşacak şekilde de gerçekleştirilebilecek bir şeydir. Bunun için de şu koşullardan bir ya da birkaçını birden yerine getirebilmelidir: (1) Yağmacıların, kurbanlarının varlıklarını çalma maksadıyla faydalandıkları kaynakları azaltmalıdır. (2) Kurbanların, varlıklarının çalınmasını engellemek için kullandığı kaynakları azaltmalıdır. (3) Yağmacılar ve kurbanları arasındaki şiddetli çatışmalarda kullanılamaz hale gelen kaynakları azaltmalıdır.

Benim daha verimli bir yağmacılığa yönelik düşüncelerim, ticaretten elde edilen kazanımlar üzerine özgün bir teorik durumdan oluşmaktadır. Bu teorinin, kendisinin bir yağmacılık faaliyetine uygulanması konusunda diğer bütün yaklaşımlardan farklı olarak ele aldığı şey ise kazanımların kaynağının, yağmanın neden olduğu toplumsal maliyet olmasıdır. Bu maliyet de kısmen yağmacıların ortaya çıkardığı özel bir maliyettir. Yağmacıların, kurbanlarını sömürmek için kullanmak zorunda oldukları kaynak miktarı arttıkça yağmadan elde ettikleri kazanım azalacaktır. Bu nedenle yağmacıların, yukarıda bahsettiğimiz koşulların ilkini yerine getirmeleri; yani kurbanlarının varlıklarını çalma maksadıyla faydalandıkları kaynaklardan tasarruf etmeleri gerekir.

4. Hırsızlığın toplumsal maliyeti üzerine etkileyici bir modelleme için bkz. Buchanan, 1975; Hirshleifer, 1995; 2001. Anarşik bir ortamda mülkiyet haklarının, işbirliğinin ve çatışmaların nasıl ortaya çıkabileceği hakkında ilgili çalışmalar içinse bkz. Anderson vd., 2006; Bush, Mayer, 1974; Haddock, 2003; Libecap, 2003; Skaperdas, 1992; 2003; Umbeck, 1981.

Buna ek olarak, kurbanların soyguna uğramamak için kullanmaları gereken kaynak miktarı arttıkça, yağmacıların yağmadan elde edecekleri kazanım da azalacaktır. Bu durum, yağmacılar bu amaçla kullanılan kaynakları çalamayacakları için ikinci koşulu; yani kurbanların, varlıklarının çalınmasını engellemek için kullandığı kaynakların azaltılması koşulunun sağlanmasını teşvik edici bir etkendir.

Benzer şekilde, yağmacılar kurbanlarıyla bir varlık üzerine şiddetli bir çatışmaya girdikleri zaman ne kadar çok kaynağı tahrip ederlerse, yağmadan elde ettikleri kazanç tekrar o kadar düşük olacaktır. Bu durumsa yağmacıların üçüncü koşulu; yani şiddetli çatışmalarda kullanılamaz hale gelen kaynakların azaltılmasını sağlamaya yönelik yine teşvik edici bir etkendir.

Yağmacılar, yağma faaliyetinde olduğu kadar yağmayı önlemek için de faydalanılan, ayrıca yaşanan çatışmalar esnasında tahrip edilen kaynakları, kurbanlarıyla nokta atışı bir anlaşma yaparak, yani "yağma sözleşmelerini" tesis ederek koruyabilir. Buna göre yağmacılar, kurbanlarının yağma tehdidinden dolayı savunma amaçlı yatırımlar yapmaktan vazgeçmesi ve varlıklarını barışçıl bir şekilde teslim etmesi durumunda, çaldıkları şeylerin bir bölümünü kurbanlarına iade edecektir. Bu kişiler yağmalanmadıkları varsayımına göre daha yoksul bir durumda olsalar dahi her halükârda yağmalanacakları göz önünde bulundurulursa, bu sözleşmeyi kabul etmemeleri halinde daha fazla zarar edeceklerdir. Yağmacılarsa (kurbanlarının gösterdiği rıza karşılığında iade ettikleri varlıklar hesaba katılmazsa) kurbanlarını savunma amaçlı yatırımlardan vazgeçmeye ve varlıklarını barışçıl bir şekilde teslim etmeye teşvik ederek tasarrufta bulundukları kaynaklar sayesinde daha iyi durumdadır. Bu kaynaklar, daha önce sözünü ettiğimiz gibi yağmacının kendi eylemleri için kullandığı, kurbanın yağmayı engelleme amacıyla yaptığı önleyici yatırımlarda faydalandığı (ve dolayısıyla çalınamayacak bir durumda olan) ve de iki taraf arasındaki şiddetli çatışmalarda kullanılamaz hale gelen kaynaklardır. Dolayısıyla

yağma sözleşmeleri, yağmanın toplumsal maliyetlerinin bir bölümünü yağmacılar ve kurbanları açısından hususi bir kazanıma dönüştürür. Böylece yağma, daha verimli hale gelmiş olur.

Yağmacının kendi gerçekleştirdiği eylemlerde kullandığı ve kurbanın da yağmanın önüne geçme amacıyla faydalandığı kaynakları azaltmadığı, ek olaraksa taraflar arasındaki şiddetli çatışmalarda tahrip edilen kaynak miktarının düşürülmediği durumlarda yağmanın toplumsal maliyeti yüksek olurken, tarafların yağma sözleşmesi yoluyla karşılıklı olarak fayda sağlayabilecekleri bir alışveriş için daha geniş bir alan oluşacak, dolayısıyla da yağma faaliyetleri daha verimli bir şekilde yürütülecektir. Örnek vermek gerekirse, bir yağmayı gerçekleştirmek için izlenebilecek olası yolların sayısı arttıkça, yağmanın toplumsal maliyeti de yükselir çünkü kullanılan kaynaklardan çok daha çeşitli amaçlarla faydalanılabilecekken bu şartlar altında fırsat maliyeti daha yüksek olacaktır. Buna karşın bahsi geçen olası yolların sayısı azaldıkça, yağma için ayrılan kaynakların alternatif kullanım alanları da sınırlı olacaktır (ki sınırlayıcı bir koşul söz konusuysa hiçbir alternatiften söz edilemeyecektir). Belirttiğimiz gibi bunu da tarafların yağma sözleşmesi yoluyla karşılıklı olarak fayda sağlayabilecekleri bir alışveriş için daha geniş bir alanın oluşması izleyecektir. Nitekim, yağmacının buradaki Coaseyen sözleşme üzerinden kurbanıyla beraber elde edeceği kazanımın daha fazla olması, böyle bir sözleşmenin sağlanmasını daha olası hale getirir.

Yağmacı ve mağdur arasındaki Coaseyen sözleşmenin yapılabilmesi ve dolayısıyla yağmanın daha verimli olabilmesi için yine üç koşulun sağlanması gerekmektedir. İlk olarak mübadele maliyeti, yağmacılar ve mağdurlar arasındaki alışverişin zahmete girmeye değer olabilmesi amacıyla yeterince düşük olmalıdır. Yağmacı İngilizce konuşurken kurbanının sadece Svahili dilini konuşuyor olmasıysa bu sözleşmenin uygulanmasını imkânsız kılacak kadar maliyetli olabilir. Mü-

badele maliyeti, pazarlık aşamasının sürüncemede kalması ve de taraflar, gerçekleştirecekleri ticaretten kazanacakları payı arttırmak amacıyla stratejik bir yaklaşımla müzakereye girdiklerinden dolayı belirli bir bedelde karşılıklı olarak anlaşamamaları nedeniyle, yine sözleşmeyi imkânsız kılacak kadar yüksek olabilir. Benzer şekilde Coaseyen bir yağma sözleşmesine olanak sağlayabilmek için birden fazla tarafın masaya oturması gerekiyorsa, bu sefer de işlem maliyeti böyle bir anlaşmanın sağlayacağı kazancı aşacağından dolayı sözleşmenin geçerlilik kazanmasına mâni olacaktır.

İkinci olarak, yağmacının ve kurbanının sahip oldukları güç hakkındaki bilgiler simetrik olmalıdır. Şöyle ki, iki taraf da yağmacının güçlü olduğunu kabullenmelidir. Kurban, yağmacı karşısındaki gücüyle ilgili bir yanılsama içindeyse yağmacıyla mücadele ederek kendisine sunulan şartlardan daha iyisini elde edebileceğini düşünür. Bu da tarafların, verimli bir yağma faaliyeti gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları Coaseyen sözleşme üzerine pazarlık yapmalarına bir engel teşkil eder.

Son olarak da, yağma sözleşmeleri uygulanabilir olmalıdır. Sözleşmeye tabi olan iki tarafın da diğerinin sözleşmenin dışında hareket edeceğini beklemesi, Coaseyen bir sözleşmeyi imkânsız hale getirecektir. Yine de yağmacıların ve kurbanlarının, bu sözleşmenin kendi yürütmesini sağlaması amacıyla izleyebilecekleri bazı yollar söz konusudur. Williamson'un (1983) "güvenilir bağlılıklar" çalışması çerçevesindeki bir rehine takası, buna verebileceğimiz örneklerden biridir. Yağmacı taraf ve/veya mağdur taraf, karşı tarafa kendileri için önemli olan bir kişiyi rehin vererek sözleşmeye riayet edilmesini güvence altına almış olur. Ayrıca bu rehine üçüncü bir tarafa da verilebilir; sözleşmeye uyulmaması durumundaysa öldürülebilir veya sözleşmeye tabi olan diğer tarafa teslim edilebilirdi. Bununla beraber, toplumsal ilişkilerdeki sürekliliği sağlamaya yönelik mekanizma her ne kadar yağmacılığın önüne geçemese de bazı durumlarda Coaseyen yağma

sözleşmesini destekleyebilmektedir. Yağmacı, karşı tarafla yaptığı sözleşmeye uymazsa, gelecekte yağmalayabileceği olası kişilerin kendisiyle sözleşme yapmaya istekli olmadığını görür. Ancak yağmacı yeterince sabırlı hareket ederse geleceğin gölgesi* yağma sözleşmelerinin o an uygulamaya konulmasını sağlayacaktır. Yağmacılar ve kurbanları arasında yapılan sözleşmelerin kendi yürütmesini sağlayabilmesi için izleyebilecekleri yollar, söz konusu tarafların karşılarına çıkacak olan farklı durumlara göre değişiklik gösterir. Bazı durumlarda üçüncü bir tarafın yardımını almadan rehine takasında bulunulması etkili bir yaklaşım olabilecekken, bazı durumlardaysa üçüncü bir tarafa ihtiyaç duyulabilir; kimi zamansa en önemli etkenin, taraflardan birinin itibarı olduğu görülür. Neticede olası yaklaşımlar, bu gibi farklılıklar göstermektedir.

İzinli Korsanlar ve Denizlerde Yağmacılık Faaliyetleri

18. ve 19. yüzyılda yapılan izinli korsanlık faaliyetleri, daha verimli bir yağma teorisini incelemek amacıyla faydalanabileceğimiz bir örnek sağlamaktadır. İlk olarak 12. yüzyılda, deniz soyguncularına karşı alınan bir önlem olarak ortaya çıkan izinli korsanlığın bu sorumluluğu, aradan birkaç yüzyıl geçtikten sonra yerini, para sıkıntısı çeken ülkelerin düşmanlarına, denizde yürütülecek bir savaş başlatma görevine bıraktı. 18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa devletleri ulusal donanmalarını ciddi ölçüde geliştirmiş olmalarına rağmen bu donanmalar, savaşı yalnızca denizde sürdürmek için halen küçük ve zayıftı.[5]

İzinli korsanlık, şahsi teşebbüslerin seferberliğe çağrılması üzerinden bu soruna bir çözüm getiriyordu. İlerleyen sayfa-

---

* *Shadow of the future*; oyun kuramında, kişinin gelecekte sürekli olarak etkileşim halinde olacağı kimselere yönelik tutumlarında farklılıklar olacağını ifade eden temel bir olgu (ç.n.).

5. İzinli korsanlığın tarihi ve gelişimi için bkz. Starkey, 1990.

larda ele alacağım gibi, izinli korsanlar her ne kadar kendi hükümetlerinin izniyle ve yine bu hükümetlerin belirlediği kurallar çerçevesinde faaliyetlerini yürütüyor olsalar da bir ülkenin izinli korsanları ve başka bir ülkenin gemileri arasındaki etkileşimler resmi olarak denetlenmiyordu; dolayısıyla da anarşik bir ortam mevcuttu. 18. ve 19. yüzyılda, savaş halindeki ülkelere müdahale etmek şöyle dursun, yabancı ülkelerin birbirleriyle etkileşimlerini dahi denetleme ve düzenleme yetkisine sahip olan ülkelerüstü resmi bir organizasyonun varlığı söz konusu değildi. Birbirine yabancı yönetimler ve bu yönetimlerin tabiyetindeki halk, birbirleriyle anarşik bir uluslararası arenada mücadele ediyordu.

İzinli korsanlık bir çeşit deniz yağmacılığı faaliyetiydi. Bu makalede İngiliz ve Kuzey Amerika denizlerindeki izinli korsanlık faaliyetlerine yoğunlaşsam da bu sistem hemen her yerde aynı şekilde yürüyordu. Bu benzerlik kolaylıkla anlaşılabilir nedenlerden kaynaklanıyordu.[6] Sermaye sahibi birtakım kişiler, hükümetlerinden "korsanlık beratı" [letter of marque] alıyordu. Bu berat onlara, belirli bir zaman dilimi için denize şahsi savaş gemileri göndererek düşman ülkenin ticaret gemilerini yağmalama yetkisi veriyordu (örnek olarak bkz. Deniz Mahkemesi Ödül Belgeleri, 39, 1691; 90, 1693; 118, 1742; 115, 1746; Deniz Mahkemesi Dava Derlemeleri, 862, 1694; Deniz Mahkemesi Korsanlık İzin Bildirileri, 12, f. 1, 1760).[7] Yatırımcılarsa mürettebatın ele geçirdiği "ganimetlerden", önceden pazarlık yapılarak belirlenmiş olan bir pay alıyordu. Benzer şekilde 18. yüzyılın ilk on yılına kadar İngiliz hükümeti de verdiği korsanlık izninin karşılığı olarak kendisini ganimetler üzerindeki hak sahiplerinden biri olarak

6. Ekonomi literatüründe izinli korsanlık sistemi hakkındaki kusursuz çalışmalar için bkz. Anderson, Gifford (1991); Sechrest (2004); Tabarrok (2007). Tarih literatüründe izinli korsanlık sistemi hakkındaki çalışmalar içinse bkz. Crowhurst (1989); Garitee (1977); Petrie (1999); Swanson (1991).

7. Bu makalede alıntılanan ve 17. ve 18. yüzyıla ait bütün belgeler, aksi belirtilmedikçe Marsden'in 1915-1916 tarihli çalışmasının 2. cildinden alınmıştır.

görüyordu. 1708 yılına gelindiğindeyse, girişimcileri izinli korsanlığa teşvik etmek amacıyla bu hakkından cömert bir şekilde vazgeçecekti.

İzinli korsanlığın, korsanlık beratı alan ticaret gemileri ve özel savaş gemilerinden oluşan iki biçimi vardı. Birinciler, ticaret amaçlı gemiler olmasına karşın "düşmanı taciz etmek ve şartlar izin verirse gemilerine el koymak" için yetkilendirilmişlerdi (P.C. Kayıtları, 76, f. 142, 1695). Ayrıca mürettebatları da normal denizciler gibi sabit bir maaş almanın dışında, ticaret yaptıkları bir gemiyi yağmalamaları durumunda ganimetlerden pay elde ediyordu.

Özel savaş gemileri düşman ülkenin ticaret gemilerini yağmalamak için hususi olarak görevlendiriliyordu.[8] Bu gemiler ticari bir faaliyette bulunmazken mürettebatı da sadece başarılı bir yağmanın sonucunda ellerine geçen ganimetler yoluyla kazanç sağlıyordu. Diğer yandan, sadece yağma faaliyetinde bulundukları için özel savaş gemileri genellikle daha küçük boyutluydu ve ticaret gemilerindeki gibi bir yük taşıma kapasitesine de sahip değillerdi. Bu durum, özel savaş gemilerinin tonajlarına göre daha fazla mürettebat ve silah taşıyor olmalarına karşın ticaret gemilerine göre daha hızlı ve çevik olmalarını sağlıyordu.

Korsan gemilerinin sahibi olan kişiler İngiliz Amiralliği'ne izin almak için yaptıkları başvurunun ardından bir performans sözleşmesi imzalayarak gemilerinin tatmin edici bir şekilde çalışacağının teminatını veriyordu. Sözleşmenin değeri, izin alınacak olan geminin ya da mürettebatının büyüklüğüne bağlıydı (örnek için bkz. Amirallik Sekreterliği Mektupları, 3878, 12 Nisan 1744; 30 Haziran 1744; Deniz Mahkemesi Korsanlık İzin Bildirileri, 12, f. 1, 1760).[9] II. James'in, azledildikten sonra izin verdiği bir korsan gemisine yönelik talimatları da "Gemi denize açılmadan önce bizim

8. Bu gemiler de bir yetki belgesine sahiplerdi ve bu belgeye yine "*letter of marque*" deniyordu.

9. Performans sözleşmeleri, çeşitli teminatlar verilmesini de gerektiriyordu.

temsilcimize ya da temsilcimizin görevlendirdiği bir kişiye, yukarıdaki maddelerle ilgili bir verimlilik güvencesi verilmelidir" şeklindeydi (Denizcilik Komisyonu Tarihi, Stuart Belgeleri, i, 92, 1694). İzinli korsan gemisi, tarafsız ya da elindeki yetki belgesinin dışında kalan, yani izni olmayan herhangi bir gemiyi ele geçirmeye kalkışırsa veya yine belgede belirtilmeyen bir bölge ve zaman aralığında faaliyet yürütürse, ceza olarak aldığı yetkiyi kaybediyordu.

Korsan gemisinin mürettebatının rehineleri istismar ettiğinin öğrenilmesi durumunda da bu yetki ellerinden alınıyordu çünkü Avrupa'yla Kuzey Amerika yönetimlerinin riayet ettiği ve vatandaşlarına dayattığı bir savaş hukuku olarak "ülkeler hukuku", rehineleri korumaktaydı.[10] Amerikalı bir izinli korsan olan George Stiles'in, 1812 Savaşları esnasında kullanılmak üzere denize çıkardığı gemisi *Nonsuch* için kabul ettiği performans sözleşmesinde "adı geçen geminin Birleşik Devletler'in [diğer ülkelerle yaptığı] antlaşmaları ve kendi yasalarını; ayrıca faaliyetlerini belirlemek için yine bu yasalar çerçevesinde belirlenerek kendilerine verilen talimatları gözeteceği" güvence altına alınmış olur.

Burada sözü edilen yönergeler izin belgesini alan bütün korsan gemilerine bildirilmiş ve bu izinli korsanlara "tarafsız güçlerin haklarını ve medeni ülkelerin geleneklerini olabildiğince göz önünde tutarken... savaşta hakkınız olan şeyleri tatbik ederken, yaklaştığınız düşman gemilerine ve mürettebatlarına bütün hakkaniyetiniz ve insani duygularınızla yaklaşın; çünkü bu değerler, vatandaşı olduğunuz ülkeyi tanımlayan değerlerdir" (Garitee, 1977: 94, 97-98) denmiştir. II. George'un İngiliz korsanlara verdiği 1739 tarihli yönerge, "ele geçirilen ya da baskına uğrayan tekne veya gemilerden esir alınan kişiye, kişilere; düşmanın tarafında oldukları bili-

10. Bu makalede söz konusu savaş hukuku, yalnızca ticaret gemilerini yağmalayan izinli korsanlar üzerindeki kısıtlayıcı etkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu müessesenin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl uygulandığıyla ilgili bir inceleme için bkz. Anderson, Gifford (1995).

niyor olsa dahi geleneklerimize ve aldığınız savaş iznine ters düşecek şekilde işkence yapılmayacak; insanlık dışı, zalimane bir şekilde muamele edilmeyecek; bu kişiler soğukkanlılıkla öldürülmeyecek ve sakat bırakılmayacaklardır" şeklinde bir uyarıda bulunarak, bu yönergeye uymayan kişilerin sert bir şekilde cezalandırılacağı tehdidini barındırır (Jameson, 1923: 349).

İzinli korsanlar, düşman ülkeye ait bir ticaret gemisini ele geçirdiği zaman ganimetleri, yetki belgelerinin düzenlediği bölgedeki ya da bazı örneklerde olduğu gibi dost bir ülkenin limanlarına götürmekle yükümlüdür (örnek olarak bkz. Deniz Mahkemeleri Duyuruları, 117, n. 82, 1676; Korsanlık İzin Bildirileri I, f. 23, 1689; Denizcilik Komisyonu Tarihi, Stuart Belgeleri, i, 92, 1694; Deniz Mahkemesi Ödül Belgeleri, 118, 1742). Bu limanlarda bulunan "ödül mahkemeleri", ele geçirilen ticaret gemisinin durumunu saptamakla görevliydi. Eğer mahkeme ganimetin, bu örnekte düşmana ait olan geminin hak edilmiş olduğu yönünde bir karar verirse, gemi ve taşıdığı yük kamulaştırılarak açık arttırmaya sunuluyor; elde edilen kazanç ise geminin sahibi ve mürettebat arasında yapılan anlaşmanın şartları çerçevesinde paylaştırılıyordu. Ödül mahkemesine yaptığı işlemler karşılığında idari bir harç veriliyordu. Ayrıca devlet de (eğer kaldıysa) kazançtan kendine düşeni alıyor; geminin ve taşıdığı yükün satılmasıyla elde edilen meblağı da vergilendiriyordu. Dolayısıyla izinli korsanlar "Saygıdeğer Majestelerine... isteyerek ya da istemeyerek... ele geçirdikleri ve durumu hakkında karar verilmek üzere alıkonulan gemiler ve gemilerin taşıdığı yükler için mükellef oldukları ödemeyi" yapmış oluyordu (Deniz Mahkemesi Ödül Belgeleri, 63, 1719).[11]

11. Söz konusu vergiler oldukça yüksekti; hatta kimi durumlarda ganimet bedelinin yüzde 40'ına kadar ulaşabiliyordu (bkz. Garitee, 1977: 183; ayrıca bkz. Lydon, 1970: 91). Gelgelelim sömürge yönetimleri, kişileri korsanlığa teşvik etmek maksadıyla korsanların elde ettiği ganimetleri çeşitli dönemlerde külfetli vergilendirmelerin dışında tutuyordu.

Ödül mahkemelerinin, bir ganimetin gayri meşru olduğuna hükmetmelerine yol açan en yaygın nedense, bu ganimetlerin aslında düşmana ait olan ticaret gemilerinden ziyade tarafsız bir ülkenin vatandaşlarına ait olan gemilerden elde edilmiş olmasıydı. İlgili komisyonsa bu insanlar için Amirallik Lordları'na yazdığı bir mektupta "amaçladığımız nihai şey... dostlarımız [olabilecek ülkeler] ve müttefiklerimizle bizim aramızda kurulan ilişkilerin, olabilecek en dikkatli ve düzenli şekilde izlenmesidir" diyordu (S.P. Dom. Donanması, 60, 30 Nisan 1744; 34, f. 265, 1744; ayrıca bkz. S.P. Foreign, Dışişleri Bakanları, &c, 22, 7 Nisan 1705).[12] Yelken Çağı boyunca izinli korsanlar gibi ticaret gemileri de düşman ülkenin korsanlarının ya da düşman donanmasındaki savaş gemilerinin kendilerini ele geçirmesini önlemek amacıyla sahte bayraklar ve belgelerden yararlanıyordu. Dolayısıyla korsanların, ele geçirdikleri bir ganimetin meşru olup olmadığını belirlemesi her zaman için kolay değildi. Mahkeme korsanların, bu koşulun meydana getirdiği zorluktan dolayı bir hata yaptıkları konusunda dürüst olduklarını düşünürse gemi ve mürettebatı salınıyor, korsanlarsa herhangi bir kazanç elde etmiyordu. Ancak saldırının nedeni korsanların ihmalkârlığıysa, korsan gemisinin sahibine, saldırıya uğrayan teknenin sahibinin zararlarını telafi etmesi emrediliyordu. Meşru olmayan gemilere kasıtlı olarak saldırılması ya da sözde hataların sıklaşması

12. Bu, ganimetin "kötücül" olarak nitelendirilmesindeki tek neden olmasa da en önemli etkendi. Ayrıca İngiliz Hükümeti, korsanların "numune almak için yükü açmalarını", yani yağmalanan yük ödül mahkemesi tarafından gayri meşru ilan edilmeden önce ganimetin dağıtılmasını yasaklıyordu (ancak olağandışı durumlarda istisnalara izin veriliyordu). Ganimetin gayri meşru olduğuna hükmedilmesindeki nedenlerden bir diğeri de buydu. Örneğin Doğu Hindistan ve İngiltere arasında sefer yapan bir gemiye Fransız ticaret gemilerini yağmalaması için verilen korsanlık izninde, "yurda getirecek ya da yanınızda taşıyacak olsanız da bütün teknelerin, gemilerin ve malların güvenliğini sağlamaktan; ganimetler hakkında İngiltere ya da Doğu Hindistan mahkemelerinde bir hükme varılmadan önce bunları açmamak, satmamak, ziyan etmemekten sorumlusunuz" (Deniz Mahkemesi Dava Derlemeleri, 862, 1694; ayrıca bkz. Deniz Mahkemesi Ödül Kararları, 21, n. 140, 1697).

durumunda sorun yaratan korsan gemisinin sözleşmesi lağvediliyor ve neticede gemi, yetkilerini kaybediyordu.

Ülkeler hukuku, izinli korsanların yenilgiye uğrattıkları geminin mürettebatına kötü bir şekilde muamele etmesini ya da bu insanları acımasız bir şekilde öldürmesini yasakladığı gibi bazı olumlu yükümlülükler de dayatıyordu. Buna göre korsanlar, ele geçirdikleri geminin mürettebatını, kendi başlarının çaresine bakmaları için denize atamıyordu. Ele geçirilen geminin kamulaştırılması içinse ödül mahkemeleri, korsanların ele geçirdiği gemiden iki ya da üç denizcinin (ki bunlar genellikle kaptanla beraber subayları oluyordu) tanıklık yapmasını şart koşuyordu.

İzinli korsanların ele geçirdikleri geminin mürettebatıyla ilgili yapmayı seçebilecekleri iki şey vardı: gemi yolculuğa çıkabilecek durumdaysa mürettebatı evlerine göndermek ya da mürettebatı yanlarına almak. Bu durumda da korsanların, limanda ya da denizde gerçekleştirilecek olan esir değişimine kadar mürettebatın ihtiyaçlarını karşılaması gerekiyordu. Ülkeler hukukunun tutsaklara sağladığı haklar çerçevesinde korsanlar "mahkûmların güvenli bir şekilde gözetim altında tutulmasından... ihmalkârlık ya da dikkatsizliklerinden kaynaklanabilecek kayıplardan sorumludurlar... esirleri zapt eden kişilerin esirlere yönelik tutumlarında görevlerini kötüye kullanmaları durumunda mahkeme, bu korsanlara verilen yetkinin geri alınmasına hükmedecektir" (Upton, 1863: 393).

Esir değişimi anlaşmaları, düşman ülkelerin savaş dönemlerinde tutsak değişiminde bulunmalarını sağlayan bir yoldu. Savaş halindeki ülkeler, ele geçirilen düşmanların ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğundan kurtulmak ve esir düşen vatandaşlarını geri almak maksadıyla, yaşanan çarpışmalar süresince (ve kimi durumlarda da savaş bittikten sonra) esir değiş tokuşu yapıyordu ve bu da aynı rütbeye sahip kişilerin takas edilmesiyle gerçekleşiyordu. Örneğin İngiltere Fransa'ya, kendi korsanlarının esir aldığı ve Fransa'ya gönderilmesi yönünde bir hükme varılan on beş denizciyi iade etmişse,

Fransa da aynı konuma sahip on beş İngiliz denizciyi İngiltere'ye iade ediyordu.[13]

Ülkeler hukuku böylesi anlaşmaları düzenlemenin yanında devletlerin, tutsaklara nasıl davranılacağıyla ilgili olarak az önce bahsettiğimiz konulara yönelik verdikleri taahhütler anlamına gelmektedir. Ancak Avrupa devletleri ülkeler hukukunu toplumsal ilişkilerdeki sürekliliğe yönelik tehditler dolayısıyla kendi vatandaşlarına da dayatarak bunun korunmasını sağlamıştır. Ellerine geçirdikleri tutsakları aç bırakan ya da yukarıda bahsettiğimiz kabul edilmiş yöntemler dışında bir yolla onları yurtlarına gönderen korsanlar, alacakları ödülü de riske atmış olur; çünkü mahkemeler ganimetlerin salıverilmesi gibi korsanların sözleşmesini lağvetmekle beraber, bunlara el koymak yönünde bir karar da verebilir.[14]

Diğer yandan ödül mahkemelerinin, geçmişte tutsak aldıkları kişilere kötü davrandıkları öğrenildiği zaman korsanların aleyhine kararlar verdiği de olmuştur. Örneğin 1805 senesinde, bir İngiliz korsan gemisi olan *Minerva*, Mississippi Nehri'nin ağzında *Anna*'yı ele geçirmiştir. Bu ganimetleri denetleyen

13. Bunun yerine korsanlar esir aldıkları kişilere, esir alındıkları ancak salıverildikleri şeklinde bir beyanname imzalattıktan sonra tutsaklara bir tekne vererek onları yurtlarına gönderebiliyordu. Sonrasındaysa bu beyanname düşman ülkeye sunularak, eşit sayıda vatandaşının serbest bırakılması talep ediliyordu. Örnek olarak bkz. Fanning, 1912: 187. Fransız korsanlar ve ellerinde tuttukları, İngilizler'e ait ganimetler için irticalen yapılan bir tutsak değişimi anlaşması örneği içinse bkz. Amirallik Sekreterliği Mektupları, 3382, 12 Nisan 1747.

14. Devletlerin vatandaşlarını, tutsaklara yönelik tutumlar hakkındaki kuralları çiğnemeleri gerekçesiyle cezalandırıyor olmasının yanında korsanlar da çeşitli ikramiyeler üzerinden bu kurallara uymaya teşvik edilmiştir. Örneğin, düşman bir ülkeye ait yenilgiye uğratılan ticaret (ya da donanma) gemilerindeki her bir denizci için korsanlara "kelle parası" teklif edilmiştir. Korsanlar açısından tutsakları beraberinde yurda getirmek, kelle parasının istenme amacını ve bir ikramiyenin hak edildiğini ispat etmek için (tek yol olmasa da) en geçerli yöntemdir. Bununla beraber ödül mahkemelerinin, ganimet hakkında bir hükme varmak amacıyla korsanlar tarafından esir alınan birkaç denizcinin tanıklıklarını dinlediğini hatırlayalım. Dolayısıyla korsanlar kendi lehlerinde bir tanıklık yapılmasını umuyorlarsa, rehin aldıkları kişilere kötü muamelede bulunmayacaktır.

hâkim Sir W. Scott, *Anna*'yı zapt etmeden önce *Minerva*'nın *Bilbao* isimli başka bir İspanyol gemisini ele geçirdiğini ve tutsak aldığı mürettebatı da, yine Mississippi Nehri'nin bahsi geçen bölgesindeki ıssız bir adaya bıraktığını keşfetmiştir. Bu eylemi "kendi doğası gereği haklı çıkarılamayacak bir davranış" olarak niteleyen Scott, *Anna*'nın kamulaştırılması teklifini reddetmiştir (Roscoe, 1905: 399).

İzinli Korsanlar ve Tüccarlar Arasındaki Coaseyen Sözleşme

Fidye ve Kefalet

İzinli korsanların teşebbüs ettiği deniz yağmacılığının olası toplumsal maliyetlerine aşinayız: korsanların, yabancı bir ticaret gemisinin sahibine ait olan varlıklara kendileri sahip olmak için kullandıkları kaynaklar, ticaret gemilerinin korsanlara karşı önlem almak için kullandıkları kaynaklar ve ticaret gemileriyle korsanların, gemi ve taşıdığı yükler için verdikleri mücadelede tahrip edilen kaynaklar. Her ne kadar iki tarafın birbirleriyle kurduğu etkileşim yukarıda bahsettiğimiz koşulları yerine getiriyor olsa da benim düşüncem korsanların ve ticaret gemilerinin Coaseyen bir sözleşme yaparak daha verimli bir yağma faaliyeti gerçekleştirebilecekleri yönündedir.

Buna göre, bu olasılığın merkezinde korsanların yağma teşebbüsünde bulunmalarının külfeti olması bulunur; bu maliyet de çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların ilki, ticaret gemileriyle şiddetli bir çatışma yaşanma ihtimalidir. Bir yağma girişiminin ortaya çıkardığı bu bedelse, korsanların Coaseyen bir sözleşme yoluyla, olası kurbanlarını savunma amaçlı yatırımlarda bulunmaktan vazgeçmeye ikna edememelerine yol açar ve dolayısıyla Coaseyen sözleşmelerin uygulanabilmesi için gerekli olan üç koşuldan biri sağlanamamış olur. Bu koşul daha önce de tanımladığımız gibi, mübadele maliyetinin yeterince düşük olmasıdır.

Teoride korsanlar, normal şartlar altında ancak karşı tarafı yenilgiye uğratmaları durumunda elde edebilecekleri ganimetten daha fazlasını kazanmak amacıyla, ticaret gemilerinin silahlanmaması ya da savunma amaçlı başka önlemler almaması için bu sözleşmelere başvururlar. Ayrıca iki tarafı da böyle bir anlaşma yapmaya teşvik eden sebepler söz konusudur. Bir ticaret gemisi sözgelimi 150 dolar değerindeki yükünü yağmaya karşı korumak amacıyla savunmaya 100 dolarlık bir yatırımda bulunuyorsa, korsanların normalde yağmalayacaklarından 60 dolar daha az bedeli olan bir yükü çalması karşılığında ticaret gemisinin savunmaya yatırım yapmamayı kabul ettiği bir anlaşma, iki taraf için de daha kârlı olacaktır.

Ancak böyle sözleşmelerin uygulamada imkânsız olduğu görülmüştür çünkü korsanların sahip oldukları güç düzeyleri çeşitlilik göstermektedir. Korsanların, gerçekleştirdikleri yağmayı takiben ticaret gemisine iade edecekleri ürünler biçiminde yapmaya razı oldukları ödeme, korsan gemisinin gücüne bağlıdır. Daha fazla güce sahip olan korsanların, savunma amaçlı yatırımlarından vazgeçmesi karşılığında ticaret gemisine yapmayı kabul edecekleri ödemenin azami miktarı daha düşük bir seviyede, daha güçsüz olan korsanların ise daha yüksek bir seviyede olacaktır.

Coaseyen bir sözleşme, mağdur tarafın korsanlarla etkileşime geçmeden, yani gemi su almadan önce gerçekleştirdiği yatırımlardan da vazgeçmesine neden olduğundan, bütün ticaret gemilerinin ayrı ayrı her korsanla bir sözleşme yapması gerekiyordu. Ancak denizde çok sayıda izinli korsan olduğu düşünüldüğünde bu, yapılması imkânsız düzeyde maliyetli bir şeydi. Bunun yerine bütün korsanlar aynı güce sahip olacakları şekilde benzer boyuttaki gemilerle, aynı sayıda silahla, mürettebatla vs. denize açılmayı kabul ederse, ticaret gemileri bütün korsanlarla aynı sözleşme üzerinde anlaşabileceklerdir. Ancak bu durumda da ticaret gemilerine fazla yük olan mübadele maliyeti başka bir şekilde, her bir

korsanın bir diğer korsan gemisiyle anlaşma yapması üzerinden ortaya çıkacaktır.

Ancak bu eylemin mübadele maliyeti de fazlaca yüksek olduğundan dolayı korsanlar ve ticaret gemileri arasında, ticaret gemilerinin savunma amaçlı yatırım yapmasına mahal vermeyecek bir anlaşma yapılması mümkün olmadığı için, yağmanın toplumsal maliyetinin bu kaynağında bir değişiklik yaşanmaz. Nitekim, savunma amaçlı önlemlere yatırım yapan ticaret gemileri de korsanların gerçekleştireceği kimi yağma faaliyetlerine karşı kendilerini savunabilecektir.

Bu önlemler çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse ticaret gemileri, ilk etapta silahlanmaya yatırım yapmışlardı ve ileride de inceleyeceğim gibi, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde 240 tonluk sıradan bir ticaret gemisi 28 tane topa sahipti (Swanson, 1991: 61, 71). Benzer şekilde denize açılacak geminin şekli ve büyüklüğü, savaş esnasında daha hızlı manevra yapabilmek amacı çerçevesinde belirleniyordu. İkinci olarak, ticaret gemileri bazı zamanlar güzergâhlarının dışında kalan ya da daha az tercih edilen, korsanların nadiren tercih ettikleri ya da hiç yelken açmadıkları rotaları yeğliyordu.[15] Üçüncü olarak da ticari gemiler birbirlerinden ayrı bir şekilde denize açılmak yerine konvoylar halinde sefere çıkmışlardır ve neticede, korsanların kendilerine bir saldırı düzenlemesi zorlaşmıştır (bkz. Martens, Horne, 1801). Ticari gemiler korsanların yarattığı tehlike karşısında, daha kazançlı olmasına rağmen dönüş seferine başlamadan önce pek çok limana uğradıkları "çok duraklı bir sefer" yerine, tek bir limana gidip döndükleri "doğrudan seferler" düzenlemeyi tercih etmişlerdir (bkz. Morgan, 1989).

Ancak savunma amaçlı bu yatırımlar hem ticaret gemileri hem de toplum için fazla maliyetlidir. Ticaret gemilerinin

15. Korsanların gerçekleştirdiği yağma faaliyetlerinin neden olduğu toplumsal maliyetlerin bir diğeri de ticaret gemilerinin denizde yaşanabilecek bir savaşta faydalanabilmek üzere yetenekli savaşçılar yetiştirmek için kullandığı kaynaklardır.

ticaret kapasitesini ve dolayısıyla elde ettikleri kârı azalttıkları gibi emtiaların naklini yavaşlatarak refah üretilmesinin önüne geçer; normalde yükün taşınacağı yeri bir top işgal etmiş olur; eklenen ağırlıklar geminin yavaşlamasına yol açar; gövdesi daha ince olan ticaret gemilerinin yük kapasitesi azalır ve geminin bu biçimi, yük taşımacılığı için düzenlenen uzun seferlerde geminin dengesini bozar.

Benzer şekilde normal güzergâhın dışında kalan rota da daha uzundur ya da denizin koşullarından dolayı seyir daha zor bir hale gelir. Bu rotayı takip etmek, ticaret gemisinin oldukça kıymetli zamanının harcanması anlamına gelmekle beraber denizin ve havanın olumsuz koşulları, geminin zarar görmesi ya da batması, nakliyenin gecikmesi demektir. Gemilerin beraber seyahat etmesi de maliyetli bir yaklaşımdır. Birçok ticaret gemisinin denize açılma tarihlerini, izleyecekleri rotayı, rota üzerinde uğrayacakları yerleri belirleyerek bir "yol paketi" hazırlamaları, yani beraber seyahat etme zorunluluğundan dolayı toplu bir şekilde denize açılmak zorunda olan gemilerin, normal şartlar altında farklılık gösterecek olan bazı tercihlerde bulunmaları gerekir. Savunma amaçlı bu yatırımlar, sadece üretim yapmak için kullanılabilecek kaynakların ayrışmasına neden olarak refah seviyesini düşürmez; aynı zamanda deniz ticaretinin maliyetini de yükselterek ticari faaliyet yürütecek olan gemilerin sayısının düşmesine de yol açtığından dolayı refah azalır.

Yukarıda bahsettiklerimize ekleyebileceğimiz, ticaret gemilerinin başvurduğu dördüncü "savunma amaçlı yatırım" da, sigortadır. Sigorta, korsan saldırılarına engel olmamışsa da ticaret gemilerinin, bu saldırıların yol açtığı zararı hafifletmeye yönelik bir girişimde bulunduğunu göstermektedir.[16] Korsan tehdidinden dolayı deniz ticaretinin maliyetinin yükselmesi ve dolayısıyla refah üretilmesini sağlayan deniz ticareti

16. Buna karşın sigorta sistemi, korsanları bir saldırı gerçekleştirmeye de yöneltebiliyordu çünkü sahip olunan sigorta, ticaret gemilerinin bir korsan saldırısı karşısında mukavemet göstermemelerini daha olası kılıyordu.

faaliyetlerinin azalmasından dolayı artan sigorta primleri de yüksek nakliye maliyetlerini doğurur.

Mübadele maliyeti, ticaret gemilerinin silahsızlanmasını garanti edebilecek olan Coaseyen sözleşmenin önüne geçtiği için çoğu ticaret gemisi silaha yatırım yapmıştır. Ticaret gemisinin, korsanların kendileriyle etkileşim kurma çabalarına direnmesi ve korsanların yine de ticaret gemisine yaklaşması durumunda, kanlı bir çarpışmanın gerçekleşme ihtimali hayli yüksektir. Bu da yağmanın korsanlara olan maliyetini arttırır. Korsanlar saldırdıkları ticaret gemisine kıyasla çoğu zaman daha güçlü olsalar da, oldukça zayıf bir ticaret gemisi dahi korsanlarla mücadele etme kabiliyetine sahiptir. Ticari gemi yalnızca korsan gemisine zarar vermekle kalmaz; aynı zamanda mürettebatını da yaralayıp öldürebilir. Kaptan Harriot'un St. Kitts Adası civarındaki korsan gemisi, 1744 senesinde Caicos Adaları yakınlarında Fransız bir ticaret gemisine saldırdığında bu ihtimalin farkına acı bir şekilde varmıştır. Nitekim ticaret gemisi kendilerine karşılık vermiş, Harriot'un mürettebatından 18 kişiyi öldürmüş ve daha fazlasını da yaralamıştır (Swanson, 1991: 198). Ticaret gemisi, kendisine saldıran tarafa ciddi bir zarar veremeyecek kadar güçsüz olsa dahi, iki taraf arasında bir çarpışma yaşanması durumunda ticaret gemisinin ve taşıdığı yükün göreceği zarar, korsanın ele geçirdiği ganimetleri güvenli bir şekilde limana götürmesini engelleyeceği gibi ganimetin açık arttırmadaki değerini de düşürür. Uç örneklerdeyse ganimetin tamamı zarar görebilir ve neticede korsanların, çabalarının karşılığı olarak sunabileceği bir şey kalmaz.

Buna ek olarak korsanlar, bir yağma gerçekleştirmenin iki farklı bedeliyle daha yüzleşir: Ganimetleri, meşru olup olmadıklarına hükmedilmesi amacıyla ödül mahkemelerine götürmenin ve rehin aldıkları mürettebatı yanlarında taşırken bakımlarını sağlamanın maliyeti. Korsanların söz konusu ganimet ve rehineleri en yakın ödül mahkemesinden ciddi bir uzaklıkta ele geçirme olasılıkları söz konusuydu ve bunu

tecrübe de etmişlerdi. Ancak böyle bir duruma düşmeseler bile bu kez de, yağmaladıkları yüklerin yüksek meblağlara alıcı bulabileceği bir piyasanın yer aldığı en yakın limanın uzağında olabilecekleri gibi, ele geçirdikleri her ganimet için ödül mahkemesinin bulunduğu bir kıyıya yanaşarak kaybettikleri zamanı yağma faaliyetlerini sürdürmeye ayırabilirlerdi. Daha da önemlisi, limana dönmek için katettikleri her mesafe, aldıkları riskleri arttırıyordu. Bir noktada her korsan gemisi eve dönmek zorundaydı ancak korsanın liman ve devriye bölgesi arasında gerçekleştirdiği her yolculukla, bir daha geri dönememe ihtimali de artıyordu.

Söz konusu yolculukların hayli riskli olmasının birkaç nedeni vardı. Bunlardan birisi her deniz yolculuğunda yaşanma ihtimali bulunan, geminin batması ya da bununla ilişkili doğal olayların neden olduğu diğer trajedilerdi. Yine de bu risklerin en büyüğü insan kaynaklıydı: düşman tarafından yok edilmek ya da ele geçirilmek. Bu risk, korsanın bir ticaret gemisiyle beraber en yakın ödül mahkemesine giderken, düşmanın kurduğu ablukayı yarmak mecburiyetinde olduğu durumlarda ciddi bir tehlike arz ediyordu (bkz. Crowhurst, 1989: 36). Korsanlar girdikleri ablukada düşmanlarıyla başarılı bir pazarlık gerçekleştiremezse yalnızca ganimetlerinin değil, kendi özgürlüklerinin kaybıyla da yüzleşmek zorunda kalıyordu.

Eğer korsan gemisinde yeterince mürettebat varsa, ele geçirdikleri ganimetin başına bu denizcilerin bir bölümünü geçirerek bir "ganimet mürettebatı" oluşturulabiliyordu; böylece bu mürettebat ganimetleri ödül mahkemesine götürmek için limana dönerken korsan gemisi denizde kalıyordu. Ancak bazı korsan gemilerinde, buna imkân sağlayacak kadar çok denizci yoktu. Örneğin, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında "İngiliz Kanalı'ndaki [Fransızlar'a ait] çoğu korsan gemisi bir avuç mürettebata sahipti ve sayıları yelken açmaya bile ancak yetiyordu" (Crowhurst, 1989: 53).

Ganimetler için mürettebat oluşturabilecek kadar büyük korsan gemileri için dahi, bunları ödül mahkemesine ulaş-

tırmak külfetliydi çünkü bu işe yeterli miktarda insan gücü ayırmak korsan gemilerini zayıflatıyor, bu gemilerin yeni bir ganimeti ele geçirme ve saldırılara karşı kendini savunma kabiliyetini azaltıyordu. Örnek olarak, İngiliz bir korsan gemisi olan *Sheerness*, Fransızlar'a ait olan ve normalde yağmalayabilecekleri beş adet geminin kaçmasına izin vermek zorunda kalmıştı çünkü mürettebatının büyük çoğunluğu daha önce ele geçirdikleri ganimetlerle beraber ana gemiden ayrılmıştı; neticede bunu gerçekleştirebilmek için çok az sayıda bir mürettebata sahipti (Swanson, 1991: 63). Dahası ganimet mürettebatları, bir araya getirildikleri korsan gemisi gibi liman güzergâhı üzerinde ele geçirilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Örneğin 1812 Savaşları esnasında, Amerikalılara ait olan ganimet mürettebatlarının ancak üçte birinden azı limana ulaşabilirken (Garitee, 1977: 170) kalanları, ödül mahkemelerinin bulunduğu limanlara giderken İngiliz korsan ya da donanma gemileri tarafından ele geçirilmişti.

İzinli korsanların gerçekleştirdikleri yağmaların üçüncü büyük maliyeti, rehin aldıkları düşman gemi mürettebatını yanlarında taşımak ve onların ihtiyaçlarını görmekti. Ülkeler hukuku, korsanların limana yanaşana kadar veya esir değişim anlaşmaları yoluyla takasları gerçekleştirilene kadar rehin aldıkları kişilerin bakımını sağlamaları gerektiğini söylüyordu. Bu tutsaklar için kullanılan erzaklar korsan gemisinin mürettebatına ayrılan kumanyanın azalmasına, bu da yağma seferlerinin süresinin kısalmasına neden oluyordu; çünkü tekrar bir ön tedarikte bulunmaya daha sık ihtiyaç duyuluyordu.[17]

Ele geçirilen geminin mürettebatını tutsak olarak almak başka bir sorun daha doğuruyordu; bu da tutsakların ayaklanma ihtimaliydi. Bu olasılık özellikle ganimet mürettebatı için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Amerikan Bağımsızlık

17. Bu sorun karşısında ele geçirilen ticaret gemisindeki erzaklara da el konulabiliyordu. Ancak tutsakların ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan bu erzaklar, korsanların ödül mahkemesinde gerçekleşecek olan açık arttırmadan daha az kazanç sağlaması demekti.

Savaşı esnasında Amerika'ya ait bir korsan gemisi olan *Yankee*, İngilizler'e ait iki ticaret gemisini ele geçirmiş ve iki geminin başına da kurduğu ganimet mürettebatlarını geçirmişti. İngiliz tutsaklarsa bu mürettebatları yenilgiye uğratmalarının ardından *Yankee*'nin kontrolünü ele geçirmeyi başarmış ve Amerikan korsanlarını tutsak almışlardı (Coggins, 2002: 68); nitekim *Yankee*'deki mürettebat inanılmaz bir hayal kırıklığı yaşamıştı.

Yağmanın toplumsal maliyeti kadar kendilerine oluşturduğu maliyetlerden de kaçınmak amacıyla korsanlar, yenilgiye uğrattıkları ticaret gemileriyle yağma sözleşmeleri yapmışlardır. İleride bahsedeceğim üzere, mağdur tarafın, yağmalanma ihtimaline karşı yaptığı savunma amaçlı yatırımlardan vazgeçmesini sağlayan Coaseyen sözleşmelerin aksine elindekileri mücadele etmeksizin teslim etmeye yönelten Coaseyen bir sözleşme, az önce anlattığımız şekilde korsanların yağmanın maliyetlerinden kaçınmalarını sağlamaktadır. Bu gibi sözleşmeleri mümkün kılan koşulların sağlanabildiği durumlarda korsanlar ve ticaret gemileri, bu sözleşmelere son şeklini vermiştir. Ortaya çıkan sonuçsa "fidye ve kefalet" sisteminin temelini oluşturmuştur.

Korsanlar, yenilgiye uğrattıkları ticaret gemilerine, belirli bir ücret karşılığında gemiyi, taşıdığı yükleri ve mürettebatı serbest bırakma teklifinde bulunur. Talep ettikleri ücret uygunsa bu sözleşme iki tarafın da yararına olacaktır. Yağma sözleşmesinde teklif edilen tutar, korsanların bir ticaret gemisini her zamanki şekilde yağmaladığı ve dolayısıyla bahsi geçen maliyetlerin artmasına neden olduğu koşullarda elde etmeyi beklediği kazançtan yüksekse, bu anlaşmayı isteyerek kabul edeceklerdir.

Fransızlar'a ait bir korsan gemisinin kaptanı olan Nathaniel Fanning'in, mürettebatı *Comte de Guichen*'i ele geçirerek "iki [İngiliz] ticaret gemisini üç bin iki yüz altınlık; bir şilep ve yükünü de beş yüz altınlık bir fidye karşılığında serbest bıraktıktan" sonra yaptığı akıl yürütmesini ele alalım. Fan-

ning, her ne kadar "bu bedel gemilerin değerinin yarısı bile etmese de bunları fidye karşılığında salıvermenin, Fransa'ya gönderme riskini almaya kıyasla daha ihtiyatlı olduğunu düşündük" demiştir (Fanning, 1912: 139). Bununla beraber bir korsan gemisinin kaptanı olan William Ashion'un, *Wife of Sable d'Ollone* gemisiyle yağma sözleşmesi yaparken, bir ganimet mürettebatı oluşturmanın maliyetlerinden de kaçınmaya çalışmasındaki mantığı düşünelim: "Nitekim Kaptan da fidye talep etmiştir... mürettebatının sayısını ve gemiyi tek başına [İngiliz] Adası'na gönderemeyeceği" düşünülürse ki "bu zaten [Korsanlara] ciddi bir ayak bağı olacaktır"; Ashion ticaret gemisiyle bir yağma sözleşmesi üzerine pazarlık yapıyor olmaktan memnundu (Bromley, 1987: 344).

Aynı şekilde yağma sözleşmesinde teklif edilen tutar, ticaret gemisinin korsanlar tarafından her zamanki yollarla yağmalanması halinde kaybedeceğini varsaydığı şeylerin, yani geminin, taşıdığı yükün ve gemi mürettebatının hürriyetinin bedelinden daha düşükse, bu anlaşmaya isteyerek dahil olacaktır. Fanning'in kendi durumunu tarif ederken söylediği gibi, ticaret gemisi sözleşmeye girmemesi durumunda kaybedeceklerinin yarısı kadar bir bedel ödeyeceği harika bir anlaşma sağlamıştır. Böyle bir anlaşma oldukça değerli gemilerin, taşınan yüklerin ve insanların zarar görmesini engelleyerek iki tarafa da yarar sağlamakla beraber, ticaret gemisinin yağmalanması durumunda göreceği zararın bedelini düşürerek, bu sözleşmeyi daha güçlü korsanlara da götürmesi konusunda cesaretlendirmiştir. Nitekim yağma faaliyetinin şiddet yoluyla gerçekleştirilmek yerine barışçıl bir şekilde yürütülmesi sağlanmış, yaşanacak bir çarpışmanın yol açabileceği gereksiz bir zayiattan kaçınılmıştır.

Eğer karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir fidye bedelinde karar kılınabilirse, ticaret gemisi ve korsanlar "fidye senedi" denilen ve anlaşma şartlarının yazıldığı bir sözleşme kaleme alır. Bu şartlar ışığında ticaret gemisinin kaptanı, geminin sahibini veya aksi takdirde kendisini, senedin kesilmesini

takiben korsanlara ödeme yapmakla yükümlü tutar. Ticaret gemisine de bunun karşılığında güvenli bir yol, yani "kefalet" sağlanır; böylece anlaşma yaptığı korsanın kendi ülkesinden ya da müttefik ülkelerden başka bir korsan gemisi tarafından yağmalanmadan, belirlenen bir zaman dilimi içinde, bazı durumlarda da belirlenen bir rota üzerinden, yine belirli bir limana doğru yola çıkacaktır. Seyir halindeyken anlaşma yaptığı korsanın ülkesinden ya da müttefik ülkelerden bir korsanla karşılaşması durumdaysa basitçe fidye senedini gösterecek ve korsan da kendisine geçiş izni verecektir.

İngilizler'e ait bir korsan gemisi olan *Ambuscade* ve Fransız ticaret gemisi *Le Saint Nicolas* arasında yapılan, tahminen 1711 yılında yapılan bir sözleşmeye bakalım (Deniz Mahkemesi Ödül Belgeleri, 91, 1711):

> Eski usul takvime göre Ekim'in yedinci günü, 1711 tarihinde, kaptanı Jacque Ayreau olan St. Nichola of Sable d'Olone isimli bir gemi, Rochelle yakınlarında; taşıdığı dokuz bin dizi balık, kırk fıçı tuz, yaklaşık dört fıçı yağla beraber, İngiltere'nin Bristol kentinden yola çıkan ve kumandasında Robert Summers'in bulunduğu, yetkisini Londra'da, 29 Nisan 1711 tarihinde alan Ambuscade isimli özel savaş gemisi tarafından ele geçirilmiştir. Kaptan Jacque Ayreau'nun talebi ve Kaptan Robert Summers'in de rızası doğrultusunda, bahsi geçen geminin ve taşıdığı yüklerin Nants'a doğru gerçekleştirmeyi planladıkları seferlerine veya Fransa sularında karşılaştıkları ilk limana gitmeleri, adı geçen Jacque Ayreau'nun Robert Summers'e veya onun görevlendirdiği kişilere, memurlarına ya da erlerine on bir bin beş yüz Fransız livresinin ki bunun sterlin olarak karşılığı on iki livreden dokuz yüz elli pounda denk gelir, tamamını fidye karşılığı olarak Londra'da ödemesi gerekmektedir... Şahsım Jacque Ayreau da kendimi, yardımcılarımı, memurlarımı ve erlerimi yukarıda belirtilen

bedelin tamamının... daha önce kabul edildiği gibi Robert Summers'e, onun görevlendirdiği kişilere, memurlarına ya da erlerine ödenmesi için anlaşmaya bağlıyorum. Eski usulle 1711 yılı Ekim ayının yedinci gününde, tanıklar eşliğinde el sıkıştık ve bu anlaşmayı mühürledik.

[İmza] Joachim Bruneteau
[İmza] Andre Caillaud
İmzalandı, Mühürlendi ve Tarafımıza Sunuldu
Fransa Hükümeti adına, Richard Pym

Bildiri. Ben, Jacque Ayreau, bana ya da adamlarıma yönelik barbarca ya da insanlık dışı bir tavır sergilenmediğini; Robert Summers, mürettebatı ya da eşlikçileri tarafından, sözleşme gereği gemime zarar verilmediğini ya da yükümün çalınmadığını; tarafım ve Robert Summers arasında, seferimi tamamlamak için, sadece yetmiş günlük bir mühlet verilmesi konusunda anlaşıldığını; pazarlık şartlarını ve anlaşmamızı belirtildiği şekliyle tam olarak anladığımı kabul ve ifade ediyorum.

[İmza] Jacque Ayreau

Daha önce belirttiğim gibi, Coaseyen yağma sözleşmesinden faydalanabilmek için yağma faaliyetlerinin olası getirileri görece belirsiz, üzerinde pazarlık yapılan böyle bir sözleşmenin sağladığı kazanç da büyük olmalıdır. İzinli korsanlık bu bağlamda mükemmele yakın bir örnektir çünkü korsanların yağmadan elde edebileceği gelir fazlasıyla belirsizdi. Çoğu korsan gemisi basitçe, üzerinde bazı değişikliklerin yapıldığı ticaret gemileriydi. Rajan ve Zingales'in de belirttiği gibi (1998) mülk sahipleri, varlıklarını farklı alanlarda kullanılmaları durumunda değerlerini koruyacakları şekilde biçim-

lendirmeye ve özel yatırımlardan kaçınmaya yönelik güçlü bir dürtüye sahiptir. Bu dürtü, diğer bütün mal sahipleri gibi izinli korsanlarda da bulunuyordu. Nitekim korsan gemisi sahipleri, gemilerinin yağmacılık için kullanışlı olmasını sağlamakla beraber yağmayla ilintili olmayan ticaret seferleri gibi alanlarda da faaliyet gösterebilmesi için yaptığı yatırımlardan kâr elde ediyordu. Bunu da, zaten mevcut olan bir ticaret gemisi üzerinde değişiklikler yaparak ya da yalnızca bir amaç çerçevesinde üretilen özel savaş gemilerinde olduğu gibi, yağmacılıkta bulunulmuyorken ticaret gemisi olarak kullanılabilecek bir korsan gemisi inşa ederek gerçekleştiriyordu.

İzinli korsanlığın iki biçimini hatırlayalım: (Korsanlık beratının sağladığı bir) yağma yetkisine sahip olan ticaret gemileri ki bu gemiler normal ticaret gemilerinden, yalnızca yağma gerçekleştirmeye yönelik aldıkları izinle ve belki de mürettebatının fazladan silah taşıyor olabilmesiyle ayrılıyordu; ve de özel savaş gemileri ki bu gemilerse genellikle biraz daha küçük olduğu gibi normal bir ticaret gemisinden daha az yük taşıma kapasitesine sahipti. Özel savaş gemilerinin diğer bütün özellikleri sıradan bir ticaret gemisininkiyle aynıydı; dolayısıyla bu gemiler yağmacılıkla görevlendirilmedikleri zaman kolayca normal bir ticaret gemisine dönüştürülebiliyordu. Gelgelelim özel savaş gemilerinin "büyük çoğunluğu" zaten, "belirli bir görevlendirme için üzerlerinde değişiklik yapılan ticaret gemileriydi" (Starkey, 2001: 72; ayrıca bkz. Swanson, 1991: 57, 120).

Bir çarpışmanın ardından özel savaş gemilerini ticaret gemilerine dönüştürmek de aynı şekilde basitti. 1812 Savaşları esnasında, Amerika'daki korsanların ana durağı olan Baltimore Limanı'ndan denize açılan izinli korsanların yüzde 90'ından fazlası, ticaret amaçlı kullanım için brikler yerine tercih edilen ve armalarını saklayan guletlerdi.[18] Benzer şekilde, 19. yüzyılın başlarında Massachusetts'te faaliyet gösteren

18. Guletlerin teçhizatları başında ve kıçında bulunuyorken briklerde, geminin dört tarafında yer alıyordu.

korsan gemilerinin yüzde 50'den fazlası ve New York'taki korsan gemilerininse yüzde 66'sı guletlerden oluşuyordu (Garitee, 1977: 166, 114). Belirli bir nakliyat için ihtiyaç duyulan özelliklere sahip olmayan "ince gövdeli" guletlerin çoğu, yalnız yelkenlerinde değişiklik yapılarak uygun hale getirilebiliyordu. Savaş sona erdiğinde korsan gemisi sahibi olan ya da eski korsan gemilerini satın alan kişilerin yaptığı da tam olarak buydu (Garitee, 1977: 220).[19]

Böyle bir dönüşüm korsanlık beratı alan korsan gemileri için masrafsızdı çünkü sadece birkaç silahın çıkartılmasıyla, gemiler sıradan ticaret gemisine "dönüşüyordu."[20] Aslında bu "dönüştürme işlemine" gerek bile duyulmayabiliyordu çünkü korsanlık beratı alan gemiler zaten ticaret amaçlı kullanılan gemilerdi. Bu gemilerin ele geçirilen ganimetlerle beraber ödül mahkemesinin bulunduğu limana gidip gelmesi gibi maliyetleri, normalde karşılaştığımız biçimiyle bir yağmadansa, kurulan yağma sözleşmeleri yoluyla karşılanıyordu ve böylece bu maliyetler doğrudan, toplumsal bir üretim sahası olarak ticarete ayrılan daha fazla zamana dönüşüyordu. Savaş sona ermeden önce de durum böyleydi.

Korsanlık beratı alan ticaret gemilerinin sayısı özel savaş gemilerine verilen yetkiye oranla çok daha fazlaydı. Örnek vermek gerekirse, 1739 ve 1815 yılları arasında korsanlık yetkisi alan 9151 İngiliz gemisinin 7100'ü, yani yaklaşık yüzde 78'i ticaret gemisiydi (Starkey, 1997: 130). Benzer şekilde, 1812 Savaşları esnasında Baltimore'daki 175 korsan gemisinin 114'ü, yani yaklaşık yüzde 68'i ticaret gemisiydi (Garitee, 1977: 166). Bu gemilerin hem (ticaret gibi) üretimsel, hem de üretimsel olmayan (yağma gibi) faaliyetlere uygun olması, bu gemilerin

19. Anderson ve Gifford da (1991: 114) savaşın sona ermesinin ardından küçük korsan gemilerinin ticaret gemisi olarak satılmasının, bu korsan gemilerinin kolaylıkla dönüştürülebildiğini gösterdiğini belirtir.

20. Ticaret gemilerinin korsanlık beratı alabilmek için sahip olması gereken yeterliliklere, geminin silahlandırılması dışında eklenebilecek tek şey puntelinin güçlendirilmesi ve daha dayanıklı bir hale getirmek için de ilave cephe giydirilmesidir.

ticaret veya yağma üzerinden sağlayacağı kazancın, hızlı ve masrafsız bir şekilde "dönüştürülmesine" olanak sağlıyordu.[21]

Korsanlar ve Ticaret Gemileri Arasında Yapılan Sözleşmenin Şartları ve Bu Şartların İhlal Edilmesi

Önceki sayfalarda Coaseyen bir sözleşmenin yapılabilmesi için sağlanması gereken koşullardan söz etmiştim. Buna göre mübadele maliyetinin yeterince düşük olması, tarafların birbirlerinin güçleri hakkında sahip olduğu bilgilerin simetrik olması ve yağmacıyla kurbanı arasında yapılan sözleşmenin uygulanabilir olması gerekiyordu. Korsanlar ve ticaret gemileri arasında kurulan ilişkilerin çoğu (ancak hepsi değil; bundan ileride bahsedeceğim), bir yağma gerçekleştirmenin maliyetini ve korsan gemileriyle ticaret gemileri arasında yaşanan çarpışmaların yol açtığı zararları azaltabilen bu sözleşmenin, yukarıda andığımız şartlarını yerine getiriyordu. Böylece bazı korsanlar ve ticaret gemileri arasında, bir önceki bölümde söz ettiğimiz Coaseyen anlaşma sağlanarak, yağma iki taraf için de daha verimli hale getiriliyordu.

Olası bir mübadele maliyetinin iki biçimi, bahsi geçen sözleşmelerin sağladığı kazancı gölgeleyerek bu sözleşmelerin kazanç sağlamayacak bir biçim almasına neden olabiliyordu. Bu maliyetin söz konusu biçimlerinin kaynağıysa, pazarlık esnasında karşılaşılabilecek zorluklardı. Bunların ilki, korsanlar ve hedef aldıkları ticaret gemilerinin farklı ülkelerden

21. Donanmadaki savaş gemileri, bunun tam karşıtı bir durumla karşı karşıyaydı. Bu gemiler her ne kadar düşman donanmasıyla mücadele etme kaygısı içinde olsalar da zaman zaman ticaret gemilerine de saldırıyordu. Ancak çoğu örnekte, yalnızca üzerinde bazı değişiklikler yapılmış bir ticaret gemisi olan korsan gemilerinin aksine donanmadaki savaş gemilerinin, bir yağma faaliyetinden elde edebileceği kazanç oldukça sınırlıydı. Bu gemiler özellikle çarpışmalar için tasarlanmıştı ve hiçbir ticaret kabiliyetleri yoktu. Çok büyük oldukları gibi şiddetli çarpışmalara girebilmesi ve direnebilmesi için inşa edilmişler; olağanüstü sayıda silah taşımışlardı. Dolayısıyla bu savaş gemilerinin ticaret gemileriyle girecekleri Coaseyen bir takastan elde edebilecekleri kazanım, korsanlarınkine kıyasla daha düşüktü. Bu da savaş gemilerinin Coaseyen bir takasa daha nadir, alıştığımız şekliyle bir yağmaya ise daha sık girmelerine yol açıyordu.

olma zorunluluğu ve dolayısıyla da farklı dilleri konuşuyor olmalarıydı. Bu da birbirlerinin dilini hiç konuşamayabilecekleri ya da bir sözleşme üzerinde pazarlık yapacak kadar iyi bilmedikleri anlamına geliyordu. Dil bariyerinden dolayı iletişim kuramamaları, Coaseyen bir yağma sözleşmesinde anlaşmaya varamamaları demekti.

İzinli korsanlar bu sorunu çözmek için anlaşmanın çeşitli dillerde kopyalarını hazırlamak gibi basit bir çözüm bulmuşlardı. İspanya Veraset Savaşı esnasında (1701 - 1714) Fransa, İngiltere, Portekiz, Hollanda ve birkaç Avrupa ülkesiyle daha savaş halinde olduğundan dolayı Fransız korsanlar, çeşitli dillerde kapsamlı bir şekilde hazırlattıkları yağma sözleşmeleriyle sefere çıkıyordu; bu anlaşmaların birisi Fransızcayken diğerleri bu Fransızca şablonun, düşman devletlerin dillerine tercüme edilmiş haliydi (Senior, 1918: 52).

Korsanlar ve ticaret gemileri arasında yapılan yağma sözleşmelerinin sağlayacağı muhtemel kazançları azaltma tehlikesi doğuran diğer mübadele maliyetiyse müzakerelere ayrılan zamandı. Şöyle ki, korsan ve ticaret gemisi klasik bir çift yönlü tekel problemiyle karşı karşıya geliyordu; arz talep durumunun alışılmadık monopolistik (tek sağlayıcılı) ve monopsonistik (tek alıcılı) doğası nedeniyle iki tarafın da kabul edebileceği bir tutar üzerinde anlaşmaya varmak uzun ve meşakkatli bir süreçti. Bu "yağma piyasası" tek bir alıcı ve satıcıdan oluşuyorsa da korsanların peşinde olduğu ticaret gemisi ve yükü çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu rekabetçi piyasalarda işlem görecekti.

İki taraf da bu malların piyasadaki değerleri hakkında bilgi sahibi olduğu için korsanların bu malların karşılığında ticaret gemisinden, bir mantık çerçevesinde almayı umduğu en yüksek tutarla, ticaret gemisinin bu malların karşılığında korsanlardan almayı bekleyebileceği en düşük tutar birbirine yakındı. Neticede, sözleşmenin ortaya çıkardığı maliyet fazlasının nasıl dağıtılacağı üzerine yapılacak olan pazarlığın sınırları belirlenmiş; bu fazlalığın kullanım alanı, üçüncü

tarafların ticaret gemisindeki mürettebatın bağımsızlığına biçtiği değer ya da korsan gemisinin veya ganimetlerin başına geçen ödül mürettebatının, en yakın ödül mahkemesine giderken ele geçirilme olasılıkları gibi bilinmeyen koşullara göre kararlaştırılmıştı. Böylece korsan ve ticaret gemileri arasında belirlenen şartların kapsamı daralmış ve Coaseyen bir yağma sözleşmesi sağlamak için yapılan pazarlığın mübadele bedeli azalmıştı.

Korsanların ve ticaret gemilerinin sağlamaları gereken ikinci koşulsa birbirlerinin güçleri hakkında simetrik bir bilgiye sahip olmalarıydı. Ticaret ve korsan gemileri arasındaki en önemli farklılık, korsan gemisinde daha çok mürettebatın bulunması ve (ton başına) daha fazla silah taşınmasıydı. 1739 ve 1748 yılları arasında ortalama bir korsan gemisi 166 ton ağırlığında olmakla beraber 35 silahla donatılmış ve 100 mürettebatla yelken açmıştı. Korsanların hedef aldığı ortalama bir ticaret gemisiyse korsan gemisine göre yüzde 45 daha büyüktü ve 241 ton ağırlığındaydı; ancak 28 adet silah taşıyor ve yalnızca 11 kişilik bir mürettebatla seyrediyordu (Swanson, 1991: 61, 71). Sonuç olarak, saldırdığı ticaret gemisiyle aynı büyüklükte olan bir korsan gemisi, çok daha fazla ateş ve insan gücü barındırıyordu. Bu da korsanlara hem deniz savaşında hem de göğüs göğüse gerçekleşen çarpışmalarda üstünlük sağlıyordu.

Ticaret gemileri, kendi büyüklüklerindeki ortalama bir korsan gemisinin daha güçlü olduğunu bildiği gibi, korsanların da işlerini kolaylaştırmak için daha zayıf ticaret gemilerine saldıracaklarını kestirebiliyordu ve bir korsan gemisi tarafından saldırıya uğraması durumunda büyük olasılıkla zayıf taraf olduğunun, mukavemet göstermesi durumunda yaşanacak olan çarpışmayı da kaybedeceğinin farkındaydı. Korsanlar üzerine çalışan tarihçi Jerome Garitee'nin de belirttiği gibi (1977: 148), "[korsanların saldırdığı] bir ticaret gemisinin kaptanı, daha çok mürettebata sahip, daha iyi silahlandırılmış ve daha seri hareket edebilen bir düşmanla karşılaştığının

[çoğu zaman] farkında oluyordu." Dolayısıyla çoğu ticaret gemisi barışçıl bir şekilde teslim olmayı, özellikle de yağma sonrasında içinde bulunacakları durumu iyileştirebilecek Coaseyen bir anlaşma fırsatı söz konusu olduğunda, daha kârlı buluyordu. "Ticaret gemileri neredeyse bütün korsan gemilerinden daha küçük yelkenlere, daha az mürettebata ve silaha sahip olduğundan dolayı... geminin mürettebatı, kaçmalarının imkânsız olduğu durumlarda karşı koymadan teslim oluyordu" (Crowhurst, 1977: 36; ayrıca bkz. Crowhurst, 1997: s. 156-157). Sonuçta "ele geçirmelerin büyük çoğunluğu, herhangi bir direnişle karşılaşmadan gerçekleşiyordu" (Bromley, 1987: 356).

Son olarak Coaseyen yağma sözleşmelerinin sağlanabilmesi amacıyla korsan ve ticaret gemilerinin, karşı tarafın sözleşmeye riayet edeceğine dair bir nedene ihtiyaç duyduklarını hatırlarsak, tarafların bunu çeşitli şekillerde başardığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ticaret gemisi açısından temel problem, anlaşma şartlarının kendilerine sağlamış olduğu güvenceye dayanarak belirlenmiş olan güzergâhlarına doğru seyrederken, anlaşma yaptıkları korsanlarla aynı ülkeden başka bir korsan gemisinin kendilerini ikinci kez yağmalamayacağından emin olmaktı. Aynı ya da müttefik ülkelerden korsanlar arasındaki karşılıklı ödün ilkesi, yani aralarındaki ilişkilerin sürekliliğinin başarılı bir şekilde sağlanmış olması, ticaret gemisine bu teminatı veren koşullardan birisiydi.

Korsanlara yetki veren devletlerin, "iki kere ele geçirilmiş" olan ganimetlerin meşru olduğuna hükmetme konusundaki çekinceleri de bir o kadar önemliydi. 18. yüzyılın büyük bir bölümünde Avrupa devletleri, korsanların kendilerine sundukları sözleşmeleri bu bakımdan yasal olarak bağlayıcı bulmuş; ticaret gemisini ele geçiren ilk korsan gemisinin ganimetler üzerindeki haklarını korurken, sözleşme yapıldıktan sonra aynı gemiye saldıran ve yine aynı ya da müttefik ülkeden olan korsanların bu gemiyi zapt etmesini yasaklamıştı. Devletlerin, iki defa saldırıya uğrayan bir ticaret gemisinden ele

geçirilen ganimetleri korsanlara bırakmaktan imtina etmesi de korsanların yağma sözleşmesinin şartlarını ihlal etmeye yönelik dürtülerini önemli ölçüde sınırlandırmıştı. Bundan dolayı ticaret gemileri, korsanlarla yaptıkları Coaseyen sözleşmeye riayet edileceğinden emindi.

Sözleşmenin uygulamasında karşılaşılabilecek en büyük engellerden birisi korsanların karşılaştıkları bir problemdi. Ticaret gemisine özgürlüğünü bağışladıktan sonra kendilerine ödeme yapılacağından nasıl emin olacaklardı? Bu konuda korsanlara güvence sağlayan üç mekanizma söz konusuydu. Bunların ilki, korsanların sözleşmeye ek olarak zapt ettikleri gemiden rehine de istemeleriydi ve bu rehine çoğunlukla geminin kaptanı ya da subaylarından birisi oluyordu; yanlarına aldıkları bu kişiyi ise yalnızca ödemeyi aldıktan sonra salıyorlardı. Korsanlar ve ticaret gemileri arasındaki sözleşmenin hazırlanması esnasında rehineyle ilgili de pazarlık gerçekleştiriliyor ve hatta bu rehinelere nasıl bakılacağıyla ilgili bazı şartlar belirleniyordu. Önceki sayfalarda andığımız bir sözleşme örneğindeki rehinelerle ilgili şartlara bakalım (Deniz Mahkemesi Ödül Belgeleri, 91, 1711; ayrıca bkz. Fanning, 1912: 126, 139):

> Adı anılan Robert Summers ve Jacque Ayreau arasında, söz konusu gemi ve taşıdığı yükün fidye ödemesi gerçekleşene kadar tutulmak üzere, Jacque Ayreau'nun Robert Summers'e rehine vermesi gerektiği kabul edilmiştir. Jacque Ayreau kendisinin, görevlendirdiği kişilerin, memurlarının ya da erlerinin de tutsakların hürriyeti için ödeme yapma bağlılığı bulunduğunu; rehinelerin bakımı için de İngiltere'ye varacakları tarihten salıverildikleri tarihe kadar her güne üç şilin ve dört peni ödeme yapmayı kabul etmelidir. Şimdi, tanıklarımızın önünde, şahsım Joachim Bruneteau ve Andre Caillaud, Kaptan Jacque Ayreau'nun ricası ve talebi doğrultusunda, adı geçen gemi ve taşıdığı yükün karşılığı olarak, yukarıda kabul edildiği üzere söz konusu ödeme tamamlanana kadar, gönüllü bir şekilde kendimizi rehin vermeye razı olduk.

Korsanların, sözleşme şartlarının yerine getirilmesi için izlediği yollardan ikincisi de devlet mahkemeleriydi. 18. ve 19. yüzyılın büyük bir bölümünde devletler yağma sözleşmelerini yasal olarak bağlayıcı bulmuşlardı. Örneğin İngiltere, korsanlar gibi düşman ülke vatandaşlarının İngiltere mahkemelerinde kendi vatandaşlarına yönelik doğrudan bir yasal girişimde bulunmalarını yasaklamıştı; dolayısıyla bir korsan gemisi sahibi, İngiltere mahkemelerinin yardımıyla sözleşmeyi ihlal eden bir ticaret gemisinden şikâyetçi olamıyordu.[22] Buna karşın İngiliz hukuku, ticaret gemilerinin kaptanlarının, geminin sahibini yükümlü tutan yağma sözleşmelerinde taraf olma hakkını tanımıştı: "Geminin sahibinin bir temsilcisi olarak [kaptan], söz konusu anlaşmalara katılım hususunda kanunlarca yetkilendirilmiştir... Dolayısıyla [kaptanın] imzası, geminin sahiplerini fidyeyi ödeyecek olan kişiler olarak sözleşmeye bağlar" (Wheaton, 1815: 236).

Fidye senedine imzasını atan bir ticaret gemisi kaptanı, taraflarca kabul edilen fidye miktarını geminin sahibinin ödeyememesi durumunda bu ödemeyi kendisinin yapacağını kabul etmiş oluyordu. En önemlisiyse kanunların kaptana, özgürlüğü için ödemiş olduğu fidye bedelini geri almak için geminin sahibine karşı bir işlemde bulunma ve rehinelerin bu fidyeyi ödeyebilecek kaynakları bulunmadığından dolayı bağımsızlıklarını geri almak için geminin sahibini bu fidyeyi ödemeye zorlama hakkı tanımasıydı. Böylece korsanlar rehinelerden faydalanarak kendilerine ödeme yapmayan ticaret gemilerine yönelik dolaylı bir eylemde bulunabiliyordu çünkü bu rehineleri teşvik eden şey de korsanlarınkiyle aynıydı.

Örneğin 1696 yılında bir İngiliz ticaret gemisi olan *Reyner*'in kaptanı John Munden, Fransız korsan gemisi *Philli-picene*'nin kaptanı Louis Daincon'la bir yağma sözleşmesi yapmıştı. Yaptıkları anlaşmaya göre Munden "belirlenen 170 sterlinlik fidyeyi Daincon'a ödeyeceğini ya da ödenmesini sağlayacağını, ödemenin yapılacağından emin olmak için de

22. İstisnai bir örnek için bkz. Senior, 1918: 54

kendisini rehin olarak vereceğini" taahhüt ediyordu. Ancak *Reyner* gemisinin sahipleri "bu fidyeyi hiçbir zaman ödemedi." Munden de yasaların kendisine sağladığı haklardan faydalanarak *Reyner*'in sahiplerine, *St. Malo*'daki hapishanesinden dava açtı ve davayı kazandı; *Reyner*'in sahipleri, sözleşmenin şartlarını yerine getirmeye mecbur bırakılmıştı. Böylece *Phillipicene* ödemeyi aldı ve Kaptan Munden de bağımsızlığına kavuştu (Amirallik Mahkeme Yayınları, 126, sayı 107, 1968; 130, sayı 237, 1713).[23] Neticede korsanlar sözleşme şartlarının yerine getirilmesi için, rehin aldıkları kişinin gemi sahiplerini ödeme yapmak zorunda bırakacak şekilde yasalardan faydalanacağına güveniyordu.

Korsanların, sözleşme şartlarının yerine getirilmesi için izlediği son yol da yeniden sahip olma faaliyetiydi. Bu uygulamadan özellikle, İngiltere ve Fransa'nın vatandaşlarına yağma sözleşmelerinde taraf olmayı yasaklamasının ardından faydalanmışlardı ancak bundan ileride bahsedeceğim. Yeniden sahip olma süreci basit bir şekilde işliyordu. Sözleşmeye riayet etmediği bilinen bir ticaret gemisi yabancı limanlarda görülürse, alacaklı olan korsanlar ya da bu korsanların tarafında olan bir gemi söz konusu ticaret gemisine el koyuyordu (Petrie, 1999: 23). İngiltere ve Fransa, 1782 yılından itibaren yağma sözleşmelerini yasal olarak bağlayıcı bulmamış olsalar da diğer Avrupa devletleri ve Kuzey Amerika yönetimi bu sözleşmeleri yasalar çerçevesinde değerlendirmeye devam ettikleri gibi kendi limanlarında yeniden sahip olma eylemine

23. Alınan rehine geminin kaptanı değilse kaptanın kendisi, rehinenin salınmasını güvence altına almak için –her ne kadar ödeme yapmayı planlamıyor olsa da– geminin ve taşıdığı yükün bedelini fazlaca aşan bir fidye önermek gibi bir sahtekârlığa yeltenebiliyordu. Ancak bunu olanaksız kılan iki etken mevcuttu. İlk olarak, daha önce de bahsettiğimiz gibi korsanların ele geçirdikleri geminin ve taşıdığı yükün piyasa değeri hakkında fikir sahibi olması, ticaret gemisinin kaptanının böyle bir sahtekârlık yapmasının önüne geçiyordu. İkincisiyse, kaptanların böyle bir düzenbazlık yapmaları durumunda rehinelerin de kaptanlarına karşı benzer bir eylemde bulunma hakkına sahip olmasıydı (Örnek olarak bkz. Marsden, 1915-1916: c. 2, s. 398).

de müsaade ediyordu. 19. yüzyılın başlarında deniz üzerinde yaşanan ele geçirme olayları ve ganimetçiliği ayrıntılandıran fezlekelerde "İngiliz vatandaşlarına İngiltere mahkemelerinde herhangi bir sözleşmenin hükümleri dayatılamaz[,]... ancak diğer devletlerin kendi yasalarında böyle bir kısıtlama söz konusu değildir, bu nedenle de sözleşmenin hükümleri o devletlerin topraklarında yürütülebilir" ifadeleri yer alıyordu (Wheaton, 1815: 232). Yeniden ele geçirme faaliyeti de bu yürütmedeki başlıca uygulamaydı.

İzinli korsanlar üzerine çalışan tarihçi Carl Swanson'a göre (1991: 204) "ganimetler için ne sıklıkla fidye alındığını belirlemek güçtü" ancak İngiltere ve Fransa bu sözleşmeleri kanun dışı ilan etmeden önce sıklıkla başvurulan bir uygulama olduğu biliniyordu. Aslına bakılırsa İngiltere ve Fransız devletlerinin bu uygulamayı kontrol altına almak maksadıyla yasal yolları seçmesinin birincil nedeni de buydu.

Yağma sözleşmelerinde taraf olmanın kendilerine sağlayacağı faydayı gözeten ticaret gemisi sahipleri, kaptanlarını, korsanlar tarafından zapt edilmeleri durumunda fidye üzerinden bir anlaşma yapmaya teşvik ediyordu. *Bolton* isimli bir ticaret gemisinin sahibi olan John Reynell, gemisini Antigua'ya göndermeden önce geminin kaptanına, "Ele geçirilmeniz durumunda, yüz yirmi sterlinlik bir fidye için anlaşmaya çalış (hatta şeker taşıyorsanız fidye miktarını olabildiğince arttır) ve Birkett ve Booth'un Antigua'da, Elias Bland'ın Londra'da veya bizim burada verdiğimiz miktarlara çekmeye çalış. Fidye senetlerini şerefimizle ödeyeceğimiz gibi verdiğimiz rehine de tutsak kaldığı süre için ödüllendirilecek ve masrafları karşılanacaktır..." diyordu. Benzer şekilde *Dolphin* gemisinin sahibi Gerard Beekman da kaptanına "Sadece kereste taşıyorsan ve gemin de eskiyse düşmanların için az değer edersin. Tanrı korusun ancak ele geçirilmen durumunda gemin için elli sterlinlik bir fidye teklif et çünkü geminin onlar açısından bir ehemmiyeti olmayacaktır" şeklinde bir tavsiye veriyordu (Swanson, 1991: 204).

18. ve 19. yüzyıldaki izinli korsanlık faaliyetlerinde Coaseyen yağma sözleşmelerine ne sıklıkla başvurulduğuyla ilgili düzenli verilere sahip olmasak da elimizdeki bilgiler, bahsi geçen sözleşmelerin norm olmadığı gibi istisnai bir uygulama da olmadığını göstermektedir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın devam ettiği 1776 ve 1783 tarihleri arasında yabancı korsanlar İngilizler'e ait 3386 ticaret gemisini ele geçirirken bunların 507'sinden, yani yaklaşık yüzde 15'inden fidye almışlardı. Bu zaman diliminin toplam üç yılındaysa hiçbir fidye uygulamasının kaydedilmediğini; bu zaman diliminin dışında kalan süredeyse, korsanlarla yağma sözleşmesi sağlayan İngiliz ticaret gemilerinin sayısının yüzde 19'a yükseldiğini görürüz. Bir bakış açısı sağlayabilmek için örnek vermemiz gerekirse, Kraliyet Donanması, korsanlar tarafından ele geçirilen ticaret gemilerinin sadece 495'ini geri alabilmişti (Wright, Fayle, 1928: 156). Yani yağma sözleşmeleri, devletin resmi donanmasından daha fazla ticaret gemisini "kurtarmıştı." Senior'a göreyse (1918: 57), söz konusu yedi yıllık süreçte Fransız korsanlarının fidye karşılığında serbest bıraktıkları İngiliz ticaret gemilerinin sayısı, ödül mahkemesine götürdükleri gemilerden fazlaydı.

Yağma sözleşmelerinin ne sıklıkla yapıldığına dair sahip olduğumuz diğer veriler, bu sözleşmelerin önceki dönemlerde de oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. 1688 ve 1697 yılları arasında gerçekleşen Kutsal İttifak Savaşı [Dokuz Yıl Savaşları] esnasında Fransa'da korsanların faydalandığı en büyük limanlardan birisi olan St. Malo'dan ayrılan Fransız korsanlar, ele geçirdikleri ticaret gemilerinin yüzde 30'dan fazlasını fidye karşılığında serbest bırakmışlardı. 1702 ve 1712 yılları arasında, İspanya Veraset Savaşı sürerken bu oran yüzde 24'tü (Crowhurst, 1977: 18-19). Aynı yıllarda Dunkirk ve Calais korsanları da ele geçirdikleri ticaret gemilerinin yaklaşık yüzde 56'sını, yani ödül mahkemesine götürdüklerinden daha fazla gemiyi fidye karşılığında serbest bırakmışlardı. Bütün bu sayıları beraber ele alırsak, İspanya Veraset Savaşı boyunca

Fransız korsanlar 2118 ticaret gemisiyle, yani ele geçirdikleri gemilerin neredeyse yüzde 30'uyla yağma sözleşmesi yapmıştır (Bromley, 1987: 67, 223).

Yağma sözleşmeleri, 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen deniz yağmalarında sık sık karşılaştığımız bir unsur olsa da geleneksel yağma faaliyetleri daha sık yaşanıyordu. Çoğu korsan ticaret gemileriyle Coaseyen bir anlaşma sağlamaktansa bu gemileri olağan bir biçimde yağmalamayı tercih ediyordu. Korsanlar ve ticaret gemileri arasındaki bu etkileşimler, yağma sözleşmelerinin yapılabilmesi için gereken, daha önce sözünü ettiğimiz koşulları sağlayamıyordu. Taraflar birbirlerinin güçleri hakkında yanlış kanılara varmış, sözleşmelerin uygulanamaz olduğu ve mübadele maliyetinin tarafları kısıtlayabilecek kadar yüksek olduğu görülmüştü. Ayrıca korsanların her zamanki şekliyle gerçekleştirecekleri bir yağmanın maliyetinin bazı durumlarda düşük olması da yağma sözleşmesinin sağlayacağı kazanımları küçültmüştü.

Coaseyen bir anlaşmanın sağlanması bu koşullar altında mümkün değildi; dolayısıyla korsanlar bu sözleşmeler olmaksızın yağmacılık yapıyordu. Neticede, korsanlar ve ticaret gemileri arasında, önemli kaynakları tahrip eden çarpışmalar yaşanıyor; korsanlar ele geçirdikleri kaynakları, zapt ettikleri ticaret gemilerini ödül mahkemesine sunmak maksadıyla limana götürürken harcıyor; tüccarlar gemilerini, yüklerini kaybederken mürettebat da bağımsızlıklarından oluyordu. Bu şartlar altında yağmanın neden olduğu toplumsal maliyet en yüksek seviyedeydi ancak bu durum, geleneksel düşüncenin öne sürdüğü gibi her zaman geçerli olan bir koşul değildi.

Bazı örneklerde ticaret gemileri, rakibinin gücü konusunda yanılgıya düştüğünden dolayı korsanlara karşı mukavemet göstermişti. Çoğu zaman saldırıya uğramış oldukları gerçeğinden yola çıkarak karşı tarafa göre zayıf oldukları ve büyük olasılıkla çarpışmayı kaybedecekleri çıkarımını yapabilirken korsanlar da aynı şekilde sahip oldukları gücü hatalı bir şekilde oranlayarak kendilerinden güçlü ticaret gemilerine saldıra-

biliyordu. Ortalama bir korsan gemisi, ortalama bir ticaret gemisinden güçlüydü. Ancak bu durum, korsan gemilerinin güçlerinde, yukarıda sözünü ettiğimiz çeşitlilikten dolayı kimi korsan gemilerinin kimi ticaret gemilerinden zayıf olabileceği ihtimalinin önüne geçmiyordu. Dolayısıyla korsanların hangi ticaret gemisine saldıracakları konusunda yapacakları bir hata, çarpışmayı kaybetmeleri demekti.

1815 Şubat'ında Amerikalı Kaptan Boyle'nin kumanda ettiği korsan gemisi *Chasseur*, zararsız görünen ve sadece üç topu bulunan görece küçük bir guleti gözüne kestirmişti. Bu gulete yaklaşırlarken mürettebatın yedi gizli topu daha açığa çıkardığını gördüklerinde, *Chasseur*'dakilerin yaşadığı şaşkınlığı hayal edebilirsiniz. Bu on toplu *St. Clarence* isimli gulet, kraliyet donanmasındandı. *Chasseur* bu çarpışmada galip gelmişti ancak çabalarının hiçbir karşılığı yoktu. *St. Lawrence*'nin "gövdesi inanılmaz derecede hasar almıştı ve yelkenleriyle halatları paramparça olmuştu" (Garitee, 1977: 161). Ayrıca *Chasseur*'un direkleri ve yelkenleri de zarar görmüş ve üstüne beş adamlarını kaybetmişlerdi; bunların dışında yedi kişi de yaralanmıştı.

Ticaret gemileri de yanlış bir şekilde kendilerine saldıran gemiden daha güçlü olduklarını düşünerek hata yapabiliyor ve sonucunda da Coaseyen bir sözleşme üzerine pazarlık yapmaktansa çarpışma riskini göze alıyordu. Nitekim daha verimli bir yağma olasılığı da imkânsız hale geliyordu.[24] 1813 Ocak'ında Amerikalı Kaptan Stafford'un korsan gemisi *Dolphin* ve iki ticaret gemisi, St. Vincent bölgesi açıklarında karşı karşıya gelmişti. Ticaret gemileri *Dolphin*'in üstünlüğüne boyun eğmektense, ikisi bir oldukları zaman korsan gemisini yenebileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak yanılıyorlardı. İki ticaret gemisinin gücü gerçekten de korsan gemisinden üstündü ancak *Dolphin* 10 adet top ve 60 kişilik müretteba-

24. Korsanların ve ticaret gemilerinin birbirlerinin güçleri ve hüviyetleri hakkında sahip oldukları bilgilerin asimetrikliğinin üstesinden nasıl gelindiğiyle ilgili olarak, bkz. Leeson, 2010b.

tıyla iki ticaret gemisinin yaklaşık 20 topuna ve 65 kişilik mürettebatlarına karşı daha etkili bir çatışma yürüttü (Coggeshall, 1856: 128). Ticaret gemileri yaptıkları hatalı mantık yürütmesini kanlı çarpışma sona erdikten sonra gemilerinin zapt edildiği ana kadar fark edememişlerdi.

Diğer durumlardaysa Coaseyen sözleşmeler yapılmamıştı çünkü uygulanmaları olanaksızdı. Daha önce de belirttiğim gibi 1782 yılına gelindiğinde İngiltere, kendi ülkesine ait ticaret gemilerinin, 1793'teyse kendi korsanlarının yağma sözleşmelerinde taraf olmasını yasaklamıştı. Fransa'ysa bu gibi kısıtlamalara 1756 yılında başlamıştı. Fransız devleti ilk etapta, ele geçirilen en az üç gemiyi ödül mahkemesine getirmeyen korsanların ticaret gemilerini fidye karşılığında salıvermesinin, 1782 yılındaysa bütün vatandaşlarının yağmacı ya da mağdur taraf olarak yağma sözleşmesine katılım sağlamasının önüne geçmişti. Bu tarihlerden sonraki süreçte ne İngiliz ne de Fransız hükümetine, kendi vatandaşlarının tarafı olduğu yağma sözleşmelerini gözetmeleri konusunda güvenilebilirdi.

Bazı İngiliz ve Fransız ticaret gemileri yağma sözleşmelerinden fayda sağladıkları için devletlerinin koyduğu yasağa rağmen korsanlarla sözleşme yapmayı sürdürmüştü. İngiliz ticaret gemileri 1812 Savaşları süresince, yani yağma sözleşmeleri yasadışı ilan edildikten tam otuz yıl sonra bile Amerikalı korsanlara fidye senetleri vermeye (bkz. Garitee, 1977: 272; Petrie, 1999: 22-23), Amerikalı korsanlarsa yeniden sahip olma faaliyetine güvenerek bu senetleri kabul etmeye devam ediyordu.

Korsanlar, İngiliz ve Fransız devletlerinin, hedef alınan gemiler "yalnızca ticaret gemisi olduğundan dolayı" bu sözleşmeleri yasadışı bulmasından sonra dahi, bu ülkelere ait ticaret gemilerinden "almayı bekledikleri ödemeler konusunda haklıydılar." Daha önce belirttiğimiz gibi, "Yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir ticaret gemisi sahibi yabancı limanlarda ticaret yapamayacak ve gemisine de alacaklıları

tarafından el koyulacaktı" (Petrie, 1999: 23). Bundan dolayı İngiltere ve Fransa'nın bu sözleşmelere yönelik yasakları, yabancı korsanların sözleşme şartlarını bu ülkeden ticaret gemilerine dayatma yetileri üzerinde, özellikle de yeniden sahip olma uygulamasının, sözleşmeye riayet edileceğini güvence altına alma konusunda yetersiz olduğu durumlarda küçük bir etkiye sahipti. Ticari gemilere saldırıda bulunup kutupta balina avcılığı yapan gemiler gibi bazı gemilerinse yabancı bir limana demir atmak için hiçbir sebepleri yoktu çünkü borçlu oldukları korsanlar adına gemilerine el konulabilirdi. Bu durum, sözleşmeyi dayatmaya yönelik söz konusu mekanizmayı kullanışsız kılıyordu. (bkz. Petrie, 1999: 23-24).

Tarafların birbirleri hakkında sahip olduğu bilgilerin asimetrik olmasıyla ilgili problemler ve sözleşmenin nasıl uygulanacak olduğu, yapılan bazı Coaseyen sözleşmeler için hiç pazarlık yapılmamasını açıklıyor olsa da, belirli durumlarda sözleşmelerden sağlanacak olan kazancın ve de mübadele maliyetinin ortaya çıkaracağı sorunlar, ticaret gemileri ve korsanlar arasında yapılan sözleşmelerin büyük bir kısmının başarılı bir şekilde uygulanamıyor oluşunun nedenleriydi. Korsanlar zapt ettikleri ticaret gemisiyle yürütecekleri süreci kararlaştırırken, ödün vermelerini gerektiren bir durumla karşı karşıya geliyordu. Daha önce de belirttiğim gibi, korsanlar için ticaret gemisiyle bir sözleşme üzerinde pazarlık yapmak önemli bir şeydi çünkü bu sözleşme sayesinde yağmayı gerçekleştirmeleri durumunda ortaya çıkacak çeşitli maliyetlerden kaçınmış oluyorlardı. Bu maliyetlerse bulundukları konumla ödül mahkemesi arasında gidip gelirken ya da bu seferleri yapacak bir ekip oluştururken vazgeçtikleri mürettebattan dolayı kaybettikleri zaman ve girdikleri riskler kadar rehin aldıkları kişilerin karaya götürülmesi ve bakımlarının sağlanması gibi nedenlerden kaynaklanıyordu.

Gelgelelim, yapılan yağma korsan gemisinin limana dönmeden önce gerçekleştirdiği son yağmaysa söz konusu maliyetler de düşüyordu. Yeterince erzak depolamış olan korsan

gemileri dahi sonsuza kadar denizde kalamazken çoğu korsan gemisi, özellikle de bu gemilerin asıl faaliyetlerinin yağmacılıktan ziyade ticaret olduğunu göz önünde bulundurursak, tek bir gemiyi ele geçirebilmek maksadıyla geçirdikleri süre zarfından daha uzun bir süre seyrini sürdüremiyordu. Belirttiğimiz gibi seferinin son yağmasını gerçekleştiren bir korsan gemisi limana döneceğinden, dönüş rotasında harcadıkları zaman ve girdikleri riskin yanında, ganimetlerin başına geçirecek bir ekip oluşturmak için vazgeçtikleri mürettebat, ele geçirdikleri ticaret gemisiyle bir sözleşme yapıp yapmamalarından bağımsız bir şekilde karşılaştıkları maliyetlerdi. Bu sözleşme yalnızca, rehin alınan mürettebat için yapılan masraflardan kaçınılmasını sağlıyordu. Bu gibi durumlarda Coaseyen sözleşmelerin sağladığı kazanç da küçüktü.

1815 Mart'ında Baltimore'dan Kaptan Matthew'in gemisi *Ultor*, yakınlarından geçen başka bir Amerikan gemisinden savaşın bittiğini duyduğu zaman seyir halindeydi (Garitee, 1977: 155). Dolayısıyla *Ultor*, Baltimore'a dönüş rotasında karşılaştığı gemileri yağmalamaya devam edebilirdi ancak Baltimore'a vardıktan sonra yağmacılığı sürdüremezdi. Savaş sona erdikten sonra *Ultor*'un dönüş rotasındayken karşı karşıya geldiği gemiler, yağmalayabileceği son gemiler olduğundan dolayı yağmaya daha fazla zaman ayıramayacağı gibi, limana dönerken gerçekleştirecekleri seyahatin kendilerine olan maliyetinden ya da ticaret gemileriyle yapılan sözleşmeler neticesinde elde edilen ganimetleri ödül mahkemesine götürmek için çıktıkları yolculukta risk almaktan kaçınamazdı. Bu nedenle Kaptan Matthews dönüş rotasında karşı karşıya geldiği yabancı ticaret gemilerini alışıldık biçimde, Coaseyen bir sözleşme olmaksızın yağmalamayı tercih etti.

Bazı durumlarda korsanların yağma sözleşmesinden elde edebilecekleri olası kazanç çok az olmakla beraber, sözleşmenin sağlanabilmesi için pazarlık yapılırken ortaya çıkan mübadele maliyetleri de oldukça yüksek olabiliyordu. Önceki sayfalarda bu mübadele maliyetlerinin, ticaret gemi-

lerinin savunma amaçlı yatırımlarının maliyetini azaltmak için faydalanılan Coaseyen sözleşmelere nasıl bir engel teşkil ettiğinden bahsetmiştim. Bazı durumlarda da bu maliyetler, gerçekleştirilen yağmanın ve kaynakların tahrip edilmesinin yol açtığı zararları azaltabilecek olan söz konusu sözleşmeleri imkânsız hale getiriyordu.

Korsanların ve ticaret gemilerinin sözleşme için pazarlık masasına oturduklarında karşılaştıkları çift yönlü tekel problemini hatırlayalım. Ticaret gemisinin ve taşıdığı yüklerin piyasadaki değerleri, tarafların yapacağı sözleşme üzerine daha dar bir kapsamda pazarlık yürütmelerine yardımcı olurken bahsettiğimiz maliyetleri de düşürüyordu. Ancak bazı örneklerde, gemi ve taşıdığı yükün ederinin oldukça az olduğu görülüyordu. Bu gibi durumlarda korsanların zapt ettikleri ticaret gemisinden alabilecekleri bedelin büyük bir bölümü, ticaret gemisindeki mürettebatın özgürlüklerine verdiği değerden kaynaklanıyordu.

Diğer yandan pazarlık penceresini daraltabilecek bir piyasa da söz konusu değildi. Nitekim bu gibi pazarlıklarda mübadele değerinin, yağmacı ve mağdur tarafın elde edebilecekleri olası kazancı, özellikle de bu kazancın çok küçük olması durumunda gölgede bırakacak kadar yüksek olma tehlikesi mevcuttu çünkü korsan gemisi halihazırda yurduna doğru seyrediyordu. Dahası korsanlar, ele geçirdikleri gemi ve taşıdığı yükün değerinin çok küçük olması halinde bu gemiyi salabiliyordu çünkü alışıldık bir yağma faaliyeti dahi sağladığı kazançtan daha maliyetli olabiliyordu. Örneğin, *Yankee*, İngiltere'ye ait bir gulet olan *Schooner'i* yenilgiye uğrattığında hayal kırıklığına uğramıştı çükü gulet sadece tarım ürünleri taşıyordu. "Bu geminin ederi çok düşük olduğundan dolayı, değerli malların bir bölümü korsanlara verildikten sonra serbest bırakılmıştı" (Maclay, 1900, 271; ayrıca sonraki sayfasına da bakınız).

Yağmanın ortaya çıkardığı maliyetleri sıfıra indirmek imkânsızdı. Dolayısıyla sürekli birilerinin yağmalandığı bir dünya daha kötü hale geliyordu. Ancak bu, gem vurulmamış

bir şiddet ve sürekli bir yıkım anlamına gelmiyordu. Yağmacılar, yağmanın toplumsal maliyetini olabildiğince azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunma konusunda güçlü bir dürtüye sahipti. Böylelikle daha verimli bir yağma gerçekleştirmiş oldukları gibi, Hobbes'un tanımladığı bir karışıklığa da sınırlama getiriyorlardı.

Bu durum, "kötü" anarşi örneklerini dahi nasıl ele alabileceğimiz hususunda çeşitli bakış açıları sağlamaktadır. Hobbes'un, devletin olmadığı koşullarda bireylerin daimi bir savaş haline saplanıp kalacakları yönündeki öngörüleri doğru olsa bile, toplumsal durumla ilgili bu öngörülerden yapılan çıkarımlar çoğunlukla hatalı olacaktır. Anarşik bir dünyada yaşam, vahşiyane, nahoş ve kısa olabilir ancak Hobbes'un veya Hobbes'u izleyen geleneksel düşüncenin ortaya attığından daha az vahşi, daha az nahoş ve daha az kısadır.

Üçüncü Bölüm

Özyönetim ve "Çürük Elmalar" Problemi

6
Korsanların Özgün Düzeni[1]

Önceki bölümlerde özyönetimin, geçimlerinin en azından bir kısmını kendileri sağlayan, dolayısıyla da zamanlarının az da olsa bir bölümünü barışçıl ve üretime dayalı ekonomik faaliyetlere ayıran topluluklardaki tezahürlerini ele aldık. Örneğin izinli korsanlar yarı zamanlı yağmacılar oldukları gibi, ülkeleri savaş halinde olmadığı dönemlerde ticaret gemilerinde çalışıyordu. Birkaç makale önce bahsettiğimiz Anglo-İskoç sınır baskıncıları dahi sınırın diğer tarafındaki insanları yağmalamaya meyilli olsalar da, aynı

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "An-aargh-şi: Korsanlığın Yasaları ve Ekonomisi" (*Journal of Political Economy* 115(6), 2007, s. 1049-1094 başlıklı çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

zamanda çalınabilecek bir şey ortaya çıkarma maksadıyla üretimde bulunuyordu. Ayrıca sınırda yaşayan herkes de baskın faaliyetlerine katılmıyordu. Bu makaledeyse anarşiye yönelik biraz daha farklı ve bazı açılardan daha önemli, çözülmesi daha güç bir sorunun, yalnızca "çürük elmalardan", yani hayatlarını yalnızca hırsızlık, cinayet ve toplumun belirlediği diğer kuralları ihlal ederek geçirmeyi tercih eden kişilerden oluşan bir topluluğun meydana getirdiği koşullar üzerinde duracağım.

Çürük elmaların "çürük" olmasının nedeni kişisel sınırlamalardan; diğer bir deyişle, insanların bireysel olarak çıkar sağlayabilecekleri ancak toplumsal olarak yıkıcı sonuçlar doğuracak olan davranışlarda bulunmalarını engelleyen "ahlaki pusulalardan" yoksun olmalarıdır. Bir eylemin neden olduğu maliyet ve sağladığı fayda, bu eylemi bireysel olarak kârlı bir faaliyet haline getiriyorsa, herkes kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek isteyecektir. Ancak bazı mecburiyetlerden dolayı pek çok kişi davranışlarına, örneğin hırsızlık yapmaktan elde edecekleri nihai kazancın değerini düşüren ya da çevresindekilere karşı dürüst olmanın nihai kazancının değerini arttıran, soyut bir "içsel" maliyet ve fayda çerçevesinde yön verir. Ahlaki pusulalar işbirlikçi olmayan davranışların ortaya çıkması ve dolayısıyla da cezalandırılması mümkün olmayan durumlarda bile işbirliği yapılması ihtimalini arttırır. Mesela suçluluk duygusu ya da diğer yandan kişinin kendine olan saygısı, diğer idare mekanizmalarının varlığından bağımsız olarak bir dereceye kadar işbirliği kurulmasını sağlayabilir. Çürük elmaların "çürük" olmasındaki bir diğer neden de bu kişilerin aşırı bir şekilde sabırsız olmasıdır. Cezai uygulamalar sabırlı kimseleri, yaşamlarını toplumsal kuralları çiğneyerek sürdürmekten ya da işbirliğine "kendiliğinden" yatkın olan bireyleri, yukarıda sözünü ettiğimiz eylemlerde bulunmaktan caydırabileceği gibi, geçimlerini bu şekilde sağlamayı tercih eden ve beklentileri yüksek kişileri vazgeçirmek konusunda yetersiz olabilir.

Bazı insanların hayatlarını hırsızlık ve cinayetle geçirmeye yatkın olmalarında kuşkusuz ki başka etkenler de söz konusudur. Ancak yukarıda değindiğimiz iki neden, yalnızca çürük elmalardan oluşan yasadışı toplulukların, toplumsal düzeni özyönetim mekanizmalarıyla sağlamaya çalışırken karşılaştıkları korkunç zorlukları aydınlatmaya elverişlidir. Yasadışı topluluklar genellikle, herhangi bir idari müessesenin denetlemekte en büyük zorluğu yaşayacağı insanlardan meydana gelir; dar görüşlü bu insanların ahlaki pusulaları ya hiç bulunmamaktadır ya da işbirliği açısından düşünüldüğünde, noksandır. Peki, kendilerini hırsızlığa ve birilerini öldürmeye adamış olan bu insanların toplumsal düzeni güvence altına almalarını nasıl bekleyebiliriz? Hırsızlar arasında şeref diyebileceğimiz bir şeyin varlığının dikkate alınmasını sağlayacak olan şey nedir?

Sorumuzun cevabının devlet olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Yasadışı topluluklar yasaların dışındadır; meşru insan haklarından faydalanan meşru toplumlarsa devlet tarafından yönetilir. Yasalar dahilindeki insanlardan oluşan bir topluluk gibi çürük elmaların meydana getirdiği bir topluluk da idareye ihtiyaç duyar. Suç işlemeye yönelik bir teşebbüs için, bu diğer insanları istismar edecekleri anlamına gelse bile, en az meşru bir toplum kadar toplumsal işbirliğine gereksinimleri vardır. Eğer çürük elmalardan oluşan bir topluluk kendisini kontrol etmeyi başaramazsa, kazanç sağlayacakları bir hırsızlık ya da şiddet eylemi için birlikte çalışma kabiliyetlerine bağlı olan geçim kaynakları da yok olacaktır. Nitekim gayrimeşru topluluklardaki bireylerin dahi özyönetimi sağlamaya yönelik oldukça geçerli nedenleri olduğu gibi, bunu başarmışlardır da.

Bunu nasıl başardıklarını açıklayabilmek için tarih boyunca en kötü şöhrete sahip olan yasadışı topluluklardan birini ele alacağım: Karayip korsanlarını. Korsanlar kabalıklarıyla, kayıtsızlıklarıyla ve gerçekleştirdikleri kaotik eylemlerle tanınmaktadır. Aslına bakılırsa, korsanların dünyası oldukça farklıdır. Öyle ki, gerçek korsanlar fazlasıyla organize suçlu-

lardı. Kurgusal ürünlerde gördüğümüz palavracı psikopatlar değillerdi ve karmaşık bir örgütlenmeyle beraber işbirliği içindelerdi.

Bu "hain isyancılar" 17. ve 18. yüzyıl Karayip Denizi'ne, Atlantik ve Hint Okyanusu'na dehşet saçmıştı. Herhangi bir devletin yasalarına tabi olmayan dağınık bir deniz haydutları konfederasyonu kuran korsanlar, yüzlerce farklı isyancıyla da başarılı bir şekilde işbirliği sağlamıştı. Her an bir çatışmaya girme ihtimalinin söz konusu olmasına rağmen korsanlar birbirleriyle nadiren karşı karşıya gelmiş, birbirlerinden nadiren çalmış ya da bir başka korsanı nadiren aldatmıştır. Aslına bakılırsa korsan toplulukları, toplumsal düzeni sağlaması için devlete bel bağlayan dönemin meşru toplumları kadar uyum içindeydi. Bu dönemde yaşamış bir kaptan olan Charles Johnson da, "Görüyoruz ki doğa en cahil kimselere bile hayatta kalabilmeleri için sağduyulu olmayı öğretiyor... Tabii ki kimi nedenler etrafında insan doğasının yüz karaları olarak nitelediğimiz bu insanlar ahlaksızlığa terk edilmiş, çalıp çırpmayla geçinen insanlar olsalar bile, söz konusu kendi çıkarları olunca, kendi aralarında adaleti gözetmişlerdir" demiştir (Johnson, 1726-1728: 527).

Korsanlar, gerçekleştirecekleri yağmaları etkili bir şekilde organize edebilmek maksadıyla kendi içlerinde yaşanabilecek ayrılıkların önüne geçmek, mürettebat arasındaki çekişmeleri olabildiğince azaltmak ve eylemlerinden elde edebilecekleri en yüksek kazancı sağlayabilmek adına kimi özyönetim mekanizmalarına ihtiyaç duymuş, bu amaçla da iki mekanizma inşa etmiştir. İlk olarak mürettebatın, gemi kaptanının yapabileceği gaddarlıkları sınırlandırmak için kullandıkları denetleme ve denge sistemini ele alacağım. Ardından korsanların, kendi içlerinde yaşanan ayrılıkları azaltmak ve korsanlara özgü bir asayişi sağlamak için kurdukları demokratik oluşumları inceleyeceğim. Şunu da belirtmek faydalı olacaktır: Korsanlar bu iki mekanizmayı, 17. ve 18. yüzyıl devletlerinden önce benimsemiştir.

Bu incelemede, korsanların kurdukları düzene doğrudan bir bakış açısı sağlayan birincil kaynaklardan faydalandım.[2] Bu kaynakların ilki, adını andığımız kaptan Charles Johnson'un, dönemin en tanınan korsanlarından bazılarıyla kurduğu ilişkiler üzerine raporlarından oluşan *General History of Pirates (1726 - 1728)* başlıklı çalışmasıydı. Bununla beraber korsanlarla beraber denize açılan cerrah Alexander Exquemelin'in (1678) fazlasıyla kıymetli olan, 17. yüzyıl korsanlarının gerçekleştirdiği yağmalar, uydukları kurallar sistemi ve topluluklarını nasıl örgütledikleri hakkında ilk elden sağladığı detaylı anlatılarından yararlandım. Aynı şekilde yine bir korsan olan William Dampier'in (1697-1707) denizde yaşadığı maceralarla ilgili yayımladığı günlük de benim için yol gösterici oldu.*

Buccaneer'ler, "tam" korsanlardan, yağma faaliyetlerini çoğunlukla bir devletin onayını alarak gerçekleştirmiş ol-

2. "Kaptan Johnson", andığımız *General History of Pirates* kitabını yazan kişinin mahlasıdır ancak bu kitabı gerçekten kimin yazdığı halen bilinmemektedir. John R. Moore 1932 yılında, Johnson'un aslında Daniel Defoe olduğunu öne sürdü ancak 1980'lerin sonuna gelindiğinde bu iddiası çürütüldü (bkz. Furbank, Owens, 1988). Günümüzde de korsanlar üzerine çalışan çoğu tarihçi, Defoe'nun bahsi geçen bu önemli çalışmanın yazarı olduğu iddiasını reddetmektedir (örnek olarak bkz. Cordingly, 2006; Rediker, 2004; Woodard, 2007; karşıt bir görüş için bkz. Rogozinski, 2000). Johnson gerçekte her kimdiyse, "korsanlar üzerine ilk elden sağlanan kapsamlı bir bilgiye sahip olduğu" konusunda fikir birliği sağlanmıştır (Konstam, 2007: 12). Johnson'un bu çalışmasında birtakım hataların yanında (Libertalia toplumu gibi) kimi uydurma anlatıların yer aldığı kabul edilse de, "Johnson pek çok kişi tarafından korsanlarla ilgili olarak oldukça güvenilir bir fiili bilgi kaynağı olarak kabul edilir" (Rediker, 2004: 180). Ayrıca çalışması, tarihçilerin tarihin bu dönemi hakkındaki anlatılarını biçimlendirmek maksadıyla başvurdukları eksiksiz bir kaynak olarak yer edinmiştir. Korsanlar üzerine çalışan ünlü tarihçi David Cordingly'nin de belirttiği gibi (2006) bu kitap, "sıklıkla Korsanlığın Altın Çağı olarak andığımız bu süreçte korsanların yaşadıkları hayat üzerine başlıca kaynağımızdır."

* Burada korsan kelimesi iki bağlamda kullanılmaktadır. Bunların ilki "pirate" kelimesinin karşıladığı, kelimenin daha genel anlamıyla korsanlar; diğeriyse "buccaneer (Fr. boucanier)" kelimesinin karşıladığı ve 17.-18. yüzyıl boyunca Karayip Denizi'nde izinli korsanlık faaliyetleri yürüten serbest denizcilerdir. Bu ayrımın belirtilmesi gereken yerlerde ilgili kelime verilecektir. (ç.n.)

malarıyla ayrılıyordu. Ancak normal korsanlar gibi resmi bir izin almaksızın yağmacılık yaptıkları pek çok durum da söz konusuydu. Diğer taraftan bu proto-korsanların (bucaneers) büyük bir bölümü, devletler kendilerine yağmada bulunmaları için yetki vermeyi kesince korsanlık yapmayı sürdürmüşler, 18. yüzyılın sonlarına kadar da korsanların örgütlenme biçimlerine öncülük etmişlerdi. Dolayısıyla *Buccaneer* kayıtları bahsi geçen dönemde korsanların sahip oldukları mekanizmaları ve örgütlenme biçimlerini anlamak için büyük bir önem arz etmektedir.

Bu kaynaklara ek olarak İngiltere'nin sömürge idarecileri arasındaki korsanlarla ilgili yazışmaları da içeren Koloniler Bürosu Belgeleri; bazı korsanlara karşı açılan davalarda sunulan, korsanların rehin aldığı kişilerin ya da korsanların kendi ifadelerinin yer aldığı kayıtlar, bu makalenin temel aldığı tarih kayıtlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.[3] Son olarak da, korsanların rehin aldığı ve William Snelgrave (1734) gibi nihayetinde salıverilen kimseler, geçirdikleri sancılı tutsaklık sürecini tasvir ettikleri uzun eserler[4] kaleme almışlardır. Yararlandığım bu eserler de korsanların idare mekanizmaları ve örgütlenmeleri hakkında ilk elden tutulmuş oldukça önemli kaynaklardır.[5]

3. Jameson (1923) söz konusu kayıtların harika örneklerini bir araya getirmiştir. Aksi belirtilmedikçe bu makalede alıntılanan bütün ifadeler ve soruşturmalar Jameson'un derlemesine aittir.

4. Korsanlar hakkındaki tarihi belgelerden faydalanmak, yasadışı örgütlenmelerle ilgili "içeriden bilgi" edinme probleminin üstesinden gelmemizi sağlıyor olduğundan dolayı önemlidir çünkü bu toplulukların faaliyetleri, içeriden bir görüş edinmeyi imkânsız hale getirmektedir. Korsanlarla doğrudan etkileşim kurmuş kişilerin aldığı notlar, korsanların idare mekanizmaları üzerine kendi kayıtları gibi yasadışı oluşumlarının "içine girmeme" olanak sağlamaktadır.

5. Ayrıca bu makale, korsanlığın hemen her yönünü değerlendiren ve yukarıda andığımız, günümüz tarihçileri tarafından kaleme alınan eserlere de fazlasıyla borçludur. Bu eserlerin en başarılı örnekleriyse Rediker (1981, 2006); Cordingly (1996, 2006); Gosse (1946); Rankin (1969); Pringle (1953); Konstam (2002) ve Rogozinski'ye (2000) aittir.

"İsyancıların Yuvası"

Korsanlar 17. ve 18. yüzyılda büyük ticaret güzergâhlarını içine alan deniz yollarını işgal etmişlerdi.[6] Bu, Bahamalar'ı çevreleyen ve Orta Amerika'dan İspanya'ya giden gemilerin güzergâhının ortalarında yer alan ve Avrupa-Kuzey Amerika sahilini birbirine bağlayan suları; Küba ve Haiti'nin sahillerini; Avrupa'dan Afrika'nın Batı kesimlerine veya Jamaica'ya gidilen güzergâhları ve Hindistan'dan denize açılan gemilerin Madagaskar çevresinde seyrettikleri rotayı içine alan bir bölge olarak (Cordingly, 2006: 88), Atlantik ve Hint Okyanusları'nın, Karayip Denizi'nin ve Meksika Körfezi'nin büyük bir bölümüne karşılık geliyordu. Karayipler'i, Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyısını ve Madagaskar'ı birbirine bağlayan söz konusu alan, nihayetinde "Korsan Çemberi" olarak anılan ve pek çok korsanın kurbanını aradığı bir bölge meydana getiriyordu.

Korsanlığın "Altın Çağı", korsanların ciddi bir güce sahip olduğu dönemi ifade eder ve 1690 ile 1730 yıllarını kapsar (Konstam, 2002: 94).[7] 1716'dan 1722 yılına kadar olan süreçse bu çağın en parlak zamanlarıdır. "Bu zamanlar, korsanların büyük bir güce hükmettiği zamanlardı; öyle ki kendilerini yasalara karşı korumak konusunda hiçbir endişeleri yoktu" (Johnson,1726-1728: 87). Bu çağın korsanları arasında (asıl adı Edward Teach olan) Blackbeard, Bartoholomew Roberts ve "Calico" Jack Rackam gibi pek çok deniz haydutu yer alıyordu.

---

6. Makalenin bu bölümünde "İsyancıların Yuvası" başlığının kaynağı, bir İngiliz idarecisi olan William Spotswood'un Amirallik Lordları'na yazdığı ve New Providence Adası civarındaki korsan sorunundan bahsettiği bir mektuptur (Spotswood, 1882: c. 2, s. 168).

7. Tarihçilerin "Korsanlığın Altın Çağı" olarak gördükleri dönem çeşitlilik göstermektedir. Cordingly (2006) bu zaman aralığını 1650 ile 1725 arasına yerleştirerek biraz daha geniş tutarken mesela Rankin (1969) için bu dönem 1630 ile 1725 yılları arasındadır. Tarihçiler bu dönemi öne çektikçe, söz konusu denizcilerin salt korsanlardan ziyade *buccaneer* olduğu görülür.

Diğer yandan korsanlar ayrışmış bir vaziyetteydi.[8] 1715 ve 1725 yılları arasında Karayip'te bulunmuş 700 korsan hakkındaki bildiklerimiz yüzde 35'inin İngiliz, yüzde 25'inin Amerikan, yüzde 20'sinin Batı Hindistanlı, yüzde 10'unun İskoç, yüzde 8'inin Wales'den, yüzde 2'lik bölümünse İsviçre, Hollanda, Fransa ve İspanya'dan olduğunu göstermektedir (Konstam, 2002: 9). Diğer korsanlarsa Portekiz, İskandinavya, Yunanistan, Doğu Hindistan'dan gelmişti (Marx, 1996b: 103).

Korsan gemilerinde bulunan mürettebatlar da farklı milletlerdendi. 1682 ile 1726 yılları arasında faaliyet gösteren korsan gemilerindeki mürettebatla ilgili sahip olduğumuz bilgiler, mürettebatın yüzde 13 ile yüzde 98 arasında çeşitlilik gösteren bir düzeyde siyahilerden meydana geldiğini göstermektedir. Bu örneği sembolik bir veri olarak ele alırsak, korsan gemisinde mürettebatların ortalama yüzde 25'inin Afrika kökenli olduğunu söyleyebiliriz (Kinkor, 2001: 200-201).

Korsanların nüfusunu oluşturan etnik değişkenleri isabetli bir şekilde belirlemek zor olsa da, bu konu pek çok açıdan önemlidir.[9] O dönemde yaşayan kişilerin notlarına ve korsanlar üzerine çalışan tarihçilerin tahminlerine bakılırsa,

8. Korsanlar, sosyal olarak bulundukları konum bakımından da farklılık gösteriyordu. Çoğu korsan her ne kadar eğitimsiz ve toplumun alt sınıflarından geliyor olsa da, bazıları da iyi eğitimli, toplumun üst sınıflarında yetişmiş kişilerdi.

9. Tam korsanlar *buccaneer*'lerden, izinli korsanlardan ve [*buccaneer*'lere benzer şekilde çalışan ancak onlardan farklı olarak Akdeniz'in güneyinde yelken açan] *corsair*'lerden ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu korsanlar tümüyle kanun kaçağı olup ticaret gemilerini ülke gözetmeksizin kendi kazançları için yağmalarken, izinli korsanlar ve *corsair*'ler tam tersi şekilde, belirli bir devletin izniyle faaliyette bulunan deniz haydutlarıydı. Devletler izinli korsanlara savaş dönemlerinde faaliyette bulunmaları için yetki veriyordu ancak *corsair*'lere ise farklı dinlere mensup ülkelerin gemilerine saldırmaları için izin sağlanıyordu. "*Buccaneer*'ler korsanlığın ve izinli korsanlığın özgün bir karışımından oluşan kimselerdi ancak bu iki unsurun özellikleri çoğunlukla ayırt edilemiyordu" (Marx, 1996a: 38). *Buccaneer*'lerin resmi bir yetkiye dayanarak yağmacılık yapmaları onları korsandan çok izinli korsan haline getirse de, resmi bir izin olmadan saldırıda bulundukları da oluyordu. Bu durumdaysa tam korsanlar gibi hareket etmiş sayılıyorlardı.

1716 ile 1722 arasındaki altı yıllık süre zarfının herhangi bir anında sözünü ettiğimiz Korsan Çemberi, sayıları 1000 ile 2000 arasında değişen deniz haydutuna ev sahipliği yapıyordu (örnek olarak bkz. Konstam, 2002: 6; Marx, 1996b: 102, 111; Pringle, 1953: 185; Johnson, 1726-1728: 132; Rediker, 2006: 256).[10] Gelgelelim 17. yüzyılda *buccaneer* topluluğu bile daha fazla insan barındırıyor olmalıdır; ilerleyen sayfalarda ele alacağım gibi, korsanlarla beraber sefere çıkan gözlemciler, tek bir seferde 2000 kişinin yer aldığını kaydetmiştir (Exquemelin, 1678: 171).

Pek çok insanın zihninde yer edinmiş olan korsan mürettebatı imgesinin aksine, bu mürettebatlar oldukça kalabalıktı. Andığımız süre zarfında faaliyet gösteren 37 korsan gemisiyle ilgili sahip olduğumuz rakamlar, ortalama bir gemide yaklaşık seksen kişilik bir mürettebatın olduğunu göstermektedir (Rediker, 2006: 256; ayrıca bkz. Simon Calderon'un Yeminli İfadesi, 1682, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, I: 50, 139). Mürettebat sayıları çoğu örnekte 120'ye yakın olsa da, 150-200 kişilik mürettebatlara rastlanıyordu (örnek olarak bkz. Snelgrave, 1734: 199; 6 Mayıs 1717 tarihli John Brown May Soruşturması, Suffolk Mahkemesi Kayıtları, s. 11945, s. 5; Theophilus Turner'in 6 Haziran 1699 tarihli Yeminli İfadesi, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, V: 714, 70; 3 Ağustos 1696 tarihli John Dann Soruşturması, Londra, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, 323: 2, s. 25; Adam Baldridge'in 5 Mayıs 1699 tarihli Yeminli İfadesi, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, V: 1042, s. 30; Johnson, 1726-1728: 448; Cordingly, 2006: 165).

10. Bu dönem açısından tarihsel olarak bakıldığında bu sayılar oldukça fazladır. Örneğin Kraliyet Donanması aynı süre zarfında 13000 kişilik deniz gücüne sahipti; nitekim korsanların en kalabalık olduğu dönemi ele alırsak sayılarının donanmadaki mürettebat sayısından yüzde 15 daha fazla olduğu görülür (Rediker, 2006: 256). 1680 yılında Amerika sömürgelerinde yaşayan kişilerin toplam nüfusu dahi 152000'di (Hughes, Cain, 1994: 20). 1790'lı yılların sonunda Amerika'da ilk nüfus sayımı yapıldığındaysa, nüfusu 2500'den kalabalık olan sadece 24 yerleşim birimi vardı (Hughes, Cain, 1994: 28).

Bazı mürettebatın sayıları bundan da fazla olabiliyordu. Örnek vermek gerekirse *Queen Anne's Revenge* gemisine çıkartma yapan *Blackbeard*'ın mürettebatı, fazladan 300 adama sahipti (Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, 152/12, s. 67, iii; ayrıca bkz. Marx, 1996b: 112).[11] 18. yüzyılın başlarında korsan gemisindeki ortalama (150 kişilik) mürettebat sayısı, ancak Kraliyet Donanması'na ait altıncı dereceden bir gemide görülebiliyordu. Diğer yandan ortalama 13 ile 17 kadar mürettebatla yolculuk eden ticaret gemileriyle karşılaştırıldığında korsan gemileri inanılmaz ölçüde büyüktü (Rediker, 2006: 107). Hatta ve hatta bazı örneklerde mürettebat tek gemiye sığmayacak kadar çok olabiliyor ve korsan filosu oluşturuyordu. Örneğin Kaptan Bartholomew Roberts 4 gemiden oluşan ve toplamda 508 kişilik bir mürettebatla yolculuk eden bir filoyu komuta ediyordu (Cordingly, 2006: 111).

Buna ek olarak korsan gemileri kararlaştırılmış yağma seferlerine katılabiliyordu. Nitekim en etkileyici deniz filosu da *buccaneer*'lere aitti. Örnek olarak Alexander Exquemelin (1678: 171), Kaptan Morgan'ın İspanyol Anakıtası'nın sahil şeridine saldırı gerçekleştirmek amacıyla çıkılan seferde, 37 gemiden ve 2000 kişilik mürettebattan oluşan bir filoyu yönettiğini kaydetmişti. Exquemelin başka bir yerde de bir grup *buccaneer*'den, "yağma seferine çıkmış 20 gemi kadar bir güce sahiplerdi" şeklinde bahsediyordu (Exquemelin, 1678: 69; ayrıca ss. 85, 93, 105). Benzer şekilde William Dampier de 10 geminin 960 kişilik mürettebatla düzenlediği bir yağma seferini kayıt altına almıştı (Dampier, 1697-1707: 62).[12] 18. yüzyılda aktif olan korsan gemileri böyle devasa olmasa da, birden fazla mürettebatın birlikte çalışması maksadıyla, "şevkle Yoldaşlarının seferlerine iştirak ediyordu" (Snelgrave, 1734: 198).

11. Cordingly'nin eserinde (2006: 165-166) alıntılanmıştır.

12. Güney Çin Denizi'nde Cheng I, neredeyse 150000 kişiden oluşan bir korsanlar ittifakını yönetiyordu (Konstam, 2002: 174). Çinli korsanlar kimi zaman 500'den fazla gemiyle beraber denize açılmışlardı.

Ticaret Gemilerinde Örgütlenme

Korsanların bir bölümü Kraliyet Donanması'ndan ayrılmış denizciler olsa da büyük bir çoğunluğu eskiden ticaret gemilerinde görev almıştı. Ticaret gemilerindeyse örgütlenme hiyerarşi çerçevesinde biçimleniyordu.[13] En tepede kaptan; kaptanın altında görevlendirdiği kişiler ve en altta da sıradan denizciler yer alıyordu. Bu hiyerarşi, mürettebatın üzerinde otokratik bir denetime sahip olan kaptanları daha da güçlendiriyordu. Kaptanın yetkileri ona, erzak yönetimi, maaş ödemeleri, iş dağılımı ve tabii ki mürettebatın disipline sokulması da dahil olmak üzere, gemisindeki yaşantının bütün yönleri üzerinde bir kontrol sağlıyordu.

Ticaret gemilerindeki bu otokratik durum, bu gemilerin karşı karşıya geldikleri belirli iktisadi durumlara ve özellikle de geminin mülkiyet yapısına yönelik kurumsal bir müdahale anlamına geliyordu. Ticaret gemileri çoğunlukla arazi sahibi olan 10-15 kişilik bir tüccar grubunun ortak mülkiyetindeydi; bu tüccarlar farklı ticaret gemilerinden hisse alıyor ve sefere çıkabilmeleri için sermaye sağlıyordu.[14] Gemilerin mülk sahipleri geminin inşa edilebilmesi için gereken sermayeyi sağlamanın ve bakımlarını yapmanın yanında gemide ihtiyaç duyulan teçhizatları ve erzağı sağlıyor, denizcilere maaşlarını avans olarak veriyor ve en önemlisi de alıcıyı belirleyip (ki bu alıcı da çoğu zaman arazi sahibi başka bir tüccar oluyordu) nakil ve teslim şartları üzerine pazarlık yapıyordu.

13. Donanma gemilerindeyse örgütlenme otokratik bir biçimde gerçekleşiyordu. Donanma kaptanları Amirallik'ten (genellikle yine yetki sahibi üst düzey bir memurun önerisi sonucunda) yetki alıyordu; neticede mürettebatın faaliyetleri üzerinde denetime sahip olurken emrindeki denizcileri cezalandırma (ya da emrindeki bir görevliden cezayı uygulamasını isteme) yetkisini de eline alıyordu. Ancak daha büyük donanma gemilerinin kaptanları gemideki erzaklar üzerinde bir kontrole sahip değildi; bunu gemilerde erzaktan sorumlu bir memur denetliyordu. Bu malzemecinin kayıtlarında dağıtılan tayınlar belgelenirken, tutulan kayıtlarsa kaptanın onayına sunuluyordu.

14. Tüccarların sayısı, yapılacak olan ticari seferin risklerine göre değişiklik gösterebiliyordu. Tüccarların büyük bir kısmı tek bir geminin sahibi olmaktansa pek çok gemiden küçük hisseler almayı tercih ediyordu.

Bu tüccarlar kendi gemilerinin mesul sahibiydi: kara adamları olarak gemiyle beraber sefere çıkmıyorlardı.[15] Çoğu gemi sahibi denizdeki zorlu yaşam karşısında şanslarını zorlamak istemiyor; daha fazla kazanç sağlayabilecekleri yatırım ve ticari organizasyon gibi kendi alanlarında uzmanlaşabilmek maksadıyla denizcileri işe alıyordu.[16] Bu da gemi sahiplerini gemide kimin temsil edeceği sorununu ortaya çıkarıyordu. Gemi limandan ayrıldığı zaman aylarca dönmeyebiliyordu;[17] neticede gemi sahiplerinin sert bakışlarının oldukça uzağında oluyor ve tüccarlar da mürettebatın eylemlerini doğrudan takip edemiyordu.

Bu durum denizciler için çeşitli fırsatlar doğuruyordu. Öyle ki mürettebat geminin bakımını savsaklayabiliyor, dikkatsizliklerinden dolayı yük zarar görebiliyor, herkes dilediği kadar erzak tüketebiliyor, birileri yükü ya da geminin çıktığı seferi finanse etmede kullanılan sermayeyi zimmetine geçirebiliyor ve hatta geminin kendisini çalmaya kalkışabiliyordu. Bunun önüne geçmek için tüccarlar gemiye bir kaptan atayarak, kendilerinin yerine mürettebatın denetlenmesini sağlıyordu. Böylece denizcilerin görevlerinin belirlenmesi, ödeme ve tayınların dağıtımının denetlenmesi, mürettebat arasında disiplinin sağlanması ve aksi takdirde cezalandırılmaları gibi uygulamalar kaptanın yetkisi altında toplanıyor ve mürettebatın kurnazlık yapması da bir dereceye kadar önlenebiliyordu. Ayrıca ticaret gemileri genellikle küçük olduğundan dolayı kaptanlar denizcilerin gemi sahiplerini zarara

15. Çoğu ticaret gemisi bir grup tüccarın mülkiyetinde bulunduğundan dolayı, bir tüccarın geminin kaptanlığını üstlendiği durumlarda bile geminin diğer sahipleri bu sefere katılmıyordu.

16. Gemi sahiplerinin sefere katılmamasındaki bir diğer neden de, bu tüccarların belirli bir ticaret gemisiyle olan ilişkilerinin yanında farklı ticari faaliyetlerde de bulunuyor olmasıydı. Bu faaliyetler, tüccarın ticari bağlantılar sağlamak için denizden ziyade karada olmalarını gerektiriyordu.

17. Kıyı toplumlarıyla ticaret yapan gemilerin seferleri daha kısa sürse de, uzun mesafeli ticari faaliyetlerde bulunan gemiler 9 ay ya da daha fazla bir süre boyunca denizde kalabiliyordu.

sokacak eylemlerini (ya da eylemsizliklerini) rahatlıkla takip edebiliyor ve mürettebatın çalıştığından emin olabiliyordu.[18]

Amirallik yasaları kaptanın bu yetkilerini, ona mürettebatın davranışlarını fiziksel cezalar yoluyla kontrol altında tutma izni vererek de pekiştirmiştir. Söz konusu yasalar kaptanın meşhur (ve de ürkütücü) dokuz kuyruklu kırbacını kullanmasına, hapis cezası vermesine ve çeşitli fiziksel "düzeltme" yöntemleri kullanarak emirlerine uymayan ve görevlerini aksatan denizcileri cezalandırmasına müsaade ettiği gibi, taşınan yüke zarar verilmesi; gemide hırsızlık yapılması ya da itaatsizlik sergilenmesi durumunda mürettebatın maaşından kesinti yapmasına da izin vermiştir.

Gemi sahipleri ve kaptanların çıkarlarının karşılıklı olabilmesi için tüccarlar iki mekanizmadan faydalanmıştır. İlk olarak, gemide hissesi olan bir kaptanı işe almışlar ya da kaptanın gemide hissesi yoksa ona gemiden küçük bir pay vermişlerdir. Böylece kaptanlar, gemideki diğer denizciler gibi belirlenmiş olan maaşlarını almaya devam ederken,[19] mürettebatın aksine kumanda ettikleri gemi üzerinde az da olsa bir hak sahibi olmuş, geminin, sefere katılmayan sahipleriyle de çıkarları karşılıklı bir hale gelmiştir.[20] İkinci olaraksa gemi

18. Gemi sahipleri, mürettebatın denetlenmesi sorunuyla baş edebilmek için despot kaptanlardan faydalanılmasına ek olarak, mürettebatın maaşının bir bölümünü (ya da kimi zaman tamamını) seferden sonra vermiştir.

19. Yarı zamanlı olarak balıkçılık da yapan bazı ticaret gemileri izinli korsanların, balina avcılarının ve tam korsanların kullandıklarına benzeyen bir ödeme sisteminden faydalanmıştır. Yine de ticaret gemilerinin ezici bir çoğunluğu sabit maaşlı sistemi benimsemiştir. Kıyı kesimlerinde denizcilik faaliyeti yürüten gemilerdeyse mürettebat maaşını tek seferde yapılan bir ödeme olarak alırken, uzun seferlere çıkan gemilerdeki denizcilere aylık olarak ödeme yapılmıştır.

20. Gemi sahiplerini mürettebata karşı kimin temsil edeceği sorunu, mürettebatın maaşının kâr paylaşımına göre belirlendiği bir uygulamayla çözülemezdi. Çünkü kâr paylaşımında dahi denizciler taşınan yükü kullanmak ya da erzağı istedikleri gibi tüketmek gibi eylemlerde bulunmaya devam eder ve yaşanan kayıp için de seferde yaşayabilecekleri korsan saldırısı ya da geminin batması gibi belirsizlikleri suçlayabilirdi. Her ne kadar bu eylemleri, denizcilerin seferin sonunda elde edilecek olan net kazançtan alacakları payın azal-

sahipleri görevlendirecekleri kaptanı, tüccarlardan birisiyle akraba olan bir kişi arasından seçmiştir (Davis, 1962: 128). Bu da aynı şekilde kaptanın, sefere katılmayan gemi sahiplerinin sermayesi söz konusu olduğunda kurnazlık yapmayacağını garanti altına almıştır; çünkü aksi takdirde cezai bir yaptırıma uğramaları daha olasıdır.[21]

Ticaret gemisi sahiplerinin, etkin bir şekilde kendi çıkarlarını gözetecek olan *despot* bir kaptana ihtiyaç duymalarındaki neden gayet açıktır. Mürettebat üzerinde tam bir otoriteye sahip olmayan kaptan denizcilerin eylemlerini başarılı bir şekilde takip ve kontrol edemeyecektir. Kaptanın erzak, ödemeler, iş dağılımı ya da mürettebatın idaresi üzerinde sahip olduğu otoritenin azaltılması veya bu otoritenin gemideki başka bir denizciye aktarılması da, mürettebatın gemi sahipleri çıkarına hareket etmesini sağlaması gereken kaptanın yetkilerini sınırlandırmış olur.

Benzer şekilde gemi sahiplerinin kaptanı, seferi kumanda eden daimi kişi olarak görevlendirmemeleri ve bunun yerine

---

masına yol açsa da, bir bakıma gemi sahiplerinin sefere katılmıyor olmasından kaynaklanan bu eylemlerin maliyetinden dolayı mürettebat, fırsatçı bir şekilde hareket etmeye eğilimli olurdu. Dahası mürettebatın maaşlarını kazançtan verilecek bir paya dönüştürmek, mürettebatın yapabileceği en maliyetli kurnazlık olan gemiyi kaçırma eyleminin önüne geçemezdi. Böyle bir hırsızlığın getirisi, seferin sonunda elde edilecek olup geminin sahipleriyle de bölüşülecek olan kazançtan mürettebatın payına düşen miktarı her halü kârda aşacağından dolayı, eylemlerini gözeten ve denetleyen bir otoritenin olmaması durumunda bu denizciler, güvertesinde bulundukları gemiyi aşırma eğiliminde olacaktır. Örnek olarak izinli korsanların ve balina avcılarının da, geminin sahibinin sefere katılmadığı durumlarda korsanlarınki gibi bir kâr paylaşım sistemini uygularken despot kaptanlara ihtiyaç duymasının nedeni budur. Ticaret gemileri için belirlenmiş olan maaş sisteminin, izinli korsnalar ve balina avcıları için ise (korsanların da uyguladığı) kâr paylaşım sisteminin verimliliği üzerine bir inceleme için bkz. Gifford, 1993.

21. Gemi sahiplerinin bu amaç çerçevesinde kullandıkları üçüncü mekanizmaysa, işlevselliği zaman içinde azalmakla birlikte, gemiyle beraber sefere çıkacak ve yüklerin, uğranan limanlarda alım satımını gerçekleştirmek gibi ticari faaliyetlerle ilgilenecek; kaptanın karar verme yetilerinden şüphe duyulan koşullarda da geminin hangi limanlara uğraması gerektiğini belirleyecek olan bir görevliyi işe almalarıdır (Davis, 1962).

mürettebatın kaptanı koltuğundan indirerek içlerinden kendi istedikleri bir kişiyi bu makama getirmelerine müsaade ederse, kaptanın seferde bulunmayan gemi sahipleri yerine devraldığı fiili yöneticiliği de sona erer. Bunu anlayabilmek için basitçe, mürettebata imkân tanınması halinde demokratik bir seçim yoluyla göreve getirecekleri kaptanın nasıl biri olacağını hayal edin. Mürettebatın çıkarları doğrultusunda hareket edecek kaptan gevşek, liberal biri olacak ve denizcilerin istedikleri gibi davranmalarına müsaade edecektir; bu da mürettebat tarafından göreve getirilen denizcinin, geminin sahiplerinin çıkarlarını gözetecek bir kaptanın tam tersi biri olması anlamına gelir. Dolayısıyla ticaret gemisinde despot bir kaptanın görevlendirilmesi, geminin sahiplerini mürettebata karşı kimin temsil edeceği sorununun üstesinden gelmek ve nitekim, bu ticari seferi kâr edilebilecek bir şekilde sürdürmek için şarttır.

Ticaret gemilerinde otokrasi bu bakımdan oldukça başarılı bir şekilde işlemiştir. Bazı denizcilerin hırsızlık yapmaya ve emirlere itaatsizliğe devam etmeleri, kimi durumlardaysa isyan başlatmaları ve hatta gemiyi kaçırmış olmaları ticaret gemilerinde rastladığımız ve görece önemsiz olan istisnalardır çünkü despot bir kaptanın yönetimi altındaki denizciler, geminin sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir.

Kaptan Diktası Problemi

Ticaret gemilerinde bulunan bu otokratik çözüm, seferlere katılmayan gemi sahiplerini mürettebata karşı kimin temsil edeceği sorununun üstesinden gelinmesini sağlıyor olmasına rağmen, başka bir sorunu da beraberinde getirme potansiyeline sahiptir: kaptanın diktası. Mürettebatın, gemi sahiplerinin faydasına yönelik hareket etmesini sağlamak için ihtiyaç duyduğu otoritenin kaptana verilmesiyle ilgili sorun, kaptanın bu otoriteyi kendi çıkarları için rahatlıkla mürettebata karşı kullanmaya başlayabilmesidir. İngiliz donanmasında komutan olan William Betagh bu problemi şöyle

tanımlamıştır: "...sınırsız güç, hatalı bir bakış açısı, hastalıklı bir insan doğası ve yine bir o kadar hastalıklı ilkelerin hepsi, bir geminin kumandanında ortaya çıkmış ve bu adam bütün kısıtlamalardan azade" (1728: 41).

Betagh bazı kaptanların "hastalıklı bir doğaya" sahip olduğunu düşünse de, ticaret gemisi kaptanlarının hepsi kötü insanlar değildi. Ancak mantıklı düşünebiliyor ve içinde bulundukları şartların gerektirdiğini düşündükleri şeyleri yapıyorlardı. Bazı ticaret gemisi kaptanları, mürettebatları üzerinde sahip oldukları despotça bir otoriteyle beraber işverenlerinden ve Amirallik yasalarından aldıkları yetkiye dayanarak mürettebatına gaddarca davranabiliyordu. 18. yüzyılda ticaret gemisindeki otokratik örgütlenme biçimlerinin sonuçlarını gözlemleyen birisinin de belirttiği gibi "Kaptanlar denizde bir Kral gibiydi; otoritesi, kendi egemenliği altındaki her şeyin üzerindeydi" (Bishop, 1744: 78).[22] "Kaptan muavininin, ahşap ustalarının, lostromonun* ve diğer denizcilerin üzerinde mutlak bir otoriteye sahipti." "Bu insanların hayatını kendi isteğine göre yaşanabilir kılabilecek ya da çekilmez hale getirebilecek" bir güce sahipti (Davis, 1962: 131-132). Ancak mürettebatın şansına, az sayıda kaptan bu iki olasılığın ilkini tercih ediyordu.

Kaptanlarının bu tutumları, ticaret gemilerinde çalışan denizcilerin kendilerini deniz haydutlarının kollarına atmalarındaki en büyük nedenlerden birisiydi. Bir korsan olan John Archer'in idam edilmeden önceki son sözleri buna kanıtlar nitelikteydi. Archer son nefesini verdiği esnada yakınırken, "Gemilerin Efendilerinin çalıştırdıkları insanlardan, çoğunun yaptığı gibi gaddarca faydalanmamalarını dilerdim çünkü bu yaptıkları bizi yoldan çıkartıyordu" demişti. (Johnson, 1726-1728: 351). Yine bir korsan olan William Fly, 1726 yılında ölüm cezasına çarptırılınca yaptığı savunmasında,

22. Rediker'in eserinde (2006: 208) alıntılanmıştır.

* Ticaret gemilerinde tayfaların yönetiminden sorumlu olan kişi, tayfa başı. (y.h.n.)

"Kaptanımız ve muavini bize barbarca davrandılar. Biz zavallı çalışanlar adaleti sağlayamadık. Kumandanlarımıza söylenecek hiçbir söz yok, sadece bizi istismar etmelerine, bize köpekmişiz gibi davranmalarına müsaade etmeyin" demişti (Rediker, 1981: 218).

Kaptanların bu gaddarlığı çeşitli biçimlerde tezahür ediyordu ve bu biçimlerin her birisi, kaptanın sahip olduğu dikta gücünü suistimal etmesinin bir sonucuydu. Despot kaptanlar seferin maliyetini düşürmek için mürettebatın günlük tayınını azaltabiliyor ya da kendisi ve görevlendirdiği kişiler için daha fazla erzak ayırabiliyordu. Örnek vermek gerekirse bir denizci mahkemede tanıklık yaparken, "...yetmiyor olsa da az miktarda tayın alıyorduk," görevlilerse "tayın ve içkilerini, erzak yetersiz değilmiş gibi tam olarak alıyordu," ifadelerini dile getiriyordu (*Babb V. Chalkley*, 1701, Amirallik Yüksek Mahkemesi Tutanakları, 24/127).[23] Bununla beraber despot kaptanlar mürettebatın maaşlarını düşürebiliyor ya da onlara düşük değerli sömürge paralarıyla ödeme yapılabiliyordu (Morris, 1965: 237; Rediker, 2006). Ayrıca mürettebatın sözleşmelerine dahil olmayan yerler de güzergâha dahil edilebiliyordu (Gifford, 1993: 144).

İstismarcı kaptanlar, karnı aç olan müşkül durumdaki mürettebatı kontrol altında tutabilmek için güvertedeki herhangi bir nesneyi, mürettebattan küstahlık yapan bir kişiyi cezalandırmak için silah olarak kullanabiliyor; makaralarla denizcilerin başına vuruyor, yüz kemiklerini kırıyor ya da diğer barbarlıklarıyla denizcileri kontrol etmeye çalışıyordu (*Jons V. Newcomin*, 1735, Amirallik Yüksek Mahkemesi Tutanakları, 24/138).[24] Mesela bir ticaret gemisi kaptanı olan Nathaniel Uring "asi Denizcilerle" nasıl başa çıktığını anlatırken (1726: 176-177), "onları dövmek için elimin altında tuttuğum sopayla iki üç kere vururdum... kulaklarından neredeyse

23. Rediker'in eserinde (2006: 247) alıntılanmıştır.
24. Rediker'in eserinde (2006: 216) alıntılanmıştır.

kan gelirdi ve Tanrı'nın aşkına onu öldürmemem için bana yalvarırdı" diyordu.

Kaptanlar, krallarınkine benzeyen otoritelerini yaşanabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmenin yanında, denizcilerden herhangi biriyle arasındaki sorunları çözmek için de kullanmıştır. Amirallik yasalarıysa kaptanın cezai uygulamalarına müdahale etmeyi isyankâr olarak kabul etmiş ve mürettebatın bu gibi eylemlerde bulunmasını yasaklamıştır (Morris, 1965: 264-265). Kaptanın, vereceği cezanın meşruluğunu belirleme konusunda da yetkili olduğunu düşünürsek, mürettebatı istediği gibi istismar edebilirdi. Bir denizcinin, mürettebata yeni katılan birisini uyarırken söylediği gibi, "Bu geminin güvertesinde adalet ya da adaletsizlik yok. Yalnızca iki şey var: görev ve isyan; bunu aklından çıkarma. Sana emredilen her şey görevdir; yapmayı reddettiğin her şeyse isyan" (Rediker, 2006: 211).[25]

Korsan Gemilerinde Örgütlenme

Ticaret gemilerinde olduğu gibi korsan gemilerindeki örgütlenme biçimleri de, karşı karşıya geldikleri belirli ekonomik koşulların sonucu olarak önemli ölçüde değişmiştir. En önemli etken ise korsan gemilerinin, gemi sahibini mürettebat karşısında kimin temsil edeceği gibi bir problemi yaşamamış olmalarıdır. Bunun nedeni kolaylıkla anlaşılabilir bir olgudur: Korsanlar gemilerini meşru yollardan elde etmemiş; çalmışlardır.[26]

Bu nedenle korsan gemilerinin sefere katılmayan mesul sahipleri yoktur; idareciler az önce sözünü ettiğimiz bağlamda kendi temsilcileridir. Bu bakımdan korsan gemileri, Pringle'nin de ifade ettiği gibi "denizde yer alan anonim şir-

25. Bu alıntı 18. yüzyılın sonlarında yaşamış olan bir denizciden yapılmıştır ancak aynı yüzyılın başlarındaki koşulları da aynı şekilde yansıtmaktadır.
26. Yine de 18. yüzyılda Stede Bonnet isimli bir korsanın, gemisini satın almış olduğu görülür.

ketleridir" (1953: 106); dolayısıyla ticaret gemilerinin aksine, mürettebatın menfaatiyle gemi sahiplerinin çıkarlarını buluşturacak bir kaptana ihtiyaç duymamıştır.

Ancak yine de bir kaptana gereksinimleri vardır. Korsanların vermesi gereken, olası hedeflerle nasıl bir çarpışmaya girileceği, bir hedefi kovalarken ya da otoriteler tarafından kovalanırken nasıl kaçılacağı, saldırıya uğranılması durumunda nasıl karşılık verileceği gibi pek çok karar, anlık bir iradeyle belirlenmektedir. Anlaşmazlığa düşmeye ya da olasılıkları masaya yatırmaya zaman olmadığı gibi, o an için birbirine karşı çıkan seslerin yükselmesi, en elzem şeylerin yapılmasını da imkânsız hale getirir. Dahası bütün gemiler gibi korsan gemileri de, güvertedeki düzeni korumak, tayınları ve ödemeleri dağıtmak ve itaat etmeyen mürettebatın hizaya getirilmesi için belirli bir sisteme (belki de diğer gemilerden daha fazla) ihtiyaç duyar.

Kaptanlık makamıysa söz konusu zorluklarla, bu konuların idaresini bir otoritenin eline teslim ederek başa çıkmıştır. Korsan gemileri ticaret gemileriyle, gemi sahibini mürettebatın karşısında temsil etmek için bir kaptana ihtiyaç duyulması bakımından farklılık gösteriyor olsa da, ticaret gemilerinde olduğu gibi üstlenilen görevlerin başarıyla yerine getirilebilmesi için yine bir çeşit otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. İki geminin deniz üstündeki faaliyetleri birbirlerinden tamamen ayrıdır ancak vazifelerini tamamlayabilmek amacıyla kendi içlerinde bir düzen kurma zorunluluğu iki gemide de ortaklık gösterir.

Korsan gemilerinin bir otoriteye ihtiyaç duymalarına neden olan zorluklar, ticaret gemilerinin bu konuyla ilgili tecrübe ettiği sorunlara göre hatırı sayılır derecede büyüktür. Tarihi belgelerde ticaret gemisi kaptanlarının yaptıkları zulüm hakkında pek çok şikâyetin kayıt altına alındığını görüyor olmamız, ticaret gemisinin mürettebatının, bu zulmün önüne geçmesi için en azından devlete güvenebildiğini gösterir. Örneğin İngiliz hukuku, denizcileri kaptanın istismarından koruyacağı düşünülen birtakım yasal himayeleri de içeriyordu.

Ayrıca ticaret gemisindeki mürettebatın despot kaptanlarını, kendilerine yönelik davranışlarının sonucu olarak adaletin karşısına getirme şansları vardı; ki bazı örneklerde bunu yapmışlardı da.

Kanun kaçakları olarak korsanlar bu açıdan da şanssızdı. İstismarcı bir kaptanın karşısında devlet tarafından korunmayı bekleyemezlerdi. Dahası, korsan gemilerinin kaptanları, diğer bütün korsanlar gibi profesyonel kanun kaçaklarıydı ve istedikleri şeyi elde etmek için hırsızlık yapmaya ya da zor kullanmaya meyilli oldukları biliniyordu.

Neticede, korsanların kaptana duydukları ihtiyaç, korsanlar açısından ciddi bir ikilem meydana getiriyordu. Bir taraftan kaptanlar, zaferden söz edilebilmesi için belirli kararlar veren sorgulanamaz bir otorite olmaları bakımından hayati önem taşıyordu. Diğer taraftan, korsan gemisi kaptanlarının mürettebatına, ticaret gemisi kaptanları kadar kötü davranmasını ya da büyük ihtimalle daha da kötü davranmasını engeleyecek bir şeyden söz edebilir miyiz?

Korsanların bir kaptana ihtiyaçları varsa da geminin mesul bir sahibi bulunmadığından ve de denize açıldıkları gemiyi beraber ele geçirdiklerinden dolayı, bu kaptanın despot olması şart değildir. Ayrıca korsanlar, ticaret gemilerindeki koşulların tam tersi bir şekilde, herhangi bir sorunla karşılaşmaksızın kaptanlarını demokratik bir şekilde seçme imkânına sahiplerdi ve bu fırsattan da faydalanıyorlardı. Belirli bir gemiyle denize açılan korsanlar geminin hem idarecileri, hem de temsilcileriydi; dolayısıyla yapılan demokratik seçim, kaptanları idarecilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmeye mecbur bırakmıyordu. Hatta aksine bu durum, korsanların tam da beklentilerini karşılayacak bir kaptanı göreve getirmelerini güvence altına alıyordu. Korsanların verdikleri ortak karar doğrultusunda kendilerine uyum sağlamadığını düşündükleri bir kaptanı görevden alıp yerine başka birini geçirebiliyor olmaları, korsan gemisi kaptanlarının mürettebata yönelik

istismarcı davranışlarını ticaret gemisi kaptanlarına kıyasla önemli ölçüde kısıtlayan bir unsurdu.

Korsanlar geminin hem idarecisi hem de temsilcisi olduklarından, çeşitli yetkileri mürettebattan kimselere verebilmeleri, kaptanın gemideki denizcilere hiçbir endişe duymadan istediği gibi davranabiliyor olmasının da önüne geçmiştir. Ticaret gemilerinde yetkilerin bölünmesi, geminin mesul sahiplerinin fiili temsilcisi olan kaptanın otoritesini azaltıyordu ancak korsan gemilerinde, demokratik bir denetleme ve dengeleme sistemi benimsenebilirdi.

Korsanlarda Denetleme ve Dengeleme Sistemleri

Despot bir kaptan tehlikesi karşısında korsanlar, "kaptanlarının kendilerini istismar edebilecek ya da aldatabilecek olmasının önüne geçme konusunda son derece kararlıydı" (Rogozinski, 2000: 174). Bu amaç çerçevesindeyse gemilerinde, güçlerin ayrı olduğu demokratik bir sistem inşa etmişlerdi (Hayward, 1735: c. 1, s. 42). Walter Kennedy isimli bir korsanın çıktığı bir duruşmada verdiği ifade şöyleydi:

[Bu denizcilerin] çoğu, kaptanların insanlık dışı davranışlarına maruz kalmış, dolayısıyla da böyle bir Şeytanlığın karşısında kendi seçimlerini yapma fırsatı elde etmişlerdi... Görevlerin belirlenmesi içinse kaptanlıkla beraber başka makamlar da kurmuşlardı ki, tek bir kişinin eline çok fazla güç vermekten kaçınma gayreti içindeydiler.

Korsanların bu amaçla "kurdukları" sözü edilen "diğer makam"sa levazım subayıydı. Bu makamın çalışma şekli gayet açıktı. Kaptanlar bir çatışmaya girildiği zaman yine mutlak bir otorite üstleniyordu ve korsanlar da girdikleri çarpışmadan galibiyetle ayrılmaları için gereksinim duydukları bu otokratik kontrolün sağladığı kolaylığın farkındaydı. Buna karşın erzağın paylaştırılması, ganimetlerin (korsan gemilerinde, zapt edilen gemideki her şeyi alabilecek bir yer genelde bulunmadığı için) seçilmesi ve mürettebata dağıtılması, mürettebat arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve disiplinin sağlan-

ması gibi yetkiler, demokratik bir şekilde seçtikleri levazım subayına veriliyordu (Johnson, 1726-1728: 213):

Küçük suçlara verilecek cezalar için... korsanların başvurdukları, levazım subayı dedikleri ve kendi tercihleri doğrultusunda görevlendirdikleri bir makam vardı; bu yetkilerin hepsini (savaş zamanları haricinde) kendisinde topluyordu. Mürettebat bu makamın emirlerine uymamazlık yapar, birbirleriyle kavga eder ya da isyana kalkışırlar, tutsaklara kötü davranır, emirlerinin dışına çıkarak yağmacılık yapar ve de özellikle gemideki teçhizatlar konusunda ihmalkâr davranırsa ki subay bunları ihtiyatlı bir şekilde gözden geçirecektir, gemideki kimsenin tepesini attırmadan istediği cezayı verebiliyordu. Kısacası, bu subay herkesin güvendiği bir kimseydi; ganimet önce onun elinden geçer, gemidekilerin işine yarayacak şeyleri ya da dilediği ganimeti bir kenara ayırır, diğer gemiye verebileceği şeyleri de geri gönderirdi ancak altın ve gümüş bunların dışındaydı çünkü bunların geri gönderilemez olduğu, oylanarak belirlenmişti.

William Snelgrave de (1734: 199-200) korsanların başvurduğu denetleme ve dengeleme sistemini ilk elden gözlemlemiş, kaptan ve levazım subayı arasındaki ilişki hakkında da benzer tanımlamalarda bulunmuştu: "Aslında korsan gemisinin kaptanına, karşılaşılan gemilerle yaşanabilecek çarpışmalarda başvuruluyordu; kaptanla beraber başka bir idari görevli de seçiyorlar ve bu görevliye levazım subayı diyorlardı. Bu kişi gemideki bütün faaliyetleri teftiş ettiği gibi çoğu zaman Kaptanın emirlerini de denetliyordu." Güçlerin bu şekilde ayrılması kaptanların mürettebatlarını istismar etmek için kullanabileceği gücü ellerinden alırken, bir yağma seferini idare edebilmelerine yetecek kadar da yetki vermiş oluyordu.

Korsan gemilerinde gücün resmi bir şekilde ayrılması, 17. ve 18. yüzyıl devletlerinden erken benimsenilen bir mekanizmaydı. Fransa'nın ve bu bakımdan Birleşik Devletler'in de, 1789 tarihine kadar böyle bir deneyimleri yoktu. İspanya'daysa güçler ayrılığının ilk heyulası, 1812 yılına kadar ortaya çık-

mayacaktı. Ancak korsanlar gemilerinde böyle demokratik bir idareyi, en az bir yüzyıl önceden sağlamışlardı. Tartışmalı olsa da korsanların bu denetleme ve dengeleme mekanizmalarını oluşturması, İngiltere'nin bile benzer müesseseleri benimsemesinden erken bir döneme tarihlenebilir. Nitekim İngiltere güçler ayrılığını, 1688'de gerçekleşen Muhteşem Devrim'e kadar tecrübe etmemiştir. Diğer yandan da *buccaneer*'ler, tümüyle aynı olmasa da kendilerinden sonra ortaya çıkan tam korsanların benimsediğine benzeyen ve güçlerin kısmen de olsa demokratik bir şekilde birbirlerinden ayrıldığı benzer bir sistemi 1680'li yıllarda kullanmaya başlamıştır (Rogozinski, 2000).

Zamanla, korsanların denetleme ve dengeleme sisteminin işlevsel olduğu görülmüştür. Johnson'a göre (1726-1728: 423) levazım subaylığı makamının bir sonucu olarak korsan gemisinin "Kaptanları, levazım subayının onaylamadığı hiçbir şeyi yapamıyordu. Öyle ki, levazım subaylarının Roma'daki halk tribünlerinin basit bir taklidi olduğunu bile söyleyebiliriz; bu kişi mürettebat adına konuşmakta ve onların çıkarlarını gözetmektedir." Daha önce de belirttiğimiz gibi bu durumun tek istisnası "Savaş ya da Kovalamaca" esnasında, mürettebatın da otokratik bir yetkilendirme beklediği koşullardır. Nitekim "kendi belirledikleri kurallar gereği, [savaş ve kovalamaca anlarında] Kaptan'ın otoritesi sorgulanamazdır" (Johnson, 1726-1728: 139, 214).[27]

> Yukarıda da söylediğim gibi, korsanlar kaptanın otoritesini denetleyebilmek adına güçler ayrılığına ek olarak bir şey daha yapmışlar, kaptanlık makamını demokratik bir makam haline getirmişlerdir. Öyle ki, "Kaptanlık rütbesi, çoğunluğun oylarıyla alınabilmektedir" (Johnson, 1726-1728: 214). Güçler ayrılığı, kaptanın demokratik

27. Korsanların kullandığı söz konusu denetleme ve dengeleme mekanizmasının, kaptanın istismarcı davranışlarının alabileceği bütün biçimleri engellediğini tabii ki söyleyemeyiz. Kaptan girilen çatışmalarla ilgili karar mercii olduğundan dolayı, örneğin mürettebattan sevmediği birisine, sonucundan zarar göreceğini bildiği bir emir verebilir.

yollarla seçilmesiyle beraber korsanların, "Kaptanı, bu kişiyi yönetebilecek olmaları koşuluyla göreve getirebilme" olanaklarını güvence altına almıştır (Johnson, 1726-1728: 213).

Mürettebat, kaptanı makamından çeşitli nedenlerle indirebiliyordu. Bu nedenler despotluk yapmasının yanında cesaretsizliği, verdiği kararların yetersiz oluşu ya da mürettebatın kendi çıkarlarına uymadığını düşündüğü herhangi bir davranış olabilirdi. Böylelikle korsanlar, kaptanlığa "bilgide ve cesarette kendilerinden üstün, (tabiri caizse) kurşun geçirmez birisinin geleceğinden" emin oluyordu (Johnson, 1726-1728: 214).

Tarihi belgelerde korsanların, görevde kalmasını istemedikleri kaptanı çoğunluğun oylarıyla makamından indirdiği ya da sahip olduğu yetkileri fikir birliği sağlayarak elinden alındığı pek çok örnek yer almaktadır. Örneğin bir korsan gemisi kaptanı olan Charles Vane'nin mürettebatı kendisini, fikir birliği sağlayarak cesaretsizliği nedeniyle görevden almıştır: "Kaptanın davranışları oylanmaya mecburdur... Onuru ve şerefine karşılık sunduğumuz talepse görevini terk etmesidir" (Johnson, 1726-1728: 139). Benzer şekilde, yine bir korsan gemisi kaptanı olan Christopher Moody'nin mürettebatı da onun davranışlarından memnun kalmamış ve "sonunda Kaptanı, [onu destekleyen] 12 kişiyle birlikte küçük bir tekneye binip denize açılmaya zorlamıştı... Bir daha da kendisinden haber alınamamıştı" (Snelgrave, 1734: 198).[28]

Mürettebat kimi örneklerde de levazım subayını, sergilediği cesaret ve keskin zekâsından ötürü daha az kabiliyetli ya da daha az saygı duyulan bir kaptanın yerine getirmiştir.

28. Bazı örneklerdeyse mürettebat kaptanı, kendi çıkarları doğrultusunda bulmadıkları davranışları nedeniyle fiziksel olarak cezalandırmıştır. Örnek olarak Oliver La Bouche kaptanlık görevinden alınmış ve gemiyi terk etmeye teşebbüs ettiğinden dolayı kamçılanmıştır (Bucquoy, 1744: 103; Rogozinski'nin tercümesinden alınmıştır (2000: 17)). Kimi zaman da mürettebat despotluk yapan kaptanlarını gemiden atmıştır (18 Mayıs 1699 tarihli Leeward Adası Meclisi, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, 152: III, s. 21).

Korsan gemisinde çalışan bir denizcinin de anlattığı gibi, "yeni kaptanı seçmek için oylama yaptığımızda, son zamanlarda takdir edilesi eylemlerde bulunan levazım subayını yeni kaptanımız olarak seçtik" (Johnson, 1726-1728: 479). Bu ihtimal korsan gemisindeki idarecilerin, kötü tutumlarına hâkim olma ve mürettebatın çıkarlarını gözetir şekilde hareket etme hususunda birbirleriyle rekabete girmelerini sağlamıştır.[29]

Korsanlar denetleme ve dengeleme mekanizması yoluyla kaptanın otoritesine getirdikleri sınırlamaları oldukça ciddiye almıştır. Kaptan Bartholomew Robert'in gemisindeki denizcilerden birisinin mürettebata hitaben yaptığı bir konuşma da buna işaret etmektedir: "Kaptanın kafasına göre verdiği buyruklar küstahça olabilir mi ki biz bu adamı takip edelim! Hem Kaptanın ölmesi, onun yerine getireceğimiz kişi için de dilediği gibi davranabileceğini düşünmenin ne gibi ölümcül sonuçlar doğuracağını görmesi açısından bir uyarı olur" (Johnson, 1926-1928: 194-195). Bu denizcinin aşırıya kaçtığını düşünebiliriz ancak çok abartmadığını da söylememiz mümkündür. Çünkü kaptan, mürettebatın kendisine verdiği yetkiyi suistimal etmesi durumunda çabuk bir şekilde görevden alınmış ve yerine yeni bir kaptan seçilmiştir.

Korsanların gemi kaptanının yetkilerini sınırlamaya yönelik uğraşlarındaki ciddiyet, farklı açılardan da görülebilir. Örnek olarak ticaret gemilerinin aksine korsan gemilerinde kaptanların, kendilerine bazı ayrıcalıklar tanıması mümkün değildi. Uyuduğu yer, günlük tayını ve hatta aldıkları ödeme bile neredeyse mürettebatla aynıydı. Johnson'un anlattığı gibi (1726-1728: 213-214) korsan gemilerinde "kulağına bir söylenti çalınan herkes... [kaptan] köşküne dalabilir, kaptana sövebilir, kaptanın duruma açıklık getirilmesi teklifine ya da itirazlarına kulak asmadan erzağının ve içkisinin bir bölümüne el koyabilir." Diğer durumlardaysa "Kaptana ayrı bir yatak verilmediği" gibi, normal şartlar altında bir kaptanın

29. Bu rekabet, kaptan ve levazım subayı arasında mürettebatın aleyhine nadiren bir itilaf gerçeklemiş olmasını da açıklayabilir.

alışkın olduğundan çok daha rahatsız bir yerde mürettebatla beraber uyumak zorundadır (Snelgrave, 1734: 217). Ayrıca korsan gemisiyle denize açılan Downing'in ifade ettiği gibi (1737: 99) "Kaptanları ya da idarecilerden herhangi biri dahi mürettebattan daha önemli değildi; öyle ki kaptan köşkünü bile kaptan tek başına kullanamıyordu."[30]

Zapt edilen bir gemiyle ilgili tutulan kayıtlarda korsan gemisinin kaptanlarının, ganimetin bir parçası olan bazı güzel kıyafetleri kendilerine aldığı anlatılır. Bu kaptanların tek düşüncesi kıyıya yanaştıkları zaman orada yaşayan kadınlara çekici gelmektir. Gelgelelim sadece bu kıyafetleri almalarına rağmen mürettebat sinirden kudurmuştur çünkü kaptanların, dar bir alanla sınırlandırılan yetkilerini aştığını görmüşlerdir. Snelgrave'nin aktardığı gibi, "Korsan gemisindeki kaptanların, levazım subayının elinden geçmeden önce bu kıyafetleri almış olması mürettebatın haklarına tecavüz edilmesi gibiydi; Mürettebat, şimdi böyle küçük şeyleri aşırdılarsa ileride daha fazla yetki de talep edeceklerini ve istedikleri şeyleri kendilerine ayıracaklarını düşünüyordu" (1734: 257).[31]

Korsanların denetleme ve dengeleme mekanizmasının işlevselliğiyle ilgili olarak, söz konusu dönemde yaşayan Benjamin Franks'in, gaddar davranışlar sergileyen bir korsan gemisi kaptanına ne kadar nadiren rastlandığı hakkındaki notlarından da fikir alınabilir. Bir kaptanın mürettebatını istismar ettiğini görünce şaşkına dönen Franks, "Kaptan adamlarına karşı çok sertti ve bunun nedeni de sahip olduğu yetkilerdi; diğer korsanların alışkın olduğundan çok farklı bir kaptandı... sürekli silahına davranır ve kendisine muhalefet

30. Rogozinski'nin eserinde (2000: 175) alıntılanmıştır.

31. Korsan gemilerinde otoritenin bir merkezden alınması ve kaptanın sahip olduğu ayrıcalıkların ortadan kalıdırılması, deniz dünyasının meşru kesimiyle sahip olunan radikal bir farklılıktı. Nitekim gözlemciler de korsan gemilerinde hiyerarşinin bulunmayışından dolayı şoke olmuşlardı. Hollandalı idareci Mauritius da korsanların demokratik idare mekanizmalarıyla ilgili şaşkınlığını, "Her denizci kaptan kadar söz sahibiydi," sözleriyle dile getirmişti (Ritchie, 1986: 124).

edenleri, beyinlerini akıtmakla tehdit ederdi." diyordu (Rogozinski, 2000: 139; ayrıca bkz. Benjamin Franks'ın 20 Ekim 1697 tarihli Yeminli İfadesi, Halk Kayıt Bürosu, Koloniler Bürosu Belgeleri, II: 323, s. 124).[32]

Bu mekanizmanın işlevselliği "tutsak olarak alınan insanların" sanılanın aksine, "korsanlara katılma fırsatı elde ettikleri için çoğunlukla hallerinden memnun oldukları" gerçeğine de açıklık getirmektedir (Snelgrave, 1734: 203). Gerçekten de korsanlar "kendilerini, aralarına yeni giren kişilerle güçlendiriyordu ve bu kişilerin çoğu, gönüllü bir şekilde korsanlara katılıyordu" (Johnson, 1726-1728: ss. 170, 228; ayrıca bkz. Jeremiah Tay'ın 6 Haziran 1694 tarihli Yeminli İfadesi, Suffolk Mahkemesi Kayıtları, s. 3033, d. 6; 31 Mayıs 1718 tarihli Koloni Bürosu Belgeleri, f. 18).[33]

Korsanların Yasaları

Korsanların kullandığı denetleme ve dengeleme sistemi, kaptanların mürettebatlarına gaddarca davranmasının önüne geçse de halen önemli bir sorun mevcuttu. Normalde kaptanın sahip olduğu pek çok yetki levazım subayına devredildiğinde, bu kişinin sahip olduğu otoriteyi kişisel çıkarları için kullanmasını önleyecek olan bir şey nedir?

Daha önce söz ettiğimiz gibi korsan gemilerinde levazım subayları, ganimetin paylaştırılması, tayınların bölünmesi, anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması ve mürettebatın cezalandırılması gibi pek çok görev üstlenmiştir. Kaptanların

32. Franks'ın ifadesinde sözü edilen kaptan William Kidd, izinli korsanlıktan korsanlığa geçmiş birisiydi ve nihayetinde, eylemlerinden dolayı idam edildi. Kidd'in izinli korsanlık yaptığı dönemdeki gemisine, toprak sahibi mesul tüccarların sermaye sağladığını belirtmek de faydalı olacaktır.

33. Korsanlara zor yoluyla katıldığı sanılan pek çok kişi aslında bunu gönüllü olarak yapmıştır. Aslına bakılırsa "zorlanmayı" talep etmişler ve kendi mürettebatının da zorlandıklarını düşünmesini sağlamak için numara yapmışlardır; böylece korsan gemisinin zapt edilmesi durumunda kendisini savunmaya mecbur kaldığını öne sürebilecektir (Pringle, 1953; ayrıca bkz. Rankin, 1969; Leeson, 2010c).

despotluğunu engellediği gibi levazım subaylarının böylesi tutumlarının önüne geçecek bir mekanizmadan zaten söz ettim; bu mekanizma demokratik seçimlerdi. Mürettebat, kaptanları gibi levazım subaylarını da seçebiliyor ve yetki alanlarını aşmaları durumunda da görevden alıyordu.

Peki bu otorite neyi kapsıyordu? Mesela levazım subayları ganimeti ve günlük erzakları kendi uygun gördüğü şekilde mi dağıtacaktı? Mürettebatı kendi takdir yetkisine göre mi cezalandıracaktı? Dahası, mürettebatın anlaşmazlıklarını hangi "kanunlara" göre çözecekti?

Bununla birlikte korsanların endişe duyduğu tek şey kaptanların despotluğu değildi. Korsanlar, örgütlü bir şekilde haydutluk yapma kabiliyetlerine yönelik bir tehlike arz eden her şeye karşıydılar ve buna levazım subaylığı makamı da dahildi. Korsanlar bu sorunu çözme maksadıyla, belirledikleri kanunlara ve bu kanunların ihlal edilmesi durumunda verilecek cezalara açıklık getiren, özellikle de levazım subaylarının görev esnasında yapabileceği şeyleri kısıtlayan yazılı bir tüzük oluşturmuştu.

Korsanların yasaları ilk olarak 17. yüzyılda, *buccaneer*'lerin kullandığı "uyum maddeleriyle" ortaya çıkmıştı; *buccaneer*'ler belirledikleri bu kurallara *korsanlık ilkeleri* ismini vermişti. Bu kurallar, ele geçirilen ganimetlerin gemideki idareciler ve mürettebat arasında nasıl paylaştırılacağı gibi gemideki düzen üzerine çeşitli konulara açıklık getiriyordu. Örneğin bütün deniz haydutları, "av yoksa ödeme de yok" gibi basit bir kurala riayet etmekteydi. Gerçekleştirdikleri yağma seferlerinde başarılı olamazlarsa mürettebattan kimse ödeme alamıyordu.

Exquemelin (1678: 71-72) içinde bulunduğu mürettebatın idaresini sağlayan *korsanlık ilkelerini* ayrıntılı olarak şu şekilde anlatmıştı:

> *Buccaneer*'ler nereye doğru yelken açacaklarını ortak bir karar doğrultusunda belirliyor. Uyum maddeleri ya da korsanlık ilkelerinde, [ganimetten] kaptanın kendisine ve gemi için kullanışlı

olabilecek neleri alabileceği zaten belirtiliyor. Ayrıca mürettebat şu maddeler üzerinde çoğunlukla bir anlaşmaya varmış durumda. Buna göre bir geminin zapt edildiğini farz edersek, elde edilen kazançtan ilk başta şu masraflar düşülecek: Gemide çarpışmaya girenler 200 ispanyol doları; gemiyi tamir ettiği ya da diğer bakımlarını sağladığı için marangoz 100 ya da 150 ispanyol doları; cerrah da, geminin büyüklüğüne ve kullandığı sağlık malzemelerine bağlı olarak 200 ya da 250 ispanyol doları alacak.

Sonra, yaralanan ve bir uzvunu kaybetmiş olabilecek kişilerle ilgili üzerinde anlaşmaya varılan ödüller de şöyle: sağ kolun kaybedilmesi için 600 ispanyol doları ya da 6 köle; sol kolun kaybedilmesi için 500 ispanyol doları ya da 5 köle. Sağ bacağın kaybedilmesi de 500 ispanyol doları ya da 5 köleyle; sol bacağın kaybedilmesiyse 400 ispanyol doları ya da 4 köleyle; göz, 100 ispanyol doları ya da 1 köle; parmağın kaybedilmesi için de aynı tazmin bedeli. Birisinin kolu kullanılamaz hale gelirse alacağı ödül sanki kolu kopmuş gibi olacaktır. Ağır bir şekilde yaralanan ve içine bir tüp konulması gereken kişiler de gördükleri zararın telafisi için 500 ispanyol doları ya da 5 köle alacak.

Bu masraflar elde edilen kazançtan düşüldükten sonra kalan ganimet gemideki kişi sayısı kadar bölünür. Kaptan gemi için kullanmak amacıyla payın 4 ya da 5, belki de daha fazla hissesini, kendisi içinse 2 hissesini alır. Mürettebatın kalanı aynı hisseleri alırken delikanlı çocuklarsa yarım hisse alır..

Bir gemi soyulduğu zaman kimse ele geçirdiklerini kendisine saklamamalı. Alınan her şey, para, mücevherat, değerleri taşlar, emtialar, mürettebat arasında paylaşılmalı, kimse bir denizciden fazla bir bozukluk bile almamalı. Kurnazlık yapılmasını durdurmak için, ganimet paylaştırılmadan önce herkes İncil'in üzerine, kendilerine fazladan bir bozukluk değerinde, ister altın, ister ipek, yün, mücevher, gümüş, kıyafet; ne olursa olsun bir şey ayırmadığına yemin edecek. Birinin yalan yere yemin ettiği görülürse bu kişi korsanlıktan men edilecek ve bir daha güverteye çıkmasına müsaade edilmeyecektir.

Buccaneer'ler zaman içinde bu uyum maddeleriyle kendi içlerindeki örgütlenmelerini resmi bir konuma getirmişlerdir. Ortaya çıkan sistemse korsanların Kıyı Gelenekleri ya da Jamaica Disiplini olarak andıkları bir teamül hukukudur.

18. yüzyılda korsanlar kendi yasalarını hazırlarken bu resmi çerçeveyi sürdürmekle beraber amaçları da, "kendi topluluklarının daha verimli bir şekilde himaye edilmesi ve adaletin tesis edilmesidir" (Johnson, 1726-1728: 210). Korsanların yasalarındaki temel unsurlar bütün farklı gemilerde benzerlik gösterir (Rediker, 2006: 261). Örneğin Johnson, Kaptan Roberts'in gemisindeki kanunları anlatırken, "İsyankâr topluluğumuzun kanunları... temel gelenekleri, idaresi; bunların hepsi hemen hemen bütün korsanlarda ortaktır" ifadesine yer vermiştir (1726-1728: 213).

Bununla beraber mürettebatlar arasında sıklıkla etkileşim kuruluyor olması da bilgi paylaşımını mümkün kılmış ve de yasalarının benzer olmasını sağlamıştır.[34] Örnek vermek gerekirse, 1716-26 yılları arasında faaliyet gösteren Anglo-Amerikan korsanların yüzde 70'inden fazlası, şu üç kaptanla bağlantılıydı: Benjamin Hornigold, George Lowther ya da Edward Low (Rediker, 2006: 267). Dolayısıyla bu zaman dilimindeki korsanların büyük çoğunluğu birbirleriyle, aynı gemide denize açılarak, aynı kafilede bulunarak ya da benzer bir şekilde ilişki içindeydi.

Uyum maddelerinin belirlenmesi, oybirliğiyle verilen bir onaya bağlıydı. Nitekim korsanlar da bu kuralları bir sefere çıkmadan önce, demokratik bir şekilde biçimlendiriyordu. Ardından da "Bütün korsanlar" kimi zaman bir İncil ya da bir mürettebatın yaptığı gibi "balta üzerine yemin ediyor"du (Johnson, 1726-1728: 342). Korsan gemisinde gözlem yapan Downing'in belirttiği gibi (1737: 107), "her kim bu gemilerden birinin güvertesine kendi isteğiyle ayak basarsa, bu uyum

34. Sömürge yöneticisi Alexander Spotswood Ticaret Komisyonu'na yazdığı bir mektupta, korsanların bilgi paylaşımında bulunmalarını sağlayan bağlantılarının ne kadar kuvvetli olduğuna parmak basıyordu. Spotswood, korsanların önderi olan Thatch'i (Blackbeard) yaralayarak ölümüne neden olduğu için onların intikam öznesi haline gelmişti ve "ne Efendilerin ne sıradan denizcilerin kendisini tanımadığı ve korsanların bilmediği bir yer bulmanın" zorluğundan yakınıyordu (16 Haziran 1724 tarihli Koloniler Bürosu Belgeleri, 5/1319: ss. 190-192; Rediker'in eserinde (2006: 254, 134) alıntılanmıştır).

maddelerinin hepsini imzalamakla" yükümlüydü. Örneğin, bir korsan gemisinin kaptanı olan Howell Davis'in mürettebatı tarafından belirlenen maddeler, "herkesçe imzalanıyor ve imzanın ardından da herkesin önünde ant içiliyordu." Yine bir korsan gemisi kaptanı olan Worley'in mürettebatı da "bu maddeleri imzalıyor"du (Johnson, 1726-1728: 167-168, 298). Korsanlar bu kuralların "gözetilmesinin, herkesinin faydasına olduğunun" farkındaydı ve "bu yapılmak isteniyorsa, [mürettebatın çıkarları ve kanunlar] ayrı ayrı ele alınmamalıydı" (Johnson, 1726-1728: 210). Ayrıca korsanların sefere çıkmadan önce ortak bir karar doğrultusunda belirlediği bu kurallar, kendi yürütmelerini sağlıyordu.

Mürettebat bu kuralları kaptanın, levazım subayının ve bazen de daha alt idari makamların seçilmesiyle beraber şekillendiriyordu ve bu kurallar üzerinde "herhangi bir çekişme ya da kavgayı" yaşanmadan önce "engellemek maksadıyla" bir fikir birliği sağlamaya çalışıyordu (Johnson, 1726-1728: 342). Eğer bir korsan bu kuralları kabul etmiyorsa, daha tatmin edici koşullar sağlayan başka bir gemi arayışına girmekte özgürdü.[35] Birden fazla korsan gemisi sefer düzenlemek amacıyla bir araya geldiğinde, kurdukları işbirliğinin şartlarını belirleyen benzer kurallar oluşturuyorlardı. Örneğin, Cayman Adaları'nda karşılaşan kaptanlar George Lowther ve Edward Low'un mürettebatları böyle bir anlaşma yapmışlardı. "Lowther kendisini müttefik olarak sunmuş ve Low da şartları

35. Bazı korsan gemileri, mürettebatının belirli bir kazanç elde edilene ya da sefer tamamlanana kadar gemide kalmayı kabul etmesini şart koşuyordu. Ancak gemideki mürettebat sayısı artış gösterir ya da başka bir nedenden dolayı mürettebat bölünmek zorunda kalırsa, denizcilerin bir bölümü gemiden ayrılıyordu. Bu durumda da yeni kurallar belirleniyor ve yeni mürettebat da yeni kuralları uygulamaya ya da eski kuralları uygulamaya devam etmeye yönelik bir seçim yapıyordu. Bu kuralların sefer esnasında değiştirildiği bir örnekse mevcut değil gibi görünüyor. Diğer yandan, bir korsan gemisinde kalma mecburiyetinde olan denizcilerin durumları çeşitlilik gösteriyordu. Bazıları geminin kurallarını kabul etmeye zorlanmıyor; zorlanmayan kişilereyse bu kuralları kabul edene kadar, gemideki olaylarda kullanılmak üzere oy hakkı verilmiyordu.

kabul etmişti; neticede anlaşma araya herhangi bir temsilci girmeden ya da başka bir usule başvurulmadan kabul edildi" (Johnson, 1726-1728: 319). Bu örnekte de mürettebatın arasında sunulan şartlara ya da çok gemili sefer düzenleme maksadıyla kurulan işbirliğiyle ilgili başka bir koşula itiraz eden denizciler, barışçıl bir şekilde gemiden ayrılmakta özgürdü. Örnek vermek gerekirse, benzer bir örnekte de kafile halinde seyreden üç geminin mürettebatları arasında bir "anlaşmazlık belirmiş... her bir mürettebat farklı yönlere doğru yelken açmıştı" (Johnson, 1726-1728: 175).

Charles Johnson'un notları, bir devlet mahkemesinin belirttiği şekilde "günahkârların bir araya gelerek üzerinde anlaştığı" (Johnson, 1726-1728: 211-212) birtakım yasa örneklerini içermektedir. Örnek olarak Kaptan Roberts'in kumanda ettiği korsan gemisinde kabul edilmiş olan maddeleri ele alalım:

I. Herkesin bir mesele üzerine oy vermeye; bir kıtlık yaşanmadığı ve bütün mürettebatın iyiliği adına tasarruf yapmaya karar verilmediği sürece yeni ele geçirilen taze erzaklara ya da güçlü alkollere erişmeye ve bunları dilediğince tüketmeye hakkı vardır.
II. Ganimetin dağıtımı için herkes belirlenen listeye göre sırayla çağırılacak ki (zaten hakları olan paylarının haricinde) fırsat varken üzerlerini değişebilsinler: Ancak bu esnada kurnazlık yapar da gemide dağıtılacak olan paradan, emtiadan ya da mücevherlerden aşırırlarsa, cezaları ıssız bir adaya terk edilmektir. Hırsızlık iki kişi arasında yaşanırsa suçlu olan kişinin burnuna ve kulaklarına kesikler atılıp, yaşamın olmadığı bir yere değil de zorluklarla karşılaşacağından emin olunan bir yere gönderilebilir.
III. Kimse para karşılığında kart ya da barbut oynamayacak.
IV. Işıklar ve mumlar akşam sekizde söndürülecek; bu saatten sonra içki içmeye devam etmek isteyenler güvertede içecek.

V. Mürettebat kıyafetlerini, silahlarını ve kamalarını temiz ve kullanmaya hazır bir şekilde tutacak.
VI. Gemiye hiçbir erkek çocuk ya da kadın alınmayacak. Mürettebattan birisinin gemiye kadın getirdiği fark edilirse bu kişi ölümle cezalandırılacak.
VII. Savaş esnasında gemiyi ya da mürettebatı terk etmek ölümle ya da ıssız bir adaya terk etmeyle cezalandırılacak.
VIII. Gemide kimse kimseye vurmayacak; herkes kılıcını ve silahını sahile ulaştıracak.
IX. Herkes 1000 sterlin kazanana kadar kimse korsanlığı bırakmaktan söz etmeyecek. Korsanlığı bırakmak isteyen kişinin hizmeti esnasında bir uzvunu kaybetmesi ya da sakat kalması ya da 800 dolar vermesi gerekecek ve bu miktar kişinin gemideki görevine orantılı olarak düşebilecek.
X. Kaptan ve levazım subayı bölünen ganimetten iki hisse; Ustalar, Lostromo, Silahçılar birer buçuk; diğer görevlilerse bir çeyrek hisse alacak (mürettebatın kalanı tek hisse alacak).
XI. Müzisyenler Şabat Günü'nde dinlenebilecek; özel bir durum olmadıkça kalan altı gün altı gece boyunca çalışacak.

Bu kuralların arasında bazı önemli unsurlar göze çarpmaktadır. İlk olarak, demokratik bir idari sistem oluşturulmuş ve korsanların nasıl mükafatlandırılacağı açıkça belirtilmiştir. Bunun amacı, korsan gemilerindeki mülkiyet haklarının tanımlanıp, kaptan ya da levazım subayı gibi idarecilerin mürettebata haksızlık yapmasının önüne geçmekti. Mükafatlandırma şartlarının bu şekilde açıkça tanımlanması, özellikle de levazım subayının ele geçirilen ganimeti dağıtma yetkisinin sınırlarının belirlenmesinde rol oynuyordu.

Bu ganimet, mürettebatın arasında bölünemeyecek bir şeyse ya da değeri ve ne kadarlık bir hisseye karşılık geldiği

hakkında kafalarda soru işareti bulunuyorsa, korsanlar bu ganimeti açık arttırma yoluyla veya doğrudan satarak bölünebilir hale getirmiş, ganimeti aralarında paylaşmıştır (Rogozinski, 2000: 169; Snelgrave, 1734). Bu uygulama mürettebat arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmişse de daha önemlisi, levazım subayını sağduyulu davranmaya mecbur etmiş ve bölünemeyecek ya da değeri muğlak olan bir ganimetin nasıl dağıtılacağıyla ilgili şartları görmezden gelebilecek bir konuma sahip olma ihtimali ortadan kaldırılmıştır.

İkinci olarak da korsanların yasaları, ciddi bir negatif dışsallık meydana getiren ya da gemilerde, çeşitli yasadışı eylemlere yönelik girişimlerin başarısına yönelik bir tehdit oluşturan faaliyetleri yasaklıyordu. Öyle ki bu maddeler, mürettebatın silahlarının bakımını yapmalarını; örneğin Kaptan Robert'in gemisinde içki içen kişilerin mürettebatın kalanının uykusunu bölmemek için temkinli davranmalarını ve "hovardalık yapmamalarını" (Johson, 1726-1728: 211); gemide, mürettebatın görevini aksatmasına neden olabileceğinden dolayı kavga edilmemesini; kavgaya sebebiyet verebilecek barbut oynamak gibi faaliyetlerin yapılmamasını şart koşuyordu. Korsanların belirledikleri bu maddeler, yine mürettebatın arasında bir gerginliğe ya da kavgaya neden olabileceğinden dolayı gemiye kadın (ya da erkek çocuk) alınmasını yasaklamıştı. "Bu, mürettebat arasında kargaşa çıkmasını engellemek için verilmiş, akıllıca bir karardı; nitekim sıkı bir şekilde denetlenmiştir de" (Snelgrave, 256-257; ayrıca bkz. Johnson, 1726-1728: 212).

Bazı korsan gemilerinde de aynı amaçla, başkasının silahının ateşlenmesi ya da barut benzeri, fazlasıyla yanıcı maddelerin bulunduğu yerlerde sigara içilmesi gibi hareketlere yasak getirilmişti. Örneğin, John Phillip'in gemisi *Revenge*'yi idare etmek için başvurulan yasalarda, "Depoda, piposunun kapağı olmadan tütün içen ya da etrafında bir fanus olmadan mum taşıyan birisinin kolu kırılmalıdır" şeklinde bir madde yer alıyordu (Johnson, 1726-1728: 342-343).

Üçüncü olaraksa korsan yasalarında, mürettebatı üretken olmaya ve görevden kaçmamaya teşvik eden maddeler yer almaktaydı. Bunun tezahürlerinden birisi, çarpışma esnasında yaralanan korsanlar için meydana getirilen sosyal güvenlik mekanizmasıydı. Daha önce Exquemelin ve Kaptan Roberts'ten verdiğimiz örneklerde olduğu gibi söz konusu maddelerde bir kolun, bacağın ya da başka bir uzvun kaybedilmesinde alınacak tazminat ayrıntılı bir şekilde belirtilmişti. Hatta bunu daha da ileriye götürerek, uzvun vücudun hangi yanında yer aldığına ve sakat mı kaldığına ya da tamamen kullanılamaz hale mi geldiğine, ayrıca korsanın kaybettiği uzvuna verdiği öneme göre bir güvence değeri belirlemişlerdir.

Söz konusu maddelerin bir diğer yansıması da mürettebata, örneğin savaş esnasında göze çarpacak kadar cesur davranmaları ya da olası hedefleri önceden saptamaları durumunda fazladan kumanya sağlanmasıdır. Korsan gemilerinde mürettebatın sayısı fazla olduğundan, levazım subaylarının bireysel çabaları gözlemlemesi güçtür. Korsanların belirlenmiş bir maaş almaktansa elde edilen kazanımları bölüştükleri bir ödeme sistemini kullanmalarının nedeni de budur.

Bu paylaşım sistemiyse, korsanların bedavacılığa teşvik edilmesi gibi bir probleme yol açar; korsanlardan birisinin tembelliği, mürettebatın tamamının elde edeceği kazancı da doğrudan azaltmaktadır. Bununla başa çıkabilmek için korsanlar, yine paylaşım sistemini kullanan izinli korsanlar ve balina avcılarına benzer şekilde ikramiyelerden yararlanmıştır. Örnek vermek gerekirse, Exquemelin'in mürettebatına dahil olduğu *buccaneer* gemisindeki bir kural şöyleydi: "Cesurca davrananlar ve gerçek bir mertlik sergileyenler; ya da bir gemiyi zapt edenler, ganimet[ten alacakları pay] dışında da mükafatlandırılmalıdır" (Exquemelin, 1678: 156). Johnson'un eserinde de (1726-1728: 191) benzer şekilde "Korsanların gözü keskin olanları, yani kendi yasalarına göre bir gemiyi ilk fark edenleri, eğer bu gemiden bir ganimet ele geçirilirse [gani-

metten alacağı payın haricinde] güvertedeki en iyi silahları almaya hak kazanacaktır" kuralından söz edilir.

Son olarak, belirlenen bu kurallara riayet edilmemesi durumunda uygulanmak üzere çeşitli cezalar öngörülmüştür. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi mürettebat, kuralların ihlal edildiği basit olaylarda cezai yaptırım gücünü, demokratik olarak seçtikleri levazım subayına vermiştir. Johnson'un tarif ettiği şekliyle (1726-1728: 213) levazım subayları, bir bakıma "sivil bir yargıç gibi hareket etmiştir."[36] Daha ciddi ihlallerin yaşanması durumundaysa verilecek cezayı belirlemek için oy kullanmakla beraber mürettebat her iki durumda da, yasalarında ayrıntılandırdıkları çeşitli kural ihlallerine yönelik belirlenmiş olan cezaları uygulama eğilimindedir. Böylece levazım subayının disiplini sağlama hususundaki takdir yetkisinin sınırları çizilmiş ve de gücünü suistimal etmesinin önüne geçilebilmiştir.

Söz konusu cezai uygulamalar "suçlu kişinin kulak ve burnunun kesilmesi" gibi fiziksel işkencelerden, kuralları ihlal eden kişinin bir adaya terk edilmesine kadar çeşitlilik gösterir. Kaptan Johnson bu terk etme yaptırımını, "Failin, hayatta kalmak için kullanması ya da açlığına çare bulması amacıyla bir silah, biraz içki, bir şişe su, bir kap barutla beraber medeniyetten uzak ya da yaşamın bulunmadığı bir ada veya anakaranın dirsek yaptığı bir yere terk edilmesi gibi barbarca bir eylem" olarak tarif etmiştir (1726-1728: 211).[37] Örneğin Kaptan Phillips'in gemisinde de kuralları ihlal eden

36. Levazım subayları bir yandan da anlaşmazlık yaşayan taraflar arasındaki düellolara hakemlik yapıyor; bu düellolarınsa gemiye bir zarar gelmemesi için karada yapılması kararlaştırılıyordu (Johnson, 1726-1728: 212; ayrıca bkz. 339): "Gemideki levazım subayı tarafların uzlaşmaya yanaşmaması durumunda onlara kıyıya kadar eşlik eder; anlaşmazlık yaratan kişileri sırt sırta getirir ve birbirlerinden uzaklaşasıya kadar yürütür: Komutla beraber iki kişi hemen arkalarını dönerek birbirine ateş eder... eğer ikisi de ıskalamışsa denizci kamalarına davranırlar ve ilk kan döken kişi galip sayılır."

37. Issız adaya terk edilme cezası failin hayatta kalmayı başardığı pek çok durumda sürgün cezasıyla birlikte uygulanırdı. Örnek olarak bkz. Exquemelin, 1678: 72.

kişi, "Musa'nın Kanunları'yla (ki bu da çıplak sırtın 39 defa kırbaçlanmasıydı) cezalandırılıyordu" (1726-1728: 342-343).

Bu açıdan "Korsanlar, kendi içlerinde disiplini sağlama amacıyla birbirlerine, tutsaklara davrandıklarından daha zalim davranıyordu" (Rankin, 1969: 37). Özellikle de gemide gerçekleşen hırsızlık olaylarını fazlasıyla sert karşılıyorlardı. Yasalarında da buna özellikle yer vermişler ve hırsızlığın işkence, ıssız bir yere terk edilme ya da ölümle cezalandırılmasını öngörmüşlerdi. Mürettebat arasındaki dürüstlüğün korunabilmesi için de mürettebatın bir bölümü, ele geçirilen ganimetlerin saklanıp saklanmadığını bulmak amacıyla rastgele aramalar yapıyordu (Exquemelin, 1678: 205-206).[38] Ayrıca levazım subayının mürettebattan ganimet saklamasının önüne geçmek amacıyla bazı korsan gemilerinde, değerli eşyaların kilit altında tutulması yasaklanmıştı. Örneğin Kaptan Sam Bellamy'nin kumanda ettiği korsan gemisi *Whydah*'da tutsak olan Peter Hooff'un anlattığı üzere, "para geminin güvertesindeki bir sandıkta, etrafında koruma olmaksızın bekletiliyordu ancak hiçbir denizci, levazım subayından izinsiz bir şekilde bu sandıktan bir şey almıyordu" (Rediker, 2004: 67; ayrıca bkz. Marx, 1996a: 44).

Korsanların yasaları genellikle kısa ve açık olduğundan, mürettebatı etkileyebilecek oluşların hepsine değinilemiyordu; bu bakımdan yasalar daima eksikti. Bu nedenle korsanlar, dikkate değer bir olay yaşandığında bir çeşit yargı birimi olarak toplanıyor; geminin belirlenmiş olan kurallarını, açıkça ele alınmayan bu olay üzerinden nasıl yorumlayabileceklerini düşünüyordu (Johnson, 1726-1728: 213): "Bu yasaların oluşturulmasına yönelik herhangi bir şüphe söz konusuysa; taraflardan birisinin bu yasaları çiğneyip çiğnememesinden bağımsız olarak, bu yasaları izah etmek amacıyla bir jüri

38. Diğer yandan yemin edilmesi de korsanların kendi yasalarını ve geleneklerini uygulamak ve kişinin itibarını bir teminat olarak değerlendirmek maksadıyla faydalandıkları bir diğer yöntemdi. Örnek olarak bkz. Exquemelin, 1678: ss. 68, 71-72, 100, 104, 156, 161.

belirlenmeli ve hükme varılmalıdır." Korsan gemisi müretteba tları bu "hukuki inceleme" yoluyla, levazım subayının yetkileri ve görevini kötüye kullanma olasılığı üzerinde daha fazla bir denetim elde eder.

Tarihi belgelerde levazım subayının müretteba tı istismar etmeye yönelik davranışlarına nadiren rastlanması, korsanların bu yasalarının ne kadar işlevsel olduğuna işaret etmektedir. Ancak nadiren de olsa levazım subayının bu gibi davranışlarda bulunduğu durumlarda müretteba tın bu kişiyi görevden aldığına yönelik kanıtlar, yine bir o kadar önemlidir. Örneğin 1691 yılında Samuel Burgess isimli bir levazım subayı, müretteba tı yemeklerin dağıtımı konusunda aldatmıştır. Buna karşılık olaraksa müretteba t Burgess'i ıssız bir adaya terk etmiştir (Rogozinski, 2000: 177).

Ayrıca elimizdeki belgeler korsan yasalarının, gemideki anlaşmazlıkları önleme ve bir düzen oluşturma konusunda da başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Görünüşe göre korsanlar, belirledikleri yasalara sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Rogozinski'ye göre (2000) korsanlar, çoğu sömürge yerleşiminden ve ticaret ya da Kraliyet Donanması gemilerinden daha tertipli, barışçıl ve örgütlenmiş bir vaziyetteydi. Korsanlar arasında yaptığı gözlemler karşısında şaşkınlığa uğrayan Bucquoy'a göre (1744: 116) de "Korsanlar deniz üzerindeyken görevlerini büyük bir titizlikle yerine getiriyordu; hatta bunda, Hollanda - Doğu Hindistan Şirketi'ne ait gemilerden daha başarılılardı; nitekim bu niteliklerinden de iftihar ediyorlardı."[39] Diğer yandan Exquemelin'in anılarının 1699 tarihli baskısına editörlük yapan kişi de (Exquemelin, 1699: Meçhul Bir Editörün Önsözüyle) şunları söylüyordu:

Buccaneer'lerin kendi içlerinde, (sözgelimi) bir ekonomiye ve nizama sahip olmasına; bunun herkesçe gözetilmesine; herkesin mülkünün, sanki medeni bir toplumun içindelermiş gibi güvence altına alınmış olmasına rağmen, bir bütün olarak

39. Rogozinski'nin, eserinde (2000: iiiv) yer verdiği tercümesinden alınmıştır.

bakıldığında diğer gemilere göre bu kadar başıboş görünüyor olmaları kayda değer bir şey doğrusu.

Hatta 18. yüzyılda yaşamış olan bir köşe yazarı da korsanların özyönetim mekanizmalarından fazlasıyla etkilenmişti; gelgelelim bu hayreti, korsanların özgün idare sistemlerini bir rejim olarak yorumlamasının önüne geçememişti. Korsanların yasalarının "aralarında barışı sağladığını ve kanunlara bağlı bir hükümet sistemi meydana getirdiğini; ayrıca (bu kanunları belirleyen insanları göz önünde bulundurunca) Platon'un *Devlet*'inde tanımladığı ilkelere yetkin bir örnek teşkil ettiğini" öne sürüyordu (*Weekly Journal*, 23 Mayıs 1724). Korsanların böylesi bir düzene sahip olmaları kulağa garip gelse de organize suç girişimlerinde başarılı olabilmelerinin buna bağlı olduğu düşünüldüğünde söz konusu tuhaflık kaybolmaktadır.

Bununla beraber çoğu korsanın da bu başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Her ne kadar bir korsanın ortalama maaşı hakkında fikir yürütmeme olanak sağlayan bir veriye sahip olmasam da, sahip olduğumuz bilgiler ışığında korsanların, inanılmaz büyük ganimetler ele geçirmiş olduğunu öne sürebiliriz. Tabii ki bu bilgilerin dikkatli bir şekilde yorumlanması gerekir çünkü ele geçirilen ganimetlerin tamı tamına kayda geçirilmesinin nedeni, bu ganimetlerin oldukça büyük olmasıdır. Küçük ganimetlerin daha sık ele geçirildiğiyse su götürmez bir gerçektir. Gelgelelim verebileceğimiz örnekler, korsanların yağmacılık faaliyetlerinin bir bölümünde ciddi kazançlar sağladığını ve korsanlığın denizcilere büyük bir zenginlik vaat ettiğini göstermek için yeterlidir.

"Bir zamanlar, Madagaskar'a doğru ticari seferlere çıkan Anglo-Amerikan denizciler yılda 12 gümüş sterlinden az kazanırken derin denizlerde seyreden korsanlar bunun yüzlerce, hatta binlerce katını ele geçirebiliyordu" (Marx, 1996c: 141). Örneğin 1695 yılında Henry Every'nin korsan filosu, 600000 sterlin değerinde metal ve mücevher taşıyan bir gemiyi ele geçirmişti. Bu da mürettebattaki herkesin 1000'er sterlin, yani ticari seferler düzenleyen bir denizcinin 40 yıllık kazancına

denk gelen bir pay alması demekti (Konstam, 2007: 98). 18. yüzyılın başlarında da Kaptan John Bowen'in korsan gemisi, "kişi başı 500 sterlin ederinde" bir ganimet ele geçirmişti. Birkaç yıl aradan sonraysa Kaptan Thomas White'ın mürettebatı, her bir denizcinin 1200 sterlin kazandığı bir yağma seferinin ardından korsanlığı bırakıp Madagaskar'a yerleşmişti (Johnson, 1726-1728: 480-485). 1720 yılında da Kaptan Christopher Condent'in mürettebatı, herkese 3000 sterlin kazandıracak bir gemiyi ele geçirdi. 1721 yılındaysa Kaptan John Taylor ve Oliver La Bouche'nin kafilesi, gerçekleştirdikleri tek bir yağmadan denizci başı 4000 sterlin kazanacaktı (Marx, 1996c: 161-163). John Evans'ın kumanda ettiği küçük bir mürettebat bile 1722 yılında, "30 kişiye bölünecek 9000 sterlin" değerinde bir ganimet ele geçirmişti (Johnson, 1726-1728: 340). Ticari faaliyetler yürüten bir denizcinin 1689 ve 1740 yılları arasında aylık 25 ile 55 şilin arasında, yani yıllık yaklaşık olarak 15 ile 33 sterlin kadar bir kâr sağladığını düşünürsek korsanların kazandığı bu paraları daha doğru değerlendirebiliriz (Davis, 1962: 136-137).

Korsanların yağmacılık faaliyetlerinin yalnızca küçük bir bölümü hakkında veri sahibi olduğumuzdan, söz konusu zaman diliminde korsanların, ticaret gemilerinden ortalamada daha fazla kazandığını söylemek imkânsızdır. Gelgelelim bu gayet olası bir durumdur. Bir korsanın çıkarıldığı mahkemede verdiği, "biz korsanlar arasında, denizde büyük paralar kazanmak yaygın bir şeydir, bu gerek karşımda duran gümüş olsun [burada o dönem Amirallik simgesi olarak kullanılan gümüş kürek ima edilmektedir], gerek altın olsun" (Hayward, 1735: c. 1, s. 45) şeklindeki ifade de bunu göstermektedir.

Bu ifade korsanın, korsanlığın sağladığı kârı göstermekten ziyade mahkemeyi etkileme amacını yansıtıyor olabilir. Yine de korsanların ele geçirdikleri ganimetler hakkında sahip olduğumuz bilgiler, korsanlık yapmanın sağladığı akıl almaz olanaklara dikkati çekmektedir. Ticaret gemisinde çalışıp düzenli olsa da az para kazanan denizcilerin aksine korsanlar,

tek bir başarılı yağma girişiminin ardından emekli olabilecek kadar kazanç elde edebiliyordu. Bu durum, 18. yüzyıldaki bir sömürge idarecisinin, "çoğu kişi tutsak edildiği zaman [korsanlara] katılmayı istiyor" demesindeki başlıca nedendi (31 Mayıs 1718 tarihli Koloniler Bürosu Belgeleri, f. 18).[40]

Topluluklarının yalnızca çürük elmalardan oluşmasına ve bu durumun yol açtığı bütün zorluklara rağmen korsanlar, etkili bir özyönetim mekanizmasını güvence altına almanın sağladığı maddi kazanımlardan dolayı bunu gerçekleştirebilmiştir. 18. yüzyılda yaşayan bir gözlemcinin konu hakkındaki yorumları da buna işaret etmektedir: "Her şey bir kenara iyi birer hırsız olan [korsanlar], kendi içlerinde kesinlikle sağduyuludur ki sağduyulu olmasalardı, temeli olmayan bir yapıdan daha uzun süre varlıklarını sürdüremezlerdi" (Slush, 1709: iiiv).[41]

"Korsanların bir idare sistemi icat edebilmeleri için krallara ihtiyaçları yoktu" (Rogozinski, 2000: 184). Sonraki makalede ele alacağımız gibi krallara, benzer bir özyönetim mekanizması geliştiren diğer yasadışı topluluklarda da ihtiyaç duyulmuyordu. Kaptan Charles Johnson (1726-1728: 114) korsanların yasadışı örgütlenmelerini "tiksinç bir güruh" olarak nitelendiriyordu. Her ne kadar tiksinç olsa da korsanların özyönetim sistemleri sayesinde bu güruh, bir toplumu oluşturuyordu.

40. Rediker'in eserinde (2006: 260) alıntılanmıştır.
41. Rediker'in eserinde (2006: 287) alıntılanmıştır.

7
Suçluların Yasaları[1]

Etkin bir özyönetimin sağlanabilmesi için yasalara güvenen ve çürük elmalardan oluşan tek topluluk Karayip korsanları değildi; pek çok yasadışı organizasyon yasalara ihtiyaç duyuyordu. Nitekim Jankowski'nin üzerine çalışmış olduğu (1991: 78-82) 37 çeteden 22'sinin yazılı kuralları vardı. Örneğin Sicilya Mafyası çoğunlukla yazılı olmayan birtakım ilkelere uyuyordu ve yakın bir dönemde polis, mafyanın temel kurallarını anahatlarıyla belirten, yazılı bir "on emir" örneği ele geçirmişti (Gambetta, 1993; Lubrano, 2007). Kaminski de

1. Bu bölüm Peter T. Leeson ve David B. Skarbek'in "Suçluların Yasaları" (*Global Crime*, 11(3), 2010, ss. 279-298) başlıklı çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır.

(2004) kodese atılmış Polonyalı mahkûmların, yabancı birisini selamlarken hangi kelimelerin kabul edilebilir olduğundan tutun da banyonun nasıl ve ne zaman kullanılacağına kadar gündelik yaşantılarının neredeyse her anını yöneten, kapsamlı ancak yazılı olmayan birtakım kuralları olduğunu saptamıştı. Diğer yandan Ulusal Organize Suçlar Araştırma Merkezi de bu çete yasalarını, yasadışı organizasyonların niteliklerini sınıflandırma hususunda merkezi bir unsur olarak ele alıyordu (Knox, 2006: 22-25).

Bu makale, kazançlarını olabildiğince arttırma gayesi etrafında kemikleşen yasadışı toplulukların, kendi belirledikleri kurallara dayalı bir özyönetim mekanizmasına ne sıklıkla başvurduklarını değerlendirebilmek amacıyla bir bakış açısı geliştirmektedir.[2] Çoğu meşru toplumun aksine korsanlar gibi suç örgütleri de belirli bir amaç doğrultusunda işbirliği yapmak isteyen insanların bir araya geldiği örgütlenme biçimleridir. Kurulan bu ortaklıklar gibi yasadışı örgütlenmelerin amacı nihayetinde bir kazanç elde etmektir. Ancak meşru ortaklıkların aksine suç örgütleri, kazançlarını olabildiğince arttırmak için *kendi toplulukları içinde bir düzen* yaratmak zorundadır. Sonuçta Hewlett-Packard'ın ya da Kiwanis Kulübü'nün cinayeti yasaklayan bir kural belirlemelerine gerek yoktur. Aksine bu oluşumların üyeleri, yaşanabilecek cinayetleri engellemesi için devletin yasalarına güvenmektedir. Gelgelelim bu kuralları kendileri oluşturmadığı sürece suçluların, toplulukları arasında düzeni tesis edebilecek kuralları yoktur. Bu bakımdan suç örgütleri sıradan bir ortaklıktan, hatta aslına bakılırsa sıradan bir örgütlenmeden fazlasıdır:

2. Suçluların organize olma sürecinde karşılaştıkları sorunlar, daha geniş bir alana sahip olan ve suçun belirleyici etkenlerini (Levitt, 2004; Glaeser, Sacerdote, Scheinkman, 1996); toplumsal maliyetlerini (Anderson, 1999); ideal caydırıcılık teorilerini (Levitt, 1998) ve politikaya yansımalarını inceleyen suç ekonomisinin bir parçasıdır. Ekonominin bu sahasına ise Becker (1968) öncülük etmektedir. Bunlar dışındaki çalışmalar için bkz. Anderson, 1979; Reuter, 1985; Jennings, 1984; Arlacchi, 1988; Konrad, Skaperdas, 1998; Garoupa, 2000; Chang, 2005.

Bu örgütler aynı zamanda bir toplum teşkil eder. Dolayısıyla suç örgütlerinin kazançlarını arttırmak için yasalardan nasıl faydalandığını anlamanın yolu, örgütleri içinde işbirliğini sağlamak için yasalardan nasıl faydalandıklarını geniş ve basit bir bağlamın içinde kavramaktan geçer.[3] Bunu nasıl yaptıklarını anlatabilmek için günümüz Kaliforniya'sında kendilerine La Nuestra Familia diyen çetenin, özyönetimi sağlamak amacıyla belirledikleri kuralları ele alacağım.

Suçluların Yasalarına Dair Bir Bakış Açısı

Yasalar, suç örgütlerinin bir işbirliği sağlayabilmeleri adına üç işleve sahiptir. İlk olarak, örgütlerin benimsediği kurallar hakkında genel bir kanı oluşturarak görüş birliği sağlanmasına katkıda bulunur. Eğer bir örgütün üyeleri, kendi hakları ve üstlenecekleri görevler, örgütün nasıl çalışması gerektiği ya da hedeflerinin ne olduğu hakkında farklı fikir ve beklentilere sahipse, aralarında anlaşmazlık çıkması ve üyelerin, birbirleriyle zıtlaşan amaçlar doğrultusunda hareket etmeleri muhtemeldir. Ancak tam tersi şekilde örgütün bütün üyeleri kurallar hakkında bilgi sahibiyse, herkes birbirinin kurallardan haberdar olduğundan, herkes birbirinin kurallardan haberdar olduğunu bildiğinden ve herkes herkesin, herkesin kurallardan haberdar olduğunu bildiğini bildiğinden haberdar olacaktır ve bu böyle uzayıp gider.

Yasalar bu genel kanıyı, örgütün kurallarının sarih bir şekilde tanımlanmasıyla meydana getirir. Öyle ki, yeni bir üyenin örgüte nasıl katılacağı, örgüt içinde kararların neye göre verileceği, bağlılık kuralları, üyelerin sahip olduğu haklar ve üyelerin eylemlerine yönelik kısıtlamalar gibi oldukça önemli

3. Yasadışı girişimlerde bulunmanın zorlukları, örgütün içindeki işbirliğinden başlayarak, kurbanlarla, diğer suçlularla ve de polisle birlikte çalışıp çalışılmamasının sonuçlarına kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Örnek olarak bkz. Konrad, Skapredas (1997, 1998); Gambetta (1994); Smith, Varese (2001).

süreçler dikkatlice ayrıntılandırılır.[4] Örgütün kurallarının herkesçe biliniyor olması, örgüt üyeleri arasında ortak bazı beklentiler yaratır. Örgüt, söz konusu yasalar yazılı olsun ya da olmasın, bunlar örgütün yapısıyla ilgili kurallar olduğundan, bütün üyelere söz konusu kuralların tanıtılmasını ve de üyelerin örgütün yapıtaşlarına aşina olmasını şart koşar. Böylece örgüte katılabilecek kişiler nihai bir karara varmadan önce, uymaları gereken kurallar hakkında bilgi edinmiş olur. Ortak beklentiler örgütün tüm üyelerini üstlendikleri göreve saygı duymaları, sahip oldukları ayrıcalıklar ve hem kendi hem de örgütteki diğer kişilerin üyeliklerine gösterdikleri bağlılık açısından "aynı sayfaya" koyarak, örgüt içi bir görüş birliğini teşvik ederken, yasalar da örgüt içinde yaşanabilecek anlaşmazlıkların önüne geçer ve yasal hükümlerin uygulanmasını sağlar.

Sözünü ettiğimiz görüş birliği, örgüte katılabilecek olan kişiler için kimi şartların belirlenmesiyle de öne çıkartılabilir. Eğer bütün olası üyelerin, örgüte katılmadan önce örgütün kurallarını öğrenmesi ve kabul etmesi zorunlu tutulursa, diğer üyeler de aralarına yeni katılan bu kişinin amacının kendi hedefleriyle uyuşacağı konusunda büyük bir güven duyabilir. Üyeliğin onaylanmasından önce örgüt yasalarının kabul edilmesi şartı, bunlara bağlılık gösterecek ya da göstermeyecek kişilerin, nihayetinde de üye olarak kabul edilip edilmeyeceklerinin belirlenmesini sağlar. Sonuç olarak örgüt

4. Örgüt içinde suç işleme amacıyla başarılı bir işbirliğinin sağlanması gerekli olsa da, bu, örgütün hedefine ulaşabilmesi için tek başına yeterli değildir. Suç örgütünün içinde bulunduğu çevrenin şartları ki buna yerel ekonomiyi örnek gösterebiliriz, örgütün başarılı bir şekilde sürdürülmesi üzerinde etkiye sahiptir. Örneğin Kuzey İtalya'daki Ndrangheta mafyası üzerine çalışan Varese (2006a), inşaat şirketlerinin kaçak işçilere bel bağlamış olmasının, Ndrangheta mafyasının kurulmasında önemli bir etken olduğunu ileri sürer. Biri örgütün kendi içinde, diğeri de örgütü çevreleyen iki ayrı dünya birbirlerini etkileyebilmektedir. Buna da örnek verecek olursak, Yakuza'nın ve organize suç üzerine filmler yapan Japon sinemasının birbirleri üzerindeki karşılıklı etkilerinin neticesi, sinemanın çekiciliğini kaybetmesi, Yakuza'nın da itibarının zedelenmesi olmuştur (Varese, 2006b).

yalnızca, diğer bütün üyelerle beraber aynı kurallara bağlılık göstermeyi kabul etmiş olan suçlulardan oluşacaktır.

Kanun kaçakları için bir örgütteki üyelerin amaçlarının özdeş olması büyük bir önem taşır; bunun nedeni de tam olarak, bu kişilerin kanun kaçağı olmasıdır. Halinden memnun olmayan bir örgüt üyesinin yasal makamlara örgütle ilgili hassas bilgiler verebilme ihtimali, örgütün varlığına ve amaçladığı kazanımlara yönelik ciddi bir tehlike arz eder. Meşru oluşumlarsa tam tersi şekilde, kaybettikleri bir çalışanları hoşnutsuz bir şekilde aralarından ayrılmış olsa bile endişe yaşamayacaktır çünkü yasadışı faaliyetlerde bulunmuyorlardır. Üstelik meşru oluşumlarla ilgili hassas bilgiler, yürütmesini devletin sağladığı sözleşmelerle korunmaktadır. Bu nedenle suç örgütleri açısından bakıldığında, bütün üyelerinin belirlenmiş olan kurallara aynı düzeyde bağlılık göstermesi hayati bir önem taşırken, meşru oluşumlar için bu daha ehemmiyetsiz bir koşuldur.

İkinci olarak, suç örgütlerinin yasaları, bireylerin, kendilerinin çıkarına olan ancak örgüte birtakım zararlar veren eylemlerini denetler. Meşru oluşumlarda bireyler, kendi şartlarını iyileştirirken diğerlerinin aleyhinde olan faaliyetlerde bulunma şansına sahiptir. Bu aynı şekilde, suç örgütleri için de geçerlidir. Örnek vermek gerekirse suç örgütlerinin liderleri, kendilerinden daha düşük kıdemli örgüt üyeleri üzerinden kendilerine fayda sağlamak amacıyla bulundukları konumdan faydalanabilir. Düşük kıdemli üyeler örgüt liderlerinin bu gibi tutumlarının önüne geçmek amacıyla belirli kaynakları kullanmak zorunda kalıyorsa bu, örgütün verimliliğinin düşmesi anlamına gelir. Buna karşın örgütün lideri, elde edilen kazançlar üzerinde hak iddia edebilen tek kişiyse (ki bu durumda eylemlerinden doğan zararı telafi edebilir) konumunu da kötüye kullanabilecektir.

Aynı şekilde, daha düşük rütbelere sahip örgüt üyeleri de kendileriyle aynı konumdaki kişilerin refahını sarsacak faaliyetlerde bulunmaya kalkışabilir. Örnek olarak uyuştu-

rucu ticareti yapan bir çete, yakın bir bölgede yine uyuşturucu ticareti yapan bir çeteyle, onların bölgesinde faaliyet yürütmeyeceğine dair anlaşmaya varabilir. Bütünsel olarak bakıldığında böyle bir anlaşma, çokça zarara yol açabilecek bir çatışmanın önüne geçtiğinden dolayı iki taraf için de faydalıdır. Ancak ilk çetenin mensubu olan birisi, iki çete arasında yapılmış olan anlaşmaya rağmen bir "pürüz çıkararak" diğer çetenin bölgesinde uyuşturucu satabilir. Eğer bu "pürüz" fark edilmezse bu kişi kendi adına, hem kendi çetesindeki hem de diğer çetedeki üyelerin elde edemediği bir kazanç sağlayacaktır. Ancak diğer çete "pürüz çıkartan" bu kişinin faaliyetlerini fark ederse bu kişinin çetesine karşı bir savaş başlatabilir. Bu savaş pürüz çıkartan kişi için de maliyetli olacaktır ancak bu maliyet, kendi çetesinin gördüğü toplam zararın yalnızca küçük bir bölümüne karşılık gelir.

Dolayısıyla suç örgütü üyelerinin bulunabileceği çeşitli faaliyetler, kişinin kendi çevresindeki kişilere yönelik negatif bir yayılım yaratabilmektedir. Bu sebeple suç örgütleri, üyelerinin tutuklanıp hapse atılmasına mahal vermemek ve bunun için de örgüt içi iletişimi ve üyelerin güdümlü hareket edebilmesini sağlamak amacıyla kısıtlayıcı bazı kurallar belirlemiştir. Örnek vermek gerekirse, hapishane çeteleri karışık kod ve şifreler tasarlamış, Aztekler'in dili olan Nahuatl gibi anlaşılmaz diller öğrenmiş, sanat eserlerine çeşitli mesajlar saklamış ve hatta idrarlarını kullanarak, hapishane görevlilerinin görme olasılığı düşük olan ancak alıcı tarafından anlaşılabilecek mektuplar yazmıştır.[5]

İletişime yönelik bu gibi kısıtlamalar suç örgütleri için hayli önemli olsa da, örgüt üyelerinin bu kısıtlamalara uymaları açısından bazı güçlükler meydana getirir. Neticede idrarla mektup yazmak ya da idrarla yazılmış bir mektubu okumak zor ve nahoş bir iştir. Örgüt üyeleri bu gibi riayet edilmesi güç olan iletişim yollarını kullanmamayı arzulayabilir ancak bu

5. Çete içi iletişim yollarını belirleyen kurallar hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Gambette, 2009.

iletişim yollarını kullanmamaları, örgütün bütün üyelerinin suçlu olarak değerlendirilmesine neden olabilecek birtakım kanıtlar oluşturabilir. Ki Birleşik Devletler'de Pinkerton Doktrini'nin bir suç örgütünün kurucularının, örgüt üyelerinin işlediği suçlardan sorumlu tutulmasına neden olduğu olayda tam olarak bu yaşanmıştır (Pinkerton v. United States 328 U.S. 640, 1946). Dolayısıyla üyelerin kendi başlarına işleyebilecekleri suçlar, diğer üyelerin yaşantısını önemli ölçüde etkilemektedir. Üyeleri bu gibi hareketlerden caydıran kurallar aynı zamanda, kişilerin kazanç sağlayabileceği ancak örgüte zararı dokunacak olan ve örgüt üyelerinin işbirliğinde bulunma yetilerini baltalayacak eylemlerin de önüne geçer; böylece suçluların, söz konusu eylemlerin örgüt üyelerine ve örgütün kendisine verdiği zarar arasındaki uyuşmazlıklarla baş etmelerine yardımcı olur. Nitekim bu uyuşmazlıklar, üyelerin bir kazanç elde etmek amacı doğrultusunda beraber çalışma kabiliyetlerine yönelik bir tehdit oluşturacaktır.

Söz konusu yasalar üçüncü olarak, üyelerin görevlerini kötüye kullanmaları hakkında bir malumat ortaya koyar ve örgüt kurallarının yürütülmesini idare eder. Kabul edilebilir davranışları tanımlayan sarih kuralların bulunmaması durumunda üyelerin, şahit oldukları şüphe uyandırıcı davranışların meşru olup olmadığını anlamaları zordur. Ayrıca böyle bir hareketle karşı karşıya gelen bir üyenin buna müdahale etmesi de pek olası değildir çünkü bu davranışa tek başına karşı çıkması durumunda bir misillemeye maruz kalabilir. Ki bu riski almaya razı olup, söz konusu eylemi yapan kişiyi yola getirmeye çalışsa bile bunu yapmanın zor olduğunu görecektir çünkü çok taraflı cezalandırma gibi etkili bir cezai yaptırım, ancak birden fazla kişiyle uygulanabilmektedir.

Suç örgütlerinin yasaları, kuralların uygulanmasına yönelik bu gibi engellerin aşılmasına yardımcı olur. Kurallarda kabul edilebilir davranışların ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve bunları çiğneyenlere yönelik birtakım cezalar öngörülmesi sayesinde, ihlallerin tespit edilmesi kolaylaşmış

ve üyelerin böyle bir duruma birlikte müdahale etmeleri sağlanmıştır. Bu da, idari hatalar ve üyelerin bunlara nasıl tepki göstermesi gerektiğiyle ilgili belirsizlikler giderilerek başarılmıştır. Ayrıca örgüt üyelerinin idari hatalarla nasıl başa çıkacakları konusunda ortak bir beklentinin yaratılmasıyla, böyle bir duruma birden fazla üyenin karşı çıkma olasılığı da arttırılarak örgüt kurallarına riayet edilmesi güvence altına alınır. Ek olarak da, birden fazla tarafın bulunduğu bir cezai yaptırımın uygulanması artık mümkündür.

Suç örgütlerinin yasaları, ne kadar uzun, ne kadar ayrıntılı ve ne kadar net oldukları açısından oldukça önemlidir. Kimi örgütler yasaların, yukarıda bahsettiğimiz üç işlevinden birini öne çıkartırken kimi örgütler ise diğer işlevlerin üzerinde durmaktadır. Bu farklılıklar, suç örgütlerinin özgün ihtiyaçlarını yansıtmaktadır. Örnek olarak Karayip korsanlarının ve Kaliforniya'daki hapishane çetelerinin işlediği farklı suçları ve nasıl bir çevrede faaliyet yürüttüklerini göz önüne alırsak, bu suç örgütlerinin farklı yasalara sahip olması anlaşılırdır. Yasaların üzerinde durduğu işlevlerdeki çeşitliliğe rağmen şimdi andığımız bu iki topluluğun yasaları, söz konusu üç işlevi de yerine getirmektedir.

Bu kitabın altıncı makalesinde Karayip korsan gemilerindeki kurallar üzerinde durmuştum. Bu makalede de Kaliforniya'daki bir hapishane çetesinin yasalarını ele alacağım ancak yer yer Karayip korsanlarının yasalarını anmanın da faydalı olacağı kanaatindeyim. Bu iki topluluğun belirlemiş olduğu kuralların, bahsettiğimiz üç işlevden hangisini yerine getirdiğiyle ilgili benzerlik ve farklılıkların karşılaştırılabilmesi içinse makalenin sonuna, iki topluluğun da yasalarını eklediğim gibi, bütün maddeleri de hangi işleve karşılık olduğu çerçevesinde numaralandırdım.

Mahkûmların Yasaları

İspanyolca'da "Bizim Ailemiz" anlamında bir isme sahip olan La Nuestra Familia (NF) Kuzey Kaliforniya'da hapishane ve mahallelerin kontrolünü elinde tutan, uyuşturucu kaçakçılığının yanında soygun ve kiralık katillik gibi çeşitli suç faaliyetleri üzerinden para kazanan bir çeteydi (FBI, 2008; Kaliforniya Eyaleti Adalet Bakanlığı, 2003).

Bu çeteyi Hispanik mahkûmlar, 1960'lı yıllarda kurmuştu. Bu süreçte çetenin kurucuları, "La Nuestra Familia'nın Üst Düzey Güç Yapısı" başlıklı, örgütün yapısının ve bulunacağı faaliyetlerde takip edeceği adımların ayrıntılı bir şekilde yazıldığı uzunca bir yasa kaleme almıştı.[6] Bu yasalar tarafından mutlak bir otorite bahşedilen "aile generali" ise (NG) örgütün asli yöneticisiydi. Belirlediği 10 kaptanın idaresini yürütüyordu ve bu kaptanların her biri farklı bir cezaevinde kalıyordu. Her kaptan da teğmen ve askerlerden oluşan bir grubu yönetiyordu.

La Nuestra Familia, teşkilatlanmayla ilgili çeşitli sorunlarla karşılaşıyordu. Nitekim resmi devlet organları örgütün, hapishanelerde 400 ile 600 kadar üyesi olduğunu varsayıyordu. Buna ek olaraksa resmi olarak çete üyesi olmasa da yaklaşık 1000 kişi NF'yle "iltisaklı"ydı (Lewis, 1980: 133; Fuentes, 2006: 297). Karayip korsanlarının bir mürettebat halinde beraber denize açıldıklarını düşünürsek, NF'nin üyeleri, Kaliforniya hapishanelerine ve Kuzey Kaliforniya mahallelerine dağılmıştı. Mahkûmiyetten kaynaklanan sınırlamaları ve üyelerin coğrafi olarak geniş bir alana yayıldığını göz önüne alırsak en az büyük bir şirketin yürüttüğü kadar faaliyetin idare edilmesi teorik olarak imkânsız gibidir. Ancak NF'nin üzerine inşa edildiği yasa üyeler arasında görüş birliği oluşturarak, örgüt için zararlı olacak davranışları kısıtlayarak ve idari bir başarı-

6. Söz konusu yasa yıllar içinde değişmiş olmakla beraber ben ilk haline yoğunlaşıyorum. La Nuestra Familia'nın yakın dönemi üzerine bir çalışmadan (Fuentes, 2006) aldığım bu yasaya, okuduğunuz makalenin sonunda da yer vermiş bulunmaktayım.

sızlığın tam anlamıyla ne olduğunu tanımlayarak bu örgütün organize suç faaliyetlerinde başarılı olmasını sağlamıştır.

La Nuestra Familia'nın kuralları örgüt içinde görev dağılımını sarih bir şekilde tanımlayarak üyelerin örgütten beklentilerini netleştirmiş ve böylece bir görüş birliği oluşmasını sağlamıştır. Yasaya göre "La Nuestra Familia adına mücadele vermek *aile mensubu bütün savaşçıların* [guerrero] kutsal görevidir; hiçbir *asker* örgüt adına savaşa girmesindeki amacın, çeşitli ayrıcalıklar elde etmek olduğu hissine kapılmamalıdır. La Nuestra Familia'nın bir *savaşçısı* olarak bu kişilerin tek görevi, sorumluluklarını yerine getirmektir." Bununla beraber üyelere, "Bu örgütün hiçbir üyesi maddi şeyleri ki bu ister para ister kadın, para ya da uyuşturucu olsun; La Nuestra Familia'nın ve aile fertlerinin çıkarlarının üzerinde tutamaz" ve "Hiçbir *aile ferdi* La Nuestra Familia'daki konumu ya da *ailenin diğer fertleriyle* yürüttüğü işler hakkında, üssüne ya da bir diğer üyeye yalan söyleyemez" gibi yükümlülükler atfedilir (Fuentes, 2006: 10). Ayrıca bütün üyelerin, "Bu örgütün birincil hedef ve amacı üyelerinin refahını sağlamak ve bu örgütü dışarıya karşı, güçlü ve birbirinin arkasını kollayan bir *aile* haline getirme" amacı doğrultusunda çalışacaklarına ve "bu başarılana kadar da kendi isteklerini ya da hislerini" bir kenara bırakacaklarına ant içmesi istenir (Fuentes, 2006: 5).

Karayip korsanlarının, denizcilerin mürettebata katılmadan önce geminin kurallarını kabul etmesini şart koşmaları ve böylelikle kurallara uymayacak kişileri elemelerine benzer şekilde NF'nin yasası da, örgüte katılan herkesin kurallara aşina olmasını ve hükümlerini kabul etmesini zorunlu kılarak üyeler arasında bir görüş birliği bulunacağını garantilemiş, bunu da şu kuralla sağlamıştır: "La Nuestra Familia'daki bütün *fertler* kendilerine bildirilen bu kuralları bilecek ve kuralların aksine eylemlerinden sorumlu tutulacaklardır" (Fuentes, 2006: 6). Bütün örgüt üyelerinin belirli bir çete liderinden ziyade söz konusu yasaya bağlılık yemini etmiş olması da dikkate değerdir.

NF'nin kuralları üyeler arasında bir görüş birliğinin oluşmasını, örgütün "kan bağı" ilkesini kutsallaştırarak da temin eder. Bu, "*Aile fertleri*[nin] öldükleri ana ya da örgütten atılana kadar ailenin bir üyesi olacağı" anlamına gelir (Fuentes, 2006: 5). Üyeleri bu hüküm nedeniyle, örgütten ayrılmak için oldukça büyük bir bedel ödemeleri gerektiğini bilmektedir. Neticede bu kural nedeniyle üyeler, aralarında bir görüş birliği sağlama ve örgüt içinde bir işbirliği kurma hususunda ciddi bir teşviğe sahiptir. Hayat boyu üyeliğin zorunlu tutulması aynı zamanda, sık sık değişen üyelerin yol açacağı belirsizliğin azalmasını sağlar. Örgüte katılmanın ve ayrılmanın yasa tarafından bu denli zorlaştırılması, çetenin yapısında, üyeler arasındaki görüş birliğini bozabilecek türden radikal değişimler yaşanma olasılığını da düşürür.

NF'de belirlenmiş olan kurallar bireylerin kendi çıkarlarına olan ancak örgüte birtakım zararlar verebilecek faaliyetlerde bulunmasını da engellemektedir. NF içinde bu gibi davranışlara verilebilecek en hayati örnek, çete liderlerinin kendi başlarına karar vermelerinin önüne geçilmesidir. NF'nin hiyerarşik yapısı da çeşitli konularda verilecek kararların ya da bir seçim yapmanın imkânsız olduğu ve bütün örgütün fikir alışverişinde bulunmasını gerektiren koşulların örgüte olan maliyetini azaltmıştır. Ancak buna karşın, yetkilerini kişisel çıkarları için kullanabilecek liderlerin güç kazanmasına yol açmıştır.

Örnek verecek olursak, örgütten ayrılmanın ciddi bedelleri olduğundan dolayı NG, otoritesini kötüye kullanarak altındaki kişilere kötü muamelede bulunabilirdi. Yasaysa bunun önüne geçebilmek için kaptanlara, generali görevinden alma yetkisi veriyordu. Buna göre "Belirli bir dönem içinde rütbeli bütün kaptanların, NG'nin örgüt lehine çalışmadığını düşünmesi durumunda NG görevinden" azledilebiliyordu (Fuentes, 2006: 5). Mesela 1978 senesinde NF üyeleri, generalin örgüt hazinesinden on binlerce doları zimmetine geçirdiğini öğrenmişti. Örgütün yüksek rütbeli eski bir üyesinin anlattığına

göre general "böyle bir şey yaptığını reddettiği gibi muhasebe kayıtlarını paylaşmayacağını söylemişti. NF üyeleri bir şey yapmaları gerektiğini düşünerek generali, kaynakları haksız olarak almakla suçladıktan sonra görevden almışlardı." Ancak general makamını terk etmeyi reddederek zimmetine geçirdiği parayı hazineye iade ettiğinde, böyle bir suçun yasada öngörülen cezasıyla karşı karşıya gelmişti: Ölüm (Fuentes, 2006: 28).

General örgütün saldırılarına rağmen şaşırtıcı bir şekilde hayatta kalmayı başarmıştı ancak NF'nin çeteden sürdüğü generalin ismi, örgütün kara listesinden silinmedi.[7] Generalin bu eylemine karşılık, aynı kaynaklar üzerinde kısmen hak sahibi olan kaptanların kurallarda belirtildiği şekilde bir tepki göstermeleriyse onların çıkarınaydı. Ancak örgütteki kaptanların kurallardan ya da kendilerinden yüksek rütbeli birisini itham etmeye yönelik yetkilerinden tam anlamıyla haberdar olmamaları durumunda, general benzeri davranışlarda bulunmaya devam edebilirdi. Ancak yapısal kurallar, ihlaller hakkında genel bir bilgi ortaya koyuyordu; böylece üyeler yasal olarak belirlenmiş bu mekanizmalardan faydalanarak kuralların uygulanmasını sağlayabiliyordu.

NF'deki kaptanlar kendi birliklerini kontrol ettikleri gibi, yine örgüt üzerinden kişisel kazanç sağlayabilmek için otoritelerini kötüye kullanmaya yeltenebiliyordu. Bu suiistimalci eylemler oldukça fazla çeşitlilik gösteriyor ve kendinden düşük rütbeli kişilerin kazancını çalmaktan örgütle ilgili işlerden kaytarmaya kadar geniş bir aralığı kapsıyordu. Bu gibi hareketlerin önüne geçebilmek amacıyla NF yasası, generali "konumunun gereklerini yerine getirme konusunda ihmalkâr davranan kişileri görevden almak için" yetkilendirir (Fuentes, 2006: 4). General, NF'nin faaliyetlerinden elde edilen kazanç üzerinde kısmi olarak birincil alacaklı

7. Eski polislerin anlattığı ve çete üyelerinin generali NF'nin kurallarını çiğnediği için görevden aldığı başka örnekler de mevcuttur. Örnek olarak bkz. Morales, 2008.

olduğundan dolayı söz konusu yaptırımların uygulanmasını sağlaması, bunun kısıtlayıcı ölçüde maliyetli olmaması koşuluyla kendi çıkarınadır. İhmalkâr davranan kaptanın rütbesini indirmesine, bunun otoritesini kötüye kullandığı yönünde yorumlanmaması adına kurallara dayalı bir meşruluk kazandırmasını ve üyeleri, yaptığı bu harekete destek olmaları için kendi aleyhinde bir maliyet ortaya çıkarmadan örgütleyebilmesini de NF'nin kuralları sağlamaktadır. Örneğin NF idaresi, ihmalkârlık yaptığından ve NF'den gelen emirlere riayet etmediğinden dolayı hapishane dışındaki bir kaptanın rütbesini indirmiş ve yerine bunları yapabilecek bir kaptan getirmiştir (Reynolds, 2008).

NF kurallarıyla örgüt içi idari hatalar hakkında bir malumat oluşturulmuş ve üyelerin karşılaştıkları suiistimallerden örgütü haberdar etmelerini sağlayan resmi bir şikâyet süreciyle de üyelerin bu gibi eylemlere karşı birlikte tepki göstermeleri sağlanmıştır. Söz konusu idari hatalar, idarecilerin alt rütbedeki kişilere kötü muamele etmesi ya da kendi bölgelerinde bir yönetim zafiyeti göstermeleri gibi eylemlerdir. NF yasasındaysa "*aileye mensup bir askerin*, bulunduğu grupta yetkilerin ya da rütbe yapısının kişisel anlaşmazlıklardan dolayı kendi aleyhine kullanıldığını düşünmesi durumunda, bu örgütün saygıdeğer bir mensubu olarak direkt NG'ye başvurma hakkı"nın olduğu belirtilir (Fuentes, 2006: 8). Barış zamanında askerler, teğmenlerinin yasal kuralları çiğnemesi ya da alt rütbeli üyelerin rütbelerini, adil olmayan bir şekilde daha da alçaltmasıyla ilgili şikâyetlerini kaptana ya da generale iletebilir. Aynı şekilde teğmenler de kendi kaptanlarının ihmalkâr olması gibi şikâyetlerinden ötürü generalin yardımına başvurabilir. Askerler teğmenlerin, teğmenler de kaptanların kötü muamelesinden doğrudan etkilendiklerinden, iki grup da bu şikâyet mekanizmasına başvurarak, örgüt kurallarının kendilerine kötü davranan üstlerine uygulanmasını sağlayacaktır. Kuralların üyeleri bir araya getiriyor olması da bunu oldukça maliyetsiz bir hale getirmiştir.

Örgüt üyeleri bu gibi bir şikâyette bulunduysa, kurallar NG'nin "bunun araştırılması amacıyla şikâyet sahibi *askerin* grubundan en az üç kişilik bir komite belirlemesini ve bu kişilerin her birinin NG'ye ayrı ayrı rapor vermesini" öngörür (Fuentes, 2006: 4).[8] Bu bakımdan örgüt içi bilgilere herkesin erişebilmesi üç nedenden dolayı önemlidir. İlk olarak, örgüt üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların incelenip çözüme ulaştırılabilmesi için düzenli ve barışçıl bir mekanizma oluşturulmuştur. İkinci olarak örgütün birden fazla üyesinin katılımıyla sağlanan bu koşul, şüphelenilen kural ihlallerinden herkesin haberdar olmasını; eğer ki bu şüphelerde haklılık payı bulunuyorsa, bir kural ihlalinin gerçekleştiğini ve cezai bir yaptırımda bulunulması gerektiğini bütün üyelerin öğrenmesini sağlar. Bu da kurallarda ayrıntılandırılan hükümlerin uygulanmasını kolaylaştırır.[9] Son olarak NF kuralları, olası kural ihlallerine müdahale sürecini ayrıntılandırarak örgüt üyelerinin bir ihlal karşısında verecekleri tepkinin biçimini belirler ve gerçekten de bir müdahalede bulunulacağını güvence altına alır. Böyle büyük oluşumlarda olası kural ihlallerinin

8. Bu mekanizmadan başka örgütler de faydalanmıştır. Örnek olarak, Yükselen Güneşin Melanik Sarayı isimli bir hapishane çetesi hakkında sahip olunan bilgiler, bir üyenin başka bir üye hakkında, bu kişinin geçmişte katıldığı duruşmalarda muhbirlik yaptığıyla ilgili bir şikâyette bulunduğunda yaşananlara ışık tutmaktadır. Lider bu şikâyeti kayıt altına almış, suç hakkında kanıt talep etmiş, elde ettiği bilgileri de diğer üyelerle paylaşmıştır ve nihayetinde bu kişinin kabahatli olduğuna hükmedilmiştir. Çete liderleri kararlarını, "Melid #2'nin [isim çetenin ismi, numara üyenin numarasıdır], mahkeme tutanaklarını okuduğuna tanıklık edilmiş olması, kurallarımızın açıkça ihlalidir." şeklinde yazılı olarak bildirmiştir (Knox, 2004).

9. Kuralları ihlal eden kişinin eylemlerinden doğrudan etkilenmeyen kişiler, bu eylemlerden doğrudan zarar gören kişilere yardım etmeye istekli olacaktır çünkü aynı duruma düştüklerinde bu kişilerin desteğini almak isteyeceklerdir. Yardımda bulunmayı reddetmeleri durumundaysa ilerleyen zamanlarda diğer üyeler kendilerine arka çıkmayacaktır. Dolayısıyla çete üyeleri, birbirlerine örgüt kurallarının uygulanması konusunda yardımcı olmanın gecikmesiz ya da doğrudan bir faydasını görmeseler de bu gibi, kendi çıkarlarına olan ve yinelenen etkileşimler kurar. Kuşkusuz ki bu, örgüt içindeki ilişkilerin sürekliliğini sağlayan bir mekanizmadır.

gözden kaçması, özellikle de bir ihlalle karşı karşıya gelen üyelerin nasıl müdahale etmesi gerektiğini bilmemesi, hatta bir şey yapıp yapmama konusunda belirsizlik içinde kalması halinde fazlasıyla mümkündür.

Suçluların, dahil oldukları örgütün kurallarını sıkı sıkıya takip edeceğini düşünmek hata olur. Meşru anayasaların altında görev yapan meşru siyasiler gibi suçlular da kendi yasalarını çiğneyebilir ya da görmezden gelebilir. Benzer şekilde söz konusu siyasiler gibi suçlular da yasaları, "kendi niyetleri" doğrultusunda yorumlayabilir. Örgüt kurallarına tam olarak uyulması halinde bile bu kurallar, örgüt içinde bir düzeni ve işbirliğini sağlama konusunda çeşitli eksiklikler barındırır. Nitekim bu kurallar, Karayip korsanlarında olduğu gibi La Nuestra Familia'nın üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları da tam anlamıyla çözüme kavuşturamamıştır. Yine de, ilerleyen sayfalarda değineceğim gibi suç örgütlerinin çeşitli yasaları kullanıyor olduğuna yönelik sahip olduğumuz kanıtlar, bu yasaların çoğunlukla işlevsel olduğu düşüncemizi desteklemektedir ki bu da, çoğu yasadışı oluşumun neden bu yasalardan faydalandığına bir açıklık getirir.

Yasaların suç örgütlerine sağladığını öne sürdüğüm faydalara karşın şunu sorabiliriz: neden *bütün* suç örgütleri bir kurallar bütününe itimat etmemiştir? Suç örgütlerinin yasalarına yönelik sunduğum bakış açısına göre örgütlerin bu gibi yasaları benimsemesinin nedeni, örgüt içinde bir görüş birliği yaratarak yine örgüt içi düzeni sağlaması, dışsal bir ekonomik faaliyete yol açan davranışları düzenlemesi ve örgüt kurallarının uygulanmasına katkıda bulunmasıdır ve bu da nihayetinde, elde edilen kazanımların artmasına neden olur. Ancak yasalar, oluşumların bu hedeflere erişebilmesini sağlayan tek şey değildir.

Örnek vermek gerekirse, aileler kendi fertleri arasında yüksek düzeyde bir görüş birliğini sağlayabilmek adına kişinin çıkarına uygun ancak ailenin bütününe zararı olan eylemleri sınırlamakla beraber kuralları, bir yasanın yardımı olmaksızın

uygular. Güvendikleri şey üye sayısının çok çok az olması, bu üyelerin birbirine yakınlıkları ve bunları oluşturabilmelerine katkıda bulunan sosyal benzerlikleridir. Aileler devletin temin ettiği kapsayıcı sosyal düzenden çıkar sağlamasalar bile bu unsurlar çoğunlukla, bireylerin daha büyük bir nüfusa dahil olduklarında birbirlerinden sosyal anlamda daha uzak olmalarından ya da aralarında kan bağı bulunmamasından kaynaklanan toplumsal ikilemlerin, dolayısıyla da bu etkenlerin doğurabileceği sorunların önüne geçer. Nitekim bu çerçevede yasalar önemli bir yarar sağlayacaktır.

Neticede ailevi niteliklerin paylaşıldığı suç örgütleri de bu gibi kazanımları, yasaların yardımı olmadan elde edebilir. Sayıca az ve fazlasıyla homojen üyelere sahip olan ve üyelerin birbirlerinin yakınına konumlandığı oluşumların bir yasa ortaya koymaktan elde edeceği kazanım daha düşüktür. Bu tür örgütler mahalli niteliklerinin bir sonucu olaraksa "tabii" bir şekilde sağlanan görüş birliğinden faydalanabilecek, aile için zararlı olan davranışları maliyetsiz bir şekilde tanımlayabilecek ve böyle bir davranışa yönelik etkili bir karşılığın verilmesini daha kolay sağlayacaktır.

Anlaşmalara benzer şekilde, yasaların yapılmasının da çeşitli bedelleri vardır ve yasalar, küçük ve homojen suç örgütlerine daha az katkıda bulunacağından dolayı bu gibi oluşumların yasaları benimsemesi, büyük suç örgütlerinin üyelerinin geniş bir alana dağılmış olduklarını ve üyeler arasında örgüt haricinde bir bağlantı bulunmadığını göz önüne alırsak, daha az olasıdır. Yani bu gibi özelliklere sahip olan suç örgütleri, yasalardan faydalanmayı kazançlı bulmayacaklar ve dolayısıyla bir yasadan da faydalanmayacaklardır. Elimizdeki kanıtlar da bu olguyu destekler niteliktedir. Örneğin Knox (2006: 22 - 25) yasalardan faydalanmanın üye sayısının büyüklüğüyle ve daha çetrefilli faaliyetlerle ilişkili olduğunu gözlemlemiştir. Benzer şekilde Jankowski de (1991: 82) basit suçlar işleyen küçük mahalle çetelerinin, daha fazla üyesi olan

ve daha büyük faaliyetler yürüten çetelerle kıyaslandığında yasalara daha az başvurduğunu saptamıştır.

Bu çıkarımlar, suç örgütlerinin yasalardan ancak net bir kazanç elde etmeleri halinde faydalanıyor oldukları yaklaşımını desteklediği gibi örgüt kurallarının çoğu durumda etkili olduğu kanısını da kuvvetlendirmektedir. Nitekim bu söylediklerimiz doğru olmasaydı, yasalar suç örgütlerinin bazı bedeller ödemesine sebebiyet verir, pek çok suç örgütünün yasaları kullanıyor olduğu gerçeğinin karşısında da örgütlerin, neden yasalardan faydalanmayı tercih ettiği sorusunun cevaplanamamasına yol açardı.

Bazı suç örgütleri yasaları kazançlı bulmuyor olsalar da dikkati çekmeye çalıştığım bir diğer şey, yasaları kazançlı bulan örgütlerde kuralların, farklı işlevler üzerinde durduğudur. Bu durum, farklı suç örgütlerinin özgün işleyişleri ve dolayısıyla da hususi ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Örneğin NF ile kıyaslandığında Karayip korsanlarının ihlalleri tespit etmesi daha kolaydı çünkü oluşumları çok daha küçüktü ve üyeler birbirlerine fiziksel olarak fazlasıyla yakındı.[10] Dolayısıyla kurallar yoluyla ihlaller hakkında bir bilginin ortaya konulması, NF'yle karşılaştırıldığında daha ehemmiyetsizdi. Neticede korsanların belirlediği kurallar kabahatleri tanımlamaktansa mürettebat arasında görüş birliğinin ve muhtelif üyeler arasında bir uyumun sağlanmasına vurgu yapıyordu. Ancak NF üyelerinin neredeyse tamamı Kaliforniya'daki Hispanikler'di. Bundan dolayı üyeler arasında görüş birliği, korsanlara nazaran daha kolay sağlanıyordu. Ancak NF çok daha kalabalık bir örgüt olduğundan ve üyeleri coğrafi olarak

10. Ancak korsanlar her ne kadar daha az sayıda ve fiziksel olarak daha konsantre üyelere sahip olsa da gemide üretim faaliyetlerinin takip edilmesi, NF'nin örgütsel yapısıyla karşılaştırıldığında daha zordu. Leeson ve Rogers'in belirttiği gibi (2012) korsanlar faaliyetlerini, bir zorunluluğun sonucu olarak bütün mürettebatın katılımıyla gerçekleştiriyordu ve sonuç olarak bu faaliyetlerin takip edilmesi daha güç bir hal alıyordu. NF'deyse tam tersi şekilde, faaliyetlerin büyük çoğunluğu bireyler tarafından gerçekleştirildiğinden dolayı denetim daha kolaydı.

birbirlerine uzak konumlarda bulunduğundan, kural ihlalleri hakkında bir malumatın ortaya konulması daha maliyetli bir süreçti. Nitekim NF'nin kuralları daha çok, idari hataların tespitine yönelik mekanizmalara yoğunlaşıyordu.

Özgül yasalarda gördüğümüz önemli farklılıklara rağmen bütün suç örgütleri, bu yasaları basit bir amaç doğrultusunda uyguluyordu: Bilginin yol açtığı maliyetin karşısında sosyal bir dayanışma sağlayabilmek; üyeler arasında birliğin sağlanmasına yönelik sorunlarla başa çıkmak; devlet olmaksızın sağlanan işbirliğine ve dolayısıyla üyelerin kazançlarını arttırma yetilerine yönelik bir tehdit oluşturan dışsallıkları kontrol altına almak. Suç örgütleri, yansıttıkları toplumsal kesimin yalnızca çürük elmalardan oluştuğu gerçeğine rağmen, bu yasalar sayesinde başarılı bir özyönetimi tesis edebilmişlerdi.

Ek

Makalenin bu bölümünde Kaptan Bartholomew Roberts'in korsan gemisinin ve La Nuestra Familia isimli hapishane çetesinin yasalarına yer verilmiştir. Bunların ilkine 18. yüzyılda yaşamış olan ve bir korsan gemisine kaptanlık yaptığı düşünülen Kaptan Charles Johnson'un *General History of Pirates* (1726 - 1728) isimli kitapta; ikincisineyse Nina Fuentes'in *The Rise and Fall of Nuestra Familia* (2006) başlıklı çalışmasında yer verilmiştir.

Söz konusu yasaların her birinin, yukarıda açıkladığımız işlevlerden hangisini yerine getiriyor olduğuyla ilgili kodları maddenin sonuna parantez içinde yazdım. Buna göre (1), üyeler için yasaların malumatı hakkında bir bilginin ortaya koyulduğu hükümlere; (2) kişiler için kârlı ancak örgütün bütünü için zararlı davranışların kısıtlanmasına yönelik hükümlere; (3) ise idari hatalar ve/veya kuralların uygulanmasına yönelik mekanizmalarla ilgili bilgi sağlayan hükümlere işaret etmektedir. Aşağıdaki yasal hükümler bu amaçların

birden fazlasına hizmet edebileceklerinden dolayı maddelerin yanında birden fazla kod bulunabilir.

Kaptan Bartholomew Roberts'in Mürettebat Yasaları

XII. Herkesin bir mesele üzerine oy vermeye; bir kıtlık yaşanmadığı ve bütün mürettebatın iyiliği adına tasarruf yapmaya karar verilmediği sürece yeni ele geçirilen taze erzaklara ya da güçlü alkollere erişmeye ve bunları dilediğince tüketmeye hakkı vardır. (1, 3)

XIII. Ganimetin dağıtımı için herkes belirlenen listeye göre sırayla çağırılacak ki (zaten hakları olan paylarının haricinde) fırsat varken üzerlerini değişebilsinler: Ancak bu esnada kurnazlık yapar da gemide dağıtılacak olan paradan, emtiadan ya da mücevherlerden aşırırlarsa, cezaları ıssız bir adaya terk edilmektir. Hırsızlık iki kişi arasında yaşanırsa suçlu olan kişinin burnuna ve kulaklarına kesikler atılıp, yaşamın olmadığı bir yere değil de zorluklarla karşılaşacağından emin olunan bir yere gönderilebilir. (1, 3)

XIV. Kimse para karşılığında kart ya da barbut oynamayacak. (2)

XV. Işıklar ve mumlar akşam sekizde söndürülecek; bu saatten sonra içki içmeye devam etmek isteyenler güvertede içecek. (2)

XVI. Mürettebat kıyafetlerini, silahlarını ve kamalarını temiz ve kullanmaya hazır bir şekilde tutacak. (2)

XVII. Gemiye hiçbir erkek çocuk ya da kadın alınmayacak. Mürettebattan birisinin gemiye kadın getirdiği fark edilirse bu kişi ölümle cezalandırılacak. (2)

XVIII. Savaş esnasında gemiyi ya da mürettebatı terk etmek ölümle ya da ıssız bir adaya terk etmeyle cezalandırılacak. (3)

XIX. Gemide kimse kimseye vurmayacak; herkes kılıcını ve silahını sahile ulaştıracak. (2)

XX. Herkes 1000 sterlin kazanana kadar kimse korsanlığı

bırakmaktan söz etmeyecek. Korsanlığı bırakmak isteyen kişinin hizmeti esnasında bir uzvunu kaybetmesi ya da sakat kalması ya da 800 dolar vermesi gerekecek ve bu miktar kişinin gemideki görevine orantılı olarak düşebilecek. (2)

XXI. Kaptan ve levazım subayı bölünen ganimetten iki hisse; Ustalar, Lostromo, Silahçılar birer buçuk; diğer görevlilerse bir çeyrek hisse alacak (mürettebatın kalanı tek hisse alacak). (1)

XXII. Müzisyenler Şabat Günü'nde dinlenebilecek; özel bir durum olmadıkça kalan altı gün altı gece boyunca çalışacak. (3)

Nuestra Familia'daki Güç Yapısı

Bent I (a): En Yüksek Rütbeli Yönetici

Madde I. Nuestra Generali (NG), La Nuestra Familia olarak bilinen örgütteki en yüksek rütbeli kişidir. (Bentler I, II, III'te bahsedilen) Yetkilerinin bir sınırı yoktur. Yalnız kendi kararıyla savaş ilan edebileceği gibi, NG'nin bir dahaki duyurusuna kadar barış söz konusu olamaz. (1, 3)

Madde II. NG, görevi üstlenmesinin ilk bir yılı içinde bütün görev ve sorumluluklarından muaf tutulur. (1)

Madde III. (a) NG tecrübeli savaşçıların arasında seçilir. Bu vasıf, söz konusu yüce makamın korunabilmesi için zorunludur. NG'nin kendi yerine birini seçme zamanı geldiğindeyse bu seçimi, kendi düzeyindeki idareciler arasından yapacaktır. (1, 3)

Madde III. (b) Olağanüstü bir durum söz konusuysa ve bu esnada NG makamında değilse, NG'nin kaptanlarından [pinta] birisi bu makama geçer ve NG'nin yerine daimi birisi geçene kadar sürecek olan bir savaş başlatır. Aniden gelişen bu olay süresince söz konusu albayın, La Nuestra Familia'daki yüksek konumlarda herhangi bir değişiklik yapma yetkisi yoktur. (1, 3)

Madde IV. (a) NG savaş süresince (Nuestra Familia'nın güç yapısı doğrultusunda) kendi kaptanlarını belirleme yetkisine sahiptir. Barış zamanındaysa bu yetkisini, konumunun gereklerini yerine getirme konusunda ihmalkâr davranan şefleri görevden almak için kullanacaktır; ancak *aile* [familia] içinde bu şefin yerini alacak birisi yoksa bu yetkisinden feragat edecektir. Ancak bu kişi *aile* bünyesinden [familia body], kendi yerine geçecek birini seçmek zorundadır. (3)

Madde IV. (b) Görevden alınan şef, kaptanlık rütbesini ve bu rütbenin kendine sağladığı otoriteyi kaybeder. (I, III)

Madde V. (a)Bu kurallar barış zamanında geçerlidir. (1)

Madde V. (b) NG, *askerlerinden* [soldados] birisinin, üst rütbeli bir üyeyle aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı bu kişinin rütbesini kullanarak kendisine adil davranmadığı gibi bir şikâyette bulunması üzerine bunun araştırılması için, şikâyet sahibi *askerin* grubundan en az üç kişilik [soldados] bir komite belirleyecek ve bu kişilerin her biri NG'ye ayrı ayrı rapor verecektir. (3)

Madde VI. NG, La Nuestra Familia'nın bir kolu olmaları sağlanana kadar sokaklardaki *aile fertleriyle* [familianos] her zaman iletişim halinde olacaktır. (2)

Madde VII. NG aynı anda faaliyet yürüten 10 kadar kaptanı komuta edebilir. Bu kaptanları liderlik vasıflarına ve genel kişiliklerine göre 1., 2., 3.,... şeklinde derecelendirir. (1)

Madde VIII. NG'nin atayacağı ilk kaptan ya da şef aynı zamanda NG'nin yerine geçecek olan kişidir; NG ile iletişim kurulamaması halinde Nuestra Familia'nın ilk kaptanı, NG'nin belirlediği bütün kaptanlarla iletişime geçmek ve bu kurallar çerçevesinde onlarla çalışma sorumluluğuna sahiptir. (1, 3)

Madde IX. NG'nin yerine geçecek kişi yalnızca ailedeki birinci kaptanın görevlerini üstlenir; bu birinci kaptanı seçme yetkisi NG'dedir. (1, 3)

Bent I (b): NG'nin Bütün Görevlerinden El Çektirilmesi

Madde I. Belirli bir dönem içinde rütbeli bütün kaptanların, NG'nin örgüt lehine çalışmadığını düşünmesi durumunda NG görevinden azledilebilir. Bu azil direkt NG'den talep edilebileceği gibi, altında bütün kaptanların ıslak imzasının bulunduğu bir belgeyle de kendisine bildirilebilir. (3)

Madde II. Bu belge [ya da talep] kendisine ulaştığı zaman NG bütün yetkilerini kaybeder. Yine de imzaların geçerliliğini öne sürerek bir zorluk çıkartabilir ve bu durumda da aile bünyesinden bir *asker* [soldado], kaptanlardan oylarını tasdik etmelerini ister. (3)

Madde III. NG'ye yönelik azil talebinin onaylanmasıyla birlikte NG rütbesini ve yetkilerini kaybeder; ardından halefi onun makamına oturur. (3)

Bent II: Nuestra Familia'nın Hedefleri ve Buna Yönelik Talimatları

Madde I. Bu örgütün birincil hedef ve amacı üyelerinin refahını sağlamak ve bu örgütü dışarıya karşı, güçlü ve birbirinin arkasını kollayan bir *aile* haline getirmektir. (1)

Madde II. Bütün üyeler yalnızca bu amaçlar çerçevesinde çalışır ve bu başarılana kadar da kendi isteklerini ya da hislerini bir kenara bırakır. (1)

Madde III. Hapisten çıkan *aile fertleri* örgüte yönelik yükümlülüklerinden kurtulmuş olmayacağı gibi bir *ailenin* oluştuğunu ve kapalı kapıların arkasında kurulmuş olan örgütle birliktelik sağladığını görebilmek için iki kat fazla çalışır. (1)

Madde IV. *Aile fertleri* öldükleri ana ya da örgütten atılana kadar ailenin bir üyesidir. Kişi örgütün faydasına olacak şeyleri hapiste ya da sivil hayatında, her zaman, her şeyin üzerinde tutmakla mükelleftir. (1, 3)

Madde V. Korkak ya da hain olduğu görülen veya *aileyi* terk etmeye kalkışan bütün *fertler* ölüm cezasına çarptırılır. Hiçbir şart altında kardeş *aileler*, birbirlerinin kanını dökemez. Bu bir ihanet olarak görülecektir. (1, 3)

Madde VI. (Bent II, Madde V'teki) Cezanın infazı için yönetim kendi arasında bir oylama düzenleyecek ve hükme varacaktır. Çoğunluğun kararı geçerli sayılır. Oyların eşit olması durumundaysa takdir yetkisi kaptanındır ve kaptanın vereceği karar nihaidir. (3)

Madde VII. La Nuestra Familia'daki bütün *fertler* kendilerine bildirilen bu kuralları bilecek ve kuralların aksine eylemlerinden sorumlu tutulacaklardır. (1)

Bent III: Aile Kaptanları

Madde I. Kaptanlar, La Nuestra Familia'yı oluşturan grupların şefleridir ve rütbe olarak NG'nin hemen altına konumlanır. Yükümlülükleri, La Familia'daki bu gruplara liderlik etmek ve onları, (Bent I, Madde V'te belirtilen) hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla dikkatle yönetmektir. (1, 3)

Madde II. Kaptan bu amaç doğrultusunda kendi *teğmenlerini* [tenientes] seçebilecek; teğmeninin, [kaptanın] liderliğini kabullenmediğini ya da sorumluluklarını yerine getirmediğini düşünmesi durumunda onu görevden alabilecektir. Barış zamanında görevden alınan bu teğmenin (Bent I, Madde V'te belirtildiği gibi) savunma talebinde bulunma şansı vardır. (1, 3)

Madde III. Örgütün elinde bulunmayan nedenlerden dolayı bir gruba liderlik eden birden fazla kaptan bulunabilir. Eğer bir kaptan, başka bir *aile* grubuna geçirilirse ve bu grupta da zaten bir kaptan mevcutsa, aralarındaki en yüksek rütbeli kişi komutayı eline alır ve diğer kaptanlar da derecelerine göre yedekte tutulur. (1, 2, 3)

Madde IV. (a) (Bent III, Madde III'te belirtildiği gibi) Kaptanlar 1., 2., 3.,... şeklinde derecelendirilir. Bu dere-

ceyi belirten rakam küçüldükçe kaptanın sahip olduğu otorite artar. Hiçbir kaptan kendinden yüksek dereceli bir kaptanın emirlerini (NG tarafından aksi belirtilmedikçe) çiğneyemez ya da bu emirlere karşı çıkamaz. (1, 3)

Madde IV. (b) Bir grubu komuta eden kaptanın dışındaki kaptanlar yedek sayılır ve yalnızca danışman olarak faaliyet yürütebilir. Grubun idaresi konusunda herhangi bir yetkiye sahip olamaz. (1, 3)

Madde V. Örgütte hiçbir zaman ondan fazla kaptan bulunamaz ve bu sayıya yedekler de dahildir. Örgütte halihazırda on kaptan bulunuyorsa ve *aile* gruplarından birinin başında (Bent III, Madde III'te belirtilen sebeplerden ötürü) bir kaptan ya da şef yoksa, *aile* grubunu, bir şef liderliği eline alana ya da kaptanların sayısında bir eksiklik oluşana kadar 1. dereceden teğmen idare edecektir. (1, 3)

Madde VI. Yedekteki kaptanlar kaptanlık makamına sadece, görevdeki kaptanın makamını terk etmesi ya da NG tarafından görevden alınmasının ardından geçebilir. Yeni kaptanın *aile* grubu hakkında, bu kaptanın kendisine ihtiyaç duyulması halinde söz konusu grubu idare edebilecek bir vasfa sahip olması maksadıyla bilgilendirilmesi idari şefin görevidir. (1, 3)

Madde VII. Bütün kaptanlar aynı rütbeye sahiptir ve dolayısıyla, (Bent III, Madde III'te belirtilen şartların mevcut olduğu ya da) yedek kaptanın, *aile* grubunu başarılı bir şekilde komuta etme maksadıyla verilen emirleri aksattığı ve koyulan kuralları çiğnediği koşullar haricinde, birbirlerine emir veremezler. Bu durumda da yedek kaptan bu engellemelerine son verecek ya da NG'nin huzuruna çıkartılacaktır. (1, 2, 3)

Madde VIII. Yedek kaptan yalnızca, idari şefin kendisine verilmesini istediği yetkilere sahiptir; daha fazla yetkisi yoktur. *Aile*, bu yedek kaptana verilen yetkilerden haberdar olmalıdır. (1, 3)

Madde IX. Savaş zamanında kaptan sadece NG'ye rapor verir; hiçbir *asker*, direkt kaptanın ya da atadığı teğmenlerin verdiği emirleri sorgulayamaz. Bu emirlerin sorgulanması, uyulmayan emrin ciddiyetine bağlı olarak (Bent I ve II'nin V. Maddelerinde belirtildiği gibi) sadakatsizce bir harekettir; bu, kaptanın hükmüne bağlıdır. (1, 2, 3)

Madde X. Barış zamanında da savaşta olduğu gibi kaptan yalnızca NG tarafından sorgulanabilir; ancak barış zamanında *aileye mensup bir askerin*, bulunduğu grupta yetkilerin ya da rütbe yapısının kişisel anlaşmazlıklardan dolayı kendi aleyhine kullanıldığını düşünmesi durumunda, bu örgütün saygıdeğer bir mensubu olarak (Bent I, Madde V'te belirtildiği gibi) direkt NG'ye başvurma hakkı vardır. (3)

Madde XI. Şef, emrindeki askerlerin canından ve refahından her daim sorumludur. Dolayısıyla hiçbir *askere*, bu kişinin intiharı anlamına gelen bir görev tayin edemez. Bu gibi görevler, *askerin* sağ çıkma ihtimalinin bulunmadığı görevler olarak yorumlanabilir. (3)

Madde XII. NG'nin içinde bulunduğu bölgedeki idari merkezin kaptanı, NG'ye herhangi bir şey olması durumunda sorumlu tutulacaktır. En iyi iki askerini mümkün olan bütün anlarda NG'ye eşlik etmeleri için görevlendirmek bu kaptanın bir yükümlülüğüdür. NG'ye bir şey olması durumunda, savaş durumu sona erdiği an (Bent I, Madde III'te belirtildiği gibi) bu kaptanın rütbeleri elinden alınacaktır. (3)

Bent IV: Teğmenlerin Görev ve Nitelikleri

Madde I. Teğmenler, La Nuestra Familia'daki güç basamağında üçüncü sırada, kaptanın altında yer alır. La Nuestra Familia'nın bir temsilcisi olarak bütün *aile fertleriyle* daima iletişim halinde olacak ve de *askerlere* iyi bir örnek teşkil edecektir. (1)

Madde II. Savaş esnasında teçhizatın, kararlaştırılmış miktarın altına düşmesi durumunda teğmenin birincil önceliği bunları (Bent V, Madde II'de belirtildiği şekilde) tamamlamak olacaktır. (1, 2, 3)

Madde III. (a) Her teğmenin kendi emrinde belirli sayıda *askeri* olacaktır. Bu askerlerin eğitiminden, idaresinden ve ihtiyaçlarından teğmen sorumludur. (1, 3)

Madde III. (b) Teğmenin *askerlerinden* biri ya da hepsinin, La Nuestra Familia'nın düşmanlarıyla bir çarpışmaya girmesi durumunda teğmen, yaşananları bütün bir rapor olarak kaptana sunmalıdır. (1, 3)

Madde IV. Teğmenler 1., 2., 3. şeklinde derecelendirilecektir. Bu derece, kaptan tarafından, teğmenlerin deneyimlerine ve liderlik vasıflarına göre belirlenir. (1, 3)

Madde V. (a) La Nuestra Familia'da kaç kişi olduğunun ve bu kişilerin isimlerinin kaydını tutmak teğmenin görevidir. Teğmen her gün, kendi bölgesine giren ancak kayıtlarında olmayan kişileri belirleyecek ve kaptanına rapor olarak sunacaktır. (1)

Madde V. (b) Bütün teğmenler kendilerine gönderilen yeni *aile fertlerini*, La Nuestra Familia'nın meçhul düşmanları hakkında sahip olduğu bilgiler hususunda sorgulayacaktır. Edinilen yeni bilgiler kayıt defterine girilecek ve ne zaman teğmenin *askerlerinden* biri yeni bir *bölgeye* gönderilirse bu kayıt defterinin bir kopyası da askerle beraber iletilecektir. (1)

Madde V. (c) Askerin kendi bölgesinden ayrıldığını kaptana bildirmek ve diğer bölgenin bundan haberdar olmasını sağlamak teğmenin görevidir. (1, 2)

Bent V: *Ailenin* Askerleri

Madde I. Örgüte katılma amacıyla üyelik başvuruları bizzat kaptana yapılmalıdır. *Aileye* katılmak isteyen kişi-

lerin bu talebini ileten üyeler, bu kişinin eylemlerinden sorumlu tutulur. (1, 2)

Madde II. Üyelik talebiyle ilgili nihai karar talebin üzerinden 30 gün geçmeden verilmemeli; üyenin dahil olacağı bölgenin idarecisi de bu talebi onaylamalıdır. (1 ,2)

Madde III. Başvuran kişinin sahip olduğu nitelikleri yanlış aksettirmesi durumunda, bu kişinin başvurusu değerlendirmeye alınmayacaktır. Ayrıca bir üye ya da *asker* çarpışma esnasındaki davranışlarını daha cesur göstermek maksadıyla yaşananları hatalı bir şekilde anlatırsa, (Bent II, Madde Vb'de belirtildiği üzere) hafif olarak değerlendirilen suçu nedeniyle yetkileri elinden alınacak ya da (Bent I, Madde V'te belirtildiği üzere) örgütten atılacaktır. Bu o anki şartlara ve söylenen yalanın büyüklüğüne bağlıdır. (1, 2)

Madde IV. Bu örgütün üyeliği, yalnızca Latin kökenli insanlarla sınırlı tutulmuştur. En fazla ya da en az üye sayısı bu kurallarda belirtilmemiştir. Ancak örgütün verimli bir şekilde kontrol edilebilmesi amacıyla NG tarafından bu konularla ilgili kısıtlamalar koyulabilir. Ayrıca hem kaptanların hem de NG'nin rızası doğrultusunda diğer ırklardan insanların üyeliği de ele alınabilir. (1, 2)

Bent VI: Disiplin ve İdare

Madde I. Bölge kaptanları idarenin çiğnendiği bütün koşullarda cezai uygulamada bulunacaktır. Savaş zamanında bu uygulamalardan dolayı NG'ye başvurulamayacaktır. (1, 3)

Madde II. Cezai uygulama (Bent IV, Madde III'te belirtildiği gibi) bölge teğmeni ya da *aile* şefi tarafından emredildiği durumlarda bölgedeki bütün idareciler tarafından infaz edilecektir. (1, 3)

Madde III. *Ailenin bütün fertleri* kendi eylemlerinden sorumludur, aksi halde (Bent II, Madde V'te belirtildiği

gibi) örgütten atılacaklardır. Bu koşul, idari ihmallerde bulunulması ya da bir üyenin başka bir üyeye, örgütün bütününe ya da üslerine yönelik yakışık almayan davranışlarda bulunması durumunda da geçerlidir. (1, 2, 3)

Madde IV. *Aile fertleri* hiçbir koşulda birbirleriyle çatışmayacaklardır. Bunun yapılması cezai bir uygulamayı beraberinde getireceği gibi bu çatışmada kan dökülmesi, (Bent II, Madde V'te belirtildiği gibi) olaya dahil olan taraflardan biri ya da ikisinin birden örgütten atılmasıyla sonuçlanır. (1, 2)

Madde V. (a) Bu örgütün hiçbir üyesi maddi şeyleri ki bu ister para ister kadın, para ya da uyuşturucu olsun; La Nuestra Familia'nın ve aile fertlerinin çıkarlarının üzerinde tutamaz. (1, 2)

Madde V (b) Hiçbir *aile ferdi* La Nuestra Familia'daki konumu ya da *ailenin diğer fertleriyle* yürüttüğü işler hakkında, üssüne ya da bir diğer üyeye yalan söyleyemez. Örgüt içinde yalan söylemeye ve de yanlış bir izlenim bırakmaya yer yoktur. (1, 2)

Madde VI. La Nuestra Familia adına mücadele vermek *aile mensubu bütün savaşçıların* [guerrero] kutsal görevidir; hiçbir *asker* örgüt adına savaşa girmesindeki amacın, çeşitli ayrıcalıklar elde etmek olduğu hissine kapılmamalıdır. La Nuestra Familia'nın bir *savaşçısı* olarak bu kişilerin tek görevi, sorumluluklarını yerine getirmektir. Gerçek *savaşçıların*, başarılarıyla övünmeye gerek duymadığı unutulmamalıdır. (1, 2)

Madde VII. Bu kurallar hiçbir koşulda NG'nin ve de kaptanların en az üçte birinin haberi olmaksızın değiştirilemez; *ailenin hiçbir ferdi* ya da *aileye dahil olan* hiçbir grup bu kuralları kendilerine göre yorumlayamaz. Bu kurallar bir bütün olarak ele alınmalı; bir konu hakkında bütün maddeler bu çerçevede değerlendirilmelidir. (1, 2)

Dördüncü Bölüm

Devlete Üstün Bir İdari Biçim Olarak Özyönetim

8
Verimli Anarşi[1]

Anarşi verimli olabilir mi? Geleneksel düşüncenin bu soruya vereceği yanıt tartışmaya açık olmayacak bir şekilde, hayır olur.[2] Devlet, toplumsal kural koyuculuğunun ve bu kuralların yürütülmesinin tekelleştirilmiş olduğu bir sistem sağlayarak insanların işbirliği yapmaları durumunda, işbirliği olmadan elde edemeyecekleri kazanımları fark etmesini sağlar. Bu ikilik karşısında refah düzeyini arttırmak

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Verimli Anarşi" (*Public Choice*, 130(1-2), 2007, ss. 41-53) başlıklı çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.
2. Bu bağlamda David Friedman (1973), Murray Rothbard (1977), Bruce Benson (1999) ve Randy Holcombe (2004) gibi isimlereyse nadiren rastlamaktayız.

isteyen kişilerin tercihi devlet olmuştur. Nobel Ödülü sahibi Ekonomist Douglass North'un belirttiği gibi (1981: 24) "Tarih boyunca, kendilerini ne kadar sömürdüğüne bakmaksızın bir devlet ile anarşi arasında tercih olanağı bulunan insanlar, devletten yana karar vermiştir."

Günümüzde devlet olgusunun her yerde karşımıza çıkıyor olması, geçmişlerinin büyük bir kısmında devletsiz olan ve 20. yüzyılda dahi bu niteliğini sürdüren sayısız toplumun unutulmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandansa bu toplumların bazıları oldukça fazla sayıda insana ev sahipliği yapmıştır. Örneğin bazı Afrikalı toplulukları ele alırsak, Tivler 1 milyondan fazla, Nuerler yaklaşık 400 bin, Lugrabalar'sa yaklaşık 300 bin kişilik bir nüfusa sahiptir. Daha da çarpıcı olan bir diğer olguysa dünyanın şu an da olduğu gibi uluslararası düzeyde, sürekli olarak anarşik bir vaziyette olmasıdır.

Sözünü ettiğimiz çevrelerde devletin gözlemlenmiş olan yokluğu hakkında bir açıklamada bulunmam gerekiyor. Geleneksel düşüncenin yaklaşımının doğru olduğunu varsayarsak anarşi verimsizdir ve neticede devlet, merkezi bir otorite boşluğunu hızlı bir şekilde doldurmuştur. Peki sayısız toplumda devletsizlik, nasıl bu kadar uzun bir zaman boyunca sürdürülebilmiştir? Yine bu çerçevede, anarşinin uluslararası varlığından sorumlu olan şey nedir? Kısacası, anarşinin önemli bölgelerdeki varlığının sürekliliğini nasıl açıklayabiliriz?[3]

North (1990) toplumsal örgütlenmelerin verimsiz biçimlerinin sürdürülme nedeninin, izlek bağımlılığı [*path dependence*] olduğunu iddia eder. Bu kavram anarşinin sürekliliğine getirebileceğimiz muhtemel bir yorum olarak, verimsizliğine rağmen neden devam ettirildiğini açıklamaktadır. Tam tersine

3. Bir süre öncesine kadar kimse bu soruları cevaplandırmaya çalışmamış olsa dahi genişlemekte olan bir yazın alanı, anarşinin ekonomisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Örnek olarak bkz. Dixit (2003, 2004); Hirshleifer (1994); Bates (2002). Bilhassa Dixit'in değerlendirmeleri (2003), özyönetimin sınırlarını ve devletin verimliliğini irdeliyor olması açısından benim çalışmamla yakından ilintilidir.

bu makalede, refah düzeyini arttırmak isteyen kişilerin bazı durumlarda neden devlet kurmayı *seçmediği* araştırılmaktadır. Nitekim anarşinin sürekliliğine yönelik sunulan muhtemel açıklama, söz konusu sürekliliğin, anarşinin verimli olmasının bir sonucu olduğudur.

Özyönetimin devlete yönelik üstünlüğünü, özellikle devletin ideal bir durumda olduğu durumlar üzerinden değerlendirdim. Buna göre ideal devlet, tam olarak toplumu meydana getiren insanların istediği şekilde çalışan devlettir ve bu devlet sahip olduğu mecburi tekeli vatandaşlarının mülkiyet haklarını korumak ve aralarında bir alışveriş sağlanmasını teşvik etmek amacıyla, güven verici bir şekilde kullandığı gibi, yolsuzluk, rant arayışı veya bunlara bağlı asli temsilci sorununun ortaya çıkardığı problemlerle de karşılaşmaz. Ancak böyle bir devlet gerçekten var olmamıştır ve zaten olması da imkânsızdır. Yine de bu makalenin konu edindiği karşılaştırma çerçevesinde, tanımlamış olduğumuz ideal devletten faydalanacağım çünkü bu tanım, devlete yönelik önemli bir gerekçe sunmanın yanında *ideal bir devletin varlığında* dahi, anarşinin toplumsal olarak verimli bir idare sistemi olduğu ve dolayısıyla refah düzeyini arttırmak isteyen kimselerin bir tercihle karşı karşıya gelmeleri durumunda anarşiyi seçecekleri olgusu, kayda değer koşulların varlığını izah etmeme olanak tanıyacaktır.[4] Diğer taraftan, ideal bir

4. Diğer yandan bu makalede, sözünü ettiğimiz gibi refah düzeyini arttırmayı amaçlayan kişilerden meydana gelen bir nüfusun anarşi ve (ideal bir) devlet arasında yapacağı seçimi de ele alacağım. Aslına bakarsak bireyler toplumun bütününden ziyade bireysel refahlarını arttırmayı amaçlar. Çözümleme konusunda gerçeklikten uzaklaşmış olmamla ilgili sunacağım gerekçeyse bu bakış açısının, anarşi ve devlet arasındaki bir kıyaslamanın verimliliği için elzem oluşudur. Bu gibi bir karşılaştırma, önümüzdeki olgulara "toplum mühendisi gibi bakılmasını" gerektirir ki genellikle uzak durmaya çalıştığım bu yaklaşım nüfusu oluşturan kişileri, refah düzeylerini arttırmayı başarmış bireyler olarak ele alır. Bu bakış açısını nüfusu oluşturan kişilerin, nasıl idare edileceklerine yönelik bir seçimi bilinçli olarak yaptıkları gibi bir kurmacayı varsayımlarıma katmadan benimsemem tabii ki mümkündür. Ancak North'un, toplumsal tercihin çoğunlukla devletten yana olmasının verimlilikle ilgili

devlet ve anarşiyi kıyaslamak kendi başına da faydalıdır çünkü bu gibi bir devlet çoğu insanın yüzleştikleri bütün sorunların çözümü olarak gördüğü, anarşiyle devletin işlevselliğini karşılaştırırken zihinlerinde canlandırmak istedikleri bir devlettir. Ayrıca bu kitabın 9. bölümünde de insanların devleti neden bu şekilde tasavvur ettiği ve bu tasavvurların neden kesin bir şekilde tehlikeli olduğu ele alınmaktadır.[5] Ancak burada, ileri sürdüğüm düşüncelerin altını olabildiğince doldurmak için anarşinin alternatifi olarak ideal devlet tasavvurundan faydalanıyorum.

Anarşi Hangi Koşullarda İşlevseldir?

Toplumsal ilişkilerde sürekliliğin sağlanması, anarşik bir ortamda belirli bir yere kadar işbirliğine destek olabilse de önceden sözünü ettiğimiz nedenlerden dolayı kısıtlı bir mekanizmadır. Bu kitapta şimdiye kadar okumuş olduğunuz makalelerse, farklı özyönetim mekanizmalarının bu işbirliği düzeyini arttırabildiğini öne sürmüştür. Yine de bütün mekanizmalar fazlasıyla eksiktir ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde, işbirliği yoluyla elde edilen kazanımların bir bölümünün anlaşma masasında kalmasına neden olur.

Geleneksel düşüncenin devlet için sunduğu gerekçe anarşinin, kişilerin mülkiyet hakkını temin edecek bir ideal devletin

---

endişeleri yansıttığı varsayımı gibi, anarşinin de belirli alanlarda sürekliliğe sahip olmasının benzer bir yaklaşımla anlaşılabileceğini izah etmeye çalıştığım dikkate alınacak olursa bu makalede toplumsal seçimin temelinin, toplumsal refahı neyin arttıracağı sorusuna dayandığını öne sürüyorum.

5. Burada ifade etmek istediğim bir diğer şeyse, bu makalede anarşinin verimli olduğu koşullardan sadece *bir bölümünün* ele alındığıdır. Sonraki makalede inceleneceği üzere anarşi farklı şartlar altında; özellikle devletin ideal olmaktan uzak olduğu durumlarda da verimli olabilir. Diğer yandan bu makalede (ideal) devletle, herhangi bir işlevi yerine getiren hiçbir idari birimin bulunmadığı "tam bir anarşi" kıyaslanmaktadır. Bununla beraber bir idarenin bulunduğu ve birtakım etkileşimlerde mülkiyeti koruduğu ancak bunun dışında bir işlevi yerine getirmediği "anarşik boşlukları", örneğin karaborsayı değerlendirecek olursak, anarşinin verimli olduğu daha fazla koşuldan da söz edebiliriz.

sağlayacağı toplumsal refahı, özyönetim mekanizmalarının özellikle bu amaç çerçevesinde kullanılması durumunda dahi sağlayamayacak olduğudur. Bu makaleyse ideal devletin var olup olmadığını (ki yoktur) ya da özyönetimin de mülkiyet haklarını devlet kadar güvence altına alıp alamayacağını tartışmaktan ziyade (ki bazı durumlarda bunu başarabilir) devletin anarşiden daha kapsamlı bir toplumsal dayanışmayı mümkün kılabileceği iddiasını kabul etmektedir.

Belirli bir nüfus için *H* değerinin, devletin varlığında gerçekleştirilecek ticari faaliyetlerden sağlanacak kazanımların toplamı; *L* değerininse devletin yokluğunda gerçekleştirilecek ticari faaliyetlerin sağladığı görece daha az olan kazanımların toplamı olduğunu varsayarsak, $H > L > 0$'dır. Buna göre bireyler devlet oluşturarak yüksek bir ticari dengeyi ya da anarşik bir ortamda birbirleriyle etkileşim kurarak düşük bir ticari dengeyi tercih edebilir.

Devletin verimli olması ve dolayısıyla refah düzeyini arttırmayı amaçlayan kişilerin mantıksal olarak devletin varlığını tercih etmesi (*G*), ki bu devletin maliyeti anlamına gelir, sağladığı kazanımlardan küçük olmalıdır. Bahsettiğimiz iki olası dünya tasavvurunun, yani devletin var olduğu ve bireylerin yüksek bir ticari dengeye dahil olduğu veya devletin var olmadığı, bireylerinse düşük bir ticari dengeye dahil olduğu koşulların arasındaki fark devletin sağladığı imtiyazdır. Dolayısıyla devlet bu toplumsal ikilik açısından, yalnızca $G < H\text{-}L$'nin sağlandığı durumlarda verimli bir çözüm sunar. Tam tersi şekilde $G > H\text{-}L$ ile karşılaştığımız durumlardaysa anarşinin verimliliğinden söz edilebilir. Diğer yandan *G*'nin *H-L*'den büyük olup olmayacağı da iki unsura dayanmaktadır: (1) *G*'nin boyutu ve (2) bireylerin yüksek ya da düşük bir ticari dengeye girmesi durumunda sahip olacakları toplumsal refah düzeyleri arasındaki farklılığın boyutu.

Devletin Maliyeti

İdeal bir devletin maliyeti üç ana unsur halinde ele alınabilir. Bunların ilki basitçe, bir devlet oluşturulması için gereken organizasyonun, kolektif bir eylem örgütlemenin maliyetidir ve somut olarak, (1) devletin uygulayacağı kuralların belirlenmesi sürecinin maliyeti ve de (2) verilen kararların bazı kişilerin zararına olması nedeniyle ortaya çıkan harici maliyetler olarak ortaya çıkar (Buchanan, Tullock, 1962). Sonuç olarak devletin bu örgütlenme maliyeti, olası diğer etkenlerle birlikte devletin biçimine ve devlet tarafından yürütmesi sağlanacak kuralların belirlenmesi sürecine göre şekillenir.

İkinci maliyet ise belirlenmiş olan kuralları uygulamanın maliyeti olduğu gibi, polis ve ordu gücüyle yargı sisteminin teşkil edilip sürdürülmesi için yapılması gereken masraflarla ilintilidir. Nüfus büyüdükçe bu maliyet de büyür; nitekim bin kişiyi denetleyecek bir polis gücünün gideri, on kişiyi denetlemesi gereken bir polis gücüne göre daha fazladır. Bu maliyet aynı zamanda nüfusun heterojenliği arttıkça da yükselir. Etnisite, din, dil gibi çeşitli unsurların farklılık gösterdiği bir nüfus içinde anlaşmazlıkların, güvensizliklerin yaşanması ya da şiddet olaylarının meydana gelmesi, çeşitlilik göstermeyen bir nüfusa göre de daha fazla olacaktır (örnek olarak bkz. Alesine vd., 2003; Alesina, Spolaore, 2003; Alesina, La Ferrara, 2002). Dolayısıyla da devletin polis ve mahkemeler gibi yürütmeyi sağlayan organları toplumsal olarak çeşitlilik gösteren toplumlarda, anlaşmazlıkların önlenmesi ya da çözüme ulaştırılması amacıyla daha çok görev üstlenecektir.

Mahkemeler ve polis teşkilatının yanında üçüncü maliyet de yine devletin yürütme maliyetlerine dahil olan ve nüfusun daha yüksek düzeyde bir ticari faaliyet gerçekleştirmesine olanak sağlayan kamu mallarıdır.[6] Örnek olarak yollar, nüfu-

6. Kamu malları hakkındaki klasik tanımlama, bunların erişimin sınırlandırılmadığı ya da kullanılması halinde tükeneceği için toplum arasında rekabete sebebiyet vermeyecek mallar olmalıdır. Örneğin yollar bu iki niteliği de karşılarken devlet genellikle taşıma sistemini kurabilecek yegâne sağlayıcı

sun daha büyük bir bölümü arasında etkileşim kurulmasını sağladığı için buna örnek olarak verilebilir. Kamu mallarının maliyeti de yürütme organlarında olduğu gibi nüfusa göre belirlenir çünkü nüfus arttıkça, örneğin yeterli bir taşıma sisteminin sağlanması daha masraflı olacaktır. Benzer şekilde bütün değişkenlerin sabit olduğunu varsayarsak, kamu malları heterojen toplumlarda daha fazla maliyete yol açacaktır (Alesina, Baqir, Easterly, 1999). İnsanların kişisel özellikleri farklılaştıkça daha farklı şeylere gereksinimleri olacak ve (farklı noktalara gidip gelen yollar gibi) aynı kamu malının birden fazla biçimine ihtiyaç duyacaklardır. Nitekim bu, söz konusu servisin maliyetinin artması demektir.

Devletin Faydası

Bir önceki başlıkta andığımız etkenler *G*'nin boyutunu belirler. Ancak anarşinin verimliliğiyse devletin toplumu daha yüksek bir ticari dengeye yerleştirerek sağladığı avantaj ve maliyetin *arasındaki* boyut farkına dayanmaktadır. Peki o zaman *H-L*'nin boyutunu belirleyen şey nedir?

Bireylerin sahip olacağı yüksek ya da alçak bir ticari dengenin sonucunda elde edilecek olan toplumsal refah düzeyleri arasındaki fark, ticari faaliyetlerden kazanım elde edilmesi olasılığına dayanmaktadır. Aynı zamanda bu olası kazanımların boyutu, kişinin eline geçebilecek ticari fırsatların çeşitliliği üzerinde de belirleyicidir. Bu çeşitlilikse beş etken tarafından biçimlendirilir:

1. Bireysel girişimler: Bütün değişkenlerin sabit olduğunu varsayarsak farklı girişimlerin sonucunda sağlanacak kazanç daha büyük, benzer girişimlerin sonucunda sağlanacak kazanç daha düşük olacaktır.

olarak görülür. Ancak devletin hüküm alanı içinde olduğu düşünülmesine karşın (ki yollar da buna dahildir) "kamu mallarının" hepsi değilse de bir bölümü, özel teşebbüsle sağlanmıştır. Örnek olarak bkz. Beiko vd. (2002). Ancak bu makalede, kamu mallarını devletin sağladığını varsayan geleneksel yaklaşımı temel alıyorum.

2. Ticari faaliyette bulunan nüfusun büyüklüğü: Kurulabilecek daha fazla ticari ortaklık, kazanç sağlamaya yönelik daha fazla fırsat anlamına gelir. Daha küçük bir nüfus, daha az fırsat demektir.
3. Bireylerin üretim kabiliyetleri: Bütün değişkenlerin sabit olduğunu varsayarsak üretim faaliyetlerindeki çeşitlilik ticari kazancı arttıracak, benzerlikse azaltacaktır.
4. Bireysel tercihler: Bütün değişkenlerin sabit olduğunu varsayarsak bireysel tercihler ne kadar çeşitli olursa ticari faaliyetler için de o kadar olasılık ortaya çıkacaktır; bu çeşitliliğin bulunmaması daha az olasılık anlamına gelir.
5. Ticari faaliyetlere olanak sağlayan özyönetim mekanizmalarının varlığı ya da yokluğu: Kitabın önceki bölümlerinde ele aldığımız arabuluculuk gibi özel müesseselerin, itibar mekanizmalarının ya da işbirliğini teşvik eden diğer kurumların varlığı, bireylerin devletin bulunmaması durumunda elde edebilecekleri fazladan kazanımların farkına varmalarını sağlar. Dolayısıyla düşük bir ticari dengede sağlanan toplumsal refah da söz konusu oluşumların bulunmadığı bir duruma göre daha yüksek olur (ancak daha önce sözünü ettiğimiz sınırlanmalar nedeniyle devletin varlığındaki düzeyine göre daha azdır). Ticari faaliyetlere imkân tanıyan özyönetim mekanizmalarının varlığı yüksek ve düşük ticari dengede elde edilen toplumsal refah düzeylerinin arasındaki farkı azaltırken bu gibi mekanizmaların yokluğu, farkın artmasına yol açar.

Bu beş etkenin belirlediği pazar büyüklüğü, ticari olasılıkların artması (diğer bir deyişle de daha geniş bir alanı kapsaması) ve dolayısıyla bu faaliyetlerden daha fazla kazanım elde edilmesi anlamına gelir. Küçük pazarlarsa tam tersi şekilde daha az ticaret olanağı, sonuç olarak da daha az kazanım demektir.

Pazarın yeteri kadar küçük olması halinde, toplumsal refahın düşük ve yüksek ticari denge durumlarındaki düzeyindeki farklılık da göz ardı edilebilecek kadar küçük olur. Bu durum *H-L* değişkeninin az olduğu bir koşula karşılık gelir. Diğer taraftan pazarın büyük olması halinde bu farklılık da büyük olacaktır.

Devletin maliyetini belirleyen unsurlardan ve devletin toplumu düşük bir ticari dengeden yüksek bir ticari dengeye taşıyarak sağladığı faydadan bahsettiğimiz göre, verimli bir anarşinin iki biçimini de birbirinden ayırabiliriz: buna göre "küçük *H-L* değerinde anarşide" devlet kurmanın maliyeti düşük olsa da, düşük ve yüksek ticari dengede sağlanan toplumsal refah düzeyleri arasındaki farklılık, devleti kâr ve zarar karşılaştırması açısından verimsiz kılar; "büyük *G* değerinde anarşide" ise düşük ve yüksek ticari dengede sağlanan toplumsal refah düzeyleri arasındaki azımsanamayacak farklılığa rağmen devletin maliyeti, varlığını haklı kılmasını imkânsız hale getirecek kadar yüksektir. En azından varsayımsal olan bu koşullarda devletsizlik, bu devlet ideal bir vaziyette olsa dahi toplumsal açıdan en uygun seçenektir. Nitekim tarif ettiğimiz bu iki ortamdaki refah düzeylerini arttırmak isteyen insanlar, anarşiyi devlete tercih edecektir.

Sunduğum bu çerçeve anarşinin varlığını, birbirinden oldukça farklı iki koşul altında öngörür: bunların birisi ticaret olanaklarının kısıtlı olması ve dolayısıyla devletin sağlayacağı faydanın, devletin varlığını sınırlandıracak kadar önemsizleştiği (yani küçük *H-L* değerinde anarşi), diğeri ise maliyetlerin, devletin varlığının imkânsızlaştığı (yani büyük *G* değerinde anarşi) koşuldur. Bu öngörülere yönelik kanıtları ilerleyen sayfalarda araştıracağım.

Fiili Anarşinin İki Arketipi

Küçük *H-L* Değerinde Anarşi

Bahsedeceğim ilk arketipi, yani "küçük *H-L* değerinde anarşi", devletsizliğin küçük ve ilkel toplumlarda gözlemlediğimiz biçimidir.[7] Mevcudiyetini uzun süre koruyan bu gibi anarşik toplumlar dünyanın her yerinde karşımıza çıkar. Kuzey Amerika'nın Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki Eskimolar (Hoebel, 1954); Zaire'deki Pygmieler (Turnbull, 1961); Yuroklar gibi Amerikan yerlileri (Benson, 1989a); Filipinler'deki Ifugaolar (Barton, 1967); Doğu Paupo Melanezyası'ndaki Massimler (Dole, 1966); Cezayir'deki Kabiliyeliler ve Hindistan'daki Santal kabilesi (Barclay, 1990), örnek olarak verebileceğimiz devletsiz toplumlardır. Bazı örneklerdeyse ilkel anarşik toplumların 20. yüzyıla kadar bu niteliklerini korudukları görülür. Mesela Batı Yeni Gine'deki Kapauku toplumunun 1960'lı yıllara kadar bir devleti olmamıştır (Pospisil, 1963).

E. E. Evans-Pritchard klasikleşmiş olan antropoloji çalışmasında (1940), Güney Sudan'daki Nuerler'in 1930'lu yıllardaki durumunu incelemişti. Diğer yandan Nuerler sömürge öncesi Afrika'sında devletten kaçınan tek toplum da değildi. Barabaig, Dinka, Jie, Karamojong, Turkana, Tiv, Lugbara, Konkomba, Plato Tongaları gibi pek çok toplum da devletsiz ya da anarşiye yakın bir konumdaydı.[8] Ancak Nuerler bu toplumlar arasında üzerine en çok çalışılan toplum olduğu gibi ilkel ve devletsiz diğer toplumların pek çok niteliğini de kendinde barındırıyordu. Bu nedenle bilhassa Nuerler üze-

---

7. Bu ifadem anarşinin yalnızca *H* ve *L* değerlerinin küçük olduğu durumlarda verimli olduğu ve dolayısıyla yalnızca bu koşul altında ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim bu değerler büyükken *H-L* değişkeni küçük olabilir. Örneğin ilerleyen sayfalarda değerlendirecek olduğumuz gibi, günümüz uluslararası ticaretinde mevcut olan özel müesseselerin yetkinliği sayesinde *L* değeri oldukça büyüktür. Dolayısıyla devletin varlığı ticarete önemli bir katkıda bulunmayabileceği gibi, *H* ve *L* değerlerinin büyük olduğu gerçeğine rağmen *H-L* değerinin düşük olmasına yol açar.

8. Saydığımız bu kabileler gibi Afrika'daki devletsiz başka toplumlar için bkz. Bohannan, 1968; Barclay, 1990.

rinde duruyor olsam da yapacağım bu incelemeden çıkarılabilecek sonuçların, benzer niteliklere sahip diğer toplumlara uygulanabileceği unutulmamalıdır.

Nuerler gibi ilkel toplumlar refah düzeylerini arttırmak isteyen makul kimselerin anarşiyi devlete tercih edebileceği durumlara bir örnek teşkil etmektedir. Bunun nedeniyse düşük ve yüksek bir ticari dengede sağlanan toplumsal refah düzeyleri arasındaki farkın oldukça düşük olmasıdır. En verimsiz devletlerin bile zorunlu bazı maliyetleri olduğundan ve bu maliyetler pek de görmezden gelinemeyeceğinden dolayı *H-L*'nin küçük olması, anarşinin toplumsal örgütlenme açısından verimliliği için yeterlidir.

İlkel toplumlarda düşük ve yüksek ticari dengenin sağladığı toplumsal refah düzeyleri arasındaki farkın küçüklüğü beş temel etkene işaret eder; bu etkenler söz konusu toplulukların olası pazarlarını fazlasıyla küçültebilmektedir:

1. Bahsettiğimiz toplumların genellikle küçük olması, bir devletin varlığında dahi ticaret fırsatlarının az olacağı anlamına gelir. Bu da özel kurumların imkân sağladığı düşük bir ticari dengeden elde edilen kazanımların, devletin varlığında geçilecek daha yüksek düzeyde ticari dengenin sağlayacağı kazanımlardan çok da az olmamasını mümkün kılar.[9]

Ticaret yapacak olan nüfusun boyutu büyük çoğunlukla bir devleti meydana getiren nüfus tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla Nuerler'de ticaret yapabilecek olası nüfusun az

9. Bu ifadenin varsayımsal olduğunu söyleyebilirim çünkü bu gibi ilkel toplumlarda devletin daha yüksek bir ticari dengeyi sağlayıp sağlayamayacağı kesin değildir. Sömürgecilerin devletleşme mecburiyetinde bıraktığı ve sömürgeler kaldırıldıktan sonra ekonomisi hızla iflas eden topluluklardan bahsedebileceğimiz gibi bazı kabilelerin ticari faaliyetlerinin, devletin kabul ettirilmesinden önce daha geniş çaplı olduğundan da söz edebiliriz. Leeson'un *sömürge öncesi ve sonrası Afrika'sında* bu gibi örnekleri incelediği bir çalışması (2005) mevcuttur.

olmasının nedenini anlamak için, Nuerler devletleşmiş olsaydı bu devletin neden küçük bir nüfusa hitap edeceğini anlamak gerekir.

Nuerler en büyük ilkel ve devletsiz toplumlardan biriydi.[10] Bununla ilgili en cömert tahminse yaklaşık 400 bin kişilik bir nüfusa sahip oldukları yönündeydi (Barclay, 1990). Ancak Evans-Pritchard, Nuerler ile en yakından çalışmış bir kişi olarak nüfuslarının bunun yarısı kadar olduğunu ileri sürüyordu. Diğer yandan Barclay'ın tahmini, Bul, Leek, Batı Jikany, Nyuong, Dok, Jagei, Gaawar, Thiang, Lak, Lou ve Doğu Jikany olarak sayabileceğimiz 11 Nuer kabilesini de içine alıyordu. Her kabile soyağacı gözetilerek alt birimlere; bu alt birimlerse çok sayıda köy halkına bölünmüştü. Kan bağı taşıyan insanlardan oluşan bu topluluklar birbirlerine oldukça bağlıydı.

Bu birimler içinde en büyüğü, bireylerin riayet ettiği özel kuralların ve arabuluculuk faaliyetlerinin mevcut olduğu kabilelerdi. Kabilelerin birbirlerine olan bağlılığının ötesinde herhangi bir kural ya da usul, topluluk tarafından tanınmıyordu. Dolayısıyla devletleşebileceğini düşündüğümüz katman söz konusu kabilelerdi ancak bu bile tartışmaya açıktı. Örneğin Evans-Pritchard, Nuerler'in en işlevsel biriminin daha küçük olduğuna, belki de köy halkalarıyla kabile arasında bir yere konumlandığına işaret ediyordu. Bu da kabilelerden çok daha küçük bir nüfusa sahip olan birimlerin devletleşebileceği anlamına geliyordu. Kabile üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözen "leopar derili şef" gibi özyönetim mekanizmaları, toplumun bu katmanında ticareti bir seviyeye kadar mümkün kılmıştı. Diğer yandan kabile düzeyindeki bir devletleşmeyle beraber "leopar derili şef" gibi özel oluşumlar bu ticaret seviyesini arttırabilecek olsa da nüfusun küçüklüğü, bu artışın fazlasıyla düşük olacağını gösteriyordu.

10. Bildiğim kadarıyla, sadece Tivler ve Lugbaralar daha kalabalıktır.

2. İlkel toplumlardaki bireylerin üretim kabiliyetleri birbirine benzemektedir. Nitekim çoğu kişi tarım ya da hayvancılıkla uğraşmıştır.

Nuerler kırsal bir çeşitliliğe sahip olsalar da geçimlerini çoğunlukla çobanlıkla sağlamıştı. Bazı durumlarda (örneğin sığır vebasından dolayı hayvanlarını kaybettikleri zaman) ekim yapmak mecburiyetinde kalmalarına rağmen yaşadıkları çevre ve kültürleri, bireylerin üretim faaliyetlerinde çok çeşitliliğin bulunmadığı bir durum yaratıyordu. Öyle ki Evans-Pritchard (1940: 55) Nuerler'in yaşam alanlarını şöyle tarif edecekti: "(1) Burası çorak bir düzlük. (2) Toprakları killi. (3) Oldukça seyrek ve düzensiz bir ağaç örtüsü mevcut. (4) Yağmurlardan dolayı toprak çayırlarla kaplanmış. (5) Ağır yağışlar alan bir bölge. (6) Her yıl taşan nehirler tüm bu alanda iz bırakmış. (7) Yağmurlar kesildiğinde ve nehirler çekildiğinde kuraklık baş gösteriyor." Bu koşullar nadiren de olsa tarım, avcılık ve balıkçılık gibi faaliyetlere müsaade ediyordu ancak halkı baskın bir şekilde çobanlığa yönlendiriyordu ki Nuerler de dediğimiz gibi çoğunlukla bu faaliyetle meşgul olmuştu. Dolayısıyla üretimleri besi hayvancılığıyla sınırlıydı.

Nuer kültürü tümüyle büyükbaş hayvancılığa atfedilen önem çerçevesinde gelişmişti. Evans-Pritchard'ın ifade ettiği gibi (1940: 18) Nuerler'in neredeyse bütün "toplumsal davranışları hayvanlarını" konu alıyordu. Bu olgu Nuerler'in isim koymadan (ki bu bir ailenin sahip olduğu hayvanların isimlerine göre belirlenir) akrabalık bağlarına (bu da hayvanların mülkiyetine dayanmaktadır), ritüellerinden dini faaliyetlerine kadar yaptıkları bütün eylemler ve kurdukları bütün müesseselerde kendini gösteriyordu. Sürü güdücülüğüne yönelik bu oldukça yoğun ilgi Nuer kültürü için oldukça önemli olmakla beraber, Nuerler'in üretim faaliyetlerinin salt hayvancılığa yönelimini de güçlendirmişti.[11] Bu toplumun ne yaşantıları

11. Nuerler'in hayvancılığa yönelik bu ilgileri andığımız kültürel özelliklerin hem sebebi hem de sonucudur.

ne de bulundukları coğrafya sürü güdücülüğünden başka bir faaliyet için uygun olmakla birlikte bu koşullar, sözgelimi bir uzmanlaşmanın sonucunda süt üreticileri ve et üreticilerinin birbirlerine göre üstün olabilme ihtimalinin de önüne geçmişti; ki daha önce sözünü ettiğimiz nedenlerden dolayı bu halkın uzmanlaşma olasılığı zaten oldukça sınırlıydı. Bu durum da devletin sağlayabileceği yüksek bir ticari dengeden elde edilebilecek kazanımları kısıtlıyordu.

3. (Her zaman olmasa da) genelde ilkel toplumları meydana getiren bireyler homojen önceliklere sahipti.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Nuerler'de bu öncelik tek boyutluydu ve hayvancılığa yönelmişti. Toplum içinde bu bağlamda bir çeşitliliğin bulunmaması, devletin sağlayabileceği ticaret fırsatlarını ortadan kaldırıyordu. Evans-Pritchard'ın gözlemlediği gibi (1940: 88) "Nuerler'in hayvanlarından başka alım satım yapabilecekleri bir şeyi olmadığı gibi böyle bir istekleri de yoktu; en çok arzu ettikleri şey daha fazla hayvandı... İlgilerinin bu denli kısıtlı olması diğer toplumların ürünlerine de kayıtsız kalmalarına yol açıyor, aslına bakılırsa ihtiyaç duymadıkları şeyleri aşağılamalarına neden oluyordu."[12]

4. İlkel bir toplumdaki insanların gelir kaynakları benzerdi. Bu toplumlar genellikle eşitlikçi olduklarından

12. Yaşamlarını sürdürebilmek için temel besin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Nuerler zamanlarının bir bölümünde tarımla meşgul olarak karbonhidrat zengini besinler üretmeye mecbur kalıyordu. Nuerler'in durumundaysa bu besin tahıldı. Ancak daha önce sözünü ettiğimiz şekilde, iklim ve toplumsal tercihler nedeniyle tarıma olabildiğince az zaman ayırıyorlardı. Evans-Pritchard da bu durum hakkında şunları yazmıştı (1940: 81): "(1) Nuerler'in tahıl üretimi yalnızca kendi diyetlerine destek olabilecek kadardı; sadece tahılla beslenmeleri için yeterli değildi. (2) Zaten iklimleri ve sahip oldukları teknolojiler düşünülünce tarımla daha fazla ilgilenmeleri de faydasız olurdu. (3) Ayrıca hayvancılığın tarıma baskın olması çevreleriyle kurdukları ilişkiyle bağlantılıydı; bu da hayvan yetiştiriciliğini tarıma göre daha öncelikli hale getiriyordu."

dolayı mevcut üyelerin, hatta gelecek nesillerin refahı benzer düzey ve biçimlere sahipti.

Nuer toplumunda kişilerin refah düzeyinde bulunabilecek farklılıklara izin verilse de getiri sağlayan bireysel kaynaklar neredeyse bütün toplum için aynıydı ve büyükbaş hayvan biçimindeydi ki zaten insanların istedikleri tek şey de buydu.

5. İlkel toplumların küçük ve birbirine bağlılık sergileyen doğalarından dolayı, işbirliğini sağlayabilmek adına belirledikleri kabataslak özyönetim mekanizmalarının yetkin bir şekilde kullanılabilmesi oldukça kolaydı.

Nuerler, aralarında yaşanan anlaşmazlıkların çözümlenmesine yönelik benzer normları paylaşıyordu. Bu anlaşmazlıklar da genellikle kişilerin hayvanlarıyla ilgiliydi. Anlaşmazlık yaşayan taraflar leopar derili şefe ya da kimi zaman bu şefle beraber ihtiyarlara başvuruyor, aralarındaki sürtüşmenin nasıl giderilebileceği konusunda fikir alıyordu. Bu gibi bir arabuluculuk faaliyeti toplumun, devletin yokluğuna rağmen etkileşim kurabilmesine olanak sağlıyordu. Benzer şekilde aynı kabile içindeki kan davalarıysa, daha ciddi hak ihlalleri hususunda belirlenen yöntemlerle çözülüyordu. Nuerler'in bu faaliyete saygı duyuyor olmaları da kişilerin hırsızlıktan veya saldırgan tutumlardan kaçınmalarına yönelik önemli bir teşvik unsuruydu.[13] Bu özyönetim mekanizmalarının istikrarlı varlıkları, kişilerin düşük bir ticari dengede elde edecekleri kazanımı arttırmış ve bu da, düşük ve yüksek ticari dengelerin sağladığı refah düzeyleri arasındaki farkın küçülmesini, bununla beraber de devletin sunacağı kazanımlardan yararlanılmasını sağlamıştır.

13. Nuerler'de kan davaları ve bir özyönetim mekanizması olarak leopar derili şef üzerine bir çalışma için bkz. Bates, 1983.

Büyük G Değerinde Anarşi

Anarşi, devletin maliyetinin çok yüksek olduğu koşullarda da verimlidir. Nitekim düşük ve yüksek ticari dengenin sağlayacağı toplumsal refah düzeyleri arasındaki azımsanamayacak farklılık, devletin kâr zarar açısından bakıldığında akla yatkın olmasını sağlayabilecek kadar büyük değildir. Böyle bir ortamda refah düzeylerini arttırmak isteyen makul kimseler, tekrar anarşi ve devlet arasında yapmaları gereken bir seçimle karşı karşıya gelir. Dolayısıyla büyük *G* değerinde anarşi, devletsizliğin ele alacağım ikinci arketipidir.

Büyük *G* değerinde anarşinin örneklerine, küçük *H-L* değerinde bir anarşiye göre olduğundan daha ender rastlanır. Bunun nedeni basit bir şekilde, *G* değerinin büyük olduğu bir koşulda, devletin de oldukça büyük bir nüfusu kapsayacak olmasıdır; dolayısıyla ticari faaliyetlerden elde edilecek kazanımlardaki olası bir artış miktarı da büyük olacaktır. Dolayısıyla devletin maliyetinin, düşük ve yüksek ticari dengelerin sağladığı toplumsal refah düzeylerindeki farktan daha büyük olması da güçtür.

Yine de büyük *G* değerinde anarşiye verebileceğimiz, gözden kaçırılması zor olan önemli bir örnek söz konusudur: uluslararası anarşi. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı, uluslararası sahanın merkezi bir şekilde denetlenmesini amaçlayan, Uluslararası Adalet Divanı ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi ülkeler-üstü organizasyonların gelişimine tanıklık etti. Ancak bu organizasyonlar herhangi bir idari birime, tarafları bağlayıcı kararlar verme konusunda nihai bir otorite sağlayamadığından dolayı, uluslararası sahanın anarşik yapısı üzerinde ciddi bir etki yaratamadı. Ülkeler-üstü bu organizasyonlar tarafların milli egemenliklerini görmezden gelmek yerine, aslında ülkelerin bu oluşumların içinde yer almaya yönelik istekliliğine ve gönüllülüğüne dayandığı gibi, ülkelerden birinin çağırıldığı uluslararası mahkemeye iştirak etmemesi ya da mahkemenin kararlarına uymaması halinde, söz konusu ülkeyi bunu yapmaya zorlayacak merkezi bir otoriteden söz

edemeyiz. Benzer şekilde uluslararası ticaret yapan özel girişimler arasında hakemlik yapacak ya da taraflar arasındaki ticari sözleşmelerin uygulanmasını sağlayacak bir oluşum da bulunmamakla beraber, söz konusu taraflar farklı ülkelerden olduğundan dolayı bu gibi sözleşmelerin denetlenmesini ve uygulanmasını sağlaması amacıyla kendi ülkelerinin yargı makamlarına başvurmayı da kısıtlayıcı düzeyde maliyetli bulmuştur.

Uluslararası sahada düşük ve yüksek ticari dengenin sağlayacağı refah düzeyleri arasındaki farklılığın, dünyanın nüfusunu dikkate alırsak oldukça büyük olacağı düşünülebilir. Ancak durum böyle olsaydı bile 7.5 milyardan fazla sayıda insanı kapsayan küresel bir devletin, yukarıda andığımız örgütlenme ve yürütme maliyetleri fazlasıyla büyük olurdu. Örnek vermek gerekirse örgütlenme maliyetinde yaşanacak ciddi artış, (bahsettiğimiz devletin demokrasiyle yönetildiğini varsayarsak) çoğu seçmenin (en azından, artışın olabilecek en yüksek şekilde gerçekleşmesi halinde) kendi milletvekillerinden uzakta kalmasına neden olur.

Örgütlenme maliyetlerinin ciddi miktarda artmasının bir diğer nedeni ise söz konusu nüfusun homojenliğini kaybetmesidir. Eğer 20 bin kişinin yaşadığı bir banliyöye kurulacak yeni polis merkezinin nereye konumlanması gerektiği hakkında bir karara varmanın zor olduğunu düşünüyorsanız, Beyrut'tan Mexico City'e kadar uzanan bir coğrafyada yaşayan milyarlarca insanı ilgilendiren bir tercihte bulunmanın güçlüğünü hayal edin. Söz konusu nüfusun homojenliğini yitirmesi de, benzer nedenlerden dolayı yürütmenin ve kamu mallarının maliyetlerinin artmasına yol açacaktır. Alesina ve Spolaore'nin gösterdiği gibi (2003) daha geniş ve toplumsal olarak çeşitlilik gösteren bir nüfusu kapsayacak şekilde büyüyen devletin artan sayıdaki görevlilerinin maliyeti de ülkelerin büyüklüğünde en kısıtlayıcı etkendir. Devletin bütün yerküreyi verimli bir şekilde idare edebilmek için ihtiyaç duyacağı organizasyonun boyutunda, normalde ülke düzeyinde karşımıza çıkan mer-

kezi bir idare düzenlemesinde gördüğümüz ölçek ekonomisi, küresel düzeyde mevcut olan negatif dışsallıklar nedeniyle yetersizleşecektir.

Bu durum her ne kadar *G* değerinin boyutundan ziyade *H* ve *L* farkıyla ilgiliyse de, uluslararası sahada ticari faaliyetlere olanak sağlayan özyönetim mekanizmalarının istikrarlı bir şekilde mevcut olması, anarşinin bu düzeydeki verimliliğine de katkı sağlar. Günümüz uluslararası ticareti, Orta Çağ Avrupası'nda bu seviyede bir uluslararası ticaret ortaya çıktığı zaman bu faaliyetleri idare eden birtakım özel müesseselere dayanmaya devam etmektedir. *Lex Mercatoria* olarak isimlendirilen ticaret hukuku gibi özel müesseselerden bu kitabın ikinci makalesinde kısaca söz etmiştim.[14]

Hatırlayacak olursak Orta Çağ ticaret hukuku, 11. yüzyılın sonlarında kültürlerarası ticari faaliyet yürütmek isteyen kişilerin talepleri doğrultusunda ortaya çıkan, çok merkezli bir teamül hukukuydu. Bu konu hakkında yazdıklarımdaysa tacirlerin, devletin bulunmadığı bir çevrede gruplararası etkileşim kurabilmek amacıyla sosyal mesafeyi azaltan sinyallerden faydalanmış olmalarına vurgu yapmıştım. Tacirlerin bu doğrultuda gerçekleştirdikleri eylemlerden birisi de özel ticaret mahkemelerinin ya da "tozlu ayak mahkemelerinin" verdiği kararlara gönüllü bir şekilde riayet etmekti. Bu mahkemelere böyle bir isim yakıştırılmasının nedeni tüccarların Avrupa topraklarında düzenledikleri ticari geziler esnasında ayaklarının tozlanmasıydı. Bu mahkemeler Orta Çağ tüccarlarının arasında yaşanan anlaşmazlıklarda, ticaret hukukunun teamüle dayalı kurallarını gözeterek arabuluculuk yapıyordu.

Günümüzde uluslararası ticaret faaliyeti yürüten kişiler, tahkim anlaşması sağlaması amacıyla bu gibi özel mahkemelere başvurmaya devam ettiği gibi bu faaliyetlerin en az yüzde doksanı tahkim anlaşmaları çerçevesinde sürdürülmektedir (Casella, 1996). Bu amaç doğrultusunda kurulmuş olan en

14. Orta Çağ'da ve günümüzde ticaret hukuku hakkında bir inceleme için bkz. Mattli, 2001; Casella, 1996; Benson, 1989b.

önemli organizasyonsa Milletlerarası Ticaret Odası, Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi, Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü ve Amerikan Tahkim Ortaklığı'na bağlı çalışan Uluslararası İhtilaf Çözüm Merkezi'dir. Yalnızca Milletlerarası Ticaret Odası'nın hizmetlerinden, 2001 yılında 115 ülkeden neredeyse 1500 iştirakçi faydalanmıştır (ICC, 2001). Diğer yandan anlaşmazlığa neden olan meblağlar 50 bin dolarla 1 milyar dolar arasında değişse de ihtilafların yüzde 60'tan fazlasında bu tutar, 1 milyon ile 1 milyar dolar arasındaydı (ICC, 2002). Benzer şekilde Uluslararası İhtilaf Çözüm Merkezi'nin 63 ülkenin iştirakçileri arasında üstlendiği tahkim dosyaları da 10 milyar dolardan fazla bir değere sahipti (ICDR, 2002).

Bu tahkim ortaklıkları ticari anlaşmazlıkların nasıl çözümlenmesi gerektiğini bildiren gelişmiş bir teamül hukukunu temel aldığı gibi "iş insanları da tahkim kararlarını çoğu zaman geciktirmeden, kendi rızalarıyla uyguluyordu" (David, 1985: 357). Aslına bakılırsa "uluslararası arabuluculuk faaliyetleri üzerine yapılan bütün incelemeler, verilen tahkim kararlarının büyük bir çoğunluğunun dayatmaya ihtiyaç duymadan yerine getirildiğini" (Böckstiegal, 1984: 49) göstermektedir. Örneğin 1981 yılında yayınlanan bir çalışmada, uluslararası petrol ticareti yapan kişiler arasındaki bir ankete yer verilmiştir. Bu anket, yapılan bütün anlaşmaların yüzde 88'ine, herhangi bir anlaşmazlık yaşanmadan uyulduğuna işaret etmektedir. Katılımcılara göre kalan yüzde 12'lik bölümün yüzde 76'sında yaşanan anlaşmazlıklar özel arabulucular tarafından başarılı bir şekilde giderilmiştir (Trakman, 1983: 53). Kararlara genellikle riayet ediliyor olmasıysa, ticari faaliyette bulunan kişilerin sosyal mesafeyi azaltan göstergelere ve karşılıklı ilişkilerindeki sürekliliğe yönelik duydukları güvene dayandırılabilir.

Uluslararası sahadaki tahkim mahkemeleri ve izlenen teamül hukuku gibi özel kurumsal oluşumların varlığı, küresel bir devletin var olmadığı gerçeğine rağmen azımsanamayacak

düzeyde bir ticari etkileşime olanak sağlamıştır. Sadece 2003 yılındaki küresel ihracat ve diğer ticari hizmetlerin hasılası 9 trilyon doları aşmıştır ki bu değer, dünyanın gayri safi hasılasının neredeyse dörtte birine karşılık gelmektedir (Dünya Ticaret Örgütü, 2004). Merkezi bir yürütme bulunmuyor olsa da uluslararası ticari faaliyet yürüten kişiler düşük bir ticari denge üzerine konumlanmıştır ancak bu ticari seviye hiç de az olmadığı gibi, büyük olasılıkla merkezi bir idarenin varlığında sağlanacak olan ticari kazanımlardan kayda değer ölçüde düşük değildir.[15] Bunun yanında bahsettiğimiz merkezi bir idarenin maliyetlerinin çok yüksek olacağını da dikkate alırsak, anarşinin uluslararası sahayı idare edebilecek en verimli yol olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim küresel düzeyde bir merkezi idare kurmaya yönelik girişimlere rağmen bu alanda küresel bir anarşinin varlığını sürdürmüş olması hiç şaşırtıcı değildir.

Diğer yandan anarşinin bazı ilkel ve devletsiz toplumlarla beraber uluslararası bir düzeyde sahip olduğu muhtemel verim, devletsizliğin söz konusu bölgelerde sürekli olarak verimli olacağı anlamına gelmez. Örneğin Nuerler gibi ilkel bir toplumda yaşayan insanlar bakış açılarını genişletmek, üretim faaliyetlerini çeşitlendirmek, diğer gruplara karşı daha ılımlı olmak ya da bu kitabın ikinci bölümünde, sömürge öncesi Afrika topluluklarından bahsederken anlattığımız gibi daha geniş ve çeşitlilik gösteren bir nüfusla etkileşim kurmaya yönelik bir ilgi gösterirse olası bir pazarı büyütecek, dolayısıyla düşük ve yüksek bir ticari dengenin sağladığı toplumsal refah düzeyleri arasındaki fark artacaktır. Bu farkın yeterince büyümesi durumundaysa devletleşme verimli olur.

15. Söz konusu ticari faaliyetlerle ilgili uluslararası tahkim kurullarınca verilen kararların ülkelerin iç hukuku vasıtasıyla resmi bir şekilde yürütülmesini öngören uluslararası anlaşmaların, bahsettiğimiz durumun karşısındaki önemsizliğiyle ilgili olarak bkz. Leeson, 2008. Bu nedenle uluslararası ticaretin genişlemesine açıklık getirmeye çalışan "devletin gölgesi" yaklaşımı pek de ikna edici bir düşünce değildir.

Etkileşim kurabilecek insan sayısının ve çeşitliliğinin artması sürecine açık bir şekilde katkı sağlayan önemli bir unsur da devletle beraber var olur. Devletin kurulması, kişilerin yabancılarla etkileşim kurarken kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayabilir ve bu da muhtemel bir pazarın büyümesiyle sonuçlanır. Bunun sonucu olarak devletin ilk etapta sağlayacağı kazanım da artar. Ancak bu durum, küçük *H-L* değerinde bir anarşinin bulunduğu her koşulda devlet kurmanın verimli olacağı anlamına gelmemektedir. Düşük ve yüksek ticari dengenin sağladığı toplumsal refah düzeyleri arasındaki farklılığı etkileyen ve devletle beraber var olmayan diğer unsurlara ek olarak bireyler, kendi küçük topluluklarının dışındaki insanlarla etkileşim kurmaya istekli olmalıdır.[16] Gördüğümüz Nuer örneğindeyse böyle bir durum söz konusu değildir.

En önemlisiyse, anarşinin verimli olabileceği daha farklı koşulların varlığının ve benim sözünü ettiğim örneklerin en kayda değer örnekler olmadığının dikkate alınmasıdır. Bu makalede anarşi, "kamu tercihinden kaynaklanan problemleri tecrübe etmeyen" ideal devletle karşılaştırılmıştır ancak aslına bakılırsa bütün devletler bu sorunlardan mustariptir. Bu gibi problemler devletin maliyetini arttırdığı gibi, anarşinin daha verimli olduğu koşulların da çeşitlenmesini sağlar. Sonraki makalede değineceğimiz üzere devletin bahsi geçen maliyetleri, aslına bakılırsa en önemli maliyet kalemidir.

16. Ayrıca devlet kurmanın sağlayacağı kazanımlar çabuk bir şekilde (veya bir bütün olarak) elde edilmezse, vekiller devlete uyum sağlamayı kazançlı hale getirebilmek adına ileri görüşlü olmalıdır. Bu vekillerin ivedilikle hareket etmeleri ya da devletin sağladığı kazanımlara uzun bir zaman sonra (örneğin halkın yaşamlarının geç bir dönemine doğru) erişilebilmesi durumundaysa devletin varlığı, kendini gerekli kılamayacak kadar maliyetli olur. Ortalama yaşam süresinin çok uzun olmadığı toplumlarda bu bir sorun teşkil edebilir. Kısa bir hayat süren insanlar devlete uyum sağlamayı fazla maliyetli bulacaktır. Bu durum, sonraki neslin de ortalama yaşam sürelerinin kısa olmasına sebebiyet verecek ve o nesil de aynı ikilemle yüz yüze gelecektir.

9
Devletsiz Daha İyi[1]

Gelişmiş ülkelerde devlet ve toplum arasındaki ilişki oldukça belirlidir. Rantçılığa, yozlaşmaya ve hükümetin baskılarına rağmen gelişmiş ekonomilerin kalkınma sağlayabilmelerinin nedeni, bu problemlerin üstesinden gelebilmiş olmalarıdır. Bu bakımdan biraz alakasız olsa da, örneğin Birleşik Devletler hükümeti, vatandaşlarının mülkiyet haklarını koruma ve tekelinde bulundurduğu kamu malı sağlama gücünü, en azından teoride toplumu üretime yönlendirecek şekilde kullanma konusunda başarılı olmuştur.

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Devletsiz Daha İyi: Hükümetin Çöküşünden Önce ve Sonra Somali" (*Journal of Comparative Economics*, 35(4), 2007, s. 698-710) başlıklı çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

Ancak gelişmekte olan ülkelerde devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişki genelde oldukça farklıdır. Pek çok idareci konumundan ve vatandaşlara ayırmaları gereken kaynaklardan, kendi çıkarları ve destekçileri için faydalanır ve devletin yetkilerini, insanların mülkiyet haklarını korumak yerine toplumu sindirmek için kullanır; uç örneklerdeyse neredeyse bir hayduta dönüşerek, eline geçen her fırsatta kendi vatandaşlarını gasp eder. Aşırı işlevsiz devletler kamu yararına hareket etmeyi ya da vatandaşlarının mülkiyet hakkını korumayı başaramadıkları gibi, söz konusu mülkiyet haklarına ve vatandaşların güvenliğine yönelik en önemli tehdidi oluştururlar.

Genellikle dünyadaki çoğu devletin işlevsel olduğu, küçük bir azınlığınsa işlevsiz olduğunun düşünüldüğüne rastlarız. Ancak bu yaklaşım artık çağın gerisinde kalmıştır. İşlevsel, mülkiyet haklarını koruyan ve refah düzeyinin artmasını sağlayacak kamu mallarının tedarikini sağlayan bağlayıcı devletler, düşünülenin aksine istisnadır. 2007'de yayınlanan Başarısız Devletler Endeksi'nde dünyadaki devletlerin yüzde 16'sı (yani 32 devlet) "Zayıflayan Devletler" olarak tanımlanmıştır (Foreign Policy/Fund for Peace, 2007). Bu devletlerdeki hükümetler çoğunlukla aşırı despot ve oldukça işlevsizdir. Yine aynı endekse göre dünyadaki devletlerin yüzde 49'uysa (yani 97 devletse) "uyarı" vermektedir. Yani her ne kadar "alarm" durumundaki devletler kadar geriye gitmemiş olsalar da bu seviyeye yaklaşmaktadırlar. Eğer endeksin dikkate aldığı kriterler hatalı değilse, dünyadaki devletlerin yarısından fazlası ya kritik düzeyde ya da tehlike oluşturacak bir düzeyde işlevsizdir. Neticede dünyanın devletler üzerine "deneyi", çoğu insanın düşündüğünden daha karışık sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Aslında bu deneyi sözünü ettiğimiz toplumsal ikileme yönelik başarılı olduğu görülmüş bir çözüm olarak ele alırsak, devleti "başarısız" şeklinde nitelendirmemiz gerekir.

İşlevsiz ve despot devletler orantısız olarak en fakir ülkelerde karşımıza çıkar. Bu olgu, gelişmekte olan ülkelerde devlet ve ekonomik gelişim üzerine önemli bir soruyu açığa

çıkartır: Az gelişmiş ülkelerin devlet olmaksızın daha işlevsel bir hale gelmeleri mümkün müdür?

Bu makalede zaten açık olan bir noktaya parmak basılmaktadır: bağlayıcı bir devletin anarşiye göre üstün bir konumda olabilmesi, *herhangi* bir devletin anarşiden daha işlevsel olacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim devlet fazlasıyla despotsa ve faaliyetleri denetlenemiyorsa yalnızca refah düzeyini arttıramamakla kalmayacak, bu düzeyi anarşi koşullarının da altına düşürecektir.[2] John Stuart Mill'in de belirttiği gibi:

> Ulusal refah üzerinde baskıcı bir devlet... kurumların boyunduruksuzluğundan kaynaklanan kuralsızlık ve kargaşaya göre fazlasıyla kötü bir etki bırakır. Uluslar belirli bir düzeye kadar refah sahibi olmuştur ve bunu, toplumsal birliğin anarşinin kıyısına gelinmesine yol açacak kadar noksan olduğu koşullarda elde edebilmiştir: ancak vatandaşları devletin memurları tarafından keyfi biçimde ölçüsüz bir gaspa maruz bırakılıp da üretim ve refah düzeyini koruyabilen de hiçbir ülke yoktur.

İşlevsiz bir devletin ve devletsizliğin sağladığı toplumsal kazanımları kıyaslayabilmek adına Somali örneğini ele aldım çünkü Somali çeşitli açılardan, pek çok az gelişmiş ülkenin sahip olduğu nitelikleri sergilemektedir. Bu ülkelerin büyük bir bölümü gibi Somali de Sahra Altı Afrika'da yer alır ve eski bir Avrupa sömürgesi olarak bağımsızlığını kazandıktan sonra, acımasız ve despot bir siyasi rejimin yönetimine girmiştir. Ancak Somali diğer az gelişmiş ülkelerden önemli bir hususta farklılık gösterir: Somali'de devlet yoktur.

1991 yılında Somali'de devlet çökmüş ve ardından anarşi ortaya çıkmıştı. Her ne kadar merkezi hükümeti diriltmeye yönelik (şu anki hükümette olduğu gibi) bazı girişimlerde bulunulsa da bu girişimlerin hiçbirinde başarılı olunamamış ve ülke, işlevsel bir devletsizliğe bırakılmıştır. Dolayısıyla

2. Moselle ve Polak (2001) bu durumun teorik bir modellemesini ortaya koymuştur.

Somali, devletin yeterince despot olması halinde anarşinin ekonomik gelişimi sağlama açısından daha verimli olduğu yaklaşımını araştırabileceğimiz, kendiliğinden gelişmiş ilgi çekici bir örnek teşkil eder.

1991 yılından beri Somali'yi tanımlamakta olan devletsizlik durumu hakkında ne yapılacağı belirlenmesi oldukça sıkıntılı bir süreçtir. Uluslararası organizasyonların raporlarında çoğunlukla Somali'de bir "kaos"un ortaya çıkabileceğine yönelik korkular dile getirilmiştir. Hatta World Security Network'e göre devleti bulunmayan Somali'nin "faal bir ekonomisi de olmadığı" gibi, "klanlar arasında gerçekleşen savaşlar ve anarşi ülkeyi kontrolüne almıştı" (Wolfe, 2005). Somali'de devletin çökmesini takiben BM benzer şekilde "Somali'nin hızla geriliyor olması hakkında acil bir durum" bildirmiş ve "ülkede mevcut olan durumla ilgili ciddi endişelerini" ifade etmişti (UN Resolution 751, 1992: 55). Popüler basınsa bunu daha ileriye taşıyarak "Somali'yi içten içe tüketen anarşiyi" kınıyordu (Gettleman, Mazzetti, 2006). Gözlemciler tarafından sıklıkla dile getirilen bir diğer şey, Somali'de devletsizliğe geçiş yapılan 1991 senesinden beri, ülkenin "kaosa saplanıp kaldığı" düşüncesiydi (Hassan, 2007).

Bu endişelerin tabii ki bazı sebepleri bulunuyordu. Devletin çöküşünü takip eden yıl içinde ağır bir kıtlığın da alevlendirmiş olduğu sivil savaş, Sahra Altı bölgesini enkaz haline getirmiş ve 300 binden fazla Somalili'nin ölmesine sebep olmuştu (Prendergast, 1997). Neticede bir süre için Somali'deki devletsizlik halinin kanlı savaşların yaşanması, insanların aç kalması ve nihayetinde de Somali halkının yok olması anlamına geleceği düşünülmüştü. Dolayısıyla geleneksel düşünce Somali'yi kaosun, gerilemenin ve savaşların hüküm sürdüğü bir yer olarak görüyor ve anarşinin, Somali'nin gelişimini olumsuz yönde etkilediğini öne sürüyordu.

Geleneksel düşüncenin bu yaklaşımı iki şekilde ele alınabilir. İlk olarak bu yaklaşıma göre devlet, anarşiden istisnasız olarak verimli olduğu gibi, Somali devletinin çöktüğü dönem-

de yaşananlara benzeyen ve ekonomik faaliyetleri kesintiye uğratan şiddet olaylarının önüne geçilmesi için de elzemdir. Aynı şekilde devlet, yol, okul gibi kamu mallarıyla hukuk sistemi ve toplumsal düzen gibi ülkenin gelişim süreci için gerekli olan şeylerin sağlayıcısı olarak kritik bir rol oynar. Bu açıdan bakıldığında merkezi bir hükümeti bulunmayan Somali'nin, devletin varlığında daha iyi bir konumda olacağı sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.

İkinci olaraksa sıkıntı içindeki ülkeler üzerine yapılan gözlemlerde, mevcut durumun yalnızca "başarısızlıklarına" odaklanmak ve ülkenin bu durumunu öncelemiş (ya da takip edebilecek) daha kötü olması muhtemel koşulları göz ardı etmek gibi bir eğilim söz konusudur.[3] Ayrıca böyle bir yaklaşım, uluslararası standartların oldukça gerisinde kalmış olan Somali özelinde kolaya kaçmak anlamına gelir. Mesela Somali'nin 2001 yılındaki eğitim düzeyi, ilköğretim, lise ve yüksek öğretim seviyelerini beraber ele aldığımızda, halkın sadece yüzde 7'sine denk gelecek kadar düşüktür. Ortalama yıllık kazanç (satın alma gücü paritesi) 1000 doların altındadır; sıtma gibi önlenebilir hastalıklarsa Somalililerin yaşamına yönelik ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Ancak bu şartlar, Somali devletinin çökmesinden önceki döneme dair hiçbir bilgi içermemektedir. Somali'nin devletin idaresi altında tecrübe ettiği şeyler görmezden gelindiğinden dolayı, ülkenin gelişimine en büyük zararı anarşinin verdiğini düşünmek oldukça kolaydır.

Devletsizliğin Somali'nin gelişimine yönelik etkisini inceleyebilmek için Somali'de devletin çökmesinden önceki ve sonraki dönemlere ait, 18 farklı gelişim göstergesini kar-

3. Bu, Rusya hakkında yapılan değerlendirmelerde de karşımıza çıkan bir sorundur. Somali'de olduğu gibi Rusya'ya yönelik gözlemlerde de ülkenin dikkati çeken kusurlarına odaklanılırken, mevcut şartlar ne kadar kötü olursa olsun, Rusya'nın komünist rejim tarafından yönetildiği dönemi de içine alan karşılaştırmalar çoğunlukla yetersizdir. Rusya, sosyalist bir devlet olduğu dönemle karşılaştıracak olursak, şüpheye yer bırakmayacak şekilde daha iyi bir konumdadır. Konuyla ilgili olarak bkz. Shleifer, Treisman (2004).

şılaştıracağım. Bu göstergeler ülkenin gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından kapsayıcı olmakla beraber, bahsedeceğimiz süreçlere ait 2007 yılında ulaşılabilir olan verilerden elde edilmiştir. Somali örneğini romantikleştirmekten kaçınmamız gerekse de elimizdeki bilgiler, devletsizlik durumunun Somali'nin gelişimine ciddi bir *katkıda bulunduğunu* göstermektedir. Ayrıca bütün göstergeler Somali'nin devletin bulunmadığı süreçte, devlet tarafından idare edildiği döneme göre çok daha verimli bir biçimde varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Bu ilerlemeyse devletin ve beraberinde de yönetimdeki despot hükümetin çökmesini takiben, kamu mallarının ve ekonomideki kilit sektörlerin yeni bir biçimde faaliyet göstermesi sayesinde mümkün olmuştur.

Somali hakkında ele alacağım veriler 2005 yılına kadar olan bir süreyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Somali hakkındaki anlatımımı şimdiki zamanı kullanarak paylaşıyor olsam da, aksi belirtilmedikçe bahsettiğim dönem 2000-2005 yılları arasındadır. Gelgelelim bu zaman diliminden beri Somali'de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin 2006 yılının sonlarına gelindiğinde Somali'nin uluslararasında tanınmış olan Federal Geçiş Hükümeti, Somali'nin güneyinde yer alan Mogadishu kentinin yönetimindeki İslami Mahkemeler Birliği'nin yerini alma teşebbüsünde bulundu. Bunun sonucunda azımsanamayacak bir süredir devam eden barış dönemi sona erdi ve o zamana kadar kontrol altında tutulabilen şiddet olayları tekrar alevlendi. Bu makalenin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak anlatacağım gibi 2007'nin başlarındaysa Federal Geçiş Hükümeti Mogadishu'nun idaresini eline geçirdi. Ancak Somali'de devleti yeniden inşa etmeye yönelik önceki girişimlerde olduğu gibi, Federal Geçiş Hükümeti'nin aslında çok zayıf olduğu fark edildi ve bu hükümetin merkezi bir idare kurma girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı.

Federal Geçiş Hükümeti'nin görev süresinin 2012 yılının Ağustos'unda dolmasının ardından Somali Federal Hükümeti kuruldu ve bu hükümetin, önceki hükümetlerden farklı ola-

rak kalıcı olacağı düşünüldü. Somali Federal Hükümeti'nin devlet olma haline yaklaşımı, merkezi bir idare kurmaya yönelik önceki girişimlere göre bazı açılardan daha istikrarlı olsa da bu hükümetin Somali'de devletleşmeyi sağlayacağını ve anarşiyi sona erdireceğini düşünmek için halen fazlasıyla erkendi. Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyi 2013 yılının Haziran ayında hazırladığı bir raporda şunu aktarıyordu (2013: 12): "Günümüzde Güney ve Orta Somali'deki çoğu bölgenin yönetimi (İslami Mahkemeler Birliği'nin bir uzantısı olan) halen Eş-Şebab'ın elindedir."

Bu noktadan sonra göreceğimiz şey, Somali Federal Hükümeti'nin kelimenin tam anlamıyla devlet olarak adlandırabileceğimiz bir idareyi sağlamaya yönelik, kendisi adına da gösterdiği çabaların nihayete erişip erişemeyeceği ya da önceki Somali'yi devletleştirme girişimleri gibi başarısız olup olmayacağıdır. Somali Federal Hükümeti uzun ömürlü olduğunu ve şimdikinden daha güçlü bir otoriteye sahip olacağını kanıtlayana kadar Somali'yi (makalenin bu bölümünde ve ilerleyen bölümlerinde yaptığım gibi) anarşik bir ülke olarak tanımlamaya devam etmek isabetli ve uygun olacaktır.

Alan El: Devlet İdaresi Altında Somali

1960 yılında Britanya ve İtalya Somalileri, sömürgecilerinden bağımsızlıklarını geri alarak Somali Cumhuriyeti'ne katıldı. 1969 yılındaysa Tümgeneral Mohamed Siad Barre liderliğindeki kansız darbe, 9 yıldır Somali'nin yönetiminde bulunan hükümeti devirdi ve iktidara geçen Barre, baskıcı bir askeri diktatörlük kurdu.[4] 1991 yılında devletin çöktüğü zamana kadar olan 21 yıl boyunca da Somali'ye hükmetti.

4. Çoğu diktatörlükte olduğu gibi Somali'de de 1979 yılında yazılan yeni "anayasa", devlet başkanının teoride demokratik yollarla seçileceğini garanti ediyordu. Ancak pratikte bu garantinin herhangi bir değeri yoktu. Öyle ki Barre 1986 yılında yapılan ilk "seçimde" oyların yüzde 99.9'unu aldı (Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi, 2006).

1970 yılına gelindiğinde Barre askeri diktatörlüğünü, Sovyetler Birliği'nin etkisiyle sosyalist diktatörlüğe çevirdi. Devlet "bilimsel sosyalizm" kılıfı altında gerçekleştirilen geniş çaplı bir merkezi planlamayla vatandaşlarının canına okuduğu gibi kendi politikalarına ya da siyasi gücüne tehdit olarak gördüğü herkesi öldürüyor, halka gözdağı vererek kendi eylemlerine yapay bir destek oluşturuyor, Barre ve yakın çevresinin amaçları çerçevesinde zor yoluyla insanları sürgün ediyordu. "Hem şehir nüfusu hem de kırsal bölgelerde yaşayan göçebe halk yargısız infazlara, keyfi tutuklamalara, oldukça kötü gözaltı koşullarına, işkenceye, tecavüze, hareket ve ifade özgürlüğüne yönelik toplumu felç eden kısıtlamalara ve sürekli bir psikolojik baskıya maruz kalıyordu" (Africa Watch Committee, 1990: 9).

Devlet acımasız bir biçimde halkın ifade özgürlüğünü elinden aldığı gibi, Somalililere ulaşan her türlü bilgi biçimini de kontrolü altında tutuyordu. Gazeteler (ki sadece bir gazete devlet onaylıydı), radyo ve televizyon tamamıyla sansürlenmiş ve muhalefetin herhangi bir biçimi güç kullanılarak bastırılmıştı. Somali'nin 54 numaralı Ulusal Güvenlik Kanunu'yla "dedikodu yapmanın" cezası idam olarak belirlenmişti. Bununla beraber toplanma ve etkinlik düzenleme gibi yirmi temel sivil özgürlüğün cezası da ölümdü.

Devlet, orduya agresif bir şekilde yatırım yapıyordu. Ülke kaynaklarının çok büyük bir bölümü savunma amaçlı silah ve askeri birlikle beraber, ülke içindeki baskı organı olan askeri oluşumlara ayrılıyordu. Ulusal Güvenlik Birimi adında gizli bir polis birliği ve Zaferin Öncüleri olarak isimlendirilen ve muhalifleri gözetleyen ya da ortadan kaldıran paramiliter bir birlik kurulmuştu. Her iki birim de devletin buyruğu doğrultusunda insanları tutuklayıp, işkence edebiliyor ya da öldürebiliyordu (Africa Watch Committee, 1990).

Bu koşulların ülkenin gelişimi üzerindeki olumsuz tesiri iki boyutluydu. İlk olarak, toplumsal refah düzeyinin artması için gerekli olan eğitim, sağlık ve ulaşım gibi kamu yatırımla-

rına çok az kaynak ayrılabiliyordu. Bu durum özellikle kırsal bölgelerde yaşayan Somali halkını etkiliyordu (Little, 2003: 15). İkinci olaraksa Barre'nin askeri diktatörlüğü, hükümetin despotluğuna yönelik akla gelebilecek her türlü kısıtlamayı ortadan kaldırmıştı. Nitekim 1 numaralı yasayla anayasa ve bütün demokratik denetim organları feshetmişti. Herhangi bir siyasi pozisyon için seçim yapılmıyor, hükümetteki herkesi Barre atıyordu. Askeri baskı halk ayaklanmasının önüne geçiyor; yalnızca ifade edilen muhalif görüşlere dahi izin verilmiyordu. Devletin, siyasilerin çıkarları doğrultusunda vatandaşlarının mallarına el koyması ya da halkı istismar etmesi serbestti.

Somali devletinin yozlaşmış ve halkına karşı güç kullanıyor olduğu herkesçe biliniyordu. Siyasi aktörler ve bürokratlar devletin kaynaklarını zimmetlerine geçiriyor; halkın içindeki zayıf kimseleri gasp ediyor ya da öldürüyor ve devlete ait varlıkları umarsız bir şekilde kendilerine alıyorlardı. BM Kalkınma Programı'nın tanımladığı gibi "Barre'nin 21 yıllık rejimi, Afrika'da kayda geçen en kötü insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir süreçti" (BMKP, 2001: 42). Afrika'nın bu zaman diliminde, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki Mobutu'nun diktası dahil tarihin en kötü diktatörlüklerine ev sahipliği yaptığını düşünürsek bu azımsanabilecek bir şey değildi.

1975 yılında halka ait bütün topraklar, büyük sanayi kuruluşları ve mali sektör kamulaştırılmıştı. Bu, devletin, devlet tarafından idare edilen devasa çiftlikler gibi kendi projeleri doğrultusunda ya da siyasilerin kullanımı için vatandaşlarının mülküne el koyabilmesini sağlıyordu. Goshalar gibi rağbet görmeyen azınlık gruplarıysa devlet için kolay hedefti. 1970, 1980 yıllarında Barre Goshalar'ın yaşadığı topraklara, devletin yürüteceği bir sulama projesi kapsamında el koymuştu ve bundan da kendi çevresindeki insanlar faydalanmıştı. Başka örneklerdeyse Barre'nin yardakçıları bir araziye el koyuyor ve Goshalar'ı, Goshalar'a ait topraklarda köle olarak çalıştırıyordu (Menkhaus, Craven (1996)).

Sanayinin devlet tarafından kontrol edilmesi, Sovyetler Birliği'nde tecrübe edilene benzeyen bir verimsizliğe yol açmıştı. Örneğin devlete ait olan Kismayo Et Fabrikası 1984 ile 1988 yılları arasında, yılda sadece üç ay faaliyet gösteriyordu. Devlet tabakhanelerin idaresini de eline almıştı. "Post ve Deri Kurumu" çobanlara, getirdikleri hammaddelerin karşılığında piyasa değerinin yarısı kadar bir ödeme yapıyordu. Ayrıca bu işyerleri kapasitelerinin oldukça küçük bir bölümünü kullandığı gibi Somali'deki bütün sanayi firmalarını ele alırsak bu oran, yüzde 20'den daha azdı (Mubarak, 1997: 2028).

Üretime, maliyetleri düşürmeye ya da tüketicinin taleplerini karşılamaya yönelik bir girişim yok gibiydi. Fabrika yöneticilerinin tek derdi üretim kotalarını karşılamaktı ve bu durumdan dolayı hammaddeyi, imal ettikleri ürünün ederinden daha pahalıya almak gibi savurgan eylemlere yöneliyorlardı (Little, 2003: 39). Ayrıca bazı devlet girişimlerinin de tek amacı, siyasi idarecilere ve bu kişilerin yakın çevrelerine rant sağlamaktı. Örneğin Su İyileştirme Programı'yla devlet, Barre'nin dostlarının kullanabileceği özel sulama alanları kurmuştu.

1970'lerin sonunda Barre, IMF'nin yardım programından faydalanabilmek için sosyalist rejimi terk etse de devlet idaresi merkezi planlama politikasını sürdürdü.

"Kamu işletmeleri devlet tarafından desteklenmeye devam ederken, alınan yardımlar devlet kurumları tarafından dağıtılıyor ve devlet, kârlı anlaşmaların tahsis edilmesinde tek söz sahibi olmayı sürdürüyordu. Özel sektörün özerkliği de siyasi iltimasla kısıtlanmıştı ve bu, devletin mevcut kaynaklara erişim sağlamak için kullanabileceği en kestirme yoldu" (BMKP, 2001: 140).

1980'lere gelindiğinde Somali'de sadece bir banka mevcuttu ve o da devlet tarafından idare ediliyordu. Hükümet bu bankayı, kamu şirketlerinin batmasını engellemek ve kendisini destekleyen kişileri desteklemek için kullanıyordu. Yalnızca devletin girişimleri ya da siyasi olarak hükümetle yakın ilişki

içindeki Somalililer krediden faydalanabiliyordu (Mubarak, 1997).

Diğer yandan hükümet pek çok sektöre müdahil olmayı sürdürüyordu. Hayvancılık ve tarım ürünlerinin ihracatı Somali'nin ekonomisi için her zaman önemli olmuştu. 1970'li yıllarda Barre bu ticari faaliyetlerin büyük bir kısmını kamulaştırmış ve 1980'li yıllar boyunca da idaresini elinde tutmaya devam etmişti. Devlet ithalat ve ihracatı sınırlayarak şaşırtıcı birtakım düzenlemeler getirmişti. Yabancı paralar da sıkı bir denetime alınmıştı. Örnek vermek gerekirse ihracatçıların yabancı bir para biriminde elde ettikleri kazanımın yarısını, devlet tarafından belirlenen bir kur üzerinden Somali şilinine dönüştürmesi gerekiyordu ve 1988 yılında aşırı değerlenmiş olan Somali şilini, Amerikan dolarının karşısında yüzde 120 kadar bir değer kazanmıştı (Little, 2003). Bu zaten zengin olan siyasi aktörlerin ithalat yoluyla ülkeye giren kazanımları tüketmesine yol açtığı gibi Somali'nin ihracatını önemli ölçüde azaltıyordu.

1980'li yıllardaysa Somali'deki hükümet, yozlaşmış ve batık projelerini finanse edebilmek için para basmaya yöneldi. 1983 ve 1990 yılları arasında Somali şilininin Amerikan doları karşısındaki yıllık değer kaybı yüzde 100'den fazlayken, bazı dönemlerde bu kayıp yüzde 300 gibi bir seviyeyi de aşmıştı (Little, 2003). Ortaya çıkan hiper-enflasyon Somalililerin yıllar boyunca kenara koymayı başarabildiği mütevazı birikimlerini yok etmekle beraber, Somali şilininin iktisadi planlamalarda kullanılma olasılığına da ortadan kaldırdı.

Hükümetin kamu kaynaklarını bile isteye kötüye kullanması, ülkenin kendine yetebilecek bir konuma gelmesinin de önüne geçti. Somali'yi Doğu Avrupa'da yaşananların etkisinden korumak isteyen uluslararası kalkınma birlikleri, Somali'nin bütçesindeki açığı kapatmak maksadıyla ülkeye inanılmaz miktarda para akışı sağladı. 1980'lerin ortasına gelindiğinde Somali'nin kalkınma bütçesinin yüzde 100'ü ve dönemsel bütçesinin de yüzde 50'si, yardımlar yoluyla

karşılanıyordu (BMKP, 2001: 118). 1987 yılındaysa devletin genel işletme bütçesinin yüzde 70'inden fazlası bu yardımlarla finanse ediliyordu (Mubarak, 1997).

1980'lerin başlarında eğitim gibi kamuya yönelik devlet harcamalarının zirve yaptığı görüldü ancak 1980'lerin sonuna doğru yirmi yıllık sınır tanımayan bir despotluğun, baskının ve devlet denetiminin yükü, ülkenin refah düzeyini korkunç derecede düşürmüştü. Devletin çökmesinden çok önce bile tarım ekonomisi zor durumdaydı; yetersiz beslenme ve açlıksa toplumun bütün kesimleri için olağandı (Samatar, 1987). Bu dönem boyunca Somali, kişi başına alınan kalori miktarında en alt sıralardaydı (BMKP, 2004). 1980'lerin sonuna gelindiğindeyse hükümet, ekonomik ve toplumsal yatırımlara gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 1'inden az bir kaynak ayırıyordu ancak askeri ve idari harcamalar, devletin dönemsel giderlerinin yüzde 90'ına tekabül ediyordu (Mubarak, 1997).

Hükümet devletin kaynaklarını devamlı olarak Barre'nin yakın çevresi için kullanmıştı. "Barre rejimi belirli alıcı gruplarını, ekilebilir arazi ve suya öncelikli erişim sağlayarak ödüllendiriyordu... Aslına bakılırsa Somali'de yaşananlar, etnik (ya da zümre) temelli adam kayırıcılığa yönelik güzel bir örnek oluşturuyordu. Nitekim Jubba ve Shebelle Vadileri'ndeki özel arazilere Barre'nin o dönemki çevresi olan Marehanlar adına el konulurken diğer zümreler yabancılaştırılıyordu" (Little, 2003: 36).

Örnek vermek gerekirse 1988 yılında Barre'nin arka çıktığı, hayvancılıkla uğraşan Marehanlar, Güney Somali'deki Ogaden sularını yasadışı bir biçimde kendilerine tahsis etmişti.

Barre'nin "etnik temelli adam kayırıcılığı" Somali'deki gruplar arasında da gerilimi tırmandırıyordu. 1980'lerin sonunda istismar edilen taraflar, (çoğunlukla Ogadenler'den oluşan) Somali Vatanperver Hareketi, (çoğunlukla Isaaqlar'dan oluşan) Somali Ulusal Hareketi ve (çoğunlukla Hawiyeler'den oluşan) Birleşik Somali Meclisi gibi ayrılıkçı gruplar kurmuştu. Devletin Marehanlar'dan olmayan kişilere yönelik

baskılarına karşı oluşturulan bu gruplar, Barre'yi devirmeyi amaçlayan güçlere katılmıştı. Gelgelelim Barre'nin yarattığı gruplararası gerilim, Barre'nin devrilmesiyle kaybolmadı. 20 yıl boyunca devam eden böl ve yönet politikasının ektiği tohumlar, hükümet düştüğünde şiddet olayları biçiminde ortaya çıktı.[5]

Gizli El: Devletsiz Somali

1988 yılında ülkenin kuzey kesimlerinde (Somaliland) patlak veren iç savaş, devletin çöküşüyle sonuçlanacak olan olaylar dizisini de başlatmıştı. Ocak 1991'de hükümetin gerçekleştirdiği darbeyle Barre rejimi devrilmiş ve ardından ülke devletsiz bir döneme girmişti.[6] Aynı yıl Etiyopya'daki 400 bin Somalili mültecinin Somali'ye dönmüş olması da gerçekten kayda değer bir durumdu (BMKP, 2001: 59). Takip eden iki yıldaysa düşman gruplar Somali'de hâkimiyet sağlayabilmek için birbirleriyle mücadeleye girişmişti. Bu dönem Somali'deki Mogadishulu General Hüseyin Farrah Aidid ve Ali Muhammed Mahdi gibi "bölgesel diktatörlerin", güçlerini pekiştirmek için savaştığı bir dönemdi. Aynı süre

5. Bu terminolojiyi Barre rejimine Little (2003) uygulamıştır.

6. Somali'de devletin çöktüğü dönem, Somali'nin kuzeybatı bölgesindeki gruplar, burasının Somaliland Cumhuriyeti adında bağımsız bir bölge olduğunu ilan etti. Somaliland günümüzde varlığını sürdürse de uluslararası arenada tanınmamaktadır. 1998 yılında Kuzey Somali'nin doğu kesimlerindeki bazı gruplar da kendi özerkliklerini ilan ederek Puntland'ı kurdu ancak Somaliland'ın aksine Somali'den bağımsız olmayı hedeflemedikleri gibi o toprakları, Somali'nin içinde bulunan bağımsız bir alan olarak görüyorlardı. Puntland ve Somaliland'ın (daha küçük ölçekli) "hükümetleri" bulunsa ve nitekim, Somali'nin güney bölgelerine göre daha resmi bir yapılanmaya sahip olsalar da bu "devletler" en iyi dönemlerinde bile oldukça zayıftı. Öyle ki iki "hükümet de", vergilendirme yoluyla ciddi kazançlar sağlayabilecek gibi durmuyordu. Diğer yandan Somaliland ve Puntland'in arasındaki sınır hattında anlaşmazlıklar yaşanıyordu ve bu anlaşmazlıklar söz konusu alanda, kimin neyin idaresini üstleneceği konusunda kafa karışıklığı yarattığı gibi ülkelerin anarşik ya da anarşi benzeri koşulların oluşturduğu atmosferlerini pekiştiriyordu.

zarfında ülkeyi ciddi bir kuraklık vurmuş ve sonrasında ciddi bir kıtlığa sebebiyet vermişti. 1992 yılındaysa BM ülkeye bir ordu göndererek çatışmaları bastırmayı ve Somali halkının acılarını dindirmeyi amaçlamış ancak bölgede herhangi bir otorite, istikrar ya da barış tesis edememişti.[7]

Bazı çatışmalar 1990'lı yılların ortasına kadar sürse de 1991 yılından itibaren bu gibi olaylar büyük oranda azalmıştı. 1990'ların sonuna gelindiğinde de neredeyse ülkenin tamamına barış hâkim olmuştu. 2006'da merkezi bir hükümet kurmaya yönelik girişimler ülkede yeni olayların patlak vermesine sebep olana kadar çatışmalar oldukça istisnaiydi ve az sayıdaki bölgede, küçük çaplı düşmanlıkların sürdüğü alanlarla sınırlıydı (Menkhaus, 1998, 2004; Nenova, 2004). Burada mühim olan şeyse, ilerleyen sayfalarda bahsedeceğimiz gibi ülkede barışın yaygınlaşmasını ticari faaliyetlerin artışının takip etmesiydi.

2006 yılına kadar Somali hakkında yapılan betimlemelerde şiddet olaylarının yaygınlığı, kötü niyetli bir şekilde abartılıyordu. Gerçekteyse Somali'nin bazı bölgelerinde silahlı çatışmalar sonucunda hayatını kaybeden insan sayısı, Somali'ye komşu olan ve bir devlet tarafından yönetilen bazı ülkelerden azdı. Bu dönemde Somali'de savaş nedeniyle bir yılda hayatını kaybeden insan sayısı (toplam ölümlerin yaklaşık yüzde 4'ü), doğum esnasında yaşanan komplikasyonlardan dolayı hayatını kaybeden insan sayısıyla hemen hemen aynıydı (BMKP/Dünya Bankası (DB), 2003: 16). Savaşla bağlantılı nedenlerle ölenlerse siviller değil, savaşa katılan kişilerdi. Gerçekten de "sivillere yönelik bir saldırının yaşandığı... neredeyse hiç duyulmuyordu" (Menkhaus, 2004: 30). Bu oran halen yüksek olsa da dehşet verici olmaktan çok uzaktı. Aslına bakacak olursak söz konusu yüzdelik dilim, Meksika gibi orta gelirli bir ülkede, 2001 yılında cinayet sebebiyle hayatını kaybeden

7. BM 1995 yılında ülkeden çekildikten sonra Somali ekonomisi gerilemek yerine ilerleme kaydedecekti (Little, 2003: xvii).

insan sayısının toplam ölüm sayısına oranı olan yüzde 3.6'dan pek de yüksek değildi (DSÖ, 2006).

2006 yılında "din ve iş insanlarıyla İslami Mahkemeler Birliği'nin milislerinden oluşan müphem bir koalisyon" Somali'nin başkenti Mogadishu da dahil olmak üzere ülkenin önemli bölgelerine egemen olmuştu (CIA World Factbook Book, 2007). Uluslararası olarak tanınan Federal Geçiş Hükümeti'yse bu durum karşısında İslami Mahkemeler Birliği'nin milislerine saldırarak bir güç savaşı başlattı. Yaşanan bu çatışmalar kısa bir sürede, o zamana kadar başarılı bir şekilde sürdürülmüş olan anarşinin daha barışçıl bir biçim kazanmasını sağlayacaktı. Federal Geçiş Hükümeti'nin 2012 yılında elde ettiği kesin galibiyet Somali Federal Hükümeti için uygun bir ortam hazırladı. Nitekim bu yeni hükümet, Federal Geçiş Hükümeti'nin görev süresi dolduğunda onun yerini alacak ve Somali'nin kalıcı hükümeti olacaktı.

Ortalama İnsani Gelişmişlik Seviyesinin Artışı

Somali'de ülkenin gerilemesine yönelik analizlerde bulunmak için kullanılabilecek ekonomi ve demografi gibi alanlar üzerine verileri derleyen bir istatistik kurumu bulunmuyordu.[8] 1991 yılından önce dahi devlet toplumsal düzeyde neredeyse hiçbir bilgi toplamamıştı. Neyse ki BMKP, DB, CIA ve DSÖ, Somali'de devletin çöküşünden öncesini ve sonrasını kıyaslamamıza imkân sağlayan yeterli miktarda veriyi bir araya getirmişti. Bu gibi bir karşılaştırmayı yapabilmek için ele alacağım gelişim göstergeleri, Somali'de devletin çöküşünden öncesi ve sonrasıyla ilgili 2007 yılında erişilebilir olan verilerden derlenmiş olup, her gösterge için mevcut olan en yakın tarihli bilgiyi kullanmaya çalıştım. Ülke için oldukça önemli olan on sekiz farklı gelişim göstergesini değerlendirirken de ülkenin, devletin çöküşünden önceki beş yılını (1985-1990)

8. Somaliland ve Puntland'daki "hükümetler" bazı verileri bir araya getirebiliyordu ancak bu veriler çok önemli olmadığı gibi Somali'nin geneli hakkında da bilgi sağlamıyordu.

ve söylediğim gibi 2007 yılında erişilebilir olan verilerin kapsadığı en yakın dönemi (2000-2005) dikkate aldım.

Bu incelemenin sonuçlarından söz etmeden önce, yaptığım karşılaştırmanın bazı özellikleri üzerinde durmak faydalı olacak. İlk olarak, elimdeki veriler 2005 yılına kadar uzandığı için söz konusu karşılaştırma, bahsettiğim on sekiz göstergenin 2005 yılından sonraki durumlarını kapsamamaktadır. İkinci olaraksa bu incelemede Somali'nin bir devlet tarafından idare edildiği dönem, devletin bulunmadığı 2000-2005 tarihleri arasıyla kıyaslanmış, anarşinin, devletin çöküşünden hemen sonra sivil savaşın patlak verdiği 1991-1992 yıllarındaki durumuyla karşılaştırılmamıştır. Nitekim devletin çökmesiyle beraber başlayan silahlı çatışmalar mevcutken ekonomik bir kalkınma da mümkün değildir. Üçüncü olarak, elimizdeki rakamlar her ne kadar kesin olsa da bu verileri yorumlarken dikkatli olunmalıdır çünkü burada sunduğumuz korelasyon tek başına nedensellik sağlayamaz. Diğer yandan söz konusu dönemde Somali'nin kalkınmışlık düzeyinde gördüğümüz yükselme nedeninin devletin çökmesi olma ihtimalinin yanında, bu gelişime katkıda bulunan başka etkenlerin varlığından da söz edebiliriz. Bu etkenlerin neler olabileceğinden ve gelişimin kaynağının devletin çökmesi olduğu hipotezimizle kıyaslayınca ne kadar mümkün olduğundan ilerleyen sayfalarda bahsedeceğim.

1991 yılının öncesine dair verilerin kaynakları, BM Kalkınma Programı'nın (BMKP) İnsani Gelişmişlik Raporu-Somali, 2001 ve DB/BMKP'nin (2003) *Somali'nin Sosyo-Ekonomik Durumu* çalışmaları; 2000-2005 arasına dair verilerin kaynaklarıysa CIA *World Factbook* (2006), BMKP'nin (2001, 2006) İnsani Gelişim Raporu, DSÖ'nün *Somali Yıllık Raporu, 2003* (2004) ve DB/BMKP'nin (2003) *Somali'nin Sosyo-Ekonomik Durumu* çalışmalarıdır. Tablo 9.1'deyse sözünü ettiğim on sekiz gösterge ve devletin çöküşünden önce ve sonraki dönemlerin karşılaştırma sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9.1. *Gelişim Göstergelerinin Devletin Çökmesinden Önce ve Sonrasındaki Durumu*

	1985-1990[a]	2000-2005	Değişiklik
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar Tabanlı Satın Alma Gücü Paritesi)	836[b]	600[cc]	?
Ortalama Yaşam Süresi (Yıl Bazında)	46.0[b]	48.47[cc]	İlerleme
Kızamığa Karşı Tam Bağışıklık Kazanmış Bir Yaş Grubu (%)	30	40[h]	İlerleme
Tüberküloza Karşı Tam Bağışıklık Kazanmış Bir Yaş Grubu (%)	31	50[h]	İlerleme
Doktor Sayısı (100.000 Kişiye Düşen)	3.4	4[h]	İlerleme
Yeni Doğanlarda Düşük Doğum Ağırlığı (%)	16	0.3[i]	İlerleme
Yeni Doğanlarda Ölüm Oranı (1.000 Kişide)	152	114.89[cc]	İlerleme
Gebeliğe Bağlı Ölüm Oranı (100.000 Kişide)	1,600	1,100[i]	İlerleme
Suya Erişebilen Nüfus Oranı (%)	29	29[h]	Değişmemiş
Halk Sağlığı Hizmetlerinden Faydalanabilen Nüfus Oranı (%)	18	26[h]	İlerleme
En Az Bir Sağlık Kuruluşuna Erişebilen Nüfus Oranı (%)	28	54.8[k]	İlerleme
Aşırı Yoksulluk Oranı (Günde 1 Doların Altında Geliri Olan Nüfus %)	60	43.2[k]	İlerleme
Radyo (1000 Kişiye Düşen)	4.0	98.5[k]	İlerleme
Telefon (1000 Kişiye Düşen	1.92[d]	14.9[k]	İlerleme
Televizyon (1000 Kişiye Düşen)	1.2	3.7[k]	İlerleme
Kızamık Kaynaklı Ölüm Oranı	8,000	5,598[j, m]	İlerleme
Yetişkin Okuryazarlığı Oranı (%)	24[b]	19.2[j]	Gerileme
Tüm Eğitim Düzeylerinde Katılım Oranı (%)	12.9[b]	7.5[e, f]	Gerileme

Notlar: [a]BMKP (2001); [b]1989-1990; [c]CIA World Factbook (2006); [d]1987-1990, DB/BMKP (2003); [e]2005; [f]2004; [g]2006; [h]2004, BMKP (2006); [i]2002, DSÖ (2004); [k]2002, DB/BMKP (2003); [l]1999, BMKP (2001); [m]2003; [n] İlköğretim, lise ve yüksek öğretim seviyeleri ima edilmektedir.)

Bu göstergeler bize ciddi problemleri olan bir ülkenin resmini çiziyor olsa da bu ülkenin devletin bulunmadığı bir dönemde, devlet tarafından yönetildiği döneme göre daha iyi durumda olduğu açıktır. Yukarıdaki on sekiz gelişim göstergesinin on dördünün, ülkede merkezi bir irade bulunmuyorken belirsizliğe mahal vermeyecek bir biçimde ilerlediği görülmektedir. Ortalama yaşam süresi devlet idaresinin son beş yılıyla karşılaştırıldığında artmış; bebek ölümleri yüzde 24, gebeliğe

bağlı ölüm oranı yüzde 30'dan fazla, yeni doğanlarda düşük doğum ağırlığıysa yüzde 15 azalmış; sağlık kurumlarına erişim yüzde 25'ten fazla, halk sağlığı hizmetlerine erişim yüzde 8 artmış; aşırı yoksulluk neredeyse yüzde 20'lik bir oranda dikey bir düşüş göstermiş; tüberküloza karşı tam bağışıklık kazanan bir yaş grubu oranı yaklaşık yüzde 20 ve kızamık bağışıklığıysa yüzde 10 artmış; kızamık kaynaklı ölüm sayısı yüzde 30 azalmış; televizyon, radyo ve telefon kullanımıysa 3 ile 25 kat arasında artış göstermiştir.

Kişi başına düşen milli gelir ve satın alma paritesi gücü 1989-1990 yıllarındaki seviyelerden düşük olsa da, bu verilerde halkın 1991 yılından önce sahip olduğu ortalama geliri olduğundan fazlaca bir biçimde kaydettiğini düşünecek olursak, anarşinin mevcut olduğu dönemde bu göstergenin de ilerleme kaydetmiş olması muhtemeldir. 1991 öncesinde refah düzeyi belirtisi olarak kişi başına düşen milli gelirin şişirilmiş olmasınınsa üç nedeninden söz edilebilir. Bunların ilki, planlı ekonomilerde şirket idarecilerinin kotalarını doldurabilmek ya da mükafatlandırılmak amacıyla üretim miktarlarını olduğundan fazla göstermeye meyilli olmalarıdır (Schleifer, Treisman; 2004). Somali, sosyalizmi 1980 yılında resmi bir şekilde terk etmiş olsa da devlet, çöküşüne kadar olan on bir yıllık süre boyunca üretim faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Böyle bir ortamda şirket idarecilerinin üretim çıktılarını şişirmeleri, gayri safi yurtiçi hasıla rakamlarının suni yollarla yükselmesine neden olur. İkinci olarak, Somali devlet tarafından idare ediliyorken yapılan üretimin büyük bir bölümü, halkın faydalanamadığı askeri teçhizata yönelikti. Aslında bu teçhizatın halkı sindirme amacıyla kullanıldığını göz önüne alacak olursak, 1991 öncesinin GSYH'sinin büyük bir bölümünü oluşturan bu gider kalemi, halkın refahı açısından negatif bir değere sahipti. Son olaraksa, 1991 öncesi dönemde Somali, kişi başına en çok yabancı yardım alan ülkelerden biri olduğu gibi "klasik bir yardım bağımlısı ülke örneği" olarak değerlendiriliyordu (BMKP, 2001: 118). Öyle

ki, 1980'lerin ortasında Somali'nin GSMH'inin yüzde 58'i yabancı yardımlardan oluşuyordu (BMKP, 1998: 57). Buna karşın 2001 yılı milli hasılasındaki yardım oranı yüzde 9'du (BMKP, 2001). 1987'ye gelindiğinde devlet bütçesinin yüzde 70'i, takip eden dört yılda da Somali'de eğitim, yabancı yardımlarla finanse ediliyordu (BMKP, 2001: 120). Rakamlar arasındaki bu uyuşmazlık '91 öncesindeki kişi başına düşen milli gelirin, devletin çöküşünden sonraki dönemdeki milli gelirin karşısında olduğundan fazla görünmesine neden oluyordu.

Eğer devlet idaresinde gerçekleşen hayali üretimleri, askeri harcamaların negatif değerini ve yabancı yardımları ortalama gelirden düşebilseydik, Somali'nin '91 öncesindeki milli geliri, '91 sonrasına göre daha düşük olurdu.[9] Yukarıdaki göstergeler çerçevesinde Somali'nin tüketim faaliyetlerinde gördüğümüz beklenmedik artış da bu savımızı doğrulamaktadır. Nitekim kişi başına düşen milli gelire katılanların sayısı artmazken tüketim faaliyetlerinde azımsanamayacak bir artış gözlemliyor olmamız, elimizdeki verilere yansımasa da kişi başı gelirde bir artış olduğuna işaret etmektedir.

18 gelişim göstergesinin yalnızca ikisinde bir gerileme görülmektedir: yetişkin okuryazarlığı ve tüm eğitim düzeylerinde katılım oranı. '91 öncesinde Somali'deki bütün eğitim faaliyetlerinin yabancı yardımlarla finanse edildiğini dikkate alacak olursak, bu göstergelerde bir gerileme olması o kadar da şaşırtıcı değildir. Ayrıca bu durum Somali devletinin, vatandaşlarının refah düzeyini arttırmaya yönelik bir üretimde bulunmaya istekli olmasından ziyade, devletin çökmesinden önce uluslararası kalkınma ortaklıklarından, deyim yerindeyse Somali'nin eğitim sistemine akıtılan yardımın büyüklüğünü yansıtmaktadır.[10]

9. '91 öncesinde kişi başına düşen milli geliri hesaplamak için kullanılan nüfus sayımı da tartışmalıdır (BMKP, 2001: 57). Bu bakımdan ülke nüfusunun daha düşük olarak kaydedilmesi, belirttiğimiz gibi yüksek hesaplanmış olan '91 öncesi milli gelirinin daha da şişmesine sebep olmuş olabilir.

10. Dahası Somali'de eğitime ortalama katılım oranı (en azından bir kaynağın

En önemlisiyse yukarıdaki göstergelerde, Somalililerin devletin çöküşünden sonra faydalanabildiği kişisel özgürlük ve sivil hakların artışına yer verilmemiş olmasıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Somali'de hükümet ifade özgürlüğünü acımasız bir şekilde baskı altına almış, gazete, radyo ve televizyonları sansürlemişti. İfade özgürlüğünün pek çok biçimi ölümle cezalandırılıyordu ve ülke dışına düzenlenen seyahatler ciddi ölçüde sınırlandırılmıştı. Devletin çöküşünden sonraysa Somalililer tam tersi biçimde istedikleri gibi seyahat edebiliyordu (karşılaşacakları tek kısıtlama diğer devletlerin koyabileceği kısıtlamalardı) ve hem özel hem de toplumsal yaşantılarında kendilerini özgür bir şekilde ifade edebiliyordu. 20 özel gazete, 12 radyo ve televizyon istasyonuyla pek çok internet sitesi Somali halkına bilgi sağlamaya başlamıştı (Reporters Sans Frontiers, 2003). Uydu tabanlı televizyonlar, aralarında CNN'nin de bulunduğu uluslararası haber kanallarının takip edilmesine olanak sağlıyordu (Little, 2003: 170-171). Somaliland ve Puntland'daki idareciler kendi bölgelerinde bulunan basın kaynaklarına müdahale etme girişiminde bulunmuşsa da ifade özgürlüğü '91 öncesine kıyasla, halen daha iyi bir durumdaydı. Değişen bu şartlar Somali'nin devletin mevcut olmadığı bir süreçte elde ettiği refahın önemli olsa da ölçülmeyen farklı bir boyutuydu.

Bir çıkış noktası olarak Somali'nin 1985-1990 yıllarıyla 2000-2005 yılları arasındaki gelişmişlik düzeyindeki farklılığı, Cibuti, Kenya ve Etiyopya gibi komşu ülkelerin aynı tarihlerdeki gelişim göstergeleriyle karşılaştırmak, yukarıda yer verdiğimiz tablonun işaret ettiği şeyleri yorumlamamız açısından faydalı olacaktır. Özellikle de Somali'nin gelişim düzeyindeki artışın, ülkeyi yöneten despot hükümetin çökmesi ve yerini anarşinin almasının bir sonucu mu olduğunu ya da Somali'nin, devlet çökmese dahi sadece "sıra kendisine geldiği için" aynı ilerlemeyi gösterip gösteremeyeceğini

işaret ettiği üzere), 1980'lerde bu ortalamanın zirve yaptığı döneme kıyasla daha yüksek olabilir.

anlamamızı sağlayacak; diğer yandan bize, Afrika'nın bu bölgesinde yaygınlaşmakta olan yeni iletişim teknolojilerinin Somali'nin gelişimine katkısı olup olmadığını ve bu gelişimin bir devlet varken veya yokken yaşanıp yaşanmayacağını ya da Somali'nin gelişimine bu ülkeyle ilgili benzersiz bir durumun, yani, despot devletin çökmesinin katkısı olup olmadığını gösterecektir.

Elimdeki verilerin hakkında bilgi sağladığı gelişim göstergeleri çerçevesinde bu karşılaştırmayı yaptım ve Tablo 9.2'de, Somali'ye komşu olan ülkelerin 1985-1990 ve 2000-2005 yılları arasındaki söz konusu gelişim gösterge değerlerindeki yüzde farklılıklarına (+, -) yer verdim. Ancak bu kıyaslama kaçınılmaz biçimde eksik kaldı çünkü diğer ülkeler hakkındaki gelişim göstergeleri, Tablo 9.1'de baz alınan zaman dilimlerini tam olarak kapsamadığı gibi, Somali'de devletin Cibuti, Kenya ve Etiyopya'daki hükümetlerden daha despot olduğu gerçeğini de barındırmıyordu. Dolayısıyla bu ülkelerin deneyimleri, Somali'nin devletin çöküşünden sonra geçtiği aşamalar ya da varsayımsal olarak Barre rejiminin devam etmesi durumunda tecrübe edeceği şeyler arasındaki farkı bir bakıma görmezden gelebilecek bir karşılaştırma için, kusursuz diyebileceğimiz çıkış noktaları sağlamamıştır. Yine de buna rağmen, cevaplamaya çalıştığım soruya bir yanıt verebilmem için yeterlidirler.

Bu gibi bir karşılaştırma, Somali devlet idaresinde kalsın ya da kalmasın, aynı seviyede bir gelişim göstereceğine yönelik iddiaların aksini göstermektedir. Somali'de söz konusu zaman dilimlerinde okuryazarlık oranı, Tablo 9.1'le tutarlı bir biçimde komşu ülkelere oranla daha düşüktür ancak yine de ele aldığımız göstergelerin büyük bir çoğunluğunda Somali'nin daha fazla bir ilerleme kaydetmiş olması devletin çökmesinin, merkezi bir idarenin varlığına göre daha yüksek düzeyde bir gelişimle sonuçlandığına işaret etmektedir. Nitekim bahsettiğimiz ülkeler çeşitli alanlarda gerileme yaşarken Somali gelişmiştir.

Tablo 9.2. *Somali ve Komşu Ülkeleri*

Gelişim Göstergelerinde 1990-2005 Arasındaki İlerleme ve Gerileme (%)

	Cibuti	Etiyopya	Kenya	Somali[d]
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Satın Alma Paritesi Gücü)[a]	-	+15.5	-4.1	+?
Ortalama Yaşam Süresi (Yıl Bazında)[b]	-15.4	+9	-15.6	+5.4
Yetişkin Okuryazarlığı Oranı (%)[c]	-	-	+3.7	-20
Yeni Doğan Ölüm Oranı (1000 Kişide)[a]	+16	+28.5	+7.4	+24.4
Temiz Suya Erişebilen Nüfus Oranı (%)[c]	+1.4	-4,3	+35,6	0
Halk Sağlığı Hizmetlerinden Faydalanabilen Nüfus Oranı (%)[c]	+3.8	+333.3	+7.5	+44.4
Telefon Hattı (1000 Kişiye)[c]	+40	-	+28,6	+1.150

Notlar: Somali haricindeki ülkeler için: [a]1990-2005, DB, Dünya Gelişim Göstergeleri (2005) ve CIA World Factbook (2006); [b]1990-2006, DB, Dünya Gelişim Göstergeleri (2005) ve CIA World Factbook (2006); [c]1990-2004, DB, Dünya Gelişim Göstergeleri (2005) ve BMKP (2006); [d]Kaynaklar ve tarihler için Tablo 9.1'e bakınız.)

Yaptığımız inceleme, Somali'nin gelişiminin nedenini devletin çökmesinden farklı noktalara çekebilecek çeşitli etkenleri eleyebilmemizi sağlıyor olsa da, elimizdeki verileri kullanarak çıkarabileceğimiz herhangi bir sonuç kesin olmayacaktır. Nitekim Tablo 9.2'de yer alan karşılaştırma da Somali'nin gösterdiği gelişimin anarşiden bağımsız nedenlerini bu karşılaştırmanın dışında tutmamıza olanak vermemektedir. Örneğin Somali'de devletin çöküşü, kalabalık bir Somali diasporasının oluşumuyla aynı zaman diliminde yaşanmış ve bu da, Somali'nin gelişimi açısından şüphesiz bir öneme sahip olan yoğun bir işçi dövizi akışına yol açmıştır. Somali'nin devletin yokluğunda gelişim göstermiş olmasına, 1993-1994 yıllarında UNOSOM'un (BM Somali Harekâtı) müdahalesiyle beraber ülkeye büyük miktarlarda insani yardımın ulaşması da katkıda bulunmuş olabilir.

Gelgelelim, bu etkenlerin ne kadar önemli olduğu konusunda kesin bir hükme varamayacağımız gibi, Somali'nin Tablo 9.1'de tasvir ettiğimiz gelişiminden devletin çökmesin-

den ziyade bu etkenlerin sorumlu olduğuna yönelik bir şüphe duyabilmemiz için oldukça geçerli nedenler söz konusudur. Örnek verecek olursak devletin çöküşü sürecinde işçi dövizi akışındaki artışın, Somali'nin devletin bulunmadığı süre zarfında gösterdiği ilerlemenin bağımsız bir nedeni olmaktan ziyade devletin çökmesinin bir sonucu olması muhtemeldir. Anarşik Somali'de işçi dövizleri *hawilaad* sistemiyle ülkeye girmiştir. İlerleyen sayfalarda değineceğimiz bu sistem, Somali'ye yurtdışından gönderilen işçi dövizlerinin transferini sağlayan, özyönetimsel ve hususi bir finans sistemidir. Gelgelelim Barre rejiminde de *hawilaad*'ı önceleyen ve aynı amaca hizmet eden *franco valuta* sistemi kullanılıyordu ancak bu sistem ilerleyen dönemlerde yasadışı bir faaliyet haline getirilmiş, sonuç olarak Somali'ye döviz girişi daha güçleşmişti. Devlet çöktüğü zaman bu engelin de ortadan kalkması, Somali'ye giren döviz miktarında artışa yol açtı.

Diğer yandan UNOSOM'un ülkeye girmesiyle Somalililere ciddi ölçüde insani yardımın ulaşmasının ülke üzerinde etkisi sadece olumlu değildi. UNOSOM'un varlığı Somali'de hem UNOSOM'a yönelik hem de gruplar arasındaki şiddet olaylarının artmasına neden oldu çünkü bu gruplar UNOSOM birliklerinin, ülkedeki mevcut güç dengelerine yönelik bir tehdit yarattığını düşünüyordu. Dolayısıyla UNOSOM Somali'nin gelişmesine katkıda bulunabilecek kimi kaynakları sağladığı gibi, Somali'nin gelişimini engelleyebilecek şiddet olaylarının da alevlenmesine neden olmuştu.

İncelememi daha karmaşık bir hale getiren diğer etkense Somaliland ve Puntland'dir. Somali'nin kuzey kesimindeki bu iki bölgenin, en azından görünürde bir çeşit devleti vardır. Somaliland, 1991 yılında tam bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmiştir. Aksine Puntland da 1988 yılında kendisini, Somali topraklarında yer alan özerk bir bölge olarak tanımlamıştır. Her ne kadar Puntland ve Somaliland'da bir "hükümet" mevcutsa ve ele aldığım verilerin kapsadığı dönemdeki Somali'nin güney kesimlerine nazaran daha resmi bir yapıya sahip olsa

da, bu "devletler" oldukça zayıftı. İki "devlet" de uluslararası arenada tanınmadığı gibi, devletlerle özdeşleştirdiğimiz en temel nitelikleri sergilemekten bile acizdi. Örneğin Somaliland ve Puntland'daki "hükümetler" kanun koyuculuğu ve yürütücülüğü konusunda tekel değildi. Her ne kadar bazı toplumsal yasalar ve mahkemeler söz konusu olsa da, iki bölgede de hukuk sistemi özel bir teamül hukukuna ve ülkenin Güney kesimlerinde de karşımıza çıkan özyönetimsel yasama kurumlarına dayanıyordu (Notten, 2005). Bu konuyu ilerleyen sayfalarda ele alacağım.

Benzer biçimde Somaliland ve Puntland, vatandaşlarından vergi toplama konusunda da pek başarılı olamadı. Örneğin Puntland'da hükümetin "gelir hacmi oldukça kısıtlı"yken (UN, 2006: III, 6) Somaliland'da da hükümet, "gelir tahsillerinin zayıflığından" dolayı kötü durumdaydı (UN, 2006: IV, 3). Diğer yandan Somali'nin güney kesimlerine benzer şekilde, hem Somaliland'da hem de Puntland'da kamu hizmetlerinin tamamını değilse de büyük bir bölümünü özel sektör sağlıyordu (UN, 2006: III, IV). Dolayısıyla bu bölgelerdeki resmi girişimlerden "hükümet" olarak söz etmek çok da doğru olmadığı gibi, eğer Somaliland ve Puntland'dan bir devlet olarak bahsedebileceksek söz konusu hükümetleri de aşırı sade devletler şeklinde görmemiz daha doğru olur.

Somali'de devletin çöküşünden sonraki süreçte yaşanan ilerlemeyi daha kapsamlı bir şekilde ele almamıza olanak sağlayacak daha fazla veriye ne yazık ki sahip değiliz. Yine de Tablo 9.3'te yer verdiğim ve 2007 yılında erişim sağladığım, Puntland ve Somaliland'daki gelişmişlik düzeyiyle Somali'de gözlemlediğimiz genel kalkınmayı karşılaştırma imkânı yaratan verilerin ışığında, bu bölgelerin Tablo 9.1'deki oranlara olan etkisini anlamaya çalışalım.

Tablo 9.3. *Somali'deki Bölgeler*

Gelişim Göstergelerinde 1990-2005 Arasındaki İlerleme ve Gerileme (%)

	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar Bazında)	Yeni Doğan Ölüm Oranı (1.000 Kişide)	Gebeliğe Bağlı Ölüm Oranı (100.000 Kişide)	Suya Erişebilen Nüfus Oranı (%)	Halk Sağlığı Hizmetlerine Erişebilen Nüfus Oranı (%)
Somali[a]	226	114.89	1,100	29	26
Somaliland[b]	250	113	1,600	45	47
Puntland[c]	-	133	-	25.9	41.5

Notlar: [a]bkz. Tablo 9.1; [b]BM (2006: III); [c]BM (2006, IV)

Kısmen de olsa bir karşılaştırmada bulunabildiğimiz beş gösterge mevcuttur ve bu göstergelerden yapabileceğimiz çıkarımlar çeşitlilik gösterir. Somaliland'da suya erişebilen ve halk sağlığı hizmetlerinden faydalanabilen nüfusun oranı Somali ortalamasının üzerindedir. Diğer yandan Somaliland'da gebeliğe bağlı ölümler daha fazlayken kişi başına düşen milli gelir ve yeni doğan ölüm oranı neredeyse aynıdır. Aynı şekilde Puntland'da da halk sağlığı hizmetlerinden faydalanan nüfus oranı daha iyiyken, suya erişebilen nüfus oranı düşük, yeni doğan ölüm oranıysa daha fazladır. Elimizde doğrudan karşılaştırma yapmamıza müsaade edecek bir veri bulunmasa da verdiğimiz rakamlar Somaliland ve Puntland'ın Somali ortalamasını, belirli göstergelerde "yukarıya çekerken" diğer göstergelerdeyse "aşağıya çekmeyeceğini" ya da Somali ortalaması üzerinde önemli bir etki yaratmayacağına işaret etmektedir. Bunun nedeniyse, BMKP (2001) raporlarında belirtildiği gibi Puntland ve Somaliland'ın, Somali'nin güney kesimlerine göre daha iyi durumda olması, denilebilir. Ancak Barre sonrası dönemde ilerleme kateden tek bölgeler, Somaliland ve Puntland değil gibi görünmektedir. Yine de konu hakkındaki veri eksikliğinden dolayı ulaşabileceğimiz bütün hükümler belirsiz olacaktır. Dolayısıyla Tablo 9.1'de yer

alan göstergelerin Somali'nin bütününe yönelik olduğunu ve dolayısıyla hem Puntland ve Somaliland'da, hem de ülkenin güney kesimlerinde yaşayan insanların içinde bulunduğu koşulları yansıttığını unutmamak gerekir.

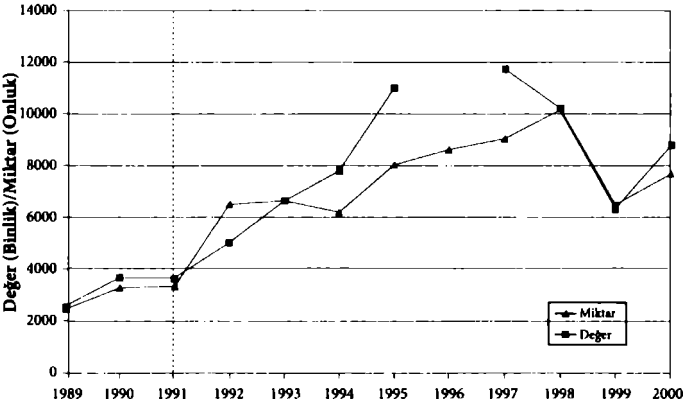
Somali'deki İlerlemenin Kaynakları

Ekonomik Kalkınma

Somali'nin devletin çöküşünden sonraki süreçteki gelişiminin büyük bölümü, ekonomi sayesinde gerçekleşmiştir çünkü despot bir hükümetin yokluğunda ekonomi, büyüyebileceği bir alan bulmuştur. Ekonomik kalkınma dengesiz bir şekilde gerçekleşmiş olsa da "bazı bölgelerin yerel ekonomileri büyümekte ve eşgüdümlü olmayan ekonomik patlamalar tecrübe etmekte"ydi (Mubarak, 1997: 2027). Somali'nin Kenya'yla gerçekleştirdiği sınırlar arası hayvan ticareti, bu süreç açısından yol gösterici olmuştu. Nitekim hayvancılık, Somali ekonomisi için en önemli sektör halindeydi; Somali'nin GSYH'sinin yaklaşık yüzde 40'ını, ihracat kaleminin de yüzde 65'ini oluşturuyordu (CIA World Factbook). Bu nedenle sınırlar arası hayvan ticaretinde devletin çökmesinden sonra ne gibi değişiklikler yaşandığını incelemek, Somali'de ekonominin devletin çökmesinden sonra geçirdiği değişimleri anlamak için faydalı olacaktır.

Kenya Tarım ve Hayvancılık Geliştirme Bakanlığı'ndan, Peter D. Little (2003) tarafından alınan verilere göre Somali'nin Kenya'ya hayvan ihracatı, 1991-2000 yılları arasında iki kattan fazla artmıştır. Şekil 9.1'de de, anarşinin Somali'nin sınırlar arası hayvan ticaretine olan etkisi üzerine bir vaka araştırmasına yer verilmiştir.

Bu şekilde Somali ve Kenya sınırları arasında, 1989-2000 yılları arasında yapılan hayvan ticaretindeki değişime yer verilmektedir. Paylaşılan veriyse Kenya'nın ana sınır bölgesi olan Garissa'da yürütülen hayvan ticaretine ve diğer sınır bölgelerinde bulunan büyük hayvan pazarlarına aittir. 1991 yılındaki

Şekil 9.1: Sınırlar-arası Hayvan Ticareti

dikine kesik çizgi, anarşinin ortaya çıkışına işaret etmektedir. 1991-2000 yılları arasında hayvan ticaretinden elde edilen kazanım yüzde 143, ticaret hacmiyse yüzde 132 artmıştır. Bu değerler 1989-2000 yılları arasındaki dönem içinse sırasıyla yüzde 250 ve yüzde 218'dir. İç savaşın en şiddetli olduğu '91-'92 yıllarında dahi hayvan ticareti önemli ölçüde artmıştır.

Bahsettiğimiz büyüme, anarşinin başlangıcından itibaren sınırlar arası hayvan ticaretinde yaşanan gerçek artışı olduğundan az gösterme eğilimindedir. 2000 yılında Somali'yi kuraklık vurmuş ve Kenya, Rift Vadisi Humması kapmış olan hayvanları ithal etme endişesinden dolayı sınırlarını Somali'den gelen hayvanlara kapatmıştır.[11] Bu durum elimdeki verilerin kapsadığı son yıl içerisinde hayvan ticaretinin azalmasına ve '91-2000 arası dönemde büyümüş olan pazarın küçülmesine yol açmıştır. Örneğin '91 ve '98 yılları arasında Garissa'da satılan hayvanlardan elde edilen kazanç yüzde 400, '89 ve '98 yılları arasındaysa yüzde 600 artmıştır. Hayvan

11. Aynı nedenden dolayı Suudi Arabistan'da Somali'den hayvan alımını durdurmuştur.

sayısıyla ifade edecek olursak '89 yılında 25000'den az olan satış miktarı, '98 yılında 100000'in üstüne çıkmıştır.

Dahası bu veriler, Somali'den Kenya'ya sadece resmi olarak yapılan ihracatı yansıtmakla beraber, Kenya hükümetinin onayı olmadan gerçekleştirilen çok sayıdaki alımı barındırmamaktadır. Nitekim '98 yılında Aşağı Cubba'dan Kenya'ya kaçak olarak sokulan hayvanların sayısı yaklaşık 70000'dir (Little, 2003: 38).

Devletin çöküşünden sonra daha büyük ölçekli hayvan alım satımı yapan tüccarların sayısı da artmıştır. '87-'88 yıllarında hayvan ticareti yapan kişilerin yüzde 80'i, yıllık 1 ile 600 arasında hayvanın satışını (küçük ölçekli) gerçekleştirirken, sadece kalan yüzde 20'lik kesim bu düzeyin üzerine çıkabiliyordu (büyük ölçekli). '98 yılına gelindiğinde büyük ölçekli ticaret yapan kişilerin sayısı iki katına çıkmıştı (bkz. Tablo 9.4).

Tablo 9.4: *Büyük Ölçekli Ticaret Yapan Hayvan Tüccarlarının Sayısındaki Artış*

	Tüccarların %'si		
Yıllık Sawwtışlar	1987-1988	1996	1998
1-300	50	17	34
301-600	30	18	26
601-900	-	20	5
901-1,200	5	28	22
1,200	15	17	13

Notlar: Bu veriler Little'den (2003) alınmıştır.)

(Tablo 9.4: Büyük Ölçekli Ticaret Yapan Hayvan Tüccarlarının Sayısındaki Artış; Tüccarların %'si; Yıllık Satışlar; Notlar: Bu veriler Little'den (2003) alınmıştır.)

Hayvancılık sektörü bize, devletin bulunmadığı Somali'deki suç oranları hakkında da bilgi sağlamaktadır. Ülkelerarasında gerçekleşen hayvan alışverişini yürüten simsarlar (*dilaal*) alıcıya, satışı gerçekleşen hayvanın çalınmamış ol-

duğu konusunda teminat sağlayan kişilerdi. Nitekim, satılan hayvanın meşru olmayan yollarla elde edildiğinin ortaya çıkması durumunda da itibarlarını kaybettiklerinden dolayı, sınırlar arası hayvan ticareti yapan kişiler için bir sigorta görevi görüyordu. Aldıkları komisyonlara yönelik devletin çökmesinden önceki ve sonraki döneme ait verilerse bu komisyonun, devletin bulunmadığı dönemde yükselmediğini göstermektedir. Söz konusu aynı zaman diliminde hırsızlık olaylarında bir artış yaşansaydı, simsarların aldığı komisyon miktarında da bir artış olmasını bekleyebilirdik ancak '88 ve '98 yılları arasında bu ücret aynı kalmıştır (Little, 2003: 109). Diğer yandan sınırın Somali tarafında komisyonların Kenya'ya göre daha düşük olması, Kenya'da merkezi bir idare bulunuyor olmasına rağmen hırsızlığın daha büyük bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Devletin çökmesinden sonra hayvancılık sektöründe gördüğümüz büyüme sadece Kenya'yla sınırlı değildi. 1990'lı yıllar boyunca Doğu Afrika'da gerçekleşen hayvan ihracatının yüzde 60'ını Somali gerçekleştiriyordu. Somali'nin kuzey kesimlerinde (yani Somaliland ve Puntland'daki) yıllık küçükbaş hayvan üretimi ve Berbera ve Bossaso gibi büyük limanlardan yaptığı ihracatın düzeyi, '91 öncesindeki seviyelerin üzerine çıkmıştı (Little, 2003: 37-38). 1999 yılına gelindiğinde, Afrika'nın doğu bölgelerine gerçekleşen keçi ihracatının yüzde 95'i, koyun ihracatınınsa yüzde 52'si sadece bu iki limandan yola çıkıyordu (Little, 2003: 194).

Somali'nin devletin çöküşünden sonra gösterdiği ekonomik gelişme sadece ülkedeki en büyük sektörle sınırlı değildi; hizmet ve konaklama gibi çeşitli sektörler de büyümüştü. Bu gelişimin en büyük bölümüyse telekomünikasyon alanında yaşanmıştı. Yerel sağlayıcılar, Sprint, ITT ve Telenor gibi çok uluslu sağlayıcılarla güçlerini birleştirerek ucuz, yüksek kaliteli ve kapsayıcı bir servis sağlamaya başlamıştı (BMKP, 2001: 107; The Economist, 2005). Aynı şekilde taşımacılık da büyüyen bir hizmet sektörüydü. Yerel firmalara ek olarak Somali'ye

ait bir havayolu şirketi de Somalililerin ulaşımını sağlıyordu. 1997 yılına gelindiğinde 14 şirketin 62 tane hava aracı faaliyet halindeydi ve bu rakamlar, ülkenin devlet tarafından idare edildiği döneme göre artış göstermişti (Nenova, 2004). Konaklama kapsamındaysa Mogadishu ve ülkenin diğer büyük merkezlerinde, "daha önce benzeri görülmemiş" bir inşaat çalışması başlamış (BMKP, 2001: 203), yeni otel ve restoranların açılmasına imkân sağlamıştı. Diğer yandan "Hargeisa, Mogadishu ve Bosasso'da hafif sanayiye yönelik yatırımların artmış olması da yerli yatırımcıların ülkenin ekonomisine ve emniyetine güvendiğine işaret ediyordu" (BMKP, 2001: 39).

Gelişim gösteren parasal iklim de bir devletin bulunmadığı Somali'nin ekonomisine katkıda bulunmuştu. '91 öncesinde hükümet kendi yozlaşmış faaliyetlerine kaynak sağlamak için para basmaya başladığından dolayı, enflasyon oldukça ciddi bir sorundu. Birdenbire fırlayan enflasyon oranı, tüketim maddelerinin alımını gitgide zorlaştırdığı gibi sektörler açısından bir belirsizlik yaratıyor; ülke ekonomisindeki katılımcıların parasal hesaplamalarının net olmamasına yol açıyordu. Somali'deki bu mali durum bir sorun olmaya devam etse de, Somali Şilini (SoŞi) ülkede anarşinin mevcut olduğu süreç boyunca daha istikrarlı bir hale geldi.

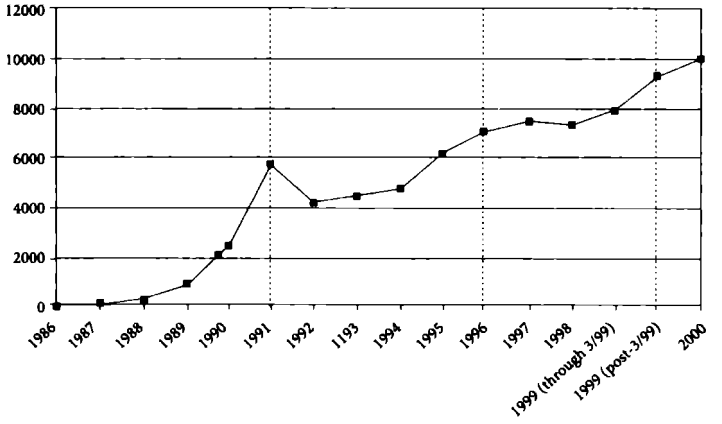
SoŞi, '91 öncesi Somali'sinin resmi para birimiydi. '91 yılından sonra SoŞi'nin kullanım alanlarını düzenleyecek bir devlet bulunmasa da, SoŞi dünya piyasalarında işlem görmeye devam etti. Somali'nin özel parasal sisteminin temelini ise SoŞi'yle beraber Amerikan Doları oluşturuyordu.[12] Merkez bankasının ya da devlet hazinesininse ancak 2009'a gelindiğinde (sadece görünürde) kurulmuş olması, ülkede en çok dönen paranın eski banknotlar olduğu anlamına geliyordu. Ancak ileride ele alacağım bazı örneklerde olduğu gibi özel taraflar yeni bir para birimi basmış ve SoŞi'ye destek olarak piyasaya sürmüşlerdi. Şekil 9.2'de de '86 ve Mart 2000 tarihleri

12. Somaliland'ın da Somaliland Şilini dedikleri bir para birimi bulunmaktadır.

arasında, SoŞi'nin Amerikan Doları karşısındaki kur oranına yer verilmektedir.

'91 yılında yer alan kesikli çizgi anarşinin ortaya çıktığı zamana işaret etmektedir. Görüleceği üzere Barre'nin dikta rejimi altında kur oranları çok yüksektir. Buna göre '86 yılında 110 SoŞi karşılığında 1 Amerikan Doları alınabilirken bu oran, SoŞi'nin değerinde dik olarak gerçekleşen düşmeden dolayı '91 yılında 5700 SoŞi'ye 1 Amerikan Doları'na kadar yükselmiş; devlet çöktükten sonra başlayan sivil savaşın şiddetine rağmense hızla değerlenerek 4200 Soşi'ye 1 Amerikan Doları'na kadar gerilemiştir. Sonuç olarak devletin bulunmadığı süreçte çok daha istikrarlı olan SoŞi, aynı dönemde doların karşısında iki büyük değer kaybı yaşamıştır. Bunların ilki 1996 yılında, diğeriyse 1999 yılının mart ayında yaşanmıştır. Şekildeki ikinci ve üçüncü çizgilerle gösterilen bu tarihler, para arzındaki iki artışa işaret etmektedir. Bu artışların ilki, Mogadishu'nun yerel diktatörü Hüseyin Farrah Aidid'in kendi fraksiyonunun faaliyetlerini finanse etmek amacıyla yurtdışında bastırdığı yeni şilinleri kullanmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. İkincisiyse 1999 baharında yeni kurulmuş olan Ulusal Geçiş Hükümeti'nin resmi bir otorite olmasına yönelik girişimler süresince, bu yeni hükümeti destekleyen tarafların Kanada'da bastırdıkları 30 milyar şilini ülkeye sokmalarıyla yaşanmıştır.

Ulusal Geçiş Hükümeti 2000 yılı boyunca da ülkenin para arzını arttırmaya devam etmiş ve SoŞi'nin doların karşısındaki değerini daha da kaybetmesine neden olmuştur. Buna rağmen anarşinin mevcut olduğu süre zarfında SoŞi'nin dolar karşısındaki yıllık ortalama değer kaybı, '91 öncesi dönemde yaşadığı değer kaybının küçük bir bölümüne karşılık gelir. Nitekim devletin çökmesinden önceki dört yılda (1986-1990) SoŞi yıllık ortalama yüzde 120 seviyesinde bir değer kaybı yaşarken, devletin çökmesinden sonraki ilk 9 senede (1991-2000) yıllık ortalama değer kaybı, yüzde 6'dan biraz yüksek olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında Ulusal Geçiş Hükümeti yanlılarının para arzını arttırmaları 1991-2000 tarihleri arasındaki

Şekil 9.2. SoŞi/Amerikan Doları Kur Oranı

bu ortalamanın yüzde 14.7 seviyelerine çıkmasına neden olmuş, devam eden arzlarla bu oran yükselmeyi sürdürmüştür.[13] Yine de Somali Şilini, devletin çökmeden önceki son yıllarıyla kıyaslandığında çok daha istikrarlıdır.

SoŞi'nin parasal değerindeki bu ilerleme, SoŞi'nin Etiyopya'da en azından 2000'li yılların başlarına kadar Etiyopya birrisinden daha yaygın bir biçimde kullanılması üzerinden de görülebilir (Little, 2003: 144). Aslına bakacak olursak Mart 1999 ve 2000 yılında para arzındaki büyük artış öncesinde SoŞi hem Etiyopya'nın hem de Kenya'nın yerel para birimlerinden daha istikrarlıydı. Öyle ki, SoŞi 1996'dan Şubat 1999'a kadar Amerikan Doları karşısında sadece yüzde 12.14 oranında bir değer kaybederken, aynı tarihler için Kenya şilininde bu kayıp yüzde 32.55, Etiyopya birimindeyse bu kayıp yüzde 26.58 oranındaydı.[14]

13. Söz konusu hesaplama Little'nin çalışmasından (2003) ve BMKP (2001) raporundan alınan veriler ışığında yapılmıştır.
14. Söz konusu hesaplama Little'nin çalışmasından (2003) ve BMKP (2001) raporundan alınan veriler ışığında yapılmıştır.

Devletin çöküşünden sonra Somali'de finans piyasası da ilerleme gösterdi. Yukarıda andığımız çok sayıdaki *hawilaad* kuruluşu, Somali diasporasının ailelerine ve arkadaşlarına gönderdiği, yıllık 500 milyon ile 1 milyar dolar arasında bir meblağla ilgileniyordu (BMKP, 2001). Neticede *hawilaad*'lar, Somalililer'in hayatta kalabilmek ya da girişimlerini finanse edebilmek için ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşabilmelerini sağlayan aracı kurumlardı ve Mogadishu'da bulunan *hawilaad*'lardan en az bir tanesi, dünyanın pek çok yerine hizmet veren çok uluslu bir şirketti (Little, 2003; BMKP, 2001). Diğer yandan işçi dövizine yönelik çalışan bu kuruluşların, mevduat alan/borç veren özel kuruluşlara dönüşüyor olması da Somali'deki bankacılık sektörünün gelişimine katkıda bulunabilirdi ki zaten bu kuruluşlardan bazıları halen seyahat çeki, faizsiz mevduat hesabı, düşük miktarlı kredi gibi bankaların sunduğu birtakım hizmetleri sağlamaktadır (Nenova, 2004). Sonuç olarak Somali'de finans sektörü yeni yeni gelişiyor olsa da, çoğu insanın devletin çöküşünden önce yalnızca kamu teşebbüslerinin ya da siyasi yandaşların faydalanabildiği finans hizmetlerine (özellikle de kredilere) erişebilmesine imkân yaratmakla beraber, devletin yokluğunda "halk, çok büyük miktarlarda paraları borç olarak verebilmiş ya da borç olarak alabiliyordu" (Menkhaus, 2004: 34).

Çok uluslu şirketlerin ilgisini çeken tek alan finans sektörü olmadığı gibi farklı alanlarda faaliyet yürüten pek çok kuruluş, devletin bulunmadığı Somali'yi yatırım yapılabilecek bir yer olarak görüyordu. Örneğin Dole Fruit ve General Motors'un Kenya'da yer alan tali şirketi Somali'ye yatırım yaparken Coca Cola Şirketi operasyon bölgelerine Somaliland'ı da ekledi; BBC'yse Somali'deki yerel basın kuruluşlarından birisiyle resmi bir ortaklık kurdu. Uluslararası düzeydeki bazı şirketler Somali'de enerji sektörüne yatırım yapabileceklerini ifade ederken, Avrupa'yla Asya'dan pek çok balıkçı filosu da Puntland'da ticari balıkçılık işine girmek için anlaşmalar yaptı (Little, 2003: 166-167). Neticede, Somali ekonomisi-

nin önünde katetmesi gereken uzun bir yol olsa da devletin çöküşünden beri pek çok açıdan ciddi ilerlemeler kaydetti.

Kamu Hizmetlerinde İlerleme

Somali ekonomisindeki büyümenin desteklenmesi, kamu hizmetine yönelik sektörlerin de gelişmesi anlamına geliyordu. Nitekim toplumun refah düzeyinin artmasını sağlayacak hizmetler, özellikle de Somali'nin kırsal bölgelerine neredeyse hiç ulaşmıyordu. Ancak Somali ekonomisi gibi, bu alanda da bir ilerleme kaydedilmişti. Her ne kadar fraksiyonlar kontrol ettikleri yolları kullanan kişilerden "vergi" alıyor olsa da, Somali halkının hareketlerine ve ticari faaliyetlerine getirilen bu gibi vergi ve kısıtlamalar, devletin çökmesinden sonra oldukça azalmıştı. "Geçici yerel otorite ya da diktatöre doğrudan verilen vergiler nadiren yüzde 5'in üzerine çıkıyorken güvenlik vergisi de yüzde 5'lik bir vergi dilimindeydi (ancak bu oran Mogadishu'da daha fazlaydı) ve gümrük neredeyse hiç vergilendirilmemişti. Ayrıca ticaret lisansı almak ya da gemi flamaları için ayrı bir ödeme yapmak da gerekmiyordu (The Economist, 2005). Dahası Somalililer, milis liderlerine devlete ödediklerinden çok daha az bir harç ödüyor olmanın faydasını da görüyor gibiydi (Little, 2003: 7-9).

Devletin bulunmadığı Somali'de kamu hizmetleri, milisler tarafından alınan "vergiler"in de dahil olduğu çeşitli kaynaklardan sağlanıyordu. Milisler kendi bölgelerindeki halkın güvenliğini sağlıyor; kuruluşlar, limanlar, büyük pazar yerleri ve ticaret kafileleri için güvenlik hizmeti veriyordu. İleride söz edeceğimiz farklı örneklerdeyse dini bir hukuk/mahkeme sistemi olan şeriat, yargı makamlarına milisleri de dahil ederek kendilerine ödeme yapan iş insanlarının güvenliğini sağlamıştır (BMKP, 2001: 109-110). Aynı şekilde Somali'nin merkezi yerleri dışında kalan az sayıdaki bölgede de grup liderleri, ihtiyaç duyulan hizmeti sağlamak için beraber hareket etmiştir.

Somali'de yargı ve yürütme, evlenme, savaş, kaynakların kullanımı ve gruplar arasında yapılan toplumsal sözleşmelerle ilgili kuralları belirleyen *xeer* hukukuyla, yani Somali'nin teamül hukukuyla tesis edilmiş ve cinayet ya da hırsızlık gibi kötü davranışlara yönelik cezaların tanımlandığı *diya* sistemiyle desteklenmiştir. Ülkede bazı seküler mahkemeler bulunsa da yasal nizamı sağlama görevini şeriat mahkemeleri üstlenmiştir. Diğer özel mahkemelerse başarılı iş insanlarının, kent merkezlerinde bu gibi bir sosyal hizmetin varlığından faydalandıkları için yaptıkları bağışlarla finanse edilmiştir. Anarşi dönemindeyse anlaşmazlıkların giderilmesi, uluslararası standartlara uygun olarak ücretsiz ve hızlı bir biçimde sağlanmıştır (Nenova, 2004; Nenova, Harford, 2004). Bu durum, yasaların ve toplumsal düzenin sağlanması açısından '91 öncesine kıyasla önemli bir gelişmedir. Nitekim devlet idaresi süresince hukuk sistemi genellikle halkı sindirmek ve muhalif görüşleri cezalandırmak için bir araç olarak kullanılmıştı (Africa Watch Committee, 1990; Menkhaus, 2004). "Taciz, keyfi gözaltı ve tutuklamalar, adil ve açık bir duruşma hakkının yok sayılması ve ev baskınları, Somali halkının yaşantılarında yer edinmişti" (Hashim, 1997: 90). Her yerde karşılaşılan yozlaşmışlık ve siyasi baskılar da, polisi ve hukukçuları Somali halkının büyük bir bölümü için faydasız hale getirmişti.

Devletin çökmesiyle beraber ülkede asayişi sağlayacak olan özel girişimler de faaliyet göstermeye başlayabilirdi. Somali'de herhangi bir merkezi idarenin katılımı olmadan kurulan hukuk sistemiyse kusursuz olmaktan çok çok uzaktı. Yargı sistemi halen istismar edilmeye açıktı ve halen daha emniyetli olmayan birkaç bölge, 2006'da tekrar alevlenen çatışmalardan öncesine kadar dahi aynı iklime sahipti. Yine de '91 öncesine göre bir ciddi ilerleme kaydedilmişti. "Somali'nin bazı bölgelerindeki yerel topluluklar, son birkaç on yıla kıyasla daha hassas, katılımcı bir idarenin altında oldukları gibi ticari faaliyetler için de kazanım sağlamalarına olanak

tanıyan, daha öngörülebilir ve güvenli bir ortama sahipti" (Menkhaus, 1998: 220).

Bunların dışında eğitim de anarşinin mevcudiyetinden fayda görmüştü. Öyle ki, 1980'lerin sonlarında devlet idaresinin bulunduğu döneme kıyasla daha fazla ilkokul kurulmuştu ve bu okulların sayısı giderek artıyordu (BMKP, 2001: 84). Resmi rakamlara göre 1990 yılında 600 olan okul sayısı 1172'ye çıkmıştı (UNICEF, 2005b). Bunların yanında pek çok Kur'an kursu da vardı; bu kurumlarda daha çok Kur'an'a odaklanılsa da öğrenciler Arapça da öğreniyordu. Yüksek öğrenim de devletsizlik durumundan fayda görmüştü. '91 öncesinde Somali'de bir tane üniversite varken devletin çökmesini takiben Borama, Hargeisa, Bossaso ve Mogadishu'da üniversiteler kuruldu. Kurulan üniversitelerdeyse bilgisayardan muhasebeciliğe pek çok farklı alanda dersler verildi. UNICEF'e göre Somali'deki eğitim düzeyi halen düşük olsa da "eğitim sektörünün ivme kazandığına", çocuklar açısındansa okuryazarlık ve matematik becerilerinin ilerlediğine yönelik bazı kanıtlar söz konusuydu (UNICEF, 2005a: 2).

Diğer yandan Somali'de "özel sektörün, su ve taşımacılık gibi önemli toplumsal hizmetleri sağlama konusunda etkili olduğu" görüldü (BMKP, 2001: 42). Nakliye ve insan taşımacılığı Somali kırsalındaki küçük köyleri bile büyük şehir merkezlerine bağlıyor ve bunu görece ucuza hallediyordu (Nenova, 2004). 2003'teyse Hargeisa'da devlete ait olan bir elektrik dağıtım şirketi kurulmuştu ancak Somali'nin büyük bir bölümüne elektriği özel şirketler sağlıyor, su ihtiyacı da benzer şekilde özel girişimlerin desteğiyle gideriliyordu. Özel sigortalarsa yurtdışından ülkeye giren döviz yoluyla toplum için bir güvenlik ağı vazifesi görüyordu. Bu dövizin miktarı, ev başına yıllık 4170 dolardı (Ahmed, 2000: 384). Ülke içindeki grupların baz alındığı geniş bir toplumsal ağ da sosyal sigorta işlevi görüyordu. Zor zamanlarda bu özel girişimler, bir evin giderinin yüzde 25-60 arasında bir bölümünü karşılayabiliyordu (BMKP, 2001: 68). Bunların haricinde, özel

sağlık hizmetleri de mevcuttu. Her ne kadar Somali'deki genel sağlık hizmetleri zayıf olsa da, bir doktora danışmanın maliyeti oldukça düşüktü (ziyaret başına 0.50 Dolar). Ayrıca sağlık kuruluşlarına erişim sağlayabilen insan sayısı devletin çökmesinden önceki döneme göre ikiye katlanmıştı. "Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanında elektrik ve su gibi kamusal servis sağlayıcısı olan özel kamu şirketler, yeni gelir kaynakları ve iş olanakları da yaratıyordu" (BMKP, 2001: 39) ki bu da, Somali'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunuyordu.

Somali'nin gelişmişlik düzeyindeki ilerlemeyi devletin çökmesinden önceki ve sonraki dönemlerini kıyaslayarak betimlemiş olmamız, bu ülkenin daha iyisini yapamayacağına yönelik bir ima içermemektedir ki nitekim, daha iyisi başarılabilir. Bununla beraber, Somali'nin *herhangi* bir devletin idaresi altında daha kötü bir durumda olacağı da kastedilmemiştir. Anayasayla sınırları çizilmiş ve kötüye kullanabileceği yetkileri sınırlandırılan ancak özel sektörü destekleyebilecek kadar da güç sahibi olan bir devletin idaresi altında Somali, tabii ki de devletin mevcut olmadığı koşullardan daha iyi bir durumda olurdu. Bununla beraber Somali'de devletin bulunmadığı süre zarfında gördüğümüz ilerleme, bu gelişimin bir sürekliliğinin olup olmadığı konusunda bir bilgi de sunmamaktadır. Nitekim bir noktadan sonra daha fazla ilerlemenin sağlanabilmesi için, Somali'de daha kapsamlı bir güvenlik ortamı sağlayabilecek ve daha çok yere hizmet götürebilecek merkezi bir idarenin varlığına ihtiyaç duyulması ihtimal dahilindedir. Örnek verecek olursak De Long ve Schelifer (1993), sanayi devrimi öncesi Avrupa'da "feodal bir anarşi"yle yönetilen ülkelerin, bazı açılardan mutlak monarşi altındaki ülkelerden daha iyi durumda olduğunu; sınırlandırılmış bir hükümet tarafından idare edilen ülkelerinse bu ikisine nazaran en iyi durumda olan ülkeler olduğunu göstermiştir. De Long ve Schleifer'in işaret ettiği bu durum ne kadar önemliyse, Somali'de '91 yılında çöken devletin yukarıda saydıklarımıza benzemediğini dikkate almak da o kadar önemlidir.

Somali'nin geleceğine yönelik sormamız gereken soru, yeniden kurulacak devletin istikrarlı ve Batı'da gözlemlediğimiz şekliyle yetkileri kısıtlanmış bir devlet biçiminde mi, yoksa Somali halkını 1969 ve anarşinin ortaya çıktığı 1991 yılları arasında sistematik olarak istismar eden despot bir devlet biçiminde mi olacağıdır. Nitekim yeni kurulacak devlet de dikta rejimi tarafından idare edilirse Somali'nin devletin bulunmadığı koşullarda göstereceği gelişim, her ne kadar söz konusu ilerleme devletin bulunmamasından dolayı sınırlı düzeyde gerçekleşebilecek olsa da merkezi bir idarenin varlığına göre daha iyi olacaktır. Sonraki bölümde ele alacağım nedenlerden dolayı Somali'de yönetimi üstlenmesi muhtemel idari birimler arasında "iyi bir hükümet" bulunmuyorsa Somali için anarşi, kısıtlı da olsa ideal bir idare biçimidir. Aynı şekilde Somali'yle benzer deneyimleri paylaşan ülkeler için mevcut olan yönetim seçenekleri aşırı despot bir hükümet ya da anarşiyse, anarşi bir devletin varlığı karşısında üstün konumda olabilir.

2000 yılının ağustos ayına gelindiğinde Somali'deki grupların liderleri, uluslararası cemiyetlerin teşviğiyle Cibuti'de bir araya geldi. Bu toplantıda Somali'de resmi bir devleti tekrar tesis edebilmek maksadıyla Ulusal Geçiş Hükümeti kuruldu. UGH takip eden üç yıl boyunca sözde ülkenin idaresindeydi ancak merkezi bir otoriteyi kuramadı: Halk tarafından desteklenmediği gibi vergilendirme yoluyla gelir de yaratamıyordu. Üç yılın sonunda UGH'nin belirlenen görev süresinin sona ermesi, Abdullahi Yusuf Ahmedi önderliğindeki Federal Geçiş Hükümeti'nin kurulmasına yol açtı. FGH'nin Mogadishu'da merkezi bir hükümet kurması öngörülse de hükümetin içindeki ciddi anlaşmazlıklar buna engel oldu. Neticede FGH bir devleti tesis edemediği gibi, birbirine düşman olan ve ortadan kaldırmaya çalıştıkları "yerel diktatörlüklerden" tamamen farksız iki fraksiyona bölündü.

Mayıs 2006'da FGH ve Somali'deki özel hukuk sisteminin sağlayıcısı olan İslami Mahkemeler Birliği, Mogadishu ve Somali'nin diğer önemli bölgelerinin egemenliğini kazanmak

için çatışmaya girdi. 2007'nin başlarına gelindiğindeyse FGH, Etiyopya'nın da yardımıyla ülkenin başkentinin kontrolünü eline geçirmişti. Somali'yi devletleştirmeye yönelik bu girişimin sonucunda tekrar baş gösteren çatışmalar, Somali'deki anarşinin bir süre öncesine kadar sağlamış olduğu kısmi barış ve istikrar ortamını bozmuştu. Ancak Somali'deki özel sektör bu gerilimin karşısında, belki de şaşırtıcı diyebileceğimiz bir şekilde çökmedi. Mogadishu'da teknoloji marketi çalıştıran bir işyeri sahibinin de söylediği gibi "İslamcılar (İslami Mahkemeler Birliği tarafından desteklenen milisler) ve yerel diktatörler (FGH tarafından desteklenen milisler) arasındaki çatışmalardan sonra dahi, insanlar bilgisayar almaya devam ediyordu. Güvenlik, oldukça iyi durumdaydı" (Tek, 2006: 31).

Ayrıca yaşanan çatışmaların, Somali'nin söz konusu döneme kadarki gelişimine zarar verdiği kesin olsa da bu dönem hakkında sahip olduğumuz kısıtlı bilgi, ülkenin 1991 yılından beri elde etmiş olduğu koşulların çatışmadan dolayı kötüleşmediğini göstermektedir. 2007 yılı itibariyle Tablo 9.1'de yer alan on sekiz göstergeden sadece yeni doğan ölüm oranı ve ortalama yaşam süresiyle ilgili veriler mevcut olsa da bu rakamlar iki göstergede ilerleme yaşandığını ve oranların yalnızca '91 öncesinin değil, 2006 yılı seviyelerinin de üzerine çıktığına işaret etmektedir. Bu ilerleme bir yıllık süre zarfına göre düşük bir düzeyde gerçekleşmiş olmasına rağmen, neticede bir ilerlemeden söz edebilmekteyiz. Bahsettiğimiz gelişim oranıysa yeni doğan ölümlerinin 1000 kişide 114.89'dan 113.08'e düşmesi ve ortalama yaşam süresinin 48.47 yıldan 48.84 yıla çıkmasıydı (CIA World Factbook, 2007).

Diğer yandan, FGH ve İMB arasındaki gerilim Somali'yi yeniden devletleştirmeye yönelik girişimlerin neden olduğu son şiddet ortamı da değildi. Federal Geçiş Hükümeti ve Ulusal Geçiş Hükümeti gibi Somali Federal Hükümeti de bir otorite sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu halk desteğinden yoksundu. Bunun sonucuysa, Somali'nin anarşi süresince

elde ettiği gelişimlere yönelik tehdit oluşturan sürekli bir çatışma ortamıydı.

"Mogadishu'da 6680 sivil çatışma nedeniyle yaralanmıştı ve bu yaralanmaların büyük çoğunluğuna, Eş-Şebab'ın kullandığı ev yapımı patlayıcılar yol açtı. İnsan hakları ve insani yardım üzerine faaliyet yürüten kuruluşlarsa hükümet yanlısı güçlerin de hava, deniz ve kara saldırılarında sivillere zarar verdiğini ortaya koymuştu" (BM Güvenlik Konseyi, 2013: 9).

Federal Hükümet'in kuruluş sürecinde, Somali'de görece sağlanmış olan istikrarı tehdit eden ve toplumsal gerginlik ortamını ateşleyen en ciddi üç süreç, tam da resmi bir devlet kurmaya yönelik girişimlerin zor kullanılarak gerçekleştirildiği üç dönemde yaşanmıştı: Ulusal Geçiş Hükümeti, ardından Federal Geçiş Hükümeti ve son olarak da Federal Geçiş Hükümeti'nin İMB'yi yerinden etmek için başlattığı silahlı mücadele dönemleri. Her dönemde devletin hortlağı birbirleriyle mücadele eden fraksiyonlar arasındaki hassas güç dengesini bozmuş, şiddet olaylarının ve silahlı çatışmalardan dolayı ölen insan sayısının artmasına sebep olmuştu (Menkhaus, 2004). Neticede bahsettiğimiz deneyimler, Somali'yi devletleştirmeye yönelik girişimlerin bu güç dengelerini tekrar bozmasıyla daha büyük çatışmaların yaşanabileceğini ve aşılması gereken yeni engellerin peydahlanacağını göstermektedir.

10
Az Gelişmiş Ülkelerde Anarşi Üzerine Argümanlar[1]

Somali örneği, gerçekten var olan bir anarşiyle anarşinin yerini doldurabilecek, gerçekten var olan bir devlet arasında karşılaştırma yapmanın önemine dikkati çekmektedir. Dünyadaki diğer az gelişmiş ülkelerde bir devlet idaresinin mevcut olduğunu düşünecek olursak da Somali'de gözlemlediklerimiz, var olan bir yönetim ve bu merkezi idarenin yerini alabilecek, gerçekten var olan bir anarşi arasında kıyasta bulunmanın önemini vurgulamaktadır.

1. Bu bölüm Peter T. Leeson ve Claudia R. Williamson'un "Anarşi ve İlerleme: Bir Teorinin İkinci En İyiye Uyarlanması" (*Law and Development Review*, 2(1), 2009, ss. 77-96) başlıklı çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır.

Anarşiler ve devletler yüksek nitelikli (ya da ideale yakın) ve işlevsel olabilecekleri gibi, düşük nitelikli ve işlevsiz biçimlere kadar uzanan çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar. Anarşi ve devlet arasında bir karşılaştırma yaparken hemen her yorumcunun yaklaşımı, pek çoğu bunu açık bir şekilde kabullenmiyor olsa da yüksek nitelikli bir devletle düşük nitelikli bir anarşiyi kıyaslamaktır. Önceki bölümde ele aldığımız Somali örneği, tam olarak bu duruma işaret eder. Çoğu kişi merkezi hükümeti, anarşinin yarattığı mevcut "kaos"a yönelik bir çözüm olarak değerlendirirken anarşinin yerini, Somali'nin bütün gerçekliğine hükmeden Barre rejimi gibi az gelişmiş ülkelerde rastladığımız despot bir devlettense Batı standartlarında, oldukça işlevsel olan ve bahsettiğimiz yorumcuların da topraklarında yaşıyor olduğu bir devletin alacağını varsayar. Belirli durumlarda devletin yerini alacak bir anarşinin en işlevsiz biçimiyle, yine aynı şartlar altında ülkeyi yönetecek olan bir devletin en işlevsel biçimini karşılaştırmak ciddi bir sorun teşkil eder.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde gerçekleşmesi beklenen bu gibi bir olasılık kesinlikle sağlam bir temele dayanmamaktadır. Öyle ki herhangi birisinin, Somali'de "otorite kurması muhtemel devlet biçimleri arasında" Amerika devletinin niteliklerine sahip bir devlet bulunduğuna inanacağından şüphe duyuyorum. İnanan kişileriyse Somali'nin devletleşmeye yönelik bir yılını henüz doldurmuş şu anki girişimine, Somali Federal Hükümeti'ni incelemeye davet ediyorum. Nitekim kelimenin tam anlamıyla bir hükümet olarak söz edemediğimiz SFH şu an bile düşük nitelikli bir devletin belirtilerini sergilemektedir. Örneğin BM Güvenlik Konseyi'ne göre "Mogadishu'da egemenlik el değiştirmiş olsa da... toplumsal kaynaklar, geçmişte olduğu gibi uygunsuz bir biçimde kullanılmaya devam ediliyordu." Ayrıca SFH de "sadece geçmişte yapılmış olan çeşitli yolsuzlukları tekrarlıyor gibiydi." Bu durum SFH'nin kurulurken "2012'deki parlamento ve başkanlık seçimlerinden önce toplumu yaygın

bir şekilde manipüle ettiği, pek çok kişiye rüşvet dağıttığı ya da insanları tehdit ettiği" düşünüldüğünde, o kadar şaşırtıcı değildi (BMGK, 201: 144, 154).

Yinelenen devlet istismarına bir örnek verecek olursak, "Somali Merkez Bankası devlet giderlerini finanse edecek bir mekanizma olmaktansa iltimaslı kişilere yönelik bir "rüşvet fonu" olarak iş görüyordu" (BMGK, 2013: 155). Gerçekten de bankanın kamusal harcamalara ayrılması gereken fonunun yüzde 80'i, gizli amaçlar doğrultusunda kullanılmıştı. Devletin gerçekleştirdiği despotça bir diğer eylem de kolluk kuvvetlerinin, Somali halkını sömürmek için kullanılmasıydı. "Devlet güçleri ve hükümete bağlı milisler sivillere yönelik yağmalama ve haraç kesme maksadıyla keyfi tutuklama ya da gözaltılar gibi pek çok istismar faaliyetinde bulunmuştu" (BMGK, 2013: 34).

Yüksek nitelikli bir devletin, Somali'de, idareyi üstlenmesi muhtemel idari birimler arasında bulunmuyor oluşunun nedeniyse, diğer bütün ülkelerde olduğu gibi Somali'nin "tarihi" ya da *herhangi* nitelikli bir idari biçimin, diğer uygulanabilir idari olasılıkların dışında sahip olduğu nitelikler veya hangi açılardan kısıtlanmış olduğu gibi harici etkenlerdir. Örnek verecek olursak "devletin çökmesini takip eden zamanda Somalililer ulusal varlıkları yağmalamayı ya da teamül hukukunda tanımlandığı biçimiyle hırsızlık yapmayı düşünmemişti. Çünkü benzer davranışlar bir bakıma, birbirini takip eden geçiş hükümetlerinde yer almakla beraber kamu kaynaklarını bireysel çıkarları için kullanan kamu hizmetlileri ve özel görevlilerin yapabileceği bir şeymiş gibi kurumsallaştırılmıştı." Bu arka planın sonucu olarak da Somali'de "kaynakların sistematik bir şekilde israf edilmesi, zimmete geçirilmesi ya da karşılıksız olarak kullandırılması bir sistem haline gelmişti" (BMGK, 2013: 154).

Bu açıdan "tarihin kendini tekrarlayacağı" düşüncesi, düşük nitelikli bir idari sistemden çok daha yüksek nitelikli bir sisteme geçiş imkânının yaratılabilmesi için zamana, hatta

sosyalizm sonrası geçiş sürecindeki ülkelerde gözlemlediğimiz gibi uzun bir zamana ihtiyaç duyulduğunun farkına varılmasından daha fazlası değildir. Öyle ki Somali'de otorite sağlayabilecek olası devlet biçimlerinin arasında, devletin çöküşünden önce Somali'yi idare eden hükümetin de bulunduğunu söyleyebiliriz ancak Batı standartlarında bir devlet, bu biçimlerin arasında kesinlikle yer almamaktadır.

Bazı durumlarda bir ülkeyi idare edebilecek olası devlet biçimlerine yönelik tarihin getirdiği kısıtlamaların, devletleşmekten uzak duran bir ülkede karşımıza çıkabilecek anarşinin niteliklerini, devletleşmeye eğilimli olan bir ülkede göreceğimiz devletin niteliklerine göre daha asimetrik bir biçimde tasavvur etmesi ihtimal dahilindedir. Örnek verecek olursak bir ülkenin kültüründe kabileleşme üzerinde duruluyor olması, burada anarşinin devletin karşısında orantısız bir biçimde işlevsel olmasına müsaade edecektir çünkü anarşi, küçük gruplar içerisindeki ilişkilerin sürekliliğin sağlanmasını daha verimli bir şekilde destekleme olanağına sahiptir. Bu şartlar altında idari birime yönelik söz konusu kısıtlamalar (yani toplumsal kültürün kabileleşmeyi teşvik ediyor olması) x kadar niteliğe sahip bir anarşiyi meydana getirebilecekken, uygulanabilir idari alternatifler arasında devletin nitelikleriyse ancak x-y değerinde olabilir.

Öte yandan bir ülkenin kültürel kozmopolitliğinin ön plana çıkartılması da bu ülkede devletin anarşi karşısında orantısız bir biçimde işlevsel olmasına imkân tanır çünkü bu gibi heterojen bir ortamda anarşinin, toplumsal ilişkilerdeki sürekliliği sağlaması daha güç olacakken devletse böyle bir sorunla karşı karşıya gelmeyecektir. Bu koşullarda idari birime yönelik söz konusu kısıtlamalarsa (yani kozmopolitlik kültürü) f kadar niteliğe sahip bir devleti ortaya çıkarırken, uygulanabilir idari alternatifler arasında anarşinin nitelikleri ancak f-g değerinde olabilir.

Bu gibi asimetriler muhtemel olsa da genele baktığımızda bir ülkeyi idare edebilecek olası idare biçimlerine, yani hem

devlete hem de anarşiye yönelik tarihsel kısıtlamaların benzer niteliklere sahip idari birimler sunduğu görülür. Bir ülkede görebileceğimiz olası idari birimlerin yüksek nitelikli devlet ve anarşileri ya da düşük nitelikli devlet ve anarşileri içerme eğiliminde olması, bu birimler arasında bir karşılaştırmayı, yüksek nitelikli devlet ve düşük nitelikli anarşi arasındaki karşılaştırmaya göre daha makul kılar. Örneğin Birleşik Devletler'de görebileceğimiz olası idari birimlerin sayılarının az olması nedeniyle bu olasılıklar arasında yüksek nitelikli bir devletle beraber bir ihtimalle yüksek nitelikli bir anarşi de yer almaktadır. Buna karşın, örneğin Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde idari olasılıklar çok daha sınırlı olduğundan dolayı yapmaları gereken seçim, düşük nitelikli bir devlet ve düşük nitelikli anarşi arasındaki çok daha güç bir tercihtir.

Bununla beraber neredeyse ideal bir devlet ve neredeyse ideal bir anarşi arasında yapılacak bir karşılaştırma da ilgi çekici olduğu gibi görece önemsiz bir kıyas olur. Yüksek nitelikli bir devletin bulunduğu ülkelerde toplumsal refah düzeyi zaten yüksektir ve mevcut idari biçim terk edilerek anarşiye geçilirse, en iyi şartlar altında dahi anarşinin sağlayacağı kazanım oldukça küçük olur. Ayrıca bir önceki bölümde de işaret ettiğimiz gibi dünya devletlerinin büyük bir çoğunluğu aşırı düşük nitelikli olmaya oldukça yakın bir konumda olmakla beraber, yarısından fazlası da yıkımın eşiğindedir. Dolayısıyla, zaten zor durumdaki insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapmamız gereken karşılaştırma düşük nitelikli devletler ve düşük nitelikli anarşiler arasındadır; bunların yüksek nitelikli suretleri arasında değil. Gelişmiş ülkeler açısından anarşiyi devletin karşısına nasıl konumlandırdığınız fark etmeksizin, *gelişmiş* olan dünyanın en fakir bölgelerini gözeterek yapacağınız bir değerlendirme sanıyorum ki, anarşiyi diğerlerine üstün bir idari biçim olarak ele alma eğiliminde olmalıdır. Önceki bölümde bahsettiklerimizden yola çıkarak aşağıda bunun nedenlerini açıklıyorum.

Birinci En İyi İdari Biçim İçin Şartlar

Yüksek nitelikli bir devleti tesis edebilmek için ülkenin siyasi kurumları şu dört şartı yerine getirebilmelidir:

1. Siyasilere yönelik bağlayıcı kısıtlamalar: siyasi aktörler bireylerin özel mülkiyet haklarını koruyabilmek için yetkiye ihtiyaç duyar. Ancak sahip oldukları yetkileri kişisel çıkarları doğrultusunda kullanmayacaklarını ya da otoritelerinden, vatandaşların mülkiyet haklarını ihlal etmek için faydalanmayacaklarını güvence altına alabilmek için bu kişilerin bağlayıcı bir şekilde sınırlandırılması gerekir. Bu şartın yerine getirilememesi, devletin eylemlerinin etkili bir şekilde sınırlandırılmadığı ya da bir o kadar önemlisi, siyasi aktörlerin otoritelerinden istedikleri gibi faydalanabilecekleri anlamına gelir. Böyle bir ortamda devlet özel mülkleri korumaktansa, sadece yozlaşmaya ve halkın gasp edilmesine yarayan bir araçtır.
2. Devlet destekli hukuk sistemi: bireylerin özel mülkiyet haklarını koruyabilmek için devlet, vatandaşlarının mülkiyet haklarını açık bir şekilde tanımlayan yasaları belirleme ve mahkemeler gibi, mülkiyetle ilişkili anlaşmazlıkların çözülmesine yönelik mekanizmaları tesis edebilecek güce sahip olmalıdır.
3. Devlet destekli kolluk sistemi: bireylerin özel mülkiyet haklarını koruyabilmek için devlet, yasalarca belirlenmiş olan kuralları uygulayabilecek bir güce sahip olmalıdır.
4. Devlet destekli kamu hizmeti: bireylerin özel mülkiyet haklarını koruyabilmek için devlet, en azından (2) ve (3) numaralı şartları yerine getirebilmelidir. Buna ek olarak, ülkenin farklı yerlerindeki insanları birbirine bağlayan önemli altyapı hizmetlerini ve temel eğitim ve sağlık gibi, bireylerin devlet destekli mülkiyet gü-

vencesinin yarattığı toplumsal işbirliğinin kendileri için meydana getirdiği fırsatları görmelerini sağlayacak olan toplumsal hizmetleri sağlayabilmelidir.

Yukarıdaki şartların bir ya da birden fazlasını karşılamayan bir ülkenin elindeki olası idare biçimleri düşük nitelikli olacağı gibi, yukarıdaki şartların hangisinin yerine getirilmediğine bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Bu ifademi farklı bir şekilde dile getirecek olursam, bir ülkenin sahip olduğu düşük nitelikli idari alternatifler, bu ülkenin yüksek nitelikli bir devleti tesis edememesindeki hususi nedenlere göre biçimlenir. Örnek verecek olursak, siyasi aktörlerini bağlayıcı kısıtlamalar getiren, kolluk kuvvetlerini ve yargı organlarını tesis edebilecek ancak diğer kamu hizmetlerini sağlama konusunda güçlük çeken bir ülkenin idari alternatifleri, siyasi aktörlerine bağlayıcı kısıtlamalar getirememiş olan bir ülkenin idari alternatiflerinden farklı olacaktır.

Daha önce sözünü ettiğimiz nedenlerden dolayı bu bölümde, yukarıda belirttiğimiz şartların birincisini (1) yerine getiremeyen, yani siyasi aktörlerine bağlayıcı kısıtlamalar koyamadığından dolayı yüksek nitelikli bir devleti tesis edemeyen az gelişmiş ülkeler ele alınmıştır. Nitekim az gelişmiş ülkelerdeki yasama organları ve kolluk kuvvetleri genellikle, bu oluşumların asıl amacı olan toplumsal dayanışmayı sağlayabilmeleri açısından kötü bir şekilde idare edilme eğiliminde olduğu gibi kamuya yönelik hizmetler oldukça azdır. Ancak bu eksiklikler ne yasama organlarını, kolluk kuvvetlerini ya da kamu mallarını sağlamak için gerekli olan bir gücün kıtlığıyla; ne söz konusu organların ya da kamusal hizmetlerin bulunmamasıyla; ne de siyasi aktörlerin bunlardan faydalanmasındaki *asıl* amaca ulaşılması hususundaki yetersizlikleriyle karıştırılmalıdır. İlerleyen sayfalarda ele alacağım gibi bu kurumlar/kamu hizmetleri aynı zamanda, siyasi aktörlerin devletin sınırlandırılmadığı durumlarda halkı gasp etmeye yönelik girişimlerinde kendisi için faydalandığı

ilk araçlardır. Dolayısıyla toplumsal refah düzeyini arttırma açısından yetersizlikleri, siyasi aktörlerin buna imkân yaratma konusundaki başarısızlıkları, ülkede bu gibi araçların mevcut olmaması ya da siyasilerin bu araçlar üzerinden amaçladığı hedefleri güvence altına alamamalarının bir sonucu değil, siyasi aktörlere bağlayıcı kısıtlamalar getirilmemiş olmasının ikincil sonucudur.

Az Gelişmiş Ülkelerde İkinci En İyi İdari Biçim Olarak Anarşi

Az gelişmiş ülkelerin "geçmişleri"nin, bu ülkelerin olası idari biçimleri arasında yüksek nitelikli bir devletin de yer almasını, aralarında etnik çatışmalar, doğal kaynakların bol olması ve bunun sonucu olarak da kaynakları ele geçirmeyi amaçlayan uzun süreli savaşlar ve sosyalizm kaynaklı önemli tecrübelerin de bulunduğu pek çok yönden imkânsız hale getirmesinin nedeni, belirttiğimiz gibi, yukarıda sözü edilen şartların ilkinin (1) karşılanmamasıdır.

Etnik çatışmalar, kısıtlanmamış despot devletlerle yakın bir ilişki içindedir (örnek olarak bkz. Easterly, 2001; Easterly, Levine, 1997). Pek çok az gelişmiş ülkede güç sahibi olan ve eylemleri denetlenmeyen bir etnik grubun üyeleri, düşman oldukları etnik gruplara yönelik saldırgan tutumlar sergiler. Sonrasında diğer etnik gruplardan birisi yeterince güç sahibi olur ve kendilerine saldıran ilk etnik grubu yerinden ederek kendi hâkimiyetini ilan eder. Bu konumunun sağladığı keyfi şekilde güç kullanma olanağını da kendi üyelerine gösterilen kötü niyetli davranışların bedelini ödetmek için kullanır ve bu süreç, berbat bir döngü şeklinde devam eder. Bunun sonucu da, otoritesini siyasi aktörlerin çıkarları doğrultusunda vatandaşlarını gasp etmek için kullanan despot bir devletin tarihidir.

Benzer bir durumsa, sözünü ettiğimiz gibi doğal kaynakların fazlaca mevcut olduğu durumlarda karşımıza çıkar.

Uzanması kolay olan bu meyveyi koparmanın bir bedeli olmadığı gibi bazı kaynak zengini ülkeler, devletlerinin özel varlıkları keyfi bir şekilde kamulaştırmasını ya da vatandaşlarının mülkiyet haklarını ihlal etmesini önlemek maksadıyla etkili kısıtlamalar belirlememiştir. Bazı durumlarda da zengin kaynakların sömürülmesine imkân sağlamak amacıyla devlete yönelik kısıtlamalardan özellikle kaçınılmıştır. Sonuçsa, herhangi bir şekilde denetlenmeyen devletlerin ve bununla beraber de ülkenin birincil gelir kaynakları üzerinde daha büyük bir politik hâkimiyet kurmaya yönelik mücadelelerin tarihi olmuştur (örnek olarak bkz. Auty, 2001; Baland, Francois, 2000; Wick, Bulte, 2006; Mehlum, Moene, Torvik, 2006; Robinson, Torvik, Verdier, 2006; Torvik, 2002).

Bu durum az gelişmiş ülkelerin sosyalizm deneyimleri için de geçerlidir. Örneğin 1960'lı ve '70'li yıllarda, Sahra Altı Afrikası'ndaki ülkeler Avrupalı sömürgecilerden bağımsızlıklarını geri alırken Sovyetler Birliği etkisiyle ya da kendi istekleri doğrultusunda ekonomik olarak merkezi planlamaya geçmiştir. Hayek'in belirttiği gibi (1944) merkezi planlama, hükümetin belirli bir otoriteye ve ülkenin ekonomik faaliyetlerini doğrudan yönetebilmek için de karar yetkisine sahip olmasının yanında, siyasi aktörlerin, halkın kendi tasarılarıyla ters düşebilecek taleplerinden bağımsız bir şekilde hareket edebilmelerini gerektiren bir ekonomik düzenleme biçimidir.[2] Eğer hükümet, ülkenin ekonomik kaynaklarını doğrudan idare etmesine olanak tanıyan bir otoriteye sahip değilse veya halkın, kaynakların nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili karşıt fikirleri merkezi planlamaya müdahil olabiliyorsa devletin geleceğe yönelik tasarıları zayıflayacağı gibi devletin ekonomiyi merkezi bir biçimde yönetme olanağı da ortadan kalkar. Bu etkenlerden dolayı siyasilerin kısıtlanması merkezi planlamayla uyuşmamaktadır. Dolayısıyla bazı az gelişmiş ülkelerin bağımsızlıklarını

2. Ayrıca bkz. Mises, 1949; Boettke, 1990.

kazanma sürecinde ya da belirli bir dönemin ardından böyle bir ekonomik model seçmeleri devletin kısıtlanamamasına yol açmış ve bu da, bu ülkelerin sosyalizmi terk etmelerinden sonra uzun bir süre boyunca varlığını devam ettiren yapısal bir gelenek meydana getirmiştir.

Az gelişmiş ülkelerin idari olasılıklarına yönelik bu kısıtlamalar, yalnızca yüksek nitelikli devlet biçimini bu olasılıkların dışında bırakmaktan daha fazlasına yol açar. Nitekim, yukarıda saydığımız şartların birincisinin (siyasilere yönelik bağlayıcı kısıtlamalar) karşılanmasını imkânsız hale getirdiklerinden dolayı, idari olasılıkların yalnızca *en düşük niteliklere* sahip olan bir biçimle ya da benim bahsedeceğim şekliyle despot bir devletle sınırlanmasına neden olur.

Despot bir devlet, denetlenmeyen siyasi aktörlerin, konumlarının kendilerine sağladığı otoriteyi kendi çıkarları doğrultusunda sistematik olarak suiistimal etmeleri şeklinde tanımlanabilir. Bu suiistimaller keyfi kamulaştırmalar, siyasi olarak iltisaklı bir azınlığa ayrıcalıklı davranılması, keyfi tutuklamalar ya da hapis cezaları ve muhaliflerin veya devlet insanlarının hedef tahtasındaki kişilerin idam edilmesi gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar. Bu bariz bir şekilde yozlaşmış (diğer bir deyişle de resmen suç teşkil eden) eylemleri ve bir mülke el koymak ya da rant peşinde koşmak gibi aslında yine suç olsa da yasallaştırılmış faaliyetleri de içermektedir. Despot devletlere verebileceğimiz klasik örneklerse Sahra Altı Afrikası'nda karşımıza çıkan ve Somali'yi, '91'deki çöküşünden önce yönetmiş olan Barre rejimi veya Sierra Leone'nin, ilerleyen sayfalarda ele alacağımız merkezi idaresidir.

Bazı az gelişmiş ülkelerde, belirttiğimiz koşulların birincisi (1) sağlanmadığından yüksek nitelikli bir devletin idari olasılıklar arasında yer almamasının, halen söz konusu olasılıklar arasında bulunan "üstün" idari biçimleri nasıl etkilediğini, Lipsey ve Lancaster'in deyimiyle (1956-1957: 11) "İkinci En İyinin Genel Teorisi" bağlamında ele almak verimli olacaktır:

"İkinci en ideal biçimiyle devlete yönelik genel teoreme göre mevcut olan denge sistemine bir kısıtlamanın dahil edilmesi, (ki bu kısıtlama Pareto koşullarından birinin sağlanmasının önüne geçecektir ancak diğer koşullar yine de ulaşılabilir bir konumdadır) genele bakıldığında istenen bir durum değildir. Farklı bir deyişle, Pareto optimumu koşullarından birinin karşılanmadığını dikkate alacak olursak, optimum sadece diğer Pareto koşullarının da gözden çıkarılmasıyla elde edilebilir. Nihayetinde bu optimum durum ikinci en ideal olarak tanımlanır çünkü bir kısıtlamaya bağlı olarak sağlanmıştır ki zaten bu kısıtlama, tanımı itibariyle Pareto optimumuna ulaşılmasını engellemektedir."

Bu gibi bir yaklaşımı az gelişmiş ülkelerdeki idari olasılıklara da uygulayabiliriz. Yani ideal bir siyasi yönetim için sağlanması gereken şartların ilki (siyasilere yönelik bağlayıcı kısıtlamalar) yerine getirilmediyse, ki gelişmekte olan dünyanın en fakir bölgelerinde böyle bir eğilim söz konusudur, ikinci en iyi idari düzenlemeye yalnızca (2) ve (4) numaralı şartların da sağlanmamasıyla, yani devletin hukuk sistemini ve kamu hizmetlerini de temin etmemesiyle ulaşılabilir. Böylece refah düzeyi, bir devletin var olması ve kısıtlanmaması koşuluyla azami seviyeye çıkabilecektir.

Burada yaptığımız mantıksal çıkarım aslında oldukça anlaşılırdır. Eğer devlet kısıtlanmamışsa, (2) ve (4) numaralı şartların sağlanması devletin despotlaşmasına *imkân yaratır* çünkü devletin kötüye kullanabileceği pek çok alan yaratılmış olur. Örnek verecek olursak kısıtlanmamış bir devlet, kendi kurduğu hukuk sistemini siyasi karşıtlarını keyfi biçimde cezalandırmak ya da yandaşlarını mükafatlandırmak amacıyla kullanabileceği gibi, yine kendine bağlı kolluk kuvvetlerinden de keyfi uygulamalarını vatandaşlarına dayatmak ve muhalif kesimi sindirmek için; kamu hizmetlerinin sağlama ve kullanımını tayin etme gücündense yetki alanını genişletmek, denetimi merkezileştirmek ve nüfusun büyük çoğunluğunun karşısında belirli bir azınlığa ayrıcalıklı davranmak için faydalanabilir. Nitekim önceki bölümde de devletin yeterince

despot olmasının, ülkenin refah düzeyini devletin mevcut olmadığı bir durumda sağlanabilecek toplumsal refahtan daha düşük bir seviyeye çektiğini anlatmıştık. Dolayısıyla birinci en iyi idari biçimin, yani yüksek nitelikli bir devletin teşkil edilememesi halinde kurulabilecek düşük nitelikli anarşi, ikinci en iyi idari olasılık olarak karşımıza çıkabilir.

Elinizdeki kitap, devletin bulunmadığı ve dolayısıyla toplumsal düzenin sağlanması adına kurumsal yöntemler sunamadığı durumlarda insanların, yine aynı amaç çerçevesinde bazı özel müesseseler geliştirmiş olması üzerinde durmaktadır. Bu da despot bir devletin idaresi altında eziyet çeken vatandaşların, böyle bir idari biçimin kendilerine sunmakta *yetersiz kaldığı* şeyleri kısmen de olsa telafi edebileceklerini göstermektedir. Gelgelelim yukarıda irdelediğimiz koşulların işaret ettiği diğer şey de bireylerin, söz konusu idari biçimin sonucu olan devlet destekli despotlukla kolayca başa çıkamayacağıdır. Anarşiyse tam tersi biçimde halka, politik olarak desteklenen toplumsal bir düzenin yokluğu gibi üstesinden gelebilecekleri şartlar açısından destek sağlamakla beraber mücadele edemeyecekleri bir siyasi despotluk gibi koşulları ortaya çıkarmaktan kaçınır.

Somali ve Kohortları*

Buraya kadar olan ifadelerimde, bir önceki bölümün üzerinde durduğu düşük nitelikli bir anarşinin despot bir devletten daha işlevsel olması ve dünyanın en fakir bölgelerindeki ülkeler için yalnızca bu iki idare biçiminin ihtimaller dahilinde bulunması gibi temel noktaları ayrıntılandırdık. Nitekim diğer az gelişmiş ülkeler için sorulması gereken soru da, yine bu noktaları takip eder ve Somali örneğini göz önünde bulundurursak despot devletlerin merkezi idarede bulunduğu

* Kohort kelimesi doğrudan İngilizce *cohort* kelimesinden alınmış olup, istatistik ve demografi çalışmalarında belirli bir niteliği paylaşan öznelerin (ya da süjelerin) içinde bulunduğu grubu ifade eder. (ç.n.)

ülkelerde devletin yerini anarşinin almasının faydalı olup olmayacağıdır. Takip eden sayfalarda bu soruyu ampirik bir şekilde cevaplandırmaya çalışacağım. Her ne kadar az gelişmiş ülkelerin, anarşinin mevcut olduğu koşullarda despot bir devlet idaresine göre ne durumda olacaklarına yönelik doğrudan ve kesin bir veri bulunmasa da, bazı dolaylı kanıtların yol gösterici olduğunu söyleyebiliriz. Bu gibi bir kanıtsa, Somali'de devletin çöküşünden sonraki toplumsal refah düzeyinin diğer Sahra Altı Afrika ülkelerinin gelişmişlik seviyeleriyle karşılaştırılması yoluyla elde edilir, ki söz konusu ülkelerden bazıları, aynı şekilde despot bir devlet tarafından yönetilmektedir.

Konuya devam etmeden önce, kavramış olduğunuzu düşündüğüm bir noktaya tekrar değinmek istiyorum: daha önce bahsettiğimiz idareye yönelik *tarihsel* kısıtlamalar nedeniyle Somali'deki anarşiyi yüksek nitelikliden ziyade düşük nitelikli bir anarşi örneği olarak değerlendirdim. Ki eğer bu varsayımım doğruysa, önceki sayfalarda belirttiğimiz makul karşılaştırma ölçütleri doğrultusunda Somali'de devletin çöküşünden sonraki kalkınmayı, diğer az gelişmiş ülkelerin despot, yani düşük nitelikli bir devletin idaresinde sergiledikleri gelişimle karşılaştırmak makuldür. Buna karşın hatalıysam ve Somali'deki anarşi, mesela Birleşik Devletler gibi bir ülkede karşımıza çıkmasını bekleyebileceğimiz gibi yüksek niteliklere sahipse yapacağım karşılaştırma kabul edilebilir olmaktan çıkar. Ancak inanıyorum ki konuya yaklaşılırken gösterilecek bir sağduyu ve Somali tarihinin, diğer az gelişmiş ülkelerin geçmişleriyle ortak pek çok unsura sahip olması, Somali'de gözlemlediğimiz anarşinin mizacıyla ilgili düşüncelerimi destekler niteliktedir. Ancak sizin ulaştığınız sonuçlar farklılık gösteriyorsa, sonraki sayfada yer vereceğim incelemeden yapacağınız çıkarımlar da tabii ki daha farklı olacaktır.

Yapacağım incelemeye devletin bulunmadığı Somali'nin söz konusu süreçte gösterdiği ilerlemeyi, devletin çökmek üzere olduğu bir başka az gelişmiş ülkeyle, Sierra Leone'yle karşılaştırarak başlayacağım. Sierra Leone'yi ele almamın

nedeniyse, şu an ülkede anarşinin devletin yerini alması için yalnızca küçük bir etkene gerek duyulmasıdır. Nitekim uluslararası kuruluşların, böyle bir şeyin gerçekleşmesini engellemek adına gösterdikleri çabadan vazgeçmeleri bile anarşinin ortaya çıkması için yeterli olabilir.

Tablo 10.1'deki, Somali ve Sierra Leone arasında bir karşılaştırma yapmamıza olanak sağlayan yirmi sekiz gelişim göstergesini ele alalım. Tabloda kalın harfle yazılmış olan göstergeler Somali'nin Sierra Leone'ye göre daha çok ilerleme kaydettiği unsurlardır.[3]

Verdiğimiz yirmi sekiz göstergenin on altısında anarşinin mevcut olduğu Somali'nin despot bir devlet tarafından idare edilen Sierra Leone'ye göre ortalama yaşam süresi, doktor sayısı, yeni doğanlarda düşük doğum ağırlığı, yeni doğan ölüm oranı, gebeliğe bağlı ölüm oranı, telefon kullanımı ve aşırı yoksulluk gibi göstergeler açısından daha yüksek bir gelişmişlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Anarşik Somali, Sierra Leone'nin Somali'nin aldığı yabancı yardımın beş katı kadar yardım aldığı ve daha az bir nüfusa sahip olduğu gerçeğine rağmen, mevcut göstergelerin yüzde 57'sinde Sierra Leone'den daha iyi durumdadır (CIA World Factbook, 2006).

Somali'nin devletin çöküşünden öncesiyle sonrasını karşılaştırmamıza olanak tanıyan ve Sierra Leone'ye göre daha fazla gelişmişlik gösterdiği on sekiz göstergenin on dördündeyse, Somali'nin yine ilerleme kaydettiğini görüyor olmamız aynı derecede önemlidir. Benzer bir ülke içi karşılaştırmayı Sierra Leone çerçevesinde yapabilmemizi sağlayacak yeterli veriye sahip olmasak da, Sierra Leone'nin gelişim göstergelerinin üçte birinden fazlası önceki döneme göre gerilemekle beraber, ilerleme kaydedilen göstergelerdeyse Somali'ye kıyasla küçük bir gelişim söz konusudur. Bunlar tabii ki fikir vermesi açısından faydalandığımız verilerdir ancak Somali'de olduğu

3. Somali ve Sierra Leone'nin mevcut durumlarını karşılaştırırken, her gösterge için verilerin bir araya getirildiği tarihte erişilebilir olan en yakın döneme ait verilerden faydalandım.

gibi Sierra Leone'nin de "devletsizleşmekten" fayda göreceğine işaret etmektedir.

Tablo 10.1. *Somali ve Sierra Leone: Önemli Gelişim Göstergeleri*

	Somali 1985-1990[a]	Somali 2000-2005	Sierra Leone 1990	Sierra Leone 2000-2005
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar Tabanlı Satın Alma Gücü Paritesi)	836[b]	600[c, e]	836[o]	800[c, r]
Ortalama Yaşam Süresi (Yıl Bazında)	46.0[b]	48.47[c, e]	39[o]	40.22[c, e]
Kızamığa Karşı Tam Bağışıklık Kazanmış Bir Yaş Grubu (%)	30	40[h]		64[h]
Tüberküloza Karşı Tam Bağışıklık Kazanmış Bir Yaş Grubu (%)	31	50[h]		83[h]
Doktor Sayısı (100000 Kişiye Düşen)	3.4	4[h]		3[h, r]
Yeni Doğanlarda Düşük Doğum Ağırlığı (%)	16	0.3[l]	11[v]	23[h, s]
Yeni Doğanlarda Ölüm Oranı (1000 Kişide)	152	114.89[c, g]	175[o]	160.39[c, g]
Gebeliğe Bağlı Ölüm Oranı (100000 Kişide)	1,600	1,100[j]	1,800[m]	2000[j]
Suya Erişebilen Nüfus Oranı (%)	29	29[h]		57[h]
Halk Sağlığı Hizmetlerinden Faydalanabilen Nüfus Oranı (%)	18	26[h]		39[h]
Yetişkin Okuryazarlığı Oranı (%)	24[b]	19.2[j]		35.1[h]
Tüm Eğitim Düzeylerinde Katılım Oranı (%)	12.9[b]	7.5[h, f]		65[h]
Telefon (1000 Kişiye Düşen)	1.92[d]	14.9[k]		4.8[q, p]
Televizyon (1000 Kişiye Düşen)	1.2	3.7[k]		13.2[q, f]
Aşırı Yoksulluk Oranı (Günde 1 Doların Altında Geliri Olan Nüfus %)	60	43.2[k]		57[t]
Sağlık Uzmanları Tarafından Gerçekleştirilen Doğumlar		25[w]		42[w]
Yaşına Göre Zayıf Olan Çocukların Oranı (5 Yaş Altı %)		26[w]		24[w]
Yaşına Göre Kısa Olan Çocukların Oranı (5 Yaş Altı %)		23[w]		34[w]
5 Yaşın Altında Böcek Öldürücü Cibinliğe Sahip Olan Çocukların Oranı (%)		0[x]		2[x]
5 Yaşın Altında Sıtma Önleyici İlaç Kullanan Çocukların Oranı (%)		19[x]		61[x]
TB Vakaları (100000 Kişide)		673[h]		847[h]
Kısa Süreyle Doğrudan İzlenen ve Tedavi Edilen TB Vaka Oranı (%)		90[m]		83[m]
5 Yaş Altı Ölüm Oranı (1000 Kişide)		225[h]		283[h]
Erkeklerde 65 Yaşına Kadar Yaşama Oranı (Genel %)		36.5[y]		30.7[y]
Kadınlarda 65 Yaşına Kadar Yaşama Oranı (Genel %)		41.3[y]		36.7[y]

Telefon Hattı (1000 Kişiye) Cep Telefonu	2[a]	25[b]	3[a]	5[b]
Aboneliği (1000 Kişide)	0[a]	63[b]	0[a]	22[b]
İnternet Kullanıcıları (1000 Kişide)	0[a]	25[m]	0[a]	2[m]

Notlar: [a]BMKP (2001); [b]1989-1990; [c]CIA World Factbook (2006); [d]1987-1990, DB/BMKP (2003); [e]2005; [f]2004; [g]2006; [h]2004, BMKP (2006); [i]2000, DSÖ (2004); [k]2002, DB/BMKP (2003); [l]1999, BMKP (2001); [m]2003, BMKP (2006); [n]İlköğretim, lise ve yüksek öğretim seviyeleri ima edilmektedir; [o]1990, Dünya Gelişim Göstergeleri (2005); [p]2002; [q]DGG (2005); [r]1990-2004; [s]1996-2004; [t]1990-2003, BMKP (2005); [u]1990, BMKP (1999); [v]1990-1997, BMKP (1999); [w]1996-2004, BMKP (2006); [x]1999-2004, BMKP (2006); [y]2000-2005, BMKP (2006); [z]1990, BMKP (2006)).

Aşağıdaysa Powell, Ford ve Nowrasteh'in çalışmasından (2008) aldığım ve on gelişim göstergesini kapsayan veriler ışığında, anarşik Somali'yi bir devlet tarafından yönetilen ve hepsi değilse de büyük bir çoğunluğunda merkezi idarenin despot bir hükümetin elinde bulunduğu diğer kırk bir Sahra Altı Afrika ülkesiyle karşılaştırdım. Bu doğrultuda da Tablo 10.2'de, Somali'nin her bir gelişim göstergesi açısından bölgedeki sıralamasına yer verdim.

Karşılaştırmaya olanak tanıyan on üç göstergenin beşinde Somali, Sahra Altı Afrika ülkelerinin birinci yarısı içinde bulunduğu gibi iki göstergede ilk üçte, üç göstergede birinci üçte birlik dilimde, bağışıklık (DBT ve kızamık), tüberküloz, yeni doğan ölümleri ve gelişmiş su kaynaklarına erişim gibi beş göstergedeyse sıranın en altlarında yer almaktadır. Bu verileri etkileyen farklı unsurlar söz konusu olsa da anarşik Somali'nin, en azından Sahra Altı Afrika'da despot bir devlet tarafından yönetilen bazı ülkelerden daha iyi durumda olabileceğine işaret etmektedir.

Daha önemlisiyse, Somali'nin '91 yılında devletin çökmesinden sonraki süreç boyunca pek çok Sahra Altı Afrika ülkesinden daha çok ilerleme kaydetmiş olmasıdır. Somali'de bir devletin mevcut olduğu son tarih olan 1990 yılı ve 2005 yılı arasında, Tablo 10.2'de yer verdiğimiz ve tüm bu dönemi kapsayacak bir karşılaştırma yapma imkânımız olan yedi göstergeden dördünde Somali, karşılaştırıldığı ülkelerin

Tablo 10.2: *Somali ve Diğer Sahra Altı Afrika Ülkeleri*

	42 Sahra Altı Afrika Ülkesi Arasındaki Sıralaması		
	2005	1990	1985
Ölüm Oranı (1000 Kişide)	17	37	30
Yeni Doğan Ölüm Oranı (1000 Kişide)	38	32[b]	31
Ortalama Yaşam Süresi (Yıl Bazında)	18	37	34
Çocuklarda Yetersiz Beslenme Oranı (Düşük Kilolu Çocukların %)	20[a]		
Telefon Hattı (1000 Kişiye)	8	29[d]	33[b]
Cep Telefonu Kullanımı (1000 Kişide)	16		
İnternet Kullanıcıları (1000 Kişide)	11		
Televizyon Kullanımı (Televizyon Bulunan Evler %)	27[c]		
DBT Bağışıklığı (12-23 Aylık Çocuklarda %)	41	38[d]	21[c]
Kızamık Bağışıklığı (12-23 Aylık Çocuklarda %)	42	38d	19f
Gelişmiş Halk Sağlığı Hizmeti (Erişim Sağlayabilen Nüfus %)	24		
Gelişmiş Su Kaynakları (Erişim Sağlayabilen Nüfus %)	41		
TB (100000 Kişide)	31	40	

Kaynak: Powell, Ford, Nowrasteh (2008). Verilen yıllar için veriye ulaşılamadığı durumlarda en yakın döneme ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada yer verilen 42 ülkenin tamamı şunlardır: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Kameron, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Cibuti, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Gabon, Gambia, Gana, Gine-Bissau, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malawi, Mali, Moritanya, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Somali, Güney Afrika, Sudan, Esvatini, Tanzanya, Togo, Uganda, Zambiya ve Zimbabve. İtalikler söz konusu derecenin en az bir ülkeyle eşit olduğunu göstermektedir; aderecelendirme 36 ülke arasında yapılmıştır; bderecelendirme 41 ülke arasında yapılmıştır; cderecelendirme 40 ülke arasında yapılmıştır; dderecelendirme 30 ülke arasında yapılmıştır; ederecelendirme 37 ülke arasında yapılmıştır; fderecelendirme 36 ülke arasında yapılmıştır).

karşısında sıralamasını yükseltmiştir. Veriler üzerine bu gibi yorumlar yaparken temkinli olmamız gerekse de sunduğumuz tablo Somali gibi devletsizleşmenin, Sahra Altı Afrikası'ndaki az gelişmiş ve despot bir devlet tarafından idare edilen ülkelere faydalı olacağına işaret etmektedir.

Peki anarşiyi kabul etmek, devletin çökmek üzere olduğu az gelişmiş ülkeler için toplumsal refahlarını yükseltebilecek bir hamle olur mu? Uluslararası camianın bunun gerçekleşme-

sini önlemeye yönelik çabalarından dolayı ve de bu çabalara karşın, kayda değer bir zaman dilimi boyunca devletsiz bir şekilde varlığını sürdüren tek bir ülke bulunmaktadır. Yine de önceki sayfalarda sunduğumuz verilerin gösterdiği gibi devletin çökmesine ve anarşinin ortaya çıkmasına müsaade etmeye *yönelik* argümanlar, çoğunlukla maruz kaldığımız kıkırdamalar ya da alaycı sırıtışlardan daha fazlasını hak etmektedir.

Harold Demsetz (1969) herkesçe bilinildiği üzere sosyal bilimcileri, "hayal safsatasına" düşmemeleri, yani kusurlu gerçeklikle varsayımsal bir ideal durumu karşılaştırmamaları konusunda uyarmıştır. Demsetz bunun yerine, yüz yüze geldiğimiz bir durumla ulaşılabilir bir konumda olan olasılıkları karşılaştırmamız gerektiğini ifade eder. İlk durumdan diğerine ulaşmaya yönelik çizeceğimiz plan da, şeylerin geçmişte ve günümüzde nasıl olduğu; gelecekte de nasıl olacağı üzerine yapılan bir değerlendirmeye dayanmalıdır. Demsetz'in bu temkinli yaklaşımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan reformları ve Coyne'nin de belirttiği gibi (2006) daha dar bir kapsamda Somali'yi değerlendirirken faydalanabileceğimiz bir bakış açısıdır.

Politika yapıcılar birinci en iyi idari biçimlerin, ikinci en iyi idari biçimlere karşıt olmasına, hatta söz konusu olan ülke, idari olasılıkları hayli sınırlandırılmış olan az gelişmiş bir ülkeyse düşük nitelikli idari biçimlere karşıt olmasına dahi müsaade etmemelidir. Mesela Somali örneğinde idari olasılıklar üzerine düşünülürken ülkenin geçmişi ve şu anki durumu üzerine yapılan gerçekçi bir değerlendirmenin temel alınması, en azından yakın bir gelecekte merkezi bir devletin tesis edilebilmesinin ya da kısıtlanmış ve destekleyici bir biçime sahip olmasının, devletleşmeye yönelik yakın tarihli denemelerde olduğu gibi pek de ihtimal dahilinde olmadığını göstermektedir. Somali'nin devlet idaresi altındaki geçmiş deneyimleri Sahra Altı Afrikası'ndaki diğer ülkelerin sürmekte olan tecrübelerine benzer şekilde, yeniden bir devletin kurul-

masını savunan kişilerin sıklıkla sergilediği iyimser tutumun abartılı olduğuna işaret eder. Nitekim devletin çöküşünü takip eden birkaç yıl içinde sivil savaşın patlak vermesine neden olan gruplararası anlaşmazlıklar halen ciddi bir boyuttadır. Ayrıca bu gruplardan biri kayda değer bir güç elde ettiği zaman, Barre rejiminin devrilmesinden önce gördüğümüz gibi, sahip olduğu yetkiyi ülkenin yararından ziyade düşmanlarına karşı kullanacaktır. Neticede Somali Federal Hükümeti'nin, önceki bölümde belirttiğimiz gibi ülke içinde fazla destek bulamamasının nedeni de tam olarak ülkedeki fraksiyonlara liderlik eden kişilerin, bir grubun fazlaca güç kazanmasının diğer grupların ortadan kaldırılması anlamına geldiğinin bilincinde olmasıdır.

İkinci en iyi teorisi az gelişmiş ülkeleri yönetebilecek olası idari biçimlere uygulandığı haliyle, kurallara bağlı ve despot olmayan bir devlet ihtimaline yönelik tarihin koyduğu kısıtlamalardan dolayı yüksek nitelikli bir idari birimin tesis edilemeyecek olması durumunda ikinci en iyinin, yani anarşinin sağlanabilmesi amacıyla yüksek nitelikli bir devletin ihtiyaç duyduğu hukuk sistemi, kolluk güçleri ve kamu hizmeti gibi diğer koşullardan da vazgeçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine de bu bakış açısı, *herhangi bir* siyasi despotluğun (diğer bir deyişle de hükümetin tümüyle etkili bir şekilde kısıtlanmamış olmasının), devletin terk edilmesini gerektirdiği anlamına *gelmemektedir*. Öyle ki, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da bulunan gelişmiş ülkeler dahi bu kıstası tam olarak karşılayamamaktadır. Zaten yaptığım incelemede de, söz konusu kısıtlamaların hiç bulunmaması ve dolayısıyla devlet faaliyetlerinin hiç denetlenmemesi gibi, dünyanın en fakir bölgelerinde gözlemlediğimiz koşullara odaklanmış bulunmaktayım. Nitekim bu gibi örneklerde devletin vatandaşlarına yarardan çok zararı olduğu gibi, anarşinin de devlete üstün olma ihtimaliyle karşılaşırız. Dolayısıyla yapmamız gereken şey, bu olasılığın hangi ülkeler için bir gerçeklik olabileceğini ortaya çıkarmaktır.

Az gelişmiş ülkeler arasındaki yoksul ülkelerde devlet, çoğunlukla dışarıdan desteklenen bir pamuk ipliğine bağlı olduğundan, bu gibi bir gerçeklik akla yatkın gibi görünmektedir. Bu ülkeler açısından anarşinin memnuniyetle karşılanması, anarşi karşısında bir endişe duyulmasından daha mantıklıdır. Eğer öne sürdüğüm şekilde despot devletler olabilecek en kötü idari birimlerse az gelişmiş ülkeler arasındaki yoksul ülkeler, zaten namlunun en ucunda yer almaktadır. Anarşide toplumsal refah düzeyi, sadece yukarıya doğru seyredecektir.

11
Özyönetimin Geleceğini Düşünmek[1]

Elinizdeki kitap anarşinin düşündüğünüzden daha işlevsel olduğunu öne sürerken iki ana motifi ayrıntılandırmıştır. İlk olarak, bireyler toplumsal işbirliğini sağlaması açısından bir devlete güvenemiyor ya da güvenme konusunda isteksizlik yaşıyorsa, kendisini genellikle şaşırtıcı ve beklenmedik durumların içinde, toplumsal ilişkilerdeki sürekliliğin tek başına işbirliğini tesis edemediği bir ortamda bulur (I, II,

1. Bu bölüm Peter T. Leeson'un "Lanet Olsun: Keşiş Lanetlerinin Hukuki ve İktisadi Yapısı" (*Journal of Law, Economics, and Organization*, XXXX, 2014) çalışması ve Peter T. Leeson ve Christopher J. Coyne'nin "Çile Ağacı" (*Journal of Comparative Economics*, 40(4), 2012, s. 608-620) başlıklı çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır.

III. Bölümler). İkinci olaraksa, en azından bazı örneklerde bireylerin işbirliğini sağlaması amacıyla meydana getirdiği özyönetim mekanizmaları, gerçekçi bir diğer idari olasılığın karşısında toplumsal işbirliğini ve dolayısıyla da toplumsal refahı sağlama konusunda üstünlük sergiler (IV. Bölüm). Bu iki motif olası idari biçimlerden anarşiyle ilgili olarak iyimser, devletle ilgiliyse kötümser bir tablo çizer.

Bu sonuç bölümündeyse, şimdiye kadar ihmal ettiğim bir özyönetim biçimine, yani nesnel açıdan düzmece olan inançlara, diğer bir deyişle batıl inançlara dayanan özyönetim mekanizmalarına dair iki örneği ele alarak söz konusu motiflerin üzerinden geçmeyi umuyorum. Bu bakımdan söz konusu özyönetim mekanizmaları, iki nedenden dolayı kullanışlıdır. İlk olarak bu mekanizmaların "egzotik"liği, anarşik bir ortamdaki kişilerin karşılaştıkları toplumsal sorunlara özyönetimsel çözümler getirmeleri konusundaki pratik zekâlarına ve bu pratikliğin, özellikle de toplumsal ilişkilerde bir sürekliliğin söz konusu olmadığı koşullarda inanılmaz bir çeşitlilikle karşımıza çıkıyor olmasına dikkati çekmektedir.[2] İkinci olarak, önceki bölümlerde özyönetimin bazı örneklerde mevcut olan bir diğer idari biçime kıyasla daha işlevsel olduğunu görsek de, *batıl inançlara dayanan* özyönetimlerin bunu daha iyi bir şekilde yapabilmesi bu kitabı okuyan çoğu insan için özellikle şaşırtıcı olacaktır çünkü bu mekanizmalar görünürde olabilecek en uyduruk temelin, yani nesnel açıdan uydurma olan inanışların üzerine kurulmuştur. Amaçladığım gibi batıl inançlar üzerine kurulan özyönetimlerin bile diğer idari olasılıklardan daha üstün olduğunu varsaymak, özyönetimin devletten daha iyi sonuçlar ortaya çıkarma potansiyeline sahip olduğuna yönelik güçlü kanıtlar sunacaktır.

2. Burada değerlendirdiklerimizin dışında kalan, batıl inançlara dayalı diğer özyönetim mekanizmaları için bkz. Leeson, 2012b, 2013.

Lanet Olsun!

Batıl inançlara dayanan özyönetimlerin genellikle, tıpkı idaresini sağladıkları anarşik ortamlar gibi anlamsız ya da toplumsal anlamda kaotik oldukları düşünülür. Ancak gerçeklikteyse bu mekanizmalar, içinde bulundukları anarşik ortam gibi akla yatkın olmakla beraber insanların, toplumsal bir düzenin sağlanması adına teşvik edilmesini sağlar. Örnek olarak lanet okuma eylemini ele alalım.

Lanet, bir insanın fiziksel, duygusal, ruhsal ya da başka bir biçimde zarar görmesi için doğaüstü güçlere başvurulmasıdır. Toplumun kurallarını çiğneyen kişilere belirli bir bedel ödeyeceklerini bildirerek, devletin ya da geleneksel bir özyönetim mekanizmasının yokluğunda söz konusu kuralları görmezden gelebilecek kişileri bunlara saygı duymaya yöneltir. Bireyler lanetin etki göstereceğine inandıkları sürece lanetlenme korkusu, davranışlarının hapis cezası, sürgüne gönderilme ya da devlet veya geleneksel bir özyönetim mekanizması tarafından idam edilme ihtimali karşısında olduğu gibi istenilen yönde biçimlenmesini sağlar.

Orta Çağ'ın Batı Frank Krallığı'nda (günümüz Fransa'sının neredeyse bütün topraklarını kapsayan bölgede) yaşayan keşişler, mülkiyet haklarını korumak ve hırsızlık olaylarının önüne geçmek için yüzyıllar boyunca bu lanetlerden faydalanmış ve lanetlerini "*malediction*"* olarak isimlendirmiştir.[3] Öyle ki "lanetler, manastır hayatının korunmasında her zaman mevcuttu" (Rosenwein, Head, Farmer, 1991: 771). Yine

---

* *Malediction* kelimesi Türkçe'de yine lanet anlamına gelmekte. Ancak bundan sonraki dipnotta açıklandığı gibi, belirli bir lanetleme eylemine işaret ediliyor. İlgili yerlerde bu kelime kullanılacaktır. (ç.n.)

3. Bu bölümde "*malediction*" kelimesi, papazların çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan lanetleri bağlamında kullanılmaktadır. Gerçekteyse, ilerleyen sayfalarda değineceğim gibi "*malediction*" belirli bir lanetleme biçimi olarak "litürjik lanetler"i karşılamaktadır. Yaptığım inceleme daha çok papazların lanetleri hakkında olduğundan "*malediction*" terimini, bütün bu biçimleri kapsayacak, diğer yandan da düşünülebilecek farklı türlerdeki, ruhbanların uzmanlık alanlarında bulunmayan lanetlerden ayrı tutacak şekilde kullanıyorum.

de mülklerini korumak amacıyla lanetlerden faydalanan tek topluluk manastırlar değildi. Ruhban sınıfının oluşturduğu "*canon*"* gibi diğer topluluklar da lanetlerden faydalanıyordu.[4]

Günümüzün keşiş ve rahip imgesinin bu kişileri yoksul olarak resmediyor olmasına karşın Batı Frank Krallığı'nda yaşayan ruhbanlar oldukça varsıldı (örnek olarak bkz. Geary, 1991: 20). Sahip oldukları en önemli varlıkları geniş, boş araziler ve bu araziler üzerinden elde ettikleri gelirdi. Batı Frank Krallığı'nın büyük bir bölümünde ruhban sınıfı en çok arazi sahibi olan sınıftı (örnek olarak bkz. Little, 1903: 208).

10. ve 12. yüzyıllar arasında söz konusu toplulukların sahip olduğu zenginlikler büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. Karolenj Hanedanlığı'nda ruhbanın mülklerini kralın atadığı kontların ya da kralın kendisinin teşkil ettiği hanedanlık adaleti koruyordu.[5] Ancak son Karolenj hükümdarı olan I. Ludwig'in tahta geçmesiyle bu sistem bozulmaya başlamıştı.

9. yüzyıldaki Viking baskınlarının önceki idari biçime sekte vurması, 10. yüzyıla gelindiğinde Karolenj hanedanlık adalet sisteminin çökmesiyle sonuçlandı. İlk olarak mülk sahipliğinin, hanedanlığın takdirinden ziyade miras yoluyla belirlenmeye başlanması, kontların merkezi idareden bağımsızlaşmalarına yol açtı. Ancak kısa bir süre içinde kontlar, sahip oldukları otoriteyi de kaybetti. Güç sahibi olan yerliler

---

* *Canon* Türkçe'de (diğer kullanım alanları haricinde dinsel bağlamda), Katolik Kilisesi hiyerarşisindeki rahip rütbesi veya dini emirler olarak geçmiştir. Ancak burada "*canon*" bir katedralde (bu başka bir büyük kilise de olabilir) ya da katedrale yakın bir ruhban evinde yaşayan ve hayatlarını kilisenin geleneklerine göre şekillendiren din adamlarını ifade etmektedir. Bu ruhbanların oluşturduğu topluluklarsa "*canons regular*" olarak isimlendirilir. (ç.n.)

4. Lanetlemek, keşişlerin ve ruhbanın mülklerini sağlama almak için faydalandıkları tek yöntem olmasa da oldukça önemli bir konuma sahipti. Diğer yöntemler üzerine bir inceleme için bkz. Rosenwein, Head, Farmer, 1991.

5. Ancak bunun nedeni tabii ki eli açıklık değildi; nitekim Kilise hanedanlığa önemli ayrıcalıklar tanıyordu. Aksi takdirde de hanedanlığı lanetleyebiliyor ya da sahip olduğu ilahi ilişkileri, seküler yöneticileri gayri meşru kişiler olarak ilan etmek için kullanabiliyordu. Buna karşın yine aynı idarecileri kutsayabiliyor ya da onlara ilahi bir meşruluk bağışlıyordu. Kilise'nin desteği karşısında da seküler yöneticiler, Kilise'nin mülklerini koruyordu.

kaleye kumandan olarak tahkim edilmeye başlandı ve basit bir idari birim olan kontların yerini aldı. Nihayetinde de ortaya, yalnızca kendinden daha kudretli birisine hesap verecek olan güç sahibi bu kişinin yönettiği, küçük derebeyliklerinden oluşan bir sistem çıktı.[6]

Eğer ruhban sınıfı kendisini koruyabilecek bir ordu gücüne sahip olsaydı, bu durum onlar için çok da vahim olmayabilirdi ancak çoğu ruhban topluluğun askeri bir gücü bulunmuyordu. Dolayısıyla "manastır, kendi mülklerini korumak adına somut şeyleri ya da bir ordu gücünü doğrudan kumanda edemiyordu" (Little, 1993: 53). Keşiş ve rahipler dünyevi yaşantılarından vazgeçtiklerinde silahlarını, atlarını ve kendilerini korumak için kullanabilecekleri diğer şeylerden de feragat ediyordu.[7] Ruhban sınıfının geniş bir alana yayılan topraklarıysa, ahlaki değerlerden yoksun güç sahibi kişilerin meydana getirdiği ve fiziksel gücü tekelinde bulunduran bir grup açısından bakıldığında oldukça kolay bir hedefti.

Bu durum feodal anarşi olarak tanımlansa da günümüzde

6. Bahsedilen dönemde toplumsal düzenin bozulma nedenleri, Orta Çağ tarihçileri tarafından etraflıca incelenmiştir. Örnek olarak bkz.: Duby, 1977; Dunbabin, 1985; Bisson, 1994; Geary, 1995. Yine de bu durum herhangi bir yargı makamının faaliyet göstermediği anlamına gelmemektedir. Bireysel toprak sahiplerinin başvurabildiği ve bir bakıma yetki sahibi mahkemelere sıklıkla rastlasak da buradaki sorun, farklı lordların himayesindeki kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıklarda aracılık yapabilecek ve verilen kararların uygulanmasını sağlayabilecek resmi olarak otorite sahibi bir mahkemenin bulunmamasıydı. Diğer yandan Karolenj adalet sisteminin çöküşünü takip eden zaman dilimi, hiçbir idari birimin mevcut olmaması açısından düşünüldüğünde anarşik değildi. Gerçekten de, bu makalenin ele aldığı lanet örneğinde olduğu gibi özel idare biçimleri söz konusuydu. Buna karşın yaygın bir toplumsal hukuk sisteminin bulunmaması açısından düşünüldüğündeyse bu zaman dilimi anarşikti. Bu yıllarda lanet okumak, Kilise'nin mülklerinin korunması açısından önemli bir araçtı.

7. Bu manastırların, "dünyevi gücün sembol ve biçimlerinin... terk edilmesi" şeklindeki ilkesine uygun bir eylemdi (Little, 1993: 51). Kamu kurumlarının görevlerini düzgün bir şekilde yerine getirdiği dönemlerde keşiş ve rahiplerin beklentisi, devletin kendilerini koruyacağı yönündeydi. Bu kurumlar bozulmaya başladığında yapabilecekleri şey, bu makalede bahsediliyor olduğu gibi diğer mekanizmalara bel bağlamaktı.

Orta Çağ üzerine çalışan pek çok bilgin bu tanımı kullanmaktan uzak durmaya çalışmaktadır; yine de söz konusu terim, mülklerin korunmasına yönelik günümüz Fransa'sındaki kamu kuruluşlarına karşılık gelen müesseselerin ne kadar zayıf oldukları hakkında isabetli bir bakış açısı sunar.

Ruhban sınıfının varlıklarını daha iyi koruma amacıyla kutsal lanetlere bel bağlamaları bu bağlamda gerçekleştiği gibi, mülkiyet haklarına tehdit oluşturan kişilerle baş edebilmek için çeşitli lanet biçimlerinden faydalanmışlardır. Tarihçi Lester Little de bunları derlemiş ve tercüme etmiştir (1993). Önümüzdeki sayfalarda bu lanetlerin biçimlerini tarif ederken onun çalışmalarından faydalanacağım.

Keşiş ve rahiplerin mülklerini, kale yağmacılarına karşı koruma amacıyla faydalandıkları lanetlerin ilk biçimi litürjik lanetlerdi [Lt. maledictio]. Diğer yandan ruhbanlar topluluk halinde ayin gibi bir ibadet gerçekleştirecekleri zaman, hürmetlerini sunmak istedikleri bir kişiyi, kuralları belirlenmiş olan litürjik bir takdisle kutsuyordu.[8] Kaynak olarak kullandıkları kitaplardaysa [benedictional] bu kutsamanın nasıl yapılacağıyla ilgili ruhani formüller yer alıyordu.

Gelgelelim, Orta Çağ ruhbanlarının lanetler için kullanabileceği bir kaynak kitap [maledictional] bulunmamasına rağmen litürjik lanetler de uygulanıyordu; kutsamada olduğu lanetlerde de toplu olarak yapılan bir ibadet esnasında, *lanetlenmek* istenen kişiye yönelik gerçekleştirdikleri ritüeller mevcuttu. Fefchamp Manastırı'nda kullanılan ve yaklaşık olarak 10. yüzyılın sonlarına tarihlenen lanetleme formülünü ele alalım:

> Onları lanetliyoruz; onları Kutsal Meryem'in kilisesinden [Holy Mother Church]* ve takva sahibi bütün Hıristiyanlar'dan tecrit

8. Ruhbanlar kendi çıkarlarını güvence altına almak için ruhani saiklerden hem olumlu hem de olumsuz şekilde faydalanıyordu: Kilise'nin mülküne tehlike oluşturan kişiler lanetlenebiliyor, bağış yapan kişilerse kutsanabiliyordu.

* Holy Mother Church tabiri Hıristiyanlığın farklı mezhepleri tarafından

> ediyoruz; ta ki yollarından dönüp, haksız bir şekilde aldıklarını geri veresiye kadar... Lanet, ellerinin ve zihinlerinin üzerinde olsun. Lanet, gözlerinin ve alınlarının üzerinde olsun. Lanet kulaklarının ve burunlarının üzerinde olsun. Lanet, topraklarının ve otlaklarının üzerinde olsun... Lanet, uyurlarken ve uyanıklarken, bir yere gidip bir yerden dönerlerken, yerlerken, içerlerken, konuşurlarken ve susarlarken üzerlerinde olsun. Lanet, hiçbir zaman hiçbir yerde peşlerini bırakmasın.

Ruhbanın uyguladığı bir diğer lanet biçimi de yakarmaktı. Aslına bakacak olursak yakarmak, pratikte bir lanet değildi ancak ruhbanlar, lanet benzeri bir etki yaratması için ve kimi zaman da asıl lanet ritüelleri esnasında bundan faydalanıyordu.

Bakıldığında bu eylem, hararetli bir şekilde yalvarmak anlamına geldiği gibi keşişlerin ya da rahiplerin birini lanetlemek amacıyla feryat etmeleri de tam olarak buydu. Yakarışta bulunan ruhbanlar Tanrı'ya ve İsa'nın havarileri, Hıristiyanlık şehitleri ve çoğunlukla da azizler gibi diğer kutsal figürlere sesleniyordu.

Ruhban toplulukları hangi azizin ismini taşıyorsa, resmi olarak o azizin sahip olduğu bir topluluk sayılıyordu. O dönem yaygın olan bir inanca göre bu toplulukları korumak da azizlerin göreviydi. Dolayısıyla mülkiyet hakları ihlal edilen keşiş ve rahiplerin, topraklarına saldıran kişiye engel olması amacıyla himayesinde bulundukları azize yakarmaları olağandı.[9]

Bazı örneklerde yakarışta bulunmak, azizlere ya da diğer kutsal kişilere yalvarma biçimini alsa da kimi zaman aşırıya

---

farklı şekillerde yorumlanmaktadır ancak bütün yorumlarda ortak olan nokta, (belirli bir kiliseye ya da katedrale gelen kişileri, belirli bir mezhebe mensup olan kişileri doğuran ya da bir mezhebin ortaya çıkmasını sağlayan) anne motifidir. (ç.n)

9. Aslında yakarışta bulunan ruhbanlar doğrudan Tanrı'ya sesleniyordu. Nitekim, kendi zamanlarında aşağılanmış olan azizler de Tanrı'ya yakarmıştı. Gerçekleştirilen lanetleme ritüeli nedeniyle bu feryada sebep olan günahkâr kişinin endişe duyması gereken şeyse, Tanrı'nın ya da söz konusu azizin (veya ikisinin birden) gazabıydı.

kaçılarak bu doğaüstü koruyucular, açık bir şekilde aşağılanıyordu.

Ruhbanlar kutsal kişileri, bu kişilerin emanetlerini ya da (haç ya da kutsal yazıtlar gibi) cismani kalıntılarını, ululuk atfettikleri geleneksel yerlerinden zemine indirip çalı ya da dikenlerle örterek aşağılıyordu. Feryat eden ruhbanlar benzer bir şekilde yüzükoyun yere kapanıp, (Tanrı'nın kölesi olan) kendi mevcudiyetlerini de hor görüyordu.

Yağmacılar açısından bakıldığında ruhbanın kutsal kişileri (ya da kendilerini) aşağılamalarındaki mantık, yüceltilmesi beklenen bu kişileri küçük düşürerek kışkırtmak olabilirdi. Nihayetinde bu doğaüstü koruyucular da öfkelenir ve hoşnutsuzluklarının acısını, ruhban sınıfının kendilerine saygısızlık yapmasına yol açan yağmacılardan çıkarabilirdi.[10]

Orta Çağ ruhban topluluklarının faydalandığı üçüncü lanetleme biçimiyse, herkesin aşina olduğu aforoz ve bununla beraber cemaatten dışlama eylemiydi.[11] Aforoz etme genelde papanın ve piskoposların yetki alanına giriyordu ancak bazı durumlarda bu yüksek rütbeli din adamları daha düşük bir rütbeye sahip olan din adamlarına, Kilise'nin sınırlarını ihlal eden kişileri aforoz etmeleri için "yetki veriyordu."

---

10. Ruhbanın yakarışta bulunmasına neden olan kişilerin yüzleşmesi gereken şey sadece ilahi bir gazaptan duyulan korku değildi. Bunun yanında çevrelerinden, ailelerinden ve alışveriş yaptıkları kişilerden de yaşantılarını değiştirmeleri ve kabahatlerinin bedelini ödemeleri hususunda bir baskı görmeliydiler. Bu işlev, incelediğimiz bütün lanetleme biçimleri için ortak bir rol olduğu gibi, mülkiyet haklarının korunmasına yönelik fazladan bir destekleyici unsurdu. Ancak lanetlerin doğaüstü yaptırımlarını ya da mahcup edici niteliklerini tartmanın ya da birbirlerinden ayırmanın somut bir yolu bulunmuyordu. Yine de bu görevin bir bölümünü, lanetlerdeki doğaüstü unsurların yerine getirmesinin beklendiği açıktı. Örnek verecek olursak, ilerleyen sayfalarda ele alacağımız "sözleşme lanetleri", ruhbanlar ve ikinci taraflar arasında gizli olarak yapılan bir sözleşme biçimiydi. Karşı taraf sözleşmeye uymaması halinde lanetleneceğini bilse de üçüncü tarafların bu sözleşmeden haberdar olmaması, sözleşmeyi ihlal eden kişi ya da kişilerin toplum içinde ayıplanmasını imkânsız kılıyordu. Bu gibi durumlarda lanetin yaratması beklenen etkiyi, yalnızca doğaüstü unsurlar sağlayabilirdi.

11. Orta Çağ'daki aforoz uygulamalarıyla ilgili olarak bkz. Vodola, 1986.

Aforoz, bir kişiyi dini törenlere dahil etmemekten, bu kişinin Kutsal Meryem Kilisesi bünyesindeki bütün insanlarla ilişiğini kesmeye kadar uzanan çeşitli uygulamaları kapsıyordu. Aforoza ek olarak dışlama da belirli ritüellerle gerçekleşen tiyatral bir aforoz biçimiydi. Daha itaatsiz kişiler cemaatten atılırken gerçekleştirilen ritüellerde çoğu zaman, bu cezanın günahkâr kişinin ruhu üzerindeki etkisini simgeleştirmek adına bir mumun söndürülmesi ya da yere atılıp üzerine basılması merasimi de yapılıyordu.

Diğer yandan ruhbanlar, varlıklarına yönelik bir tehdit oluşturacak ciddi ihlallerde bulunan belli başlı kişileri aforoz eder ya da dışlarken, bu kişileri lanetlemekten de geri kalmıyordu. Bu gibi durumlardaysa lanetleme ve aforoz etme arasındaki çizgi belirsizleşiyor, aforoz etme ve dışlama, bir lanetleme biçimi haline geliyordu. Papa VIII. Benedict'in, St. Gilles Manastırı'nın mülkiyet haklarını çiğneyen birtakım kişilere yönelik gerçekleştirdiği aforozu ele alalım:

> Doğu'da lanetlensinler, Batı'da mirasımızdan mahrum bırakılsınlar, Kuzey'e girişleri yasak olsun ve Güney'de aforoz edilsinler. Lanet gündüz vakti onları bulurken, gece vakti aforoz edilsinler. Lanet evlerinde onları bulurken, uzaklarda aforoz edilsinler, lanet onları ayaktayken bulsun, otururken aforoz edilsinler... Lanet onları baharda bulsun, yaz aylarında aforoz edilsinler, sonbaharda lanetlenirken, kışın aforoz edilsinler.

Ruhban sınıfının mülklerini güvence altına almak için kullandıkları lanetlerin son biçimi olan sözleşme lanetleriyse, farklı bir şekilde uygulanıyor olmasına rağmen diğer lanetlerden farklı bir amaca hizmet ediyor değildi.[12] Keşiş ve rahipler güç kullanarak toprak ve mallarını eline geçirmek isteyen güç sahipleri gibi, bir arazi üzerinde vardıkları anlaşmayı ihlal eden kişileri de lanetliyordu.

Ruhban toplulukları çoğu zaman, bir hayırseverin kendilerine bağışta bulunması yoluyla mülk sahibi oluyordu.

12. Little'yle (1993) beraber bkz. Tabuteau, 1988.

Birisinin sözgelimi manastırlara toprak bağışlıyor olması nadiren karşılaştığımız bir durum değildi; gelgelelim, bu hayır sahibi kişinin de amacı lordunun, lordunun varisinin ya da kendi mirasçısının, gelecekte ruhbanın kendilerine verilen bu topraklar üzerinde hak iddia edebilmesini sağlamaktı. Ruhbanlar bu gibi bir durumla karşılaşmamak amacıyla kendilerine toprak hediye eden ve ruhban sınıfından olmayan bu kişilerden, bu kişilerin lordundan ya da mirasçılardan toprağın bağışlanmış olduğunu kesin bir şekilde onaylamalarını istiyordu. Ardından verdikleri onay, toprağın bağış olduğunun belirtildiği bir sözleşmeye kaydediliyor ve bu sözleşme de ruhbanda kalıyordu.[13]

Bu kişilerin verdikleri sözleri tutmalarını sağlamak için ruhbanlar yaptıkları sözleşmelere "lanet ibareleri" de ekliyordu.[14] Sözleşmenin karşılıklı taraflarının gözetiminde ve rızalarıyla belirlenen bu ibareler, Kilise'nin sözleşmede belirtilen mülkiyet haklarını ihlal edecek olan tarafları lanetlemekle tehdit ediyordu. 12. yüzyılda ruhban sınıfından olmayan bir kişinin Kilise'ye bağışladığı toprakla ilgili yapılan aşağıdaki sözleşme kaydındaki "lanet ibaresini" ele alalım (Little, 1993: 56):

> Her kim bu anlaşmayı ihlal etmeyi düşünürse... üç [İbrani] Patriğimiz İbrahim, İshak ve Yakup'un; dört İncil yazarı Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın; on iki havarinin, on altı peygamberin, yirmi dört ihtiyarın ve İznik Konsili'ne katılan 318 kutsal babamızın lanetleri üzerinde olsun; Rab'bi için ölen 144000 şehidin, Kerubim ve Seraphim'in, ki onlar Tanrı'nın tahtını taşır ve Tanrı'nın bütün azizlerinin lanetleri üzerinde olsun.

13. Bu uygulamanın Anglo-Normanlar arasında yol açtığı sorunlar ve bu sorunların neticesi olarak ortaya çıkan hukuk sistemi için bkz. Leeson, 2011.
14. Ayrıca Kilise'nin mülklerini konu edinen bazı sözleşmelerde, ruhban sınıfından olmayan kişilerin de bu sözleşmeye uymayabilecek kimseleri lanetlediği görülür. İlahi lanetlerin gücünü yalnızca ruhbanın kullanabildiğini dikkate alacak olursak, bu büyük olasılıkla bir rahibin izni/onayı alınarak yapılmıştır.

Hiç şüphesiz, fazlasıyla kalabalık olan bir azizler ordusunun dahil edilmediği bu sözleşme, sözleşmeyi ihlal etmeyi deneyebilecek olan kişileri lanetlemesi için en az 144380 kişiye seslenmektedir. Nitekim bu, lanetlenmek için çok büyük bir sayıdır.

Ruhban sınıfının mülklerini korumasına hangi lanet biçiminin imkân verdiği hakkında sayısal bir veri bulunmamaktadır. Gelgelelim anlatıma dayalı kaynaklar, lanetlerin bu amaç çerçevesinde etkili olduklarına işaret eder. Ki ruhban sınıfının mülkiyet haklarını korumak için üç yüzyıl boyunca lanetleri kullanmış olması da lanetlerin tamamen değilse bile kısmen bir geçerliliğe sahip olduklarını göstermektedir. İlahi müdahalelere başvurulmasını inceleyen Orta Çağ tarihçisi Geary'nin belirttiği gibi, ruhbanın mülklerinin korunması hususunda" [lanetler] çoğu zaman, en azından uygulanabilir olan diğer seçeneklerden daha çok işe yaramış gibi görünmektedir" (1991: 20).

En önemlisi de lanetlerin bir özyönetim mekanizması işlevini yerine getirmesinin, Tanrı'dan Kilise'ye saldıran kişileri doğaüstü yollarla cezalandırmasını istemek gibi asılsız bir batıl inanca rağmen değil de bu inanç sistemi *sayesinde* sağlanmış olmasıdır. Bu inançlarınsa temelini, Orta Çağ'da Hıristiyanların inançlarını yansıtan merkezi öneme sahip bir kitapta, İncil'de bulur.[15]

Orta Çağ ruhbanlarının karakteri gibi İncil de kardeşçe bir sevginin ve ürkütücü bir gazabın ilginç bir karışımından

15. İncil'e ve dolayısıyla da İncil'in hırsızlığa koyduğu yasaklara inanan güç sahibi bir kişi, inancına rağmen Kilise'nin mülküne zor kullanarak el koymayı düşünebileceği gibi kendisini de hırsızdan ziyade, kendi malını meşru bir şekilde geri alan ya da bu eylemini Tanrı'nın gözünde haklı çıkaracak başkaca amaçlara sahip bir insan olarak görüyor olabilir. Bunun karşısında, yaptığı şeyin hırsızlık olduğunu bilen güç sahibi bir kişi de öldüğü zaman Tanrı'nın vereceği cezanın, elde etmiş olduğu mülkün o an için kendisine sağlayacağı faydadan daha az olduğunu düşünmesi yüzünden bu eylemi gerçekleştirmiştir. Ancak her iki durumda da lanetler, bir mülke el koymanın bedelini yükseltmenin yanında bu bedelin büyük bir bölümünü o zaman dilimine taşımış ve güç sahibi bir kişinin, Kilise'yi soyma ihtimalini azaltmıştır.

meydana gelmiştir. Öyle ki, çok sayıda lanet de içermektedir. Örnek olarak Tesniye 28'in, aşağıda yer alan kısa bir bölümünü ele alalım:

> [Ancak] Efendiniz olan Tanrı'nın sözünü dinlemez, bugün size ilettiğim buyrukların, kuralların hepsine uymazsanız, bütün şu lanetler üzerinize gelecek ve sizi ele geçirecektir:
> Kentte de, kırsalda da lanetleneceksiniz...
> Bir yere girerken de, oradan çıkarken de lanet üzerinizde olacak...
> Efendiniz, almak için gideceğiniz topraklarda sizi yok edinceye dek salgın hastalıklarla cezalandıracak. Sizi yıkıcı hastalıklarla, ateşle, iltihapla, yakıcı sıcaklıkla, kuraklıkla, mantarlarla, küfle cezalandıracak. Bunlar helak olduğunuz ana kadar size eziyet edecek. Başınızın üstündeki gök tunç, ayağınızın altındaki yer demir olacak...
> Bir kadınla evlenmeye yemin edeceksiniz ancak başka birisi o kadını elinizden alacak ve ona tecavüz edecek. Ev inşa edeceksiniz ancak içinde yaşayamayacaksınız. Üzüm bağları ekecek ama meyvelerinin tadına dahi bakamayacaksınız. Öküzünüz, gözleriniz önünde kesilecek, etinden bir gıdım bile yiyemeyeceksiniz... Efendiniz dizlerinizde ve bacaklarınızda tedavi edilemeyen çıbanlar çıkartacak, ayaklarınızın tabanından başınızın tepesine kadar her yerinizi kaplayacak...
> Bütün lanetler sizi bulacak...[16]

Bu lanetler kulağa oldukça tanıdık gelmektedir. Nitekim litürjik ritüellerde, yakarışlarda, aforozda ve sözleşmelerde yer alan lanetlerle aynıdırlar. Yukarıda İncil'den alıntıladığımız bölümle, Limogesli Aziz Martial Manastırı'ndaki litürjik ritüellerde dile getirilen ve yaklaşık olarak 10. yüzyılın sonlarına tarihlenen şu laneti karşılaştıralım (Little, 1993: 60-61):

> Bu vesileyle kardeşlerim, sizleri, bazı uğursuz insanların Azizimiz Martial'in topraklarını viraneye çevirdiği konusunda bilgilendirmiş

16. Çok sayıda ilahi lanetin yer aldığı bir diğer kitap da Zebur'dur. Örnek olarak bkz.: 35:6; 35:8; 55:15; 69:22; 69:23; 69:25; 69:28; 83:17; 109:8; 109:9; 109:10; 109:11; 109:12; 109:13; 140:10. Zebur'da yer alan lanetler hakkında bir çalışma için bkz. Curraoin, 1963.

> oluyoruz... Tanrı'nın bütün azizlerinin lanetleri üzerlerinde olsun... Lanet şehirde de, boş topraklarda da üzerlerinde olsun. Lanet onları evlerinin içinde ve evlerinin dışında bulsun... Karıları ve çocukları, onlarla ilişkili olan herkes lanetlensin... Bağları ve ekinleri, ormanları lanetlensin... Efendimiz onlara açlık ve susuzluk, veba ve ölüm göndersin, ta ki izleri dünyadan silinene kadar... Üzerlerindeki gök pirinç, ayak bastıkları topraklar demir olsun... Efendimiz onlara ayaklarının altından başlarının tepesine kadar hasar versin.

Ruhbanın lanetlerini yağmacılara karşı etkili bir şekilde kullanabilmek için, bu kişilerin var olan inançlarını dikkate alması gerekiyordu. Yağmacılar Hıristiyan olduğundan dolayı lanetlerin "ilahi bir geleneği" temel alması da tam olarak bunu sağlıyordu (Geary, 1995: 96).[17]

Ruhbanların anarşik bir durumda karşı karşıya geldikleri sorunların üstesinden gelmek için batıl inançları temel alan bir özyönetim mekanizması olarak lanetlerden faydalanmaları, bu kitabın ikinci bölümünde ele aldığımız gibi toplumsal ilişkilerdeki sürekliliğin, hırsızlığı önleme konusunda tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Pek çok durumda sihirsel düşünce yağmacılığa karşı etkili bir koruyuculuk sağlayamıyor olsa da, mesela Orta Çağ'da keşiş ve rahiplerin karşılaştıkları belirli zorluklar, batıl inançların geçerlilik ka-

17. Lanetlerin etkisi, kişinin bunlara yönelik inancına bağlı olduğundan, saldırgan bir tutum sergileyen kişilerin, özel olarak ruhban sınıfının lanetlerine, daha genel olaraksa İncil'e ya da Hıristiyanlığa yönelik bir inançsızlık geliştirmeleri olasıydı. Her ne kadar böyle bir seçeneğe yöneldiklerine dair herhangi bir kanıt bulamasam da bu durum, insanların kendilerini kandırmasının mümkün olmadığı ya da bunun hiç gerçekleşmediği anlamına gelmemektedir. Yine de elimizde bir kanıt bulunmaması, kişinin dini inançlarını bilinçli bir şekilde değiştirmesinin zor olduğunu gösteriyor olabilir. Nitekim Hıristiyan olan bir kişi dini inançlarını bir kenara bırakmayı istiyorsa, zamanının karşısında uyumsuz birisi haline gelecektir. Dinini terk etmeyi düşündüğü esnada da, gelecekte bir inanç sahibi olmamasından ötürü lanetleneceğine inanacaktır. Günümüzdeyse birinin kendi isteğiyle Hıristiyanlıktan çıkması için, bu kişinin Hıristiyanlık hakkında zaten ciddi şüphelere sahip olması ve sonuç itibariyle Hıristiyanlığı reddetmesi gerekir.

zanabilmesi amacıyla sihirsel düşüncenin etkinliğine katkıda bulunacak bir "inanç çerçevesine" gereksinim yaratmıştır. Bu da bireylerin anarşik koşullar altında toplumsal düzeni sağlayabilmek için kullanabilecekleri ve zaten kullandıkları bir özyönetim mekanizmasını daha meydana getirir.

Çile Ağacı

Toplumsal düzeni güvence altına almak için birilerini lanetleyen keşişlerden çok daha farklı nesnel düzmecelerden faydalanılmıştır. İnsanların aynı amaç doğrultusunda devlete güvenemeyecekleri ya da güvenmeyi tercih etmedikleri durumlarda kullandıkları, batıl inançlar üzerine temellenen pek çok özyönetim mekanizması mevcuttur. Burada ele alacağımız örnekse günümüz Liberya'sında kullanılan ve çile ağacı olarak bilinen, işkenceli bir sorgu yöntemidir.

İşkenceli sorgular dünyanın her yerinde uzun ve kapsamlı bir geçmişe sahiptir. Bunların en bilinenleriyse, Orta Çağ Avrupa mahkemelerinde görülen karışık suç davalarında, davalının suçlu ya da masum olduğunu belirlemek için bu kişiye kaynar su ya da akkor halindeki demirle işkence yapılmasıdır. Yüzyıllarca uygulanan bu yöntem 13. yüzyıl İngiltere'sinde soruşturmaların yürütüldüğü jürili yargılama sisteminin ortaya çıkmasının önünü açmıştır.[18]

İşkenceli sorgular günümüz Liberya'sında halen yaygın olarak karşılaştığımız bir uygulamadır çünkü devlet destekli yargı organları bulunsa da, işlevlerini yerine getirememektedir. Nitekim çoğu Liberyalı, devletin tesis ettiği ancak yozlaşmış bir vaziyette olan, çoğunlukla da hukuk ve yargı süreçleri konusunda bilgisiz kişiler tarafından idare edilen ve en temel hukuki hizmetleri vermesi için gerekli olan kaynaklardan yoksun bu hukuk sisteminden faydalanamamaktadır. Devletin bu başarısızlığı karşısında, özellikle de Liberya'nın kırsal

18. Orta Çağ'daki işkenceli sorguların hukuki ve iktisadi yapısı için bkz. Leeson, 2012c.

kesimlerinde yaşayan ve ülke nüfusunun yarısından fazlasını meydana getiren Liberyalılar, fiili bir "yargı anarşisiyle" karşı karşıya olduklarından dolayı cezai adaleti sağlamak amacıyla, aralarında çile ağacının da bulunduğu çeşitli mekanizmaları kullanmıştır.

Günümüzde "çile ağacı [sassywood]" terimi, Liberyalıların teamüle dayalı cezai adalet sisteminde, Sierra Leone halkı arasında ve yine Afrika'daki bazı küçük toplumlarda önemli bir rol oynayan farklı işkenceli sorgu biçimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.[19] Gelgelelim benim de üzerinde duracağım çile ağacı işkencesi kendine verilen bu adı, bahsettiğimiz adalet sistemlerinde sanığın suçlu olup olmadığına karar verebilmek amacıyla içmesi istenen zehirli bir karışımdan almaktadır. Bu karışımın zehriyse çile ağacı olarak da bilinen *Erythrophleum suaveolens* ağacının kabuklarından elde edilir.[20]

Çile ağacından elde edilen zehrin kullanılması, "anlaşmazlıkları gidermesi, suçlamanın doğruluğunu sınaması" ve itham altındaki kişinin suçlu olup olmadığına karar vermesi için "doğaüstü güçlerin yardımına başvurulmasıdır" (Kirk-Greene, 1955: 44).[21] Çile ağacına benzer uygulamalar farklı dönem ve mekânlarda çeşitlilik gösterse de, hepsinin temel prensipleri benzerdir.[22] Sanığın içtiği karışımın zaman zaman "kızıl su" olarak anıldığı da görülür (Wilson, 1856: 225):

> İnsanlar [çile ağacını] izlemek için toplandıklarında bir çember oluştururlar; sıvının içinde bulunduğu kap bu kapalı çemberin ortasına yerleştirilir. Sanık öne çıkar... kendisine yöneltilen suçla-

19. Mesela bazı durumlarda sanıklardan, Orta Çağ'daki kaynar su işkencesine benzer şekilde ellerini kaynar yağın içine sokmaları isteniyordu. Bunun yanında da yine Orta Çağ'da uygulanan sıcak demir işkencesinde olduğu gibi vücutlarına ısıtılmış bir bıçakla bastırılabiliyordu.

20. Bu ağacın bir diğer bilimsel adı da *Erythrophleum guineense*'dir.

21. Kirk-Greene tanımlamasını özellikle Nijerya'daki çile ağacı çerçevesinde yapsa da belirlediği nitelikler Liberya için de bir o kadar geçerlidir.

22. Örnek verecek olursak Afrika'nın doğu ve batı bölgelerinde halk, sanığın yerine vekaleten bir hayvana bu zehirli karışımı içirmektedir (Davies, 1973: 33). Ancak Liberya'daysa bu karışımı sanıklar içer.

malar okunur ve geçmiş yaşamında yaptığı kötü şeyleri kabul ettiğini belirtir; ardından üç kere Tanrı adını dile getirir ve belirtilen suçu işlemişse, gazabını kendine göndermesini ister... Bundan sonra kabın yanına gelerek kızıl sudan içer.[23]

Sonuç olarak sanığın vücudunun bu karışıma verdiği tepkiye göre suçlu mu yoksa masum mu olduğu konusunda bir sonuca varılır (Afzerlius, 1967: 25):[24]

Karışımı içen kişi [zehri]... bir dahaki gün doğumundan önce ya da hemen yargılandığı esnada kusarak vücudundan atıyorsa masum olduğu varsayılıyor ve itham edildiği suçlardan beraat ettiği ilan ediliyordu. Ancak o an ölmesi [ya da zehirlenme belirtileri sergilemesi] halinde... bu kişinin suçlu olduğu bildiriliyordu.[25]

Orta Çağ'daki öncülleri gibi çile ağacı da tarihi süresince hırsızlık ya da cinayet gibi ciddi suçları ve "sıradan" kanıtların yetersizliğinden dolayı soruşturmaların sonuç vermediği olayları açıklığa kavuşturmak için kullanılıyordu (Davies, 1973: 44).[26] İtham edilen kişilerin işlediği varsayılan suçlar, bu kişinin yakın çevresi önünde kendisine okunuyor; ardından bu kişiler suçlarını itiraf ediyor ya da suçsuz olduklarını öne sürüyordu. Eğer masum olduklarını iddia edecek olurlarsa zehirli karışımı içmeleri isteniyordu.

Çile ağacının, itham edilen kişinin suçlu olup olmadığına belirleme konusunda bu uygulamaya atfedilen ancak gerçekliği bulunmayan gücünün arkasında yatan mantıksa

23. Diğer yandan çile ağacı, bir tanığın ifadesinin doğru olup olmadığını kararlaştırmak için de kullanılır.

24. Bu anlatım Sierra Leone'deki çile ağacı uygulaması hakkında olsa da, Liberya'daki uygulamanın da temel özelliklerini barındırmaktadır.

25. Mesela Wilson'a göre (1856: 225) zehirli karışımın "vertigoya yol açması ve [suçlanan] kişinin, vücudunun kontrolünü kaybetmesi de bu kişinin suçlu olduğuna yönelik bir kanıt sayılıyordu."

26. Cadılık, yani benzeri suçların doğaüstü güçler kullanılarak işlenmesi gibi bir itham da çile ağacı kullanılarak hükme bağlanıyordu. Böylesi suçlamalar çoğu zaman, bir suçun ya da toplumun pek hoş bulmadığı bir olayın yaşanmasının ardından failin tespit edilememesi halinde yöneltiliyordu. Nitekim bu durum, "sıradan" kanıtların failin kimliğinin tespit edilmesi hususunda yetersiz kalması halinde çile ağacına başvurulduğu düşüncesiyle tutarlılık sergilemektedir.

Liberyalıların, bir ruhun ya da cadının "zehre eşlik ettiği ve şüphelenilen kişinin kalbinde suç işleyip işlemediğini araştırdığı" yönündeki batıl inançları yatar. Buna göre "sanık masumsa, ruh sıvıyla beraber dışarıya atılır ancak suçluysa, daha fazla zarar verebilmek için sanığın vücudunda kalır" (Hening, 1850; ayrıca bkz. Tonkin, 2000: 368).

Gerçeği bulacak olan ruh, çile ağacının kabuğu sayesinde karışımda yer edinmiştir. Bu zehirli karışımın hazırlanması için ağaç kabuklarını toplamakla görevlendirilen kişi de, kabukları keserken bu ruha seslenir: "Sen hiç yalan söylemeyen, güç sahibi bir ağaçsın. Birbirinden farksız herkese adaleti sen sunarsın. Eğer suçlanan kişi[nin]... maktulün ölümünden sorumlu olduğuna razıysan... pala gövdene değdiği an göster bunu bize" (Harley, 1970: 156).

"Sorgu uzmanı" tüm süreci idare etmekle beraber yargıç rolünü de üstlenir; zehirli karışımı hazırlar; işkenceyi yönetir ya da bunu yapması için kendi yerine başkasını seçer. Uzmanın kimliği farklılık gösterebilse de bu kişi her zaman için ruhani bir "liderdir"; yani topluluktaki insanların yardımına başvurduğu, sahip olduğu özel ruhani güçlerin kendisine sosyo-dini ritüelleri gerçekleştirme yetkisi verdiği düşünülen bir uzmandır; genellikle de "efsunlar", zehirler ve büyücülük konusunda uzman olan ve "hayat bağışlayan [Gr. zoe]" kişiler oldukları gibi, gizli kanaat önderleri veya topluluk içinde özel bir yeri bulunan ihtiyar ya da şeflerdir. Yine de bu belirli niteliklerine bakılmaksızın sorgu uzmanlarının "sadece ilaçlara, özellikle de çile ağacı karışımına gerçekten hâkim olan ve işkencelerde kullanılabilecek güçlü ilaçlara sahip olan kişiler" olması beklenir (Davies, 1973: 43).

Aslına bakacak olursak anlamsız bir yargı süreci olarak görülen bu uygulama, gerçeği bulmak için zekice düşünülmüş bir yöntemdir. Neden zekice olduğunu anlayabilmek içinse çile ağacının altında yatan batıl inancı, yani çile ağacından elde edilen zehirli karışımın içine yerleşmiş olan ruhun, yargılanan kişinin suçlu mu ya da masum mu olduğunu hiç yanılgıya

düşmeden belirleyebildiği ve zehirli karışımla beraber içine girdiği vücudun da, bulduğu gerçeğe göre tepki vermesini sağladığı inancını anlamamız gerekir. Bu gibi bir inancı göz önünde bulunduracak olursak sanık, ölümcül bir zehrin içindeki ruhla karşı karşıya gelmektedir; eğer itham edildiği suçu gerçekten işlemişse, içtiği karışımın kendisini öldüreceği ya da hiç olmadı, ciddi acılar çekmesine yol açacağı beklentisi içindedir. Tam tersi biçimde masum olduğunu bilen bir kişi, çile ağacı karışımını vücudundan zarar görmeden atacağını ve bunun da masum olduğuna yönelik bir kanıt teşkil edeceğini düşünür.

Suçunu itiraf etmek ve karşısındaki topluluğun, yaptığı kötü davranışlar karşısında kendisine vereceği cezayı çekmek bu kişi için ölümden (ya da en azından ciddi bir acıya katlanmaktan) daha az maliyetli olduğundan ve içtiği karışım zaten suçlu olup olmadığını ortaya çıkaracağından dolayı sanık, çile ağacı karışımını içmektense suçunu itiraf etmeyi tercih eder. Masum olduğunu bilen bir kişiyse zehirli karışımı içmenin kendisine zarar vermeyeceğini ve nihayetinde aklanacağını düşündüğünden dolayı, bu gibi bir işkenceye katlanmayı kendisi *talep edebilir*. Bu da bazı Liberyalıların işkenceli bir sorgu fikrine yönelik duydukları korkuyu ifade etmek yerine neden buna maruz kalmaya gönüllü olduklarını göstermektedir (Isser, Lubkemann, N'tow, 2009: 58).

Söz konusu batıl inanç nedeniyle işkenceli sorgu, masum ya da suçlu olan sanıklara farklı bedeller dayatır. Bu da masum ve suçlu sanıkların böyle bir uygulamanın karşısında farklı tercihlerde bulunmalarına yol açar. Nitekim masum birinin çile ağacı karışımını içerken ödemeyeceğini düşündüğü bedel, suçlu bir kişinin ödemeyi beklediği bedelden çok daha düşüktür. Bu nedenle masum olan kişilerin bu uygulamaya maruz kalmayı tercih etmeleri daha olasıdır.[27] Bu nedenle

27. Daha önce de belirttiğimiz gibi çile ağacı, Liberyalıların tarihleri boyunca faydalandıkları tek işkenceli sorgulama yöntemi olmaktan çok uzaktır. Örnek verecek olursak yine yaygın olarak kullanıldığı gibi ölümcül olmayan bir yemin

sorgu uzmanları ya da diğer bir deyişle, Liberya'nın gayri resmi hukuk idarecileri işkenceli sorgunun karşısında sanığın yapacağı tercihi gözlemleyerek, bu kişinin suçlu mu yoksa masum mu olduğu konusunda önemli bilgiler edinebilir. Sanığın suçlu ya da masum olma ihtimalini öğrenen uzmanlar sorguya hile karıştırarak, gerçek bir adaletin sağlanmasını da güvence altına almış olur. Masum olan sanıkların zehirli karışımı içmeye yönelik bir tercihte bulunma ihtimalinin daha yüksek olması, bu uzmanların da karışımı sanığın kusacağı ölçüde ayarlayabilecekleri anlamına gelir.

"Çile ağacı yanılmaz olmaktan ve insanları bütünsel bir şekilde yargılamaktan çok uzak bir konuma düşüyor ve hile ya da manipülasyon için pek çok imkân yaratıyordu" (Harley, 1970: 158). Uzmanlar çile ağacı kabuklarından yaptıkları karışımı, sanıkların "zehirlenmeyeceğinden" ya da vücuduna zarar vermeyecek kadar bir zehir ihtiva edeceğinden emin olacak şekilde hazırlayabiliyordu. Bununla beraber kusmaya sebebiyet verecek maddeler ekleyerek, sanığın karışımı vücudundan atması da sağlanabiliyordu (Harley, 1970: 159). Sorgu uzmanları şüpheye yer bırakmayacak şekilde pek çok yola başvuruyor ve "çile ağacından elde edilen karışımı güçlendirerek ya da zayıflatarak ölümcül ya da tehlikesiz hale getirirken, işkenceli sorgulardan istedikleri sonucu elde edebiliyordu" (Hale, 1853: 234).[28]

---

biçimi de mevcuttur. Buna göre sanığın ya da bir başkasının, yargı süreci esnasında yaptığı tanıklık ya da verdiği ifadeler şüphe uyandırıyorsa bu kişiden, bir toprak parçasını ya da zararsız başka bir maddeyi tüketerek "yeminini yutması" istenir. Bunun altında yatan inanış, sanık suçluysa (ya da yalan söylüyorsa) toprakta bulunan ya da bu zararsız madde yutulduğunda sanığın vücuduna giren ruhani güçlerin kişiyi cezalandıracağıdır. Eğer itham altındaki kişinin suç işlediği kanıtlanamıyorsa bütün topluluktan yeminlerini yutması da istenebilir. Bu sorgu biçimlerinin temelinde bulunan iktisadi mekanizma, az önce sözünü ettiğimiz mekanizmanın aynısıdır. Bu gibi bir inanca sahip olan ve de suçlu olan kişiler, yeminlerini yutmanın doğuracağı sonuçlardan korkacak ve sonuç olarak da suçlarını itiraf edecektir.

28. Çile ağacıyla ilgili düşüncelerim, şüpheci bir yaklaşıma sahip ya da bu uygulamaya gerçekten inanan uzmanların mevcudiyetiyle tutarlılık gösterir.

Sorgu uzmanlarının sürece nasıl müdahale ettiklerine yönelik "meslek sırları", çile ağacı karışımının hazırlanması meziyetini tekellerinde bulundurduklarından dolayı saklı tutulmuştur. Bu uzmanların ruhani liderler olduğunu, doğaüstü güçlere erişebildiklerini ve bu güçleri de yalnızca kendilerinin kullanabildiğini anımsayın. Liberyalıların, yargılama esnasında çile ağacından yapılan bir zehrin içilmesi yoluyla, itham edilen kişinin suçlu mu yoksa masum mu olduğunun mucizevi bir şekilde ortaya çıktığı yönündeki batıl inançlarının sürdürülmesine atfedilen önem, yalnızca bazı kutsanmış kişilerin işkenceli sorguları idare edebilmesine açıklık getirmekle beraber, bu uygulama hakkında sadece belirli insanların bilgi ve hüner sahibi olacağını da güvence altına alır.

Çile ağacı uygulamasının sonucu, kendisini doğrulayan bir dengedir. Gerçekten bir suç işlemiş olan sanık işkenceli sorguyu reddediyorsa, hâlâ inanç sahibi demektir. Buna karşın masum olan bir sanık işkenceli sorguyu kabul ediyorsa, uzmanlar bu kişinin masumiyetini kanıtlamak amacıyla sorguya hile karıştıracak ve kişi aklanacak, dolayısıyla da masum olan sanığın inancı doğrulanmış olacaktır. Çile ağacı uygulaması, kendisini etkili hale getiren inanç sistemini güçlendirmektedir. Dahası, gerçeğin isabetli bir şekilde tespit edilmesini sağlar ve yukarıda verdiğimiz lanet örneğinde olduğu gibi, asılsız bir batıl inanca rağmen değil de Liberyalıların bu gibi inançları *sayesinde* bunu başarır.

İnanç sahibi uzmanların zehirli karışım üzerinde oynama yapmalarındaki amaç, külte üye olan bir kişinin Ouija tahtasındaki işareti bilerek hareket ettirmesindeki amaçla benzerdir. Nitekim uzman, gerçekten eylemlerine "ruhların" yön verdiğine ya da söz konusu sorgu sürecinin doğaüstü mekanizmasına yönelik yaptığı müdahalesine açıklama getirebilecek, haklı bir gerekçesi bulunduğuna inanıyor olabilir. Örnek olarak bkz. Evans-Pritchard, 1937. Bu bağlamda gerek mevcut koşullar gerekse uzmanların şüpheci tutumları ampirik bir araştırmayı gerektirmektedir. Buna karşın bahsettiğimiz mekanizmanın "işleyebilmesi" içinse, yalnızca sorgu uzmanının sanığın bu sorgu konusunda yapacağı tercihi gözlemlemesi ve sanığın kararına bağlı olarak da onun aklanmasını sağlayacak şekilde karışıma bilerek ya da bilmeyerek müdahale etmesi yeterlidir.

Aslında çile ağacı sorgusunun gerçeği ortaya çıkarması, burada anlattığımdan daha karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşıklığın büyük bir bölümü, gerçekten suç işlemiş olabilecek sanıkların bu işkenceli sorgu sürecinin altında yatan batıl inançlara yönelik, farklılık gösteren düzeylerde şüphe duyabiliyor olmasından kaynaklanır. Yine de burada bir taslağını çizdiğim mantık, söz konusu özyönetim mekanizmasının nasıl işlediğine yönelik temel bir bakış açısı sunmaktadır. Buna göre işkenceli sorgular, bu uygulamanın temelindeki nesnel açıdan düzmece olan inançları kullanarak, isabetli bir şekilde suçlu ve masum olan sanıkları "belirler"; nitekim bu gerçek, farklı koşullar altında açığa çıkmayacaktır. Daha da önemlisi bu uygulamanın, nesnel açıdan uydurma olan inançların üzerine oturtulmuş olan özyönetim mekanizmalarının dahi diğer olası idare biçimlerinden daha işlevsel olduğuna yönelik bir kanıt teşkil ediyor olmasıdır. Bunun sebebi bahsi geçen mekanizmaların sorunsuz olmasından ziyade, yüzeysel olarak bakıldığında absürt olduğu düşünülen bu mekanizmaların, absürt görünüşlerine kıyasla çok daha etkili olması ve karşısındaki idari alternatifin, yani yozlaşmış ve işlevsiz devlet mahkemelerinin başa çıkması gereken daha ciddi sorunlarının bulunmasıdır.

İlerlerken

Bu bölümün başında sözünü ettiğimiz ve önceki sayfalarda batıl inanç temelli özyönetim mekanizmalarını incelerken üzerinde durduğumuz ikili motif, anarşinin geleceğini düşünürken takip etmenin akıllıca olacağı, iki "ilke" ya da "temel kural"ın varlığına işaret etmektedir.

Bunların ilki, anarşik bir ortamda yaşayan insanların, toplumsal bir işbirliğinin kendilerine sağlayacağı kazanımların önündeki engellere bir çözüm üretme konusunda sizden daha başarılı olduklarıdır. Dolayısıyla sizin (ya da bir başka araştırmacının), anarşinin ortaya çıkardığı bazı sorunlara yönelik

özyönetim mekanizmaları geliştirmemiş olması, özyönetimin bunu yapamayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim sizin bu hususta başarısız olma ihtimaliniz, anarşinin başarısız olma ihtimalinden daha yüksektir.

Bu kitapta özyönetimin, devletin mevcut olmadığı ya da işlevsiz olduğu yerlerdeki durumlarına odaklanılsa da anarşi ve de dolayısıyla özyönetim, her zaman ve her yerde karşımıza çıkmaktadır. Ki nasıl bakacağınızı bilirseniz, siz de her yerde bunun örneklerini bulabilirsiniz. Nihayetinde ben de bu kitabın, tarih boyunca her yerde rastlayabileceğiniz başarılı özyönetim biçimlerini bulmanıza katkı sağlayacağını umut ediyorum.

Örneğin, oldukça işlevsel bir devletin bulunduğu yerlerde dahi devlet her an, her yeri göremez ve görse bile, bir duruma tepki geliştirmek için çok yavaş kalabileceği gibi vereceği karşılık da devlet için çok maliyetli olabilir. Bunun sonucundaysa ortaya, "nitelikli" bir devletin varlığına rağmen etkili bir anarşinin bulunduğu "boşluklar/cepler" çıkar. Dolayısıyla Birleşik Devletler gibi bir ülkenin kanunlara saygılı vatandaşları arasında dahi karşılıklı bir uyumun sağlanabilmesi amacı taşıyan "kiralık güvenlikler", özel arabuluculuk faaliyetleri ve batıl inançlara duyulan bir güvenle karşılaşırız (Örnek olarak bkz. Benson, 1998; Richman, 2006).[29] Bu şartlar altında vatandaşlar, idari alternatifler arasında bir tercihte bulunur. Kimi zaman da toplumsal işbirliğini sağlaması için devletin yerine özyönetimi seçerler.

Bu gözlem bizi anarşinin geleceğini düşünürken dikkate alacağımız ve sözünü ettiğimiz ikili motifin işaret ettiği ikinci "ilkeye" getirir. Özyönetim mekanizmalarının "apaçık bir şekilde" karşısındaki idari alternatif kadar işlevsel olmadığını gözlemledikten sonra kendinize, insanların ilk etapta anarşiye neden güvendiğini sorun. Zaten daha yakından yapacağınız bir incelemede de, yetersiz bir performans sergileyen anar-

29. Yahudi elmas tacirlerinin birbirleriyle kurdukları hukuk dışı ilişkiler için bkz. Bernstein, 1992.

şinin, aslında daha da yetersiz olan bir devletten daha iyisini başarabileceğini görebilirsiniz.

Diğer bir deyişle anarşi, düşündüğünüzden daha işlevsel olabilir.

Kaynakça

Africa Watch Committee. 1990. *Somalia: A Government at War with Its Own People.* NewYork: Africa Watch Committee.

Afzerlius, Adam. 1967. Sierra Leone Journal 1795-1796. Uppsala, Sweden: Studia Ethnographica Upsaliensa.

Ahmed, Ismail. 2000. "*Remittances and Their Economic Impact in Post-War Somali-land.*" Disasters 24: 380-389.

Akerlof, George. 1997. "*Social Distance and Social Decisions.*" Econometrica 65: 1005-1028.

Akerlof, George, and Rachel Kranton. 2000. "*Economics and Identity.*" Quarterly Journal of Economics 115: 715-753.

Alesina, Alberto, Reza Baqir, and William Easterly. 1999. "*Public Goods and Ethnic Divisions.*" Quarterly Journal of Economics 114: 1234-1284.

Alesina, Alberto, Arnaud Devleeschauwer, William Easterly, Sergio Kurlat, and Romain Wacziarg. 2003. "*Fractionalization.*" Journal of Economic Growth 8: 155-194.

Alesina, Alberto, and Eliana La Ferrara. 2002. "*Who Trusts Others?*" Journal of Public Economics 85: 207-234.

Alesina, Alberto, and Enrico Spolaore. 2003. *The Size of Nations*. Cambridge, MA: MIT Press.

Anderson, Annelise. 1979. *The Business of Organized Crime: A Cosa Nostra Family*. Palo Alto: The Hoover Institution.

Anderson, David A. 1999. "*The Aggregate Burden of Crime.*" Journal of Law and Economics 42: 611-642.

Anderson, Gary M., and Adam Gifford, Jr. 1991. *Privateering and the Private Production of Naval Power.*" Cato Journal 11: 99-122.

Anderson, Gary M., and Adam Gifford, Jr. 1995. "*Order Out of Anarchy: The International Law of War.*" Cato Journal 15: 25-38.

Anderson, Terry L., Bruce L. Benson, and Thomas E. Flanagan. 2006. *Self-Determination: The Other Path for Native Americans*. Stanford: Stanford University Press.

Anderson, Terry L., and Peter J. Hill. 2004. *The Not So Wild, Wild West: Property Rightson the Frontier*. Stanford: Stanford University Press.

Anderson, Terry L., and Fred 3. McChesney. 2002. *Property Rights: Cooperation, Conflict and Law*. Princeton: Princeton University Press.

Arlacchi, Fine. 1988. *Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.

Armstrong, Robert. 1883. *The History of Liddesdale, Eskdale, Ewesdale, Wauchopdale, and the Debateable Land*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Arnot, Frederick S. 1889. *Garenganze; or, Seven Years' Pioneer Mission Work in Central Africa*. London: James E. Hawkins.

Arnot, Frederick S. 1893. *Bihe and Garenganze; or Four Years Further Work and Travel in Central Africa*. London: James E. Hawkins.

Ashworth, Tony. 1980. *Trench Warfare, 1914-1918: The Live and Let Live System*. New York: Holmes and Meier.

Auty, Richard M. 2001. "*The Political Economy of Resource-Driven Growth.*" European Economic Review 46: 839-846.

Axelrod, Robert. 1984. *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.

Baland, Jean-Marie, and Patrick Francois. 2000. "*Rent-Seeking and Resource Booms.*" Journal of Development Economics 61: 527-542.

Balfour, James. 1754. *Practicks: Or a System of the More Ancient Law of Scotland*. Edinburgh: Printed by Thomas and Walter Ruddimans, for A. Kincaid and A. Donaldson.

Baptista, RJ. 1873. "Journey of the 'Pombeiros.'" In: *The Lands of Cazemhe: Lacerda's Journey to Cazemhe, and Journey of Pombeiros*, etc, edited by Richard F. Burton, pp. 167-244. London: John Murray.

Barclay, Harold. 1990. *People without Government: An Anthropology of Anarchy*. London: Kahn and Averill.

Barton, RF. 1967. "*Procedure among the Ifugao.*" In: Law and Warfare, edited by Paul Bohannan, pp. 161-182. Garden City: The Natural History Press.

Bates, Robert H. 1983. *Essays on the Political Economy of Central Africa.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bates, Robert H. Avner Greif, and Smita Singh. 2002. "*Organizing Violence.*" Journal of Conflict Resolution 46: 599-628.

Bauer, Peter T. 1954. *West African Trade.* Cambridge: Cambridge University Press.

Becker, Gary S. 1968. "*Crime and Punishment: An Economic Approach.*" Journal of Political Economy 76: 169-217.

Becker, Gary S., and George J. Stigler. 1974. "*Law Enforcement, Malfeasance, and Compensation of Enforcers.*" Journal of Legal Studies 3: 1-18.

Beito, David, Peter Gordon, and Alexander Tabbarok, editors. 2002. *The Voluntary City: Choice, Community and Civil Society.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bell, Richard. 1605. *Bell Manuscript.*

Benson, Bruce L. 1989a. "*Enforcement of Private Property Rights in Primitive Societies: Law without Government.*" Journal of Libertarian Studies 9: 1-26.

Benson, Bruce L. 1989b. "*The Spontaneous Evolution of Commercial Law.*" Southern Economic Journal 55: 644-661.

Benson, Bruce L. 1990. *The Enterprise of Law: Justice without the State.* San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy.

Benson, Bruce L. 1998. *To Serve and Protect: Privatization and Community in Criminal Justice.* New York: NYU Press.

Benson, Bruce L. 1999. "*An Economic Theory of the Evolution of Governance and the Emergence of the State.*" Review of Austrian Economics 12: 131-160.

Berman, Harold. 1983. *Law and Revolution.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bernstein, Lisa. 1992. "*Opting Out of the Legal System: Extralegal Contractual Relations in the Diamond Industry.*" Journal of Legal Studies 21: 115-157.

Betagh, William. 1728. *A Voyage Round the World.* London: Printed for T. Combes.

Bishop, Matthew. 1744. *The Life and Adventures of Matthew Bishop.* London: Printed for J. Bridley.

Bisson, TN. 1994. "*Feudal Revolution.*" Past and Present 142: 6-42.

Bliege Bird, Rebecca. 1999. "*Cooperation and Conflict: The Behavioral Ecology of the Sexual Division of Labor.*" Evolutionary Anthropology 8: 65-75.

Bockstiegal, K.-H. 1984. *Arbitration and State Enterprises: A Survey of the National and International State of Law and Practice.* Deventer, Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers.

Boettke, Peter J. 1990. *The Political Economy of Soviet Socialism: The Formative Years, 1918-1928.* Boston: Kluwer.

Boettke, Peter J. 2012a. "*Anarchism and Austrian Economics.*" New Perspectives on Political Economy 7: 125-140.

Boettke, Peter J. 2012b. "*An Anarchist's Reflection on the Political Economy of Everyday Life.*" Review of Austrian Economics 25: 1-7.

Bohannan, Paul. 1968. "*Stateless Societies.*" In: Problems in African History, edited by Robert Collins, pp. 170-172. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Botelho de Vasconcellos, Alexandre Jose. 1844 [1873]. "*Annaes Maritimos e Coloniais.*" In: Lacerda's Journey to Cazembe, and Journey of Pombeiros, etc., edited by Richard F. Burton, pp. 24-25. London: John Murray.

Bowes, Robert. 1551. *Manuscript of Sir Robert Bowes.*

Bromley, J.S. 1987. *Corsairs and Navies 1660-1760.* London: The Hambledon Press.

Buchanan, James M. 1975. *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan.* Chicago: University of Chicago Press.

Buchanan, James M., and Gordon Tullock. 1962. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

Buehner, Max. 1883. "*Das Reich des Mwata Yamvo und seine Nachbarlander.*" Deutsche Geographische Blatter 1: 56-67.

Bucquoy, Jacobus de. 1744. *Zestien Jaarige Reis nass de Inidien gedan door Jacob de Bucquoy.* Harlem: Bosch.

Burnett, John S. 2002. *Dangerous Waters: Modern Piracy and Terror on the High Seas.* New York: Plume.

Bush, Winston C., and Lawrence S. Mayer. 1974. "*Some Implications of Anarchy for the Distribution of Property Rights.*" Journal of Economic Theory 8: 401-412.

California Department of Justice. 2003. *Organized Crime in California: Annual Report to the California Legislature 2003.* Available at: http://ag.ca.gov/publications/org_crime.pdf.

Cameron, Verney Lovett. 1877. *Across Africa.* New York: Harper and Brothers Publishers.

Capello, Hermengildo, and Roberto Ivens. 1969. *From Bengaella to the Territory of Yacca, translated by Alfred Elwes.* New York: Negro Universities Press.

Casella, Alessandra. 1996. "*On Market Integration and the Development of Institutions: The Case of International Commercial Arbitration.*" European Economic Review 40: 155-186.

Chang, Juin-Ien, Huei-Chung Lu, and Mingshen Chen. 2005. "*Organized Crime or Individual Crime: Endogenous Size of a Criminal Organization and the Optimal Law Enforcement.*" Economic Inquiry 43: 661-675.

CIA World Factbook. 2006. *Somalia.* Available at: http://www.umsl.edu/services/govdocs/wofact2006/geos/so.html.

CIA World Factbook. 2007. *Somalia*. Available at: http://www.umsl.edu/services/govdocs/wofath0O7/geos/so.html.

Clay, Karen. 1997. "*Trade without Law: Private-Order Institutions in Mexican California.*" Journal of Law, Economics, and Organization 13: 202-231.

Coase, Ronald H. 1960. "*The Problem of Social Cost.*" Journal of Law and Economics 3: 1-44.

Coggeshall, George. 1856. *A History of American Privateers and Letters of Marque*. New York: By and for the author.

Coggins, Jack. 2002. *Ships and Seamen of the American Revolution*. New York: Dover.

Cohen, Abner. 1969. *Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns*. Berkeley: University of California Press.

Coillard, Francois. 1897. *On the Threshold of Central Africa, translated by Catherine Mackintosh*. London: Hodder and Stoughton.

Colson, Elizabeth. 1969. "*African Society at the Time of the Scramble.*" In: Colonialism in Africa 1870-1960: The History and Politics of Colonialism 1870-1914, Vol. 1, edited by L.H. Gann and Peter Duignan, pp. 27-65. Cambridge: Cambridge University Press.

Cordingly, David, editor. 1996. *Pirates: Terror on the High Seas - From the Caribbean to the South China Sea*. Atlanta: Turner Publishing.

Cordingly, David. 2006. *Under the Black Flag*. New York: Random House.

Cotrugli, Benedetto. 1573. *Della mercatura et del mercante perfetto*. Venice.

Coyne, Christopher J. 2006. "*Reconstructing Weak and Failed States: Foreign Intervention and the Nirvana Fallacy.*" Foreign Policy Analysis 2: 343-361.

Craig, W. Laurence, William Park, and Ian Paulsson. 2000. *International Chamber of Commerce Arbitration*. New York: Oceana Publications.

Crawford, David. 1914. *Thinking Black: 22 Years without a Break in the Long Grass of Central Africa*. London: Morgan and Scott.

Crowhurst, Patrick. 1977. *The Defence of British Trade 1689-1815*. Chatham: Dawson.

Crowhurst, Patrick. 1989. *The French War on Trade: Privateering 1793-1815*. Aldershot: Scolar Press.

Crowhurst, Patrick. 1997. "*Experience, Skill and Luck: French Privateering Expeditions, 1792-1815.*" In: Pirates and Privateers: New Perspectives on the War on Trade in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, edited by David I. Starkey, E.S. van Eyck van Heslinga, and J.A. de Moor, pp. 155-170. Exeter: University of Exeter Press.

Curraoin, Tomas O. 1963. "*The Maledictions in the Psalms.*" Farrow 14: 421-429.

Curtin, Philp, Steven Feierman, Leonard Thompson, and Jan Vansina. 1995. *African History: From Earliest Times to Independence*. New York: Longman.

Dampier, William. 1697-1707 [2005]. *Buccaneer Explorer: William Dampier's Voyages*, edited by Gerald Norris. Woodbridge: Boydell Press.

David, Rene. 1985. *Arbitration in International Trade*. Deventer, The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers.

Davies, Louise Sarah. 1973. *The Sasswood Ordeal of the West Atlantic Tribes of Sierra Leone and Liberia: An Ethnohistoriographic Survey*. MA Thesis, Portland State University.

Davis, Ralph. 1962. *The Rise of the English Shipping Industry in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. London: Macmillan.

De Long, Bradford, and Andrei Shleifer. 1993. "*Princes and Merchants: European City Growth before the Industrial Revolution*. Journal of Law and Economics 36: 671-702.

Demsetz, Harold. 1969. "*Information and Efficiency: Another Viewpoint*." Journal of Law and Economics 10: 1-21.

Dias de Carvalho, Henrique Augusto. 1890. *Ethnographia e historia tradicional dos povos da Lunda* (Expedicao portugueza ao Muatianvua, vol. 5). Lisboa: Imprensa Nacional.

Dick, Andrew R. 1995. "*When Does Organized Crime Pay? A Transaction Cost Analysis*." International Review of Law and Economics 15: 25-45.

Dilulio, Jr., John J. 1996. "*Help Wanted: Economists, Crime and Public Policy*." Journal of Economic Perspectives 10: 3-24.

Dixit, Avinash K. 2004. *Lawlessness and Economics: Alternative Modes of Governance*. Princeton: Princeton University Press.

Dixit, Avinash K. 2003. "*Trade Expansion and Contract Enforcement*." Journal ofPolitical Economy 111: 1293-1317.

Dole, Gertrude. 1966. "*Anarchy without Chaos: Alternatives to Political Authority among the Kuikuru*." In: Political Anthropology, edited by Marc Swartz, Victor Turner, and Arthur Tuden, pp. 73-87. Chicago: Aldine.

Downing, Clement. 1737 [1924]. *A History of the Indian Wars*, edited by William Foster. London: Oxford University Press.

Duby, Georges. 1977. *The Chivalrous Society*. Berkeley: University of California Press.

Dunbabin, Jean. 1985. *France in the Making*, 843-1180. Oxford: Oxford University Press.

Easterly, William. 2001. "*Can Institutions Resolve Ethnic Conflict?*" Economic Development and Cultural Change 49: 687-706.

Easterly, William, and Ross Levine. 1997. "*Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions*." Quarterly Journal of Economics 112: 1203-1250.

Evans-Pritchard, E.E. 1937. *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*. Oxford: Oxford University Press.

Evans-Pritchard, E.E. 1940 [1980]. *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Oxford University Press.

Exquemelin, Alexander O. 1678 [2000]. *The Buccaneers of America, translated by Alexis Brown*. Mineola: Dover.

Fanning, Nathaniel. 1912. *Fanning's Narrative, Being the Memoirs of Nathaniel Fanning, an Officer of the Revolutionary Navy, 1778-1783*, edited by John S. Barnes. New York: Naval History Society.

Fearon, James, and David Laitin. 1996. "*Explaining Interethnic Cooperation*." American Political Science Review 90: 715-735.

Federal Bureau of Investigation. 2008. Freedom of Information and Privacy Acts Subject File: *La Nuestra Familia*. Available at: http://f0ia.fbi.gov/filelink.html?file=/lanuestrafamily/lanuestrafamily_partO1.pdf

Foreign Policy/Fund for Peace. 2007. *Failed States Index 2007*. Available at: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view8(id=229&Itemid=366.

Fraser, George MacDonald. 1995. *The Steel Bonnets: The Story of the Anglo-Scottish Border Reivers*. London: Harper Collins.

Friedman, David. 1973. *The Machinery of Freedom: Guide to a Radical Capitalism*. Chicago: Open Court Publishing.

Friedman, David. 1979. "*Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case*." Journal of Legal Studies 8: 399-415.

Fuentes, Nina. 2006. *The Rise and Fall of the Nuestra Familia*. Jefferson, WI: Know Gangs Publishing.

Furbank, Philip N., and W. K. Owens. 1988. *The Canonisation of Daniel Defoe*. New Haven: Yale University Press.

Gambetta, Diego. 1993. *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Gambetta, Diego. 1994. "*Inscrutable Markets*." Rationality and Society 6: 353-368.

Gambetta, Deigo. 2009. *Codes of the Underworld: How Criminals Communicate*. Princeton: Princeton University Press.

Garitee, Jerome R. 1977. *The Republic's Private Navy*. Middletown: Mystic Seaport/Wesleyan University Press.

Garoupa, Nuno. 2000. "*The Economics of Organized Crime and Optimal Law Enforcement*." Economic Inquiry 38: 278-288.

Geary, Patrick. 1991. *Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press.

Geary, Patrick J. 1995. *Living with the Dead in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.

Gettleman, Jeffery, and Mark Mazzetti. 2006. "*Somalia's Islamists and Ethiopia Gird for War*." New York Times, December 14.

Gibbons, Alfred St. Hill. 1904. *Africa from South to North through Marotseland*. 2 vols. London: John Lane.

Gifford, Adam Jr. 1993. "*The Economic Organization of 17th- through Mid-19th Century Whaling and Shipping.*" Journal of Economic Behavior and Organization 20: 137-150.

Glaeser, Edward L., Bruce Sacerdote, and Jose A. Scheinkman. 1996. "*Crime and Social Interactions.*" Quarterly Journal of Economics 111: 507-548.

Goeje, M.J. de. 1909. "*International Handelsverkeer in de Middeleeuwen.*" Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappan, Afdeeling Letterkunde 9: 245-269.

Gosse, Philip. 1946. *The History of Piracy.* New York: Tudor Publishing Company.

Graca, Joaquim. 1890. "*Expedicao ao Muatayanvua. Diario de Joaquim Rodrigues Graca.*" Boletim da Sociedade de Geographia de Lisboa 9a ser: 365-468.

Greif, Avner, Paul Milgrom, and Barry R. Weingast. 1994. "*Coordination, Commitment, and Enforcement: The Case of the Merchant Guild.*" Journal of Political Economy 102: 745-776.

Grossman, Herschel. 1998. "*Producers and Predators.*" Pacific Economic Review 3: 169-187.

Grossman, Herschel, and Minseong Kim. 2002. "*Predation, Efficiency and Inequality.*" Journal of Institutional and Theoretical Economics 127: 393-407.

Haddock, David. 2002. "*Force, Threat, Negotiation: The Private Enforcement of Rights.*"In: Property Rights: Cooperation, Conflict, and Law, edited by Terry L. Anderson and Fred S. McChesney, pp. 168-194. Princeton: Princeton University Press.

Hale, Sarah I. 1853. *Liberia; or, Mr. Peyton's Experiments.* New York: Harper 8: Brothers Publishers.

Harding, Colin. 1905. *In Remotest Barotseland.* London: Hurst and Blackett, Ltd.

Harley, George Way. 1970. *Native African Medicine*: With Special Reference to Its Practice in the Mano Tribe of Liberia. London: Frank Cass.

Hart, Oliver, and John Moore. 1988. "*Incomplete Contracts and Renegotiation.*" Econometrica 56: 755-785.

Hashim, Alice. 1997. *The Fallen State: Dissonance, Dictatorship and Death in Somalia.* Lanham: University Press of America.

Hassan, Mohamed Olad. 2007. "*UNICEF: Somali Kids Urgently Need Food.*" Associated Press, September 12.

Hausken, Kjell. 2004. "*Mutual Raiding of Production and the Emergence of Exchange.*" Economic Inquiry 42: 572-586.

Hayek, Friedrich A. 1944. *The Road to Serfdom.* Chicago: University of Chicago Press.

Hayward, Aurthur L., editor. 1735 [1874]. *Lives of the Most Remarkable Criminals.* Collected from Original Papers and Authentic Memoirs. 2 vols. London: Reeves and Turner.

Hening, RF. 1850. *History of the African Mission of the Protestant Episcopal Church in the United States with Memoirs of Deceased Missionaries, and Notices of Native Customs*. New York: Stanford and Swords.

Hirshleifer, Jack. 1988. "*The Analytics of Continuing Conflict*." Synthese 76: 201-233.

Hirshleifer, Jack. 1994. "*The Dark Side of the Force*." Economic Inquiry 32: 1-10.

Hirshleifer, Jack. 1995. "*Anarchy and its Breakdown*." Journal of Political Economy 103: 26-52.

Hirshleifer, Jack. 2001. *The Dark Side of the Force: Economic Foundations of Conflict Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobbes, Thomas. 1651 [1955]. *Leviathan*. Oxford: Blackwell.

Hoebel, E. Adamson. 1954. *The Law of Primitive Man*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Holcombe, Randall G. 2004. "*Government: Unnecessary but Inevitable*." Independent Review 8: 325-342.

Howell, Paul. 1968. "*Nuer Society*." In: Problems in African History, edited by Robert Collins, pp. 190-210. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Hughes, Ionathan, and Louis P. Cain. 1994. *American Economic History*, 4th edition. New York: Harper Collins.

Iannaccone, Laurence. 1992. "*Sacrifice and Stigma: Reducing Free-Riding in Cults, Communes, and Other Collectives*." Journal of Political Economy 100: 271-291.

ICC. 2002. *International Court of Arbitration Bulletin*, Spring 13(1).

ICC. 2001. *International Court of Arbitration Bulletin*, Spring 12(1).

ICDR. 2002. Press Release.

IMF. 2006. *International Financial Statistics Online*. Available at: http://www.imfstatistics.org.

Isser, Deborah H., Stephen C. Lubkemann, and Saah N'Tow. 2009. *Looking for Justice: Liberian Experiences With and Perceptions of Local Justice Options*. Washington, DC:

United States Institute of Peace.

Jameson, J. Franklin, editor. 1923. *Privateering and Piracy in the Colonial Period*. New York: Augustus M. Kelley.

Jankowski, Martin Sanchez. 1991. *Islands in the Streets: Gangs and American Urban Society*. Berkeley: University of California Press.

Jennings, William. 1984. "*A Note on the Economics of Organized Crime*." Eastern Economic Journal 10: 315-321.

Johnson, Charles. 1726-1728 [1999]. *A General History of the Pyrates: From Their First Rise and Settlement in the Islands*. . . to which is Added a Short Abstract of Statue and Civil Law, in Relation to Pyracy, edited by Manuel Schonhorn. New York: Dover.

Johnston, James. 1893. *Reality versus Romance in South Central Africa*. London: Hodder and Stoughton.

Kaminski, Marek. 2004. *Games Prisoners Play: The Tragicomic Worlds of Polish Prison*. Princeton: Princeton University Press.

Kinkor, Kenneth J. 2001. "*Black Men under the Black Flag*." In: Bandits at Sea: A Pirates Reader, edited by CR. Pennell, pp. 195-210. New York: New York University Press.

Kirk-Greene, A.H.M. 1955. "*On Swearing: An Account of Some Judicial Oaths in Northern Nigeria*." Africa: Journal of the International African Institute 25: 43-53.

Klein, Benjamin, Robert Crawford, and Armen Alchian. 1978. "*Vertical Integration, Appropriable Rents, and the Competitive Contracting Process*." Journal of Law and Economics 21: 297-326.

Knox, George W. 2004. "*The Melanics: A Gang Profile Analysis*." In: Gang Profiles: An Anthology, edited by George W. Knox and Curtis Robinson, pp. 205-280. Peotone: New Chicago School Press.

Knox, George W 2006. *An Introduction to Gangs*. Peotone: New Chicago School Press.

Konrad, Kai A., and Stergios Skaperdas. 1997. "*Credible Threats in Extortion*." Journal of Economic Behavior and Organization 33: 23-39.

Konrad, Kai A., and Stergios Skaperdas. 1998. "*Extortion*." Economica 65: 461-477.

Konstam, Angus. 2002. *The History of Pirates*. Guilford: The Lyons Press.

Konstam, Angus. 2007. *Scourge of the Seas: Buccaneers, Pirates and Privateers*. New York: Osprey.

Landa, Janet T. 1981. "*A Theory of the Ethnically Homogeneous Middleman Group: An Institutional Alternative to Contract Law*." Journal of Legal Studies 10: 349-362.

Landa, Janet T. 1994. *Trust, Ethnicity, and Identity: Beyond the New Institutional Economics of Ethnic Trading Networks, Contract law, and Gift-Exchange*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Landes, William M., and Richard A. Posner. 1975. "*The Private Enforcement of Law*." Journal of Legal Studies 4: 1-46.

Lansdowne Manuscript. Appox. 1450-1500.

Lapsley, Gaillard Thomas. 1900. "*A Study in English Border History*." American Historical Review 5: 440-466.

Lazear, Edward P. 1999. "*Culture and Language*." Journal of Political Economy 107: 895-5126.

Leeson, Peter T. 2005. "*Endogenizing Fractionalization*." Journal of Institutional Eco- nomics 1: 75-98.

Leeson, Peter T. 2008. "*How Important is State Enforcement for Trade?*" American Law and Economics Review 10(1): 61-89.

Leeson, Peter T. 2010a. "*Rational Choice, Round Robin, and Rebellion: An Institutional Solution to the Problems of Revolution.*" Journal of Economic Behavior and Organization 73: 297-307.

Leeson, Peter T. 2010b. "*Pirational Choice: The Economics of Infamous Pirate Practices.*" Journal of Economic Behavior and Organization 76: 497-510.

Leeson, Peter T. 2010c. "*Rationality, Pirates, and the Law: A Retrospective.*" American University Law Review 59: 1219-1230.

Leeson, Peter T. 2011. "*Trial by Battle.*" Journal of Legal Analysis 3: 341-375.

Leeson, Peter T. 2012a. "*Poking Hobbes in the Eye: A Plea for Mechanism in Anarchist History.*" Common Knowledge 8: 541-546.

Leeson, Peter T. 2012b. "*Oracles.*" Mimeo. Available at: http://www.peterleeson.com/Oracles.pdf

Leeson, Peter T. 2012c. "*Ordeals.*" Journal of Law and Economics 55: 691-714.

Leeson, Peter T. 2013. "*Gypsy Law.*" Public Choice 155: 273-292.

Leeson, Peter T., and Douglas B. Rogers. 2012. "*Organizing Crime.*" Supreme Court Economic Review 20: 89-123.

Leslie, John, Bishop of Ross. 1888-1895. *The Historie of Scotland Wrytten First in Latin by the Most Reverend and Worthy Jhone Leslie Bishop of Rosse and Translated by Father James Dalrymple*, edited by E.G. Cody. 2 vols. Edinburgh: Blackwood and Sons.

Levitt, Steven D. 1998. "*Juvenile Crime and Punishment.*" Journal of Political Economy 106: 1156-1185.

Levitt, Steven D. 2004. "*Understanding Why Crime Fell in the 19905: Four Factors that Explain the Decline and Six That Do Not.*" Journal of Economic Perspectives 18: 163-190.

Lewis, George. 1980. "*Social Groupings in Organized Crime: The Case of La Nuestra Familia.*" Deviant Behavior 1: 129-143.

Libecap, Gary D. 2002. "*Contracting for Property Rights.*" In: Property Rights: Cooperation, Conflict, and Law, edited by Terry L. Anderson and Fred S. McChesney, pp. 142-167. Princeton: Princeton University Press.

Lipsey, R.G., and Kevin Lancaster. 1956-1957. "*The General Theory of Second Best.*" Review of Economic Studies 24: 11-32.

Little, Lester K. 1993. *Benedictine Maledictions: Liturgical Cursing in Romanesque France.* Ithaca: Cornell University Press.

Little, Peter D. 2001. "*The Global Dimension of Cross-Border Trade in the Somalia Borderlands.*" In: Globalization, Democracy and Development in Africa: Challenges and Prospects, edited by Taye Assefa, Severine M. Rugumamu, and Abdel Ghaffar M. Ahmed, pp. 179-200. Addis Ababa, Ethiopia: OSSREA.

Little, Peter D. 2003. *Somalia: Economy without State.* Bloomington: Indiana University Press.

Livingstone, David. 1857. *Missionary Travels and Researches in South Africa.* London: John Murray.

Livingstone, David. 1874. *The Last Journals of David Livingstone in Central Africa*, edited by Horace Waller. 2 vols. London: John Murray.

Livingstone, David. 1960. *Livingstone's Private Journals 1851-1853, edited by Isaac Schapera.* London: Chatto 8r Windus.

Livingstone, David. 1963. *Livingstone's African Journal 1853-1856, edited by Isaac Schapera.* 2 vols. London: Chatto 8r Windus.

Lopez, Robert S. 1976. *The Commercial Revolution of the Middle Ages*, 950–1350. Cambridge: Cambridge University Press.

Lopez, Robert S., and Irving W. Raymond. 1990. *Medieval Trade in the Mediterranean World.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lubrano, Alfred. 2007. "*Unconventional Wisdom: Get Real Rules for American Mobsters.*" The Philadelphia Inquirer, November 17, E1.

Lydon, James G. 1970. *Pirates, Privateers, and Profits.* Upper Saddle River: Gregg Press.

Maclay, Edgar Stanton. 1900. *A History of American Privateers.* London: Sampson Low, Marsten & Co.

Marsden, R.G., editor. 1915-1916 [1999]. *Law and Custom of the Sea.* 2 vols. Union: Lawbook Exchange.

Martens, Georg Friedrich von, and Thomas Hartwell Horne. 1801. *An Essay on Privateers, Captures, and Particularly on Recaptures, According to the Laws, Treaties, and Usages of the Maritime Powers of Europe.* London: Printed for E. and R. Brooke.

Marx, Jenifer G. 1996a. "*The Brethren of the Coast.*" In: Pirates: Terror on the High Seas - From the Caribbean to the South China Sea, edited by David Cordingly, pp. 37-57. Atlanta: Turner Publishing, Inc.

Marx, Jenifer G. 1996b. "*The Golden Age of Piracy.*" In: Pirates: Terror on the High Seas - From the Caribbean to the South China Sea, edited by David Cordingly, pp. 101-123. Atlanta: Turner Publishing, Inc.

Marx, Jenifer G. 1996c. "*The Pirate Round.*" In: Pirates: Terror on the High Seas - From the Caribbean to the South China Sea, edited by David Cordingly, pp. 141-163. Atlanta: Turner Publishing, Inc.

Mattli, Walter. 2001. "*Private Justice in a Global Economy: From Litigation to Arbitration.*" International Organization 55: 919-947.

McGuire, Martin, and Mancur Olson. 1996. "*The Economics of Autocracy and Majority Rule: The Invisible Hand and the Use of Force.*" Journal of Economic Literature 34: 72-96.

Mehlum, Halvor, Karl Moene, and Ragnar Torvik. 2006. "*Institutions and the Resource Curse.*" Economic Journal 116: 1-20.

Menkhaus, Ken. 1998. "*Somalia: Political Order in a Stateless Society.*" Current History 97: 220-224.

Menkhaus, Ken. 2004. *Somalia: State Collapse and the Threat of Global Terrorism*. New York: Oxford University Press.

Menkhaus, Ken, and Kathryn Craven. 1996. "*Land Alienation and the Imposition of State Farms in the Lower Jubba Valley*." In: The Struggle for Land in Southern Somalia: The War Behind the War, edited by Catherine Besteman and Lee V. Cassanelli, pp. 155-178. Boulder: Westview Press.

Middleton, John. 1971. "*Some Effects of Colonial Rule among the Lugbara of Uganda*." In: Colonialism in Africa 1870-1960, Profiles of Change: African Society and Colonial Rule, Vol. 3, edited by Victor Turner, pp. 6-48. Cambridge: Cambridge University Press.

Milgrom, Paul, Douglas C. North, and Barry R. Weingast. 1990. "*The Role of Institutions in the Revival of Trade: The Medieval Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs*." Economics and Politics 1: 1-23.

Mill, John Stuart. 1848. *Principles of Political Economy*. London: John W. Parker.

Miller, Joseph. 1970. "*Cokwe Trade and Conquest in the Nineteenth Century*." In: Pre- Colonial African Trade, edited by Richard Gray and David Birmingham, pp. 175-201. London: Oxford University Press.

Miller, Joseph. 1988. *Way of Death*. Madison: University of Wisconsin Press.

Miron, Jeffrey A., and Jeffrey Zweibel. 1995. "*The Economic Case against Drug Prohibition*." Journal of Economic Perspectives 9: 175-192.

Mises, Ludwig von. 1949. *Human Action: A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press.

Morales, Gabriel C. 2008. *La Familia- The Family: Prison Gangs in America*. San Antonio: Mungia Printers.

Morgan, Kenneth. 1989. "*Shipping Patterns and the Atlantic Trade of Bristol, 1749- 1770*." William and Mary Quarterly 46: 506-538.

Morris, Richard B. 1965. *Government and Labor in Early America*. New York: Harper and Row.

Moselle, Boaz, and Benjamin Polak. 2001. "*A Model of a Predatory State*." Journal of Law, Economics, and Organization 17: 1-33.

Mubarak, Jamil. 1996. *From Bad Policy to Chaos: How an Economy Fell Apart*. Westport: Praeger.

Mubarak, Jamil. 1997. "*The 'Hidden Hand" Behind the Resilience of the Stateless Economy in Somalia*." World Development 25: 2027-2041.

Neary, Hugh. 1997. "*Equilibrium Structure in an Economic Model of Conflict*." Economic Inquiry 35: 480-494.

Nenova, Tatiana. 2004. *Private Sector Response to the Absence of Government Institutions in Somalia*. Washington, DC: The World Bank.

Nenova, Tatiana, and Tim Harford. 2004. "*Anarchy and Invention: How Does Somalia Cope without Government*." Public Policy for the Private Sector 280: 1-4.

Neville, Cynthia. 1998. *Violence, Custom and Law: The Anglo-Scottish Border Lands in the Later Middle Ages*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Nicolson, Joseph, and Richard Burn. 1777. *The History and Antiquities of the Counties of Westmorland and Cumberland*. 2 vols. London: Printed for W. Strahan.

Nicolson, William, Lord Bishop of Carlisle. 1747. *Leges Marchiarum*. London: Printed for Mess. Hamilton and Balfour, Booksellers in Edinburgh.

North, Douglass C. 1981. *Structure and Change in Economic History*. New York: W.W. Norton 8: Co.

North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Notten, Michael van. 2005. *The Law of the Somalis: A Stable Foundation for Economic Development in the Horn of Africa*. Trenton: Red Sea Press.

Olson, Mancur. 1993. "*Dictatorship, Democracy, and Development*." American Political Science Review 87: 567-576.

Oppen, Achim von. 1994. *Terms of Trade and Terms of Trust*. Hamburg: Lit Verlag.

Petrie, Donald A. 1999. *The Prize Game: Lawful Looting on the High Seas in the Days of Fighting Sail*. New York: Berkley Books.

Pinkerton v. United States. 1946. 328 US. 640.

Pogge, Paul. 1880. *Im Reich des Muata-Jamvo*. Berlin: Reimer.

Posner, Eric A. 1996. "*Law, Economics, and Inefficient Norms*." University of Pennsylvania Law Review 144: 1697-1744.

Pospisil, Leopold. 1963. *The Kapauku Papuans of West New Guinea*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Powell, Benjamin, Ryan Ford, and Alex Nowrasteh. 2008. "*Somalia after State Collapse: Chaos or Improvement?*" Journal of Econo mic Behavior and Organization 67: 657-670.

Prendergast, John. 1997. *Crisis Response: Humanitarian Band-Aids in Sudan and Somalia*. London: Pluto Press.

Pringle, Patrick. 1953. *Jolly Roger: The Story of the Great Age of Piracy*. New York: W.W. Norton.

Rafaeli, Anat, and Michael Pratt. 1993. "*Tailored Meanings: On the Meaning and Impact of Organizational Dress*." Academy of Management Review 18: 32-55.

Rajan, Raghuram G., and Luigi Zingales. 1998. "*Power in a Theory of the Firm*." Quarterly Journal of Economics 113: 387-432.

Ranger, Terence. 1985. "*The Invention of Tradition in Colonial Africa*." In: The Invention of Tradition, edited by Eric Hobsbawm and Terence Ranger, pp. 21 1-262. Cambridge: Cambridge University Press.

Rankin, Hugh F. 1969. *The Golden Age of Piracy*. Williamsburg: Colonial Williamsburg.

Rediker, Marcus. 1981. "*Under the Banner of King Death: The Social World of Anglo- America Pirates, 1716-1726.*" William and Mary Quarterly 38: 203-227.

Rediker, Marcus. 2004. *Villains of All Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age.* Boston: Beacon Press.

Rediker, Marcus. 2006. *Between the Devil and the Deep Blue Sea: Merchant Seamen, Pirates and the Anglo-American Maritime World, 1700-1750.* Cambridge: Cambridge University Press.

Reporters Sans Frontieres. 2003. *Freedom of the Press throughout the World: 2003 Africa Annual Report.* Available at: http://www.rsf.org/article.php3?id_article=6451.

Reuter, Peter. 1985. *Disorganized Crime: The Economics of the Visible Hand.* Cambridge, MA: MIT Press.

Reynolds, Julia. 2008. "*Gang Leader Took Unusual Route to the Top.*" Monterey County Herald, February 10.

Richman, Barak D. 2006. "*How Communities Create Economic Advantage: Jewish Diamond Merchants in New York.*" Law and Social Inquiry 3 1: 383-420.

Ritchie, Robert C. 1986. *Captain Kidd and the War against the Pirates.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Robinson, James A., Ragner Torvik, and Thierry Verdier. 2006. "*Political Foundations of the Resource Curse.*" Journal of Development Economics 79: 447-468.

Rogozinski, Ian. 2000. *Honor among Thieves: Captain Kiss, Henry Every, and the Pirate Democracy in the Indian Ocean. Mechanicsburg,* PA: Stackpole Books.

Roscoe, E.S., editor. 1905. *Reports of Prize Cases Determined in the High Court of Admiralty.* London: Stevens and Sons.

Rosenwein, Barbara H., Thomas Head, and Sharon Farmer. 1991. "*Monks and Their Enemies.*" Speculum 66: 764-796.

Rothbard, Murray N. 1977. *Power and Market: Government and the Economy.* New York: Columbia University Press.

Rymer, Thomas. 1739-1745. *Foedera. . . fideliter exscripta.* 10 vols. Hagae Comitis, Apud Ioannem Nuelme.

Sadler, Ralph. 1809. *The State Papers of Sir Ralph Sadler,* edited by Arthur Clifford. Edinburgh: Printed for A. Constable and Co.

Samatar, Abdi. 1987. *Merchant Capital, International Livestock Trade and Pastoral Development in Somalia.* Canadian Journal of African Studies 21: 355-374.

Schelling, Thomas. 1960. *The Strategy of Conflict.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schwartz, Warren E, Keith Baxter, and David Ryan. 1984. "*The Duel: Can These Gentlemen be Acting Efficiently?*" Journal of Legal Studies 13: 321-355.

Scott, Walter. 1802-1803 [1873]. *The Minstrelsy of the Scottish Border*. Edinburgh: A & C Black.

Scott, Walter. 1814-1817. *The Border Antiquities of England and Scotland*. 2 vols. London: Longman.

Sechrest, Larry J. 2004. "*Public Goods and Private Solutions in Maritime History*." Quarterly Journal of Austrian Economics 7: 3-27.

Senior, W. 1918. "*Ransom Bills*." Law Quarterly Review 34: 49-62.

Serpa Pinto, Alexandre de. 1881. *How I Crossed Africa, translated by Alfred Alwes*. 2 vols. Philadelphia: J.B. Lippencott & Co.

Shleifer, Andrei, and Daniel Treisman. 2004. *Russia After Communism*." Journal of Economic Perspectives 19: 151-174.

Silva Porto, Antonio Francisco Perreira da. 1885. "*Novas jornadas de Silva Porto nos sertoes africanos*." Boletim da Sociedade de Geographia e da Historia de Lisboa 5a serie, nos. 1, 3, 9, and 10: 3-36, 145-172, 569-586, 603-642.

Skaperdas, Stergios. 1992. "*Cooperation, Conflict, and Power in the Absence of Property Rights*." American Economic Review 82: 720-739.

Skaperdas, Stergios. 2001. "*The Political Economy of Organized Crime: Providing Protection when the State Does Not*." Economics of Governance 2: 173-202.

Skaperdas, Stergios. 2003. "*Restraining the Genuine Homo Economicus: Why the Economy Cannot be Divorced from its Governance*." Economics and Politics 15: 135-162.

Skaperdas, Stergios, and Constantinos Syropoulos. 1997. "*The Distribution of Income in the Presence of Appropriative Activities*." Economica 64: 101-117.

Slush, Barnaby. 1709. *The Navy Royal: or a Sea-Cook Turn'd Projector*. London.

Smith, Adam. 1776 [1965]. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, edited by Edwin Cannan*. New York: The Modern Library.

Smith, Alastair, and Federico Varese. 2001. "*Payment, Protection, and Punishment: The Role of Information and Reputation in the Mafia*." Rationality and Society 13: 349-393.

Smith, Eric, and Rebecca Bliege Bird. 2000. "*Turtle Hunting and Tombstone Opening: Public Generosity as Costly Signaling*." Evolution and Human Behavior 21: 245-261.

Smith, Eric, Samuel Bowles, and Herbert Gintis. 2001. "*Costly Signaling and Cooperation*." Journal of Theoretical Biology 213: 103-119.

Snelgrave, William. 1734 [1971]. *A New Account of some Parts of Guinea, and the Slave Trade*. London: E. Cass.

Soremekun, Fola. 1977. "*Trade and Dependency in Central Angola: The Ovimbundu in the Nineteenth Century*." In: The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa, edited by Robin Palmer and Neil Parsons, pp. 82-95. London: Heinemann.

Spotswood, Alexander. 1882. *The Official Letters of Alexander Spotswood*. 2 vols. Richmond: Virginia Historical Society.

Starkey, David I. 1990. *British Privateering Enterprise in the Eighteenth Century.* Exeter: University of Exeter Press.

Starkey, David I. 1997. "A Restless Spirit: British Privateering Enterprise, 1739-1815." In: Pirates and Privateers: New Perspectives on the War on Trade in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, edited by David I. Starkey, E.S. van Eyck van Heslinga, and J.A. de Moor, pp. 126-140. Exeter: University of Exeter Press.

Starkey, David I. 2001. "*The Origins and Regulation of Eighteenth-Century British Privateering.*" In: Bandits at Sea: A Pirates Reader, edited by C.R. Pennell, pp. 69-81. New York: New York University Press.

Stopford, J.G.B. 1901. "*Glimpses of Native Law in West Africa.*" Journal of the Royal African Society 1: 80-97.

Swanson, Carl E. 1991. *Predators and Prizes: American Privateering and Imperial Warfare,* 1739-1748. Columbia: University of South Carolina Press.

Tabarrok, Alexander. 2007. "*The Rise, Fall, and Rise Again of Privateers.*" Independent Review 11: 565-577.

Tabuteau, Emily Zack. 1988. *Transfers of Property in Eleventh-Century Norman Law.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Tek, Nathan. 2006. "*The Profits of Islam.*" Yale Globalist 2: 31.

The Border Papers: *Calendar of Letters and Papers Relating to the Affairs of the Borders of England and Scotland Preserved in Her Majesty's Public Record Office, London, edited by Joseph Bain.* 1560-1603 [1894-1896]. 2 vols. Edinburgh: Her Majesty's General Register House.

The Economist. 2005. "*Somalia Calling: An Unlikeky Success Story.*" December 20.

Tonkin, Elizabeth. 2000. "*Autonomous Judges: African Ordeals as Dramas of Power.*" Ethnos 65: 366-386.

Torvik, Ragnar. 2002. "*Natural Resources, Rent Seeking, and Welfare.*" Journal of Development Economics 67: 455-470.

Tough, Douglas. 1928. *Last Years of a Frontier: A History of the Borders During the Reign of Elizabeth I.* Oxford: Clarendon Press.

Trakman, Leon E. 1983. *The Law Merchant: The Evolution of Commercial Law.* Littleton: Fred B. Rothman & Co.

Tullock, Gordon. 1967. "*The Welfare Costs of Monopolies, Tariffs, and Theft.*" Western Economic Journal 5: 224-232.

Turnbull, Colin. 1961. *The Forest People.* New York: Simon & Schuster.

Umbeck, John. 1981. "*Might Makes Rights: A Theory of the Formation and Initial Distribution of Property Rights.*" Economic Inquiry 19: 38-59.

United Nations. 1992. Resolution 751 1992. Available at: http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/92/IMG/NR00l092.pdf?OpenElement.

United Nation. 2006 Somali *Reconstruction and Development Framework*. 4 vols. Available at: http://www.somali-jna.org/index.cfm?Module=ActiveWeb&Page=WebPage&s=clusters.

United Nations Children's Fund. 2005a. "*Education*." Available at: http://www.unicef.org/somalia/SOM_EducationFNL.pdf.

United Nations Children's Fund. 2005b. "*Communities Unite Around Education in Somalia*." Available at: http://www.unicef.org/girlseducation/somalia_25906.html.

United Nations Development Programme. 1999. *Human Development Report 1999*. New York: Oxford University Press.

United Nations Development Programme. 2001. *Human Development Report 2001-Somalia*. New York: UNDP.

United Nations Development Programme. 2004. *Human Development Report 2004*. New York: Oxford University Press.

United Nations Development Programme. 2005. *Human Development Report 2005*. New York: UNDP.

United Nations Development Programme. 2006. *Human Development Report 2006*. New York: UNDP.

United Nations Security Council. 2013. "*Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea Pursuant to Security Council Resolution 2060 (2012): Somalia*." Available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2013/413.

Upton, Francis H. 1863. *The Law of Nations Afiecting Commerce during War: With a Review of the Jurisdiction, Practice and Proceedings of Prize Courts*. New York: John S. Voorhies.

Uring, Nathaniel. 1726 [1928]. *The Voyages and Travels of Captain Nathaniel Uring*. London: Cassell and Company Ltd.

U.S. Library of Congress. 2006. "*Country Studies: Somalia*." Available at: http://countrystudies.us/somalia/.

Varese, Federico. 2006a. "*How Mafias Migrate: The Case of the 'Ndrangheta in Northern Italy*." Law and Society Review 40: 411-444.

Varese, Federico. 2006b. "*The Secret History of Japanese Cinema: The Yakuza Movies*." Global Crime 7: 105-124.

Vellut, Iean-Luc. 1979. "*Diversification de l'economie de cueillette miel et cire dans les societes de la foret Claire d'Afrique centrale (c. 1750-1950)*." African Economic History 7: 93-112.

Vodola, Elizabeth. 1986. *Excommunication in the Middle Ages*. Berkeley: University of California Press.

Weber, Max. 1919 [1958]. "*Politics as a Vocation*." In: From Max Weber: Essays in Sociology, edited and translated by H.H. Gerth and C. Wright Mills, pp. 77-128. New York: Oxford University Press.

Wheaton, Henry. 1815. *A Digest of the Law of Maritime Captures and Prizes.* New York: Forbes & Co.

Wick, Katharina, and Erwin Bulte. 2006. "*Contesting Resources - Rent-Seeking, Conflict and the Natural Resource Curse.*" Public Choice 128: 457-476.

Williamson, Oliver E. 1975. *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications.* New York: The Free Press.

Williamson, Oliver E. 1983. "*Credible Commitments: Using Hostages to Support Exchange.*" American Economic Review 73: 519-540.

Williamson, Oliver E. 1985. *The Economic Institutions of Capitalism.* New York: The Free Press.

Wilson, Iohn Leighton. 1856. *Western Africa: Its History, Condition and Prospects.* New York: Harper & Brothers.

Wolfe, Adam. 2005. "*Intelligence Brief: Somalia.*" World Security Network, July 18. Available at: http://www.worldsecurityneh~ork.com/showArticle3.cfm?article__id=11680.

Woodard, Colin. 2007. *The Republic of Pirates.* New York: Harcourt.

World Bank. 2005. *World Development Indicators.* Washington, DC: World Bank.

World Bank and United Nations Development Programme. 2003. *Socio-Economic Survey 2002 - Somalia.* Washington, DC and New York: UNDP and World Bank.

World Health Organization. 2004. *WHO Somalia Annual Report 2003.* Somalia: WHO

World Health Organization. 2006. *WHO Mortality Database.* Available at: http://www3.who.int/whosis/Inenu.cfm?path=whosis,mort.

World Trade Organization. 2004. *Recent Trends in International Trade Policy Developments.* Geneva: World Trade Organization.

Wright, Charles, and C. Ernest Fayle. 1928. *A History of Lloyd's.* London: Macmillan.

Dizin

1707 Birlik Yasaları 57
1812 Savaşları 129, 140, 145, 146, 158

A
Aidid, Hüseyin 270, 288
Alberto, Alesina 242, 243, 253
Altın Çağ 169, 171
Ambuscade 143
Amirallik yasaları 177
anarşi 9, 11, 13, 15, 16, 18, 25, 31, 56, 62, 162, 238, 239, 240, 245, 246, 252, 257, 260, 261, 270, 294, 295, 296, 298, 301, 302, 309, 310, 317, 322, 339, 340
anarşik 10, 16, 23, 33, 42, 54, 56, 60, 92, 96, 118, 119, 121, 127, 238, 240, 241, 246, 252, 264, 270, 313, 319, 320, 322, 330, 331, 338
anayasa 264, 266, 294
Anglo-İskoç 56, 58, 59, 61, 73, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 92, 165
anlaşma 123, 135, 136, 142, 143, 147, 150, 154, 156, 195, 196, 211, 240
Anna 133, 134
aracı 100, 103, 106, 107, 109, 113, 115, 116, 287, 290
Archer, John 180
Ashion, William 142
asimetrik 159, 301
az gelişmiş ülkeler 304, 309, 314, 317

B

bağlayıcı kısıtlama 303, 304, 305, 307, 308
balıkçılık 177, 249, 290
bankacılık 290
baskıncılık 62
BBC 290
Beekman, Gerard 154
Benson, Bruce L. 53, 237, 246, 254, 339
Betagh, William 179, 180
Bilbao 134
Bird, Bliege 143
birinci en iyi idari biçim 309, 315
Blackbeard 171, 174, 194
Bolton 154
Bonnet, Stede 182
borç 97, 109, 111, 290
Bowen, John 204
Bowes, Sir Robert 68, 69, 71, 76, 80
Britanya 264
Buccaneer 16, 170, 172, 193, 202
büyük G değerinde anarşi 245, 252

C-Ç

cadı 333, 334
Carey, Robert 64
ceza uygulamaları 51, 69, 82, 93, 94
Cibuti 277, 278, 295, 314
Clay, Karen 35
Coase 119, 121
Coaseyen 120, 124, 125, 134, 135, 138, 141, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161
Coillard, Francois 116
Compagni, Dino 52
Comte de Guichen 141
Condent, Christopher 204
çatışma 10, 59, 81, 108, 134, 158, 297
çift taraflı tekel 148, 161
çile ağacı 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338
çok taraflı 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 51, 93, 94, 101, 212
Çin 174

D

Dampier, William 169, 174
Davis, Howell 178, 180, 195, 204
demokrasi 362531
demokratik seçim 184
Demsetz, Harold 315
deniz 96, 126, 127, 134, 137, 139, 149, 154, 156, 168, 171, 172, 173, 174, 180, 183, 190, 192, 202, 297
denizci 133, 139, 181, 190, 200, 201, 204
denizcilik 177
devletsiz 10, 238, 246, 248, 256, 270, 315
Dias De Carvalho, Augusto 361
diktatör 264, 266, 270, 288, 291, 295, 296
dışlama 45, 325, 326
Dolphin 154, 157
donanma 133, 140, 175
döviz 280, 293
DSÖ 272, 273, 274, 313
düşük nitelikli 299, 300, 302, 304, 309, 310, 315

E

Edward 60, 171, 194, 195
eğitim düzeyi 262, 293
en iyi ikinci idari biçim 305, 315
Etiyopya 270, 277, 278, 289, 296, 314
etnik 32, 45, 172, 269, 305
etnisite 242

Evans-Pritchard, Hugh 246, 248, 249, 250, 337
Every, Henry 203
Exquemelin, Alexander 169, 173, 174, 192, 199, 200, 201, 202

F

Fanning, Nathaniel 133, 141, 142, 151
Fearon, James 32
Federal Hükümet 297
Ferreira de Silva Porto 114
finans 280, 290
Fransa 57, 82, 132, 133, 142, 143, 144, 148, 153, 154, 155, 158, 159, 172, 186, 320, 323

G

Geçiş Hükümeti 263, 272, 288, 295, 296, 297
gelişmekte olan 259, 308, 315
gelişmiş ülke 258, 302, 316
gemi 130, 131, 132, 134, 135, 138, 140, 142, 143, 151, 153, 161, 168, 174, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 189, 192, 193, 195, 291
George 129, 194, 195
grup 35, 36, 37, 40, 42, 43, 71, 72, 75, 77, 101, 115, 174, 176, 218, 233, 291, 322
gruplararası anarşi 56
GSYH 275, 283
güçler ayrılığı 186, 187

H

haydut 56, 62, 91, 92, 95, 99, 101, 105, 110, 113, 115, 192, 259
hayvancılık 63, 283, 286
hediye 45, 46, 327
heterojen 35, 38, 39, 41, 52, 243, 301
hizmet sektörü 286
hiyerarşi 175
Hobbes 9, 10, 11, 12, 17, 18, 25, 119, 162
homojen 14, 32, 35, 39, 43, 44, 46, 54, 221, 250
Hooff, Peter 201
Hornigold, Benjamin 194

İ

idari birim 16, 18, 23, 35, 44, 322
ideal 13, 64, 207, 239, 240, 241, 245, 257, 295, 302, 308, 315
ideal devlet 13, 239, 240
iki taraflı ceza 29, 30
iktisadi yapı 318, 331
ilkel 246, 247, 248, 250, 256
insani gelişmişlik 272, 273
İskoç Bağımsızlık Savaşı 58
İslami Mahkemeler 263, 264, 272, 295, 296
izinli korsan 129, 135, 172
İncil 193, 194, 327, 328, 329, 330
İngiliz 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 74, 75, 80, 82, 85, 86, 87, 127, 128, 129, 131, 133, 139, 140, 141, 142, 146, 152, 154, 155, 158, 171, 172, 179, 183
İngiltere 52, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 81, 83, 85, 86, 131, 132, 133, 143, 148, 151, 152, 153, 154, 158, 159, 161, 170, 187, 331
İspanya 57, 148, 155, 171, 172, 186
işkence 130, 201, 265, 331

J

James 128
Japonya 209
jüri 74, 75, 201

K

kabile 47, 248, 251
kafile 96, 99, 100, 108, 110, 111, 114, 116, 196
kamulaştırma 306, 307
Katolik 321
Kennedy, Walter 185
Kenya 277, 278, 283, 284, 285, 286, 289, 290, 314
keşiş 321, 322, 324, 330
Kevin 351
Kidd, William 191
Kilise 321, 322, 323, 325, 327, 328
Koloni 191
Koloni Ofisi 362
korsanlık 126, 127, 128, 131, 144, 146, 155, 169, 170, 191, 192, 204
kredi 44, 45, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 290
küçük H-L değerinde 245, 246, 252, 257
kur 268, 288
Kur'an 293
kuruluş 290, 297
kurum 53, 118

L

La Bouche, Oliver 188, 204
Laitin, David 32
Lancaster 307
lanet 320, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 337
lanetleme 320, 323, 324, 325, 326
La Nuestra Familia 208, 214, 215, 220, 223, 225, 226, 228, 230, 231, 233
Leges Marchiarum 56, 57, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87
levazım subayı 186, 189, 197, 200, 202, 225
Liberya 314, 331, 332, 333, 336
litürjik 320, 323, 329
Livingstone, David 97, 99, 106, 109, 115, 117
Lopez, Robert 51, 52, 53
Low, Edward 194, 195
Lowther, George 194, 195
Lugbara 246

M

Mahdi 270
manastır 320, 322
mekanizma 11, 36, 50, 54, 75, 76, 81, 86, 101, 125, 151, 168, 192, 219, 300, 336
Meksika 35, 171, 271
merkezden alınma 190
merkezi hükümet 260,299
merkezi idare 256
Minerva 133, 134
Mill, John Stuart 55, 260
Mohamed Siad Barre 264
Moody 188
Moody, Christopher 188
mülkiyet 47, 48, 94, 121, 122, 175, 197, 239, 240, 241, 258, 259, 303, 306, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 328
mürettebat 128, 130, 139, 141, 156, 160, 168, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 182, 185, 187, 188, 190, 192, 193, 195, 196, 198, 200, 202, 204, 214, 222
mütareke günleri 56

N

Neville, Cynthia 56, 58, 60, 67
Nicolson, William 57, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 73, 77, 79, 81, 82
Nonsuch 129

Nuerler 238, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 256

O-Ö

oluşum 10, 253
organize suç 19, 203, 209, 215
Orta Çağ 33, 50, 51, 52, 53, 54, 62, 73, 254, 320, 322, 323, 325, 328, 330, 331, 332, 333
otokrasi 179
otorite 18, 19, 98, 184, 185, 192, 214, 229, 238, 252, 271, 288, 291, 296, 299, 301, 322
oyun 101, 126
örgüt 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 227, 233
özyönetim 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 23, 24, 29, 33, 39, 44, 50, 53, 54, 56, 57, 69, 84, 86, 87, 92, 95, 117, 167, 168, 203, 205, 207, 240, 241, 244, 248, 251, 254, 319, 320, 328, 330, 331, 338, 339

P

papaz 320
pazarlık 112, 125, 127, 139, 142, 144, 147, 148, 151, 157, 159, 160, 161, 175
Phillips, John 200
Pinkerton 212
Pinto, Serpa 94, 97, 99, 100, 101, 115
piyasa 75, 153, 161, 267
Pogge, Raul 109
polis 49, 206, 242, 253, 265
prim 138

Q-R

Queen Anne's Revenge 174
rahip 321
rapor 219, 226, 230, 231
Raymond, Irving 51, 52, 53
rejim 203, 262
Revenge 174, 198
Reynell, John 154
Rift Vadisi Humması 284
ritüel 42, 249, 323, 324, 326, 329, 334
Roberts, Bartholomew 171, 174, 194, 196, 199, 223, 224
Roma 187

S-Ş

sanayi 266, 267, 294
savaş gemisi 143
savunma 94, 123, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 161, 228, 265
Scott, Sir Walter 62, 134
sektör 266, 281, 283, 296
Sheerness 140
Sierra Leone 307, 310, 311, 312, 314, 332, 333
simetrik 125, 147, 149
siyasi aktör 362
sıcak takip 70
sınır hukuku 65, 69, 70, 72, 74, 77
Smith, Adam 43, 91, 92, 208
Snelgrave, William 170, 173, 174, 186, 188, 190, 191, 198
soğuk 72
soğuk takip 70, 72
Somaliland 270, 272, 277, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 290
Somali Ulusal Hareketi 269
sömürge 45, 49, 94, 105, 130, 170, 181, 202, 205, 246, 247, 256
sorgu 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338

sosyalizm 265, 271, 275, 305, 306, 307
sosyal mesafe 44, 51, 55
sosyal mesafeyi azaltan 43, 44, 48, 50, 51, 85, 117, 254, 255
Sovyetler 11, 265, 267, 306
soygun tehdidi 94, 101, 104
sömürgecilik 247, 264, 306
sözleşme 18, 81, 119, 120, 124, 125, 126, 134, 135, 141, 142, 144, 148, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 325, 326, 327, 328
Spolaore, Enrico 242, 253
Spotswood, Alexander 194
Spotswood, William 171
Stiles, George 129
St. Lawrence 157
Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü 255
su 135, 200, 203, 293, 294, 313, 331, 332
şeriat 291, 292
şikâyet dilekçesi 73

T

Taç Birleşmesi 61, 66, 86
takas 36, 37, 40, 57, 97, 132
Taylor, John 204
tazminat 67, 68, 69, 78, 83, 84, 113, 199
Teach, Edward 171
teamül 60, 61, 86, 193, 254, 255, 281, 292, 300
telafi 40, 68, 70, 76, 78, 83, 84, 108, 116, 131, 210, 309
temsil 47, 67, 68, 176, 177, 179, 182, 183
temsilci 59, 62, 75, 83, 196, 239
teşvik 11, 13, 33, 44, 54, 55, 74, 78, 79, 85, 99, 123, 128, 130, 133, 135, 152, 154, 199, 209, 239, 244, 251, 301, 320
ticaret gemilerinde örgütlenme 175
ticari 44, 45, 51, 54, 94, 96, 108, 112, 117, 119, 128, 136, 137, 175, 176, 178, 179, 203, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 268, 271, 290, 291, 292
Tiv 228, 246, 248
ticaret 40, 41, 42, 43, 44, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 189, 202, 204, 244, 245, 247, 248, 250, 253, 254, 284, 285, 291
toplumsal düzen 57, 262
toplumsal maliyet 120, 122, 156

U

Ultor 160
ulusal 51, 58, 126, 300
uluslararası 17, 23, 54, 58, 61, 65, 85, 127, 238, 246, 252, 253, 254, 255, 256, 262, 268, 270, 276, 277, 281, 292, 295, 311

V

Vane, Charles 188
verimli anarşi 237

W

Weber 4, 16, 18, 19, 20, 22
White, Thomas 204
Wife of Sable d'Ollone 142

X

xeer 292

Y

yabancı yardım 275
yağma 61, 66, 70, 100, 102, 104, 105, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 169, 174, 186, 192, 204, 205
yağmacılık 56, 60, 62, 63, 82, 105, 110, 114, 120, 122, 145, 156, 170, 172, 186, 203, 204
yağma sözleşmeleri 120, 124, 125, 141, 146, 155, 158
Yakuza 209
yasak 198, 326
yatırım 40, 41, 42, 43, 46, 85, 93, 111, 135, 136, 137, 138, 176, 265, 290
yemin 73, 75, 83, 193, 194, 201, 329, 335
yetişkin okuryazarlığı 276
yozlaşma 258, 303
yüksek nitelikli 299, 300, 302, 304, 305, 307, 309, 316

Z

zafer 184
Zingales, Luigi 144